NUH ARSLANTAŞ

Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet

ibranîce tarih kitapları açısından bir inceleme



İZ YAYINCILIK

Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet

İbranîce Tarih Kitapları Açısından Bir İnceleme

NUH ARSLANTAŞ

Sertifika no: 17313

İZ YAYINCILIK: 679
İnceleme araştırma dizisi: 251
ISBN 978-975-355-869-3
İstanbul, 2011

Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr

kapak resmi:
1300'lü yıllara ait İspanya menşeli bir Hagada yazmasından.
(The Library of the Jewish Theological Seminary, New York, vr. 11r.)
[Hz. Yusuf ailesinin Mısır'a geldikten sonra Firavun tarafından Goşen şehrine yerleştirilmesinden bahseden pasaj].

kapak: Medine Efe

Basıldığı yer: Alemdar Ofset Matbaacılık
Davutpaşa Caddesi Besler İş Merkezi No: 20/29 Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

NUH ARSLANTAŞ

Yahudilere Göre Hz. Muhammed ve İslâmiyet

İbranîce Tarih Kitapları Açısından Bir İnceleme



Nuh ARSLANTAŞ (Doç. Dr.) (noaharslan@hotmail.com); 1972 yılında Konya'da doğdu. İlköğrenimini İsmil Kasabası Atatürk İlkokulu'nda tamamladıktan sonra, 1984 yılında Konya İmam-Hatip Lisesi'ne kaydoldu. 1991 yılında M.Ü. İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 1996 yılında fakülteden mezuniyetinden sonra Giresun'un Eynesil İlçesi İmam Hatip Lisesi'nde bir yıl öğretmenlik yaptı. 24 Kasım 1997'de M.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı'na araştırma görevlisi oldu. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Emevîler Döneminde Yahudiler" (06.07.2000) isimli yüksek lisans tezini hazırladı. Yabancı hükümetlerce Türk Hükümeti emrine verilen bursla, doktora araştırması için dil öğrenmek ve sahasında akademik araştırmalar yapmak üzere 26 Ekim 2003-26 Haziran 2004 tarihleri arasında Hayfa Üniversitesi'nde (İsrail) bulundu. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Abbasiler ve Fatımiler Döneminde Yahudiler (Dini-Hukuki ve Sosyal Hayat)" (Temmuz 2007) başlıklı doktora tezini hazırladı. 3 Mart 2010-21 Kasım 2010 tarihleri arasında YÖK'ün "Yurtdışı doktora sonrası araştırma programı" kapsamında Kudüs İbranî Üniversitesi ve Ben Zvi Enstitüsü'nde (İsrail) "Osmanlı Tarihinden Bahseden İbranice Kronik ve Risaleler" konusunda araştırma yaptı. 1 Nisan 2010 tarihinde doçent unvanı aldı; 4 Mayıs 2011 tarihinde de kadroya atandı. Halen M.Ü. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Arapça, İngilizce ve İbranice bilen Arslantaş, evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

Başlıca yayınları şunlardır:

Kitaplar

Asr-ı Saadet'ten Kıssalar (1-2), İklim Yayınları: İstanbul 1996; *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*, Gelenek Yayınları: İstanbul 2003; *Emeviler Döneminde Yahudiler*, Gökkubbe Yayınları: İstanbul 2005; *Tudelalı Benjamin ve Ratisbonlu Petachia, Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri* [Seyahatnamelerin Tercümesi] Kaknüs Yayınları: İstanbul 2001, 2. bs. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul 2009; *Yahudiler ve Araplar, Çağlar Boyu İlişkileri*, (S.D. Goitein'den tercüme, Emine Buket Sağlam'la birlikte), İz Yayıncılık: İstanbul 2004, 2011); *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbâsî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat*, İz Yayıncılık: İstanbul 2008, 2011); *İslâm Dünyasında Sâmirîler (Osmanlı Dönemine Kadar)*, İz Yayıncılık: İstanbul 2008, 2011; *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul 2009.

Başlıca Makaleleri

"Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *TTK BELLETEN Dergisi* LXXII, 264 (Ağustos 2008), s. 431-474.

"Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM: İslam Sanat Tarih Edebiyat ve Musiki Dergisi* 11 (2008), s. 9-46.

"Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2008/1), s. 55-92.

"Abbâsîler ve Fâtımîler Döneminde Yahudilerin Cemaat Mahkemeleri", *TTK BELLETEN Dergisi* LXXII, 265 (Aralık 2008), s. 747-803.

"1400 Yıllık Birliktelik: Yahudilerin Türk-İslâm Medeniyetine Katkıları", *Ortak Kültürel Miras: Birlik İçinde Çokluk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: Ankara 2009, s. 164-181.

"Ortaçağ İslam Dünyasında Yahudilerin Cemaat İçi Yoksullukla Mücadele Yöntemleri", Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları Merkezi Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu 01–03 Şubat 2008, *Uluslar Arası Yoksulluk Sempozyumu Bildirileri*, yay. haz. Korkut Tuna ve dğr., İstanbul 2009, III, 385-407 (Sempozyum Tebliğ).

"Abbasîler ve Fâtımîler Döneminde Yahudiler", *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu: İstanbul 1-2 Mayıs 2008*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: İstanbul 2009, s. 723-729 (Sempozyum Tebliğ).

"Ortaçağ Yahudi Cemaatlerinin Dinî ve İdarî Merkezi Olarak Bağdat", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum, İstanbul, 7-9 Kasım 2008*, İstanbul 2011, s. 319-345 (Sempozyum Tebliğ).

"İki Yahudi Seyyahın Gözünden (Beth Hilelli Rabbi David 1824-1832; II. Benjamin 1846-1851) Şırnak Çevresinde Yahudiler", *Uluslar arası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu 14-16 Mayıs 2010, Sempozyum Bildirileri*, ed. M. Nesim Doru, Şırnak 2010, s. 905-914 (Sempozyum Tebliğ).

İçindekiler

KISALTMALAR

a. mak.	: Aynı makale.
a. mlf.	: Aynı müellif.
age.	: Adı geçen eser.
as.	: Aleyhisselam (Hz. Muhammed ve Peygamberler için kullanılan dua cümlesi).
Ar. trc.	: Arapçaya tercüme.
ATÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
b.	: bin, ibn, ben.
bkz.	: bakınız.
c.	: cilt.
cc.	: Celle Celâlühü.
ç.	: çoğul.
der.	: Derleyen.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
EJd	: Encyclopedia Judaica.
ER	: Encyclopedia of Religion.
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
Haz.	: Hazırlayan.
HUCA	: Hebrew Union College Annual.
Hz.	: Hazreti.
İA	: MEB İslâm Ansiklopedisi.
İb.	: İbranîce
İbr. trc.	: İbranîceye tercüme.
İİED	: (AÜİF) İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi.
İng. trc.	: İngilizceye tercüme.
İSTEM	: İslâm, Sanat, Tarih, Edebiyat ve Mûsıki Dergisi.
JE	: The Jewish Encyclopedia.
JJS	: Journal of Jewish Studies.
JQR n.s.	: Jewish Quarterly Review, New Series.
JQR o.s.	: Jewish Quarterly Review, Old Series.
Krş.	: Karşılaştır/Karşılaştırınız.
M.	: Milâdî.
MÖ.	: Milâttan Önce.
MS.	: Milâttan Sonra.
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
nşr.	: Neşir/Neşreden/Nâşir

OMÜİFD	:	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
R.	:	Rav (Yahudilerde din adamları için kullanılan bir paye).
REJ	:	Revue des Etudes Juives.
s.	:	sayfa.
SAÜİFD	:	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
SÜİFD	:	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
trc.	:	Tercüme.
TTK	:	Türk Tarih Kurumu.
[ty]	:	Tarih yok/Tarihsiz.
UİA	:	Usûl İslâmî Araştırmalar (Dergisi).
UÜİFD	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
vb.	:	ve benzeri.
vd.	:	ve devamı.
ve dğr.	:	ve diğerleri.

ve biHi (cc.)…

Bu mütevazı çalışmayı,

hayatını Siyer ve İslâm tarihi araştırmalarına adayan,

bilgi, birikim ve çalışma azminden her daim güç aldığım

Saygıdeğer Hocam

Prof. Dr. Mustafa FAYDA Bey'e

İthaf ediyorum

Önsöz

Hz. Muhammed, Allah tarafından insanlığa doğru yolu göstermek amacıyla seçilip görevlendirilen son peygamberdir. Miladî 610 yılında Mekke'de O'nun (as.) aracılığıyla insanlığa gönderilmeye başlayan vahiy 23 yıl süreyle devam etmiş; Hz. Muhammed vahiyle kurulan bu dini açıklamış, kural ve yükümlülükleri uygulamalı olarak göstermiş, peygamberliği süresince ilahî hitabın anlaşılması ve hayata geçirilmesinin üstün örnek şahsiyeti olarak ilk İslâm toplumunu oluşturmuş ve eğitmiştir. Bu sebeple İslâm'ın kavranmasında Kur'ân ve Hz. Muhammed belirleyici bir role sahip olmuştur.

İslâmın anlaşılmasındaki belirleyici bu rolü dolayısıyla Hz. Muhammed'in hayatını anlama ve anlamlandırma yönünde çabalar sürekli var ola gelmiş, konuyla ilgili binlerce eser yazılmıştır. O'nun (as.) hayatı, değişik dönemlerde her kesimden insan ve dünya görüşünün ilgisini çekmiş; farklı nedenlerle, getirdiği mesaj birçok araştırmanın konusu olmuştur. Müslümanlar iman, itaat, örneklik ve sevgi bağlamında konuyla ilgilenirken, tarihçiler tarihin akışına yön veren biri olması yönüyle, bazı yabancılar ise O'nun (as.) mükemmel hayatında güya var olduğunu iddia ettikleri birtakım zaaf noktalarını bulup teşhir etmek amacıyla araştırmalar yapmışlardır.

Şüphesiz, Hz. Muhammed'i tanımak, O'nun (as.) hayatını bilmek, olaylar karşısında takındığı tutumu tespit edebilmek Kur'ân'ı, tarihi ve İslâm dünyasındaki geleneksel kültürü anlama ve anlamlandırma yolunda büyük önem taşımaktadır.

Hz. Muhammed'in hayatına yer veren kaynaklardan biri de Yahudi tarihçilerin kaleme aldığı tarih kitapları, yani kroniklerdir.(*) Ancak Yahudi kronikler şimdiye kadar ne Hz. Muhammed ve dönemi ne de konu edindikleri Osmanlı-Türk tarihi açısından sistemli bir araştırmaya konu olmamıştır.

Elinizdeki çalışmada söz konusu kroniklerin Hz. Muhammed, getirdiği din ve kitap ile O'nun (as.) tevhit davasına iştirak eden, vefatından sonra da manevî mirasını bir vefa ve iman borcu görerek aktarılmasında önemli rol oynayan Ashâb-ı kirâma bakışı ele alınacaktır. Ancak daha baştan belirtilmelidir ki, din bağnazlığı ile en azından araştırmanın konusu olan meselelere polemik amaçlı yer verildiği anlaşılan bu kroniklerdeki bilgilerin neredeyse tamamı ya uydurma, ya çarpıtma ya da kurgusal olup O'nun (as.) hayatını konu edinen gerçek tarihî bilgilerle hiç mi hiç ilgisi bulunmamaktadır. Herhangi bir önyargıdan kaynaklanmayan bu tespit, kroniklerle ilgili değerlendirme ve konuyla ilgili kısımların tercümeleri okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır.

Şüphesiz Yahudilerdeki bu ilgisizliğin ya da bilinçli tercihin kendine özgü bazı sebepleri vardır. Yahudiler İslâm hakimiyetine girmelerine rağmen, kendi istekleri ile oluşturdukları gettolarında yaşamayı her zaman tercih etmiş, varlıklarını koruyabilmek için de başka kültürlerle çok fazla içli-dışlı olmayı istememişlerdir. Üstelik kendi mensuplarını bir arada tutabilmek için seçkin ve üstün olduklarını her zaman vurgulamış, "diğeri"ni (Yahudi olmayan, *goy, nohri, akum*) ise kötüleme yoluna gitmişlerdir. İslâm hakimiyetine girmelerine, günlük hayatta Arapça konuşmalarına rağmen, din adamları tarafından yönlendirilen geniş Yahudi kitlelerin Hz. Muhammed ve İslâmiyet hakkında yüzeysel bilgilere sahip olması ilginçtir; ancak yukarıda bahsedilen gerçek bilindiği takdir-

(*) Olayların birbiri ardınca kronolojik olarak anlatıldığı tarih kitapları, vekâyiname.

de, bu olgunun bilinçli tercihten kaynaklanan hiç de yadsınacak bir durum olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.

Yahudilerdeki bu geleneksel tutuma karşın Müslüman alimler, diğer dinler yanında Yahudilik ve tarihi hakkında yaptıkları araştırmalarda mükemmel bir bilim adamlığı performansı sergilemiş; İslâm kaynaklarındaki delillerle yetinmeyip dönemlerinin imkânları ölçüsünce Yahudilerin bizzat kendi kaynaklarına da müracaat etmişlerdir. Yahudi din adamlarının bu bilimsel tenkitlere cevapları ise çok cılız kalmış, aşağıda detaylı bilgi verilecek olan tarih kitaplarında da görüleceği üzere, Medine'deki dindaşları gibi müntesiplerinin gerçekle buluşmalarını engellemek için görmezden gelme, alaycı, hakaret, her şeyden önemlisi de bilinçli olarak yalan, yanlış ve uydurma bilgilere sığınmışlardır.

Hz. Muhammed, Kur'ân ve İslâm'ın Yahudiliğe yönelik yapıcı eleştirilerine karşılık, Yahudilerin reddiye edebiyatı veya kroniklerinde, İslâm veya Kur'ân'ın içeriğinden ziyade Hz. Muhammed'in şahsına yönelik küçük düşürücü bir üslup benimsenmiştir. Oysa Hz. Muhammed risalet görevini üstlenmesinden vefâtına kadar yüklendiği misyonu yerine getirirken çok saygılı davranmış, karşısındaki insanlara hakaretvari herhangi bir tavır ya da davranış içerisine girmemiş; insanları, dile getirdiği hususlarda inana geldikleri yanlışları sorgulamaya yöneltmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de inanç esasları çerçevesinde Yahudilerin yanlışa düştükleri yönlere işaret etmiş, son ve mükemmel bir değerler sistemi olarak insanlığın son şansı İslâmiyet'e olan ihtiyacını vurgulamış; Yahudiliğin tarih boyunca özellikle din adamları tarafından aslından uzaklaştırıldığı yönlerine dikkat çekerek hatalı konuları tek tek düzeltme yoluna gitmiştir. Kur'ân ve sünnetten demlenen Müslüman alimler de Yahudi polemikçiler ya da kronik yazarları gibi tarihî rivayetleri saptırma yoluna gitmemiştir. Gerek İslâm reddiye kitapları gerekse Yahudi tarihinin genel dünya tarihi içerisinde anlatıldığı İslâm kroniklerinde dikkat çeken en önemli husus, verilen bilgilerin

dinler ve kültürler arası ilişkileri zenginleştiren fonksiyon icra etmeleridir.

Elinizdeki çalışmada, reddiyeci din adamları cephesine ilave olarak Yahudi tarihçiler cephesinden Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâbla ilgili verilen bilgiler üzerine yoğunlaşılmıştır. Yahudilerin söz konusu meselelere bakışını büyük ölçüde etkileyen kroniklerdeki bilgileri yansıtan çalışma, Giriş'ten sonra 2 bölüm ve 2 Ek'ten oluşmaktadır.

Giriş'te Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerle ilişkileri ele alınmıştır. O'nun (as.) çağdaşları esasen Ortodoks Yahudi geleneğinin tipik temsilcileri olduğu için, Müslümanların Yahudilere bakışında önemli bir kriterdir; zira o dönemdeki Yahudi tipolojisi ile ortaçağ ya da günümüzdeki Yahudi tipolojisi hiç de farklı değildir. Bu sebeple, Giriş'te verilen örneklerle okuyucuya Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin O'na (as.), İslâmiyet'e ve Ashâba bakışı ile sonraki dönem Yahudilerin aynı konulara bakışında bir kıyas imkânı sağlanmak istenmiştir.

Kitabın I. Bölümünde çalışmanın esas konusu olan Yahudi kronikler ele alınmıştır. Yahudilerde tarih yazıcılığı hakkında verilen kısa bilgiden sonra, Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâbtan bahseden en eskisi X. asırda yazılmış kronik ve bazı polemik risaleleri tanıtılmış; bu bağlamda kronik yazarlarının hayatı, yetişme süreci, kronikleri kaleme alma sebepleri ile kroniklerin önemi gibi değişik konular hakkında bilgi verilmiştir.

II. Bölüm ise, kitabın en özgün kısmını teşkil etmektedir. Bu bölümde Yahudi kroniklerin Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb hakkında verdikleri bilgilerin tarihsel değerleri irdelenmiş ve yanlışlarına dikkat çekilmiştir. Bölümün başında, kroniklerin kaleme alınışına kadarki geçen dönemde konunun tarihi arka planına yer verilmiş; bu bağlamda Müslümanlarla Yahudiler arasında vuku bulan polemiklere dikkat çekilerek kısaca polemik konuları ve literatürüne deği-

nilmiştir. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise kronikler de araştırmanın konusuyla ilgili verilen bilgiler tek tek sıralanmak suretiyle, din bağnazlığı ya da İslâm düşmanlığından kaynaklanan bir dürtüyle herhangi bir tenkide tâbi tutulmaksızın aktarılan yalan, yanlış ve maksatlı bilgiler değerlendirmeye tâbi tutulmuştur.

Kitabın Ek'ler bölümünün ilkinde (Ek-1) okuyucuya değerlendirme imkânı sağlaması açısından kroniklerin Hz. Muhammed ve İslâmiyet'ten bahseden kısımlarının tercümeleri verilmiştir. Çoğu İbranîce olan metinlerin, varsa İngilizce tercümeleri ile de karşılaştırılmak suretiyle muhtevalarının en doğru şekilde yansıtılmasına özen gösterilmiştir. Tercümelerin kitaba konmasında birkaç hedef gözetilmiştir. Öncelikle, II. Bölümde yazar tarafından yapılan değerlendirmelerin, kroniklerin aslı ile mukayese edilmesine imkân sağlanmış, böylece yanlış anlaşılma ve haksız eleştirilerden kaçınılmak istenmiştir. Öte yandan farklı bilim dallarında İbranîce bilmeyen uzmanlara bilimsel araştırmalarında malzeme sağlanması hedeflenmiştir. Bilindiği üzere her rivayet, farklı birikim, bakış açısı ve arka plana sahip araştırmacılara, çok farklı mesaj ve değerlendirme imkânı sağlayabilmektedir. Ek'lerin ikincisinde (Ek-2) ise konuya yabancı okuyucular için Yahudilik ve Yahudi tarihine ait terimlerin (araştırma bağlamında) açıklandığı bir "Lügatçe" hazırlanmıştır.

İçerdiği konu ve değerlendirmeler açısından çalışmada tartışmalı birtakım meselelere değinildiğinin farkındayız. Ancak daha baştan belirtilmelidir ki, yazar, Yahudi tarihinin değişik dönem ve konularına dair daha önce hazırladığı eserlerinde olduğu gibi, bu eserinde de bilimsellikten ayrılmamıştır. Eser, esasen dinler veya kültürler arasına herhangi bir kin ya da nefret tohumu atma amaçlı da hazırlanmış değildir; aksine yazarın, yollarını takip etmekten övünç duyduğu Biruni, Makdisî, Şehristanî, Mes'udî ve Ali b. Rabben et-Taberî vb. Müslüman alimler gibi, tarih içerisinde yapılan yanlışlara dikkat çekerek geleceğe yönelik ilişkilerde benzer

hataların tekrar edilmemesine işaret amaçlı kaleme alınmıştır. Bu yönüyle eserden, dinler ve kültürler arası ilişkileri zenginleştiren bir fonksiyon icra etmesi beklenmektedir. Meseleye yaklaşımımız gayet açıktır: Yegâne gayemiz Yahudi kroniklerindeki bu bilgilerin bilimsellik adına ortaya çıkarılmasıdır. Bu sebeple yazar, tarihe mâl olmuş bu meseleye, çoğu Yahudi araştırmacı gibi ne görmezden gelme (buna bilinçli bilgi karartması da diyebiliriz) şeklinde ne de Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerle yaşadığı birtakım olumsuz ilişkilerden hareketle Müslümanlarla Yahudilerin uzlaşması mümkün olmayan ebedî düşmanlar olduğunu düşünen Arap hamaset ustaları gibi yaklaşmaktadır.

Öte yandan son zamanlarda dünyanın değişik coğrafyasında genelde İslâm, özelde ise Hz. Muhammed hakkında giderek artan bir ilgi başlamıştır. Bu sebeple gerek ülkemiz gerekse değişik çevreler için Hz. Muhammed'le ilgili meselelerin bilimsel bir metot ve düşünce ile ele alınma zorunluluğu vardır. Özellikle Batı'da başlayan İslâmifobia'nın (İslâm karşıtlığı/düşmanlığı) ortaya çıkışının tarihsel kökeninin araştırılması; Yahudi ya da başka kaynaklı bilinçli çarpıtmaların tespitini gerektirmektedir.

Bitirirken bir hususa daha dikkat çekmek istiyoruz; o da özellikle Yahudi kökenli müsteşrıkların yanlı ve gerçek dışı yargılarla Hz. Muhammed ve İslâmiyet hakkındaki bilgi kaynaklarının yanlışlığını görme ve çeşitli manevralarla gizledikleri tutarsızlıklarını kabul etme erdemini gösterme zamanının geldiğidir. Günümüzde dahi aynı geleneği devam ettirme çabasında olanları, Hz. Muhammed'in hayatı, nübüvveti, İslâmiyet, Kur'ân ve hadis gibi sağlam temeller üzerine oturan muhkem binanın taşlarını sarsma gayretini bırakarak mesailerini kendi kaynaklarındaki gerçekdışı ve uydurma efsaneler üzerine bina edilen hurafe edebiyatını ayıklamak için harcamaya davet ediyoruz.

Doktora sonrasında araştırma yapmak üzere Kudüs İbranî Üniversitesi ve Ben Zvi Enstitüsü'nde (İsrail) bulundu-

ğumuz sırada (03.03.2010-21.11.2010) başlanan çalışma, Türkiye'ye dönüşte tamamlanmıştır. Kudüs'teki çalışmalarım için desteğini esirgemeyen Merdiyen Derneği'ne teşekkür ederim. Öte yandan tamamlanmasından sonra dikkatle okuyarak değerli tenkitleri ile çalışmayı zenginleştiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ile değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Ahmet Yücel, Doç. Dr. Murat Sülün ve son okumasını yapan genç meslektaşım Ar. Gör. Harun Yılmaz'a da teşekkürlerimi sunarım.

Yine Kudüs'te bulunduğum sürece sabır ve özverisi ile gözüm arkada kalmaksızın araştırmalarımın verimli şekilde sürdürülmesinde tartışmasız katkısı olan sevgili eşim ile kendilerine baba hasreti çektirdiğim canlarım Güler ve Şaziye Şeyma'ya da şükran borçluyum.

Çalışmanın ülkemizdeki Siyer, İslâm ve Yahudi tarihi ile Yahudilik araştırmalarına bir nebze de olsa katkı sağlaması, bizi mutlu edecektir.

Gayret bizden, başarıya ulaştırmak Allah'tandır.

Her şeyin en doğrusunu O (cc.) bilir.

Nuh ARSLANTAŞ, Doç. Dr.
Şubat 2011
Kartal / İstanbul

GİRİŞ

Hz. Muhammed ve Çağdaşı Yahudiler

İslâmiyet'le Yahudiliğin, Müslümanlarla Yahudilerin birbiriyle ilişkisi, bu dinler ve mensuplarının diğer din ve mensuplarıyla olan ilişkilerinden oldukça farklı, karmaşık ve çok boyutluluk arz eder. Her şeyden önce her iki din ve mensupları aynı (ilahî) geleneğin temsilcileri olup tek Tanrı'ya inanmaktadır. İslâm tarihinde Medine dönemi olarak isimlendirilen ve genelde hukukî ve sosyo-kültürel konularla ilgili ayetlerin nazil olduğu dönemde de bu iki din ve mensuplarının ilişkileri etkili olmuştur.

İslâmiyet'in Mekke döneminde Müslümanlarla Yahudilerin doğrudan irtibatlarına dair herhangi bir bilgi yoktur. Ancak İslâm kaynaklarında Yahudilerin o dönem Mekke'sinde muhtemelen ticarî amaçlı bulunduklarına dair bazı rivayetler mevcuttur. Meselâ Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in Mekke'de ticaret yapan Yahudi bir komşusunun olduğu rivayet edilir.[1] Benzer şekilde şehirde ticaret yapan Yusuf (Yosef) isimli bir Yahudinin Hz. Muhammed'in doğduğunu o gece Mekkelilere haber verdiği belirtilir.[2] Bu tür birkaç örnek dışında Yahudilerin Mekke'de ka-

1 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. C.J. Tornberg, Beyrut 1965, II, 15.
2 İbn Sad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut 1985, I, 162; İbn Asâkir,

lıcı ikametlerine dair başka bir bilgi mevcut değildir. Esasen Mekke'de bir Yahudi cemaati olsaydı, tarihi çok eski dönemlere uzanan ve hakkında kitaplar yazılan bu meşhur şehirle ilgili olarak Medine'de olduğu gibi, Yahudilerin mabetleri, cemaat liderleri gibi dinî veya sosyo-kültürel tarihleri hakkında bazı kayıtlar olurdu. Oysa kaynaklara bu konularda herhangi bir bilgi yansımamıştır.

Müslümanların Yahudilerle doğrudan ilişkisi Medine'de başlamıştır. Yahudilerin Medine'deki varlıkları eski zamanlara dayanmaktadır. O dönemlerde adı "Yesrib" olan "Medine"ye gelen Yahudiler önceleri şehrin dış taraflarına yerleşmiş; ancak zamanla güçlenerek o dönemde şehrin yerlileri olan Amâlika ve Cürhümlüleri yurtlarından çıkararak şehrin kontrolünü ele geçirmişlerdi.[3] İslâmiyet'i kabulleri sırasında Medine'de söz sahibi olan ve şehri Yahudi kabilelerle paylaşan Arap Evs ve Hazrec boyları ise buraya çok sonraki dönemlerde, M. II. veya III. asırlarda Yemen'de Me'rib Seddi'nin yıkılmasından sonra gelerek şehrin dışına yerleşmişlerdi. Yahudilerin sürekli baskılarından bıkan bu iki kabile, bir süre sonra akrabaları Gassânîler'den aldıkları yardımla şehrin yönetimini ele geçirmişlerdi.[4] Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sırasında bu iki kabilenin siyasal anlamda üstünlüğü var ise de sosyo-kültürel ve ticarî açıdan şehirde nüfusun yarıya yakınını oluşturan[5] Yahudilerin hakimiyeti söz konusu idi.

Medine'de yaşayan Yahudilerin kökeni ise tarihlerinde yaşadıkları sürgünlere dayanıyordu. Şehirde önemli bir yere sahip olan Nadîr ve Kureyza Yahudileri aslen Yahudi olup

---

Tarîhu Medîneti Dimaşk, nşr. Muhibüddin Ebû Said el-Amrâvî, Beyrut 1995, III, 417.

3 F. Buhl, "Medine", *İA*, VII, 459-471.

4 Belazurî, *Fütûhu'l-Büldân*, nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ- Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut 1987, s. 26; Yakût, *Mu'cemü'l-Büldân*, Beyrut [ty.], V, 83; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâb'ül-Eğânî*, Kahire 1963, III, 116; İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1988, II, 835; İsrail Velfenson, *Tarîhu'l-Yehûd fî Bilâdi'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve Sadri'l-İslâm*, Mısır 1927, s. 50.

5 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1990, I, 570.

Kohen ailesinden, yani Harun Peygamber'in soyundan gelmekte idiler.[6] Hz. Muhammed'in eşlerinden Hz. Safiye de *Kohen* ailesine mensuptu.[7] Bu kabilelerin Bâbil işgali sırasında (MÖ. 586) buraya kaçıp gelen Yahudilerin soyundan oldukları, İslâm kaynaklarında yer alan ağırlıklı görüşlerden biridir.[8] Yahudiler Medine'de kültürel açıdan Araplaşsalar da kökenlerini hiç unutmamış; Filistin'de yaşadıkları dönemlerde şekillenen dinî yapılarını asırlarca muhafaza etmişlerdi. Bu uygulamalar, Filistin'e başta ticaret olmak üzere değişik vesilelerle yapılan seyahatler veya sonraki dönemlerde yaşanan sürgünler ile Filistin'den bölgeye gelen din adamları sayesinde sürekli beslenmiştir.[9] Medine'de Yahudi kabilelerin yaptığı misyonerlik faaliyetleri sonucu Yahudiliği kabul eden irili-ufaklı pek çok Arap kabilesi de yaşamaktaydı.[10]

Hz. Muhammed'in hicreti sırasında Yahudilerin Medine'de önemli ağırlıkları vardı. Ehl-i kitap olmaları dolayısıyla Araplar üzerinde belirgin bir etkiye de sahiptiler.[11] Temizlik,[12] görüşlerine müracaat,[13] kendilerinden bilgi ve görgü

---

6 Vakıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, nşr. Marsden Jones, Beyrut 1966, II, 441; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut [ty.], V, 214; *a.g.e.*, VII, 456; *a.g.e.*, XIII, 363.

7 İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Siyer*, nşr. Muhammed el-Îd el-Hadravî-Muhiddin Mestû, Medine 1992, II, 401. Medine Yahudilerinin kökeni ve *Kohen*likle ilişkisi için bkz. Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, s. 37-38.

8 Meselâ bkz. Belazurî, *Fütûh*, s. 24; Taberî, *Tarîhu't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, Beyrut 1967, I, 539.

9 Konu ile ilgili detaylı bir değerlendirme için bkz. Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *MÜİFD* 34 (2008/1), s. 56 vd.

10 O dönemde Yahudiliği kabul eden Arap kabileleri hakkında bkz. Arslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, s. 39-40.

11 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Sakkâ ve dğr., Beyrut [ty.], I, 211; İsrafil Balcı, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitab'ın Rolü", *OMÜİFD* 22 (2006), s. 150 vd.

12 Meselâ Kubâ'daki insanlar suyla tahareti Yahudilerden öğrenmişti. Bkz. İbn Kesîr, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa Abdülvâhid, Beyrut 1976, II, 293.

13 Yemenli Tübba'nın veya ondan sonra Yemen'de idarecilik yapan bazı kralların dönem dönem Yahudi din adamlarını çağırıp çeşitli konularda bilgi aldıkları rivayet edilir. Bkz. İbn İshâk, *es-Sîre*, nşr. Muhammed Hamidullah, Konya 1981, s. 32, 35.

öğrenmek[14] veya uzun ömürlü olmaları için çocukların yanlarına bırakılması,[15] tarımsal sulama amaçlı kuyu ve kanalların açılması, savunma amaçlı kalelerin yapılması,[16] Yahudilerin Araplar üzerindeki dinî ve sosyo-kültürel etkilerinden bazılarıdır. Yahudiler, bölgeye yerleşmelerinden sonra ellerindeki Tevrat'tan dolayı kendilerine ilimden pek çok şey verildiğini belirterek[17] kültürel üstünlüklerini devam ettirmek istemiş; yaşadıkları coğrafyadaki bazı yerlere kendi kültürlerinden isimler vermek suretiyle de Yahudileştirmişlerdi. Meselâ Yahudiler yaşadıkları coğrafyada Vâdi Batihân (Güvenli vadi/*Bitahon*: ביטחון); Vâdi Mehzûr (Su yolu/*Mahzor*: מחזור) ve Bi'ru Rûme (Yüksek Kuyu/*Bi'r Rama*: באר רמה) gibi yerlere kendi kültürlerinden seçtikleri isimleri vermişlerdi.[18]

Yukarıda da belirtildiği üzere, Hz. Muhammed'in Yahudilerle ilişkisi Medine'ye hicretten sonra başlamıştır. Son peygamber olarak Hz. Muhammed'in gönderilmesi, Yahudileri tam anlamıyla şaşkına çevirmiştir. Çünkü o güne kadar Medine Yahudileri, komşuları olan Arapları yakında çıkacak bir Mesihle tehdit ediyor (*istiftah*); onlarla asıl, Mesihin gel-

---

[14] Bazen Yahudiler bunu istismar bile edebiliyorlardı. Hayber Yahudileri Araplarla eğlenmek için onlara da kendileri gibi sağlıklı olmanın tek yolunun Hayber'e girmeden önce on kere eşek gibi anırmak olduğunu söyler, buna inanan saf bedevîlerin düştüğü o komik halleriyle alay ederlerdi. Bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 591.

[15] Cahiliye döneminde çocukları yaşamayan Araplar "*Çocuğum yaşarsa onu Yahudi yapacağım*" şeklinde adakta bulunur; çocuklarının Yahudi olması durumunda uzun ömürlü olacağına inanırlardı. Bkz. Ebû Davûd, Cihâd 126; Taberî, *Câmiu'l-Beyân (Tefsîr)*, Beyrut 1984, III, 14-16; Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsîr)*, nşr. Ahmed Abdülalîm Berdûnî, Kahire 1372/1967, III, 280.

[16] Yahudilerin Araplardan farklı olarak Medine ve Hayber gibi şehirlerde "*âtâm*" adı verilen "kale" veya "sur"larda yaşamaları, ana yurtlarından (Filistin) getirdikleri bir yenilik olarak kabul edilmektedir. Bkz. Velfenson, s. 16.

[17] Vâhıdî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, nşr. Safvan Adnan Davudî, Dimaşk 1995/1415, II, 646. Yahudilerin bu yanlış düşüncesi Kur'ân tarafından (Kehf 18/109) reddedilmiştir. Bkz. Buharî, İlim 47; İ'tisâm 3; Müslim, Münafikûn 32 (2794).

[18] Yahudilerin bu ve Araplar üzerindeki diğer dinî ve sosyo-kültürel etkilerine örnekler için bkz. Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM* 11 (2008), s. 20 vd.

mesinden sonra hesaplaşacaklarını, geliş vakti iyice yaklaşan bu kurtarıcı sayesinde kendilerine boyun eğmeyenlerin el ve ayaklarını keseceklerini ilân ediyorlardı.[19] Hatta Mesihin Medine'den çıkacağına dair beklentilerden dolayı Şam ve benzeri yerlerden gelip Medine'ye yerleşen Yahudiler bulunmaktaydı.[20] Öte yandan Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin nebilik kurumunu Yahudilere özgü bir müessese olarak gördükleri belirtilir.[21]

Medine Yahudileri bekledikleri Mesihin Harun soyundan olacağını iddia ediyorlardı.[22] Bu iddiayı Araplardaki kabilecilik duygusunun Yahudilerdeki bir yansıması olarak kabul etmek mümkündür. Abdullah b. Selâm, babasının kendisine Tevrat öğretirken âhir zamanda çıkacak kurtarıcının Harunoğulları'ndan olacağını söylediğini nakleder.[23] Bu Mesih bir kitap getirecek,[24] ataları İbrahim'in dini üzere olacak, Ahmed ismini taşıyacak ve müşriklere karşı kendilerine yardım edecekti.[25] Bu Mesih Yahudilere güç ve iktidar da getirecekti.[26] Bu sebeple Mesih, Medine Yahudilerinin çocuklarına öğrettiği en önemli inanç esaslarından biri haline gelmişti.[27]

---

19 Mücahid, *Tefsîr*, nşr. Abdurrahman et-Tâhir Muhammed Sûretî, Beyrut [ty.], I, 83-84; İbn İshâk, s. 62; İbn Hişâm, I, 211; 547; Mukatil, *Tefsîr-i Kebîr*, trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2006, I, 101-102; Taberî, *Tefsîr*, I, 410-411; İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, nşr. Ali Muhammed Bicavî, Beyrut 1992, II, 383; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 133; İsrafil Balcı, "Erken Dönem Arap Kültüründe Peygamberlik Tasavvuru", *EKEV Akademi Dergisi* 29 (2006), s. 124-125.

20 İbn Hişâm, I, 213. Sahâbeden Seleme b. Selâme küçüklüğünde bir Yahudinin kendisinin de bulunduğu bir topluluğa Mesihin çıkmak üzere olduğunu, bunu kendisinin göremeyeceğini ancak, Seleme'yi göstererek, büyüdüğünde onun görebileceğini söylediğini nakleder. Bkz. *a.g.e*, I, 212.

21 Vahıdî, I, 104.

22 Vakıdî, *Meğazî*, I, 365; *a.g.e.*, II, 677; Belazurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, nşr. Muhammed Hamidullah, Kahire 1959, I, 444.

23 Bkz. Belazurî, *Ensâb*, I, 266.

24 Bakara 2/89.

25 İbn İshâk, s. 62.

26 Cahiliye döneminde Gatafan kabilesine devamlı surettte mağlup olan Hayber Yahudilerinin, asıl hesaplaşmanın âhir zamanda çıkacak kimse (Mesih) ile olacağı şeklinde kabileyi tehdit ettiği belirtilir. Bkz. İbn Kesîr, *es-Sîre*, I, 292.

27 İbn Hacer, *el-İsâbe*, VII, 416.

Yahudilerin komşularını gelecek Mesihle tehdit etmesi, Evs ve Hazrec kabilelerinin Hz. Muhammed'e bağlanmalarında da etkili olmuştur. Kendilerinden çıkmadığı için O'na (as.) inanmayan Yahudilerin tersine Medineli Araplar, Yahudi komşularından duydukları bu kimseye inanmayı tercih etmişlerdir.[28] Mesih'in Yahudilerden değil de Araplardan çıkması üzerine, o zamana kadar söylediklerini bir çırpıda inkâr eden Yahudiler, son peygambere inanmadıkları gibi, kendi cemaatlerinden ya da başka gruplardan O'na (as.) inanacak kimseleri de yanlış bilgilendirmişlerdi. Meselâ Yahudiler, Mekkeli müşrikleri, Hz. Muhammed hakkında kitaplarında hiçbir bilginin bulunmadığı şeklinde yanlış bilgilendirmiş; Hz. Muhammed'in bir yalancı(!) olduğunu söyleyerek peygamberliği konusunda bir gerçeklik görseler, herkesten önce kendilerinin iman edeceklerini yeminle destekleyerek ikna etmeye çalışmışlardı.[29]

Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesinin sadece Medine Yahudileri arasında değil, o dönem dünya Yahudileri arasında da büyük bir ilgi ve merak uyandırdığı anlaşılmaktadır.[30] Taberî'de yer alan bir rivayette Medine Yahudilerinin, şehirlerindeki yeni peygamberin "Yahudilerin beklediği Mesih olup olmadığı" konusunda diğer Yahudilerin merakını gidermek için değişik cemaatlere yazdıkları mektuplarda: *"Muhammed peygamber (beklenen Mesih) falan değildir. Aman dininizde sebat edin. Bizi bir kelimede ve aynı gö-*

---

28 İbn Hişâm, I, 282; Belâzurî, *Ensâb*, I, 239; İsrafil Balcı, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitab'ın Rolü", s. 149-161.

29 Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiye: Beyrut 1404, III, 13; *a.g.e.*, VI, 145; *a.g.e.*, VII, 375.

30 Benzer merak ve ilginin dönemin Hıristiyanlarında da uyandığı belirtilmelidir. Hıristiyan kaynakların rivayetine göre Hz. Muhammed'in tebliğe başladığı günlerde Nesturî (Doğu Süryanî) Kilisesi'nin başında bulunan İşuayheb (II. Isôyahb) Hz. Muhammed ile yazışmış; bazı din görevlileri ile ona hediyeler gönderek kendisinden övgüyle bahsetmiştir. Bu durumun, hakimiyeti altında yaşadıkları Sasanîler tarafından kaygıyla izlendiği belirtilir. Bkz. Mari b. Süleyman, *Ahbâru Fetârike Kürsiyyü'l-Meşrık*, nşr. Henricus Gismondi, Roma 1899, s. 62; Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, s. 67.

rüşte birleştiren Allah'a hamdolsun. Ayrılmadık, dinimizi de terk etmedik..." diyerek[31] diğer dindaşlarını yanlış bilgilendirdikleri belirtilir. Hz. Muhammed'in beklenen Mesih olup olmadığını bizzat soruşturmak üzere Irak'tan (Bâbil) Medine'ye gelen Yahudilerin olduğunu da görüyoruz. Kaynaklarda el-Büstâne isimli bir Yahudinin Hz. Muhammed'e gelerek Yusuf süresi ile ilgili sorular sorduğu rivayet edilir.[32] Bu kişi Yahudi kaynaklarda Bostanay olarak zikredilen, Babil Yahudilerinin Sasanî Devleti nezdindeki siyasî temsilcisi olan *re'sü'l-câlût*tan başkası değildir.[33] Yahudi tarihçi Sambari'de yer alan bir rivayette de Hz. Muhammed'in peygamberliğini duyan Abdullah b. Selâm ve üç *haham* arkadaşının, O'na (as.) deneme amaçlı sorular sormak üzere Dimaşk'tan geldikleri şeklinde bir bilgi nakledilir.[34] Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinin uyandırdığı meraka Samirî kronikte de işaret edilmiştir. Rivayete göre biri Samirî, biri Yahudi, biri de Hıristiyan olan üç müneccim, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilân ettiğini duyunca, O'nun (as.) kendilerine eskiden beri çıkacağı belirtilen kimse olup olmadığını teyit etmek ve ancak ilim erbâbının bilebileceği gizli hakikatleri sormak üzere (Medine'ye) gelmişlerdir.[35]

Hicretin ilk yıllarında Müslüman-Yahudi ilişkileri çok gerilimli bir seyir takip etmiştir. Yahudiler, beklenen kurtarıcı-

---

[31] Taberî, *Tefsîr*, IV, 206; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 523.

[32] İbn Ebû Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyâd 1997, VII, 2101-2102; Taberî, *Tefsîr*, XII, 151; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 513.

[33] Bostanay'ın Hz. Muhammed'le tartışmasının detayları için bkz. Arslantaş, *Emevîler Döneminde Yahudiler*, s. 72-73.

[34] Sambari, s. 95. Yine kronikte yer alan bilgilere göre bu *haham*lar, Hz. Muhammed'ten etkilenerek müslüman olmuşlardır.

[35] Rivayetin devamında Yahudi ve Hıristiyanın, Tevrat ve İncil'de İsmail neslinden birinin peygamber olarak gönderileceği, bütün dünyaya hâkim olacağı şeklindeki bilgiden dolayı Müslüman olduğu; Samirînin ise Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu bilmesine rağmen kendi dininde kalarak O'ndan eman almakla yetindiği kaydedilmiştir. Bkz. Ebü'l-Feth es-Samirî, *Kitâbü't-Târîh, Abulfathi Annales Samaritani: quos Arabice edidit cum prolegomenis latine Vertit et commentario*, nşr. Eduardus Vilmar, Gothae: F. A. Perthes, 1865, s. 174.

nın kendilerinden çıkmamasından dolayı Hz. Muhammed'e cephe almış; haset ve kıskançlıkla şiddetli bir muhalefet yürütmüşlerdir. Son peygamberin Yahudilerden değil de Araplardan çıkması, onların Hz. Muhammed'i kabul etmelerinin önündeki en büyük psikolojik engeldi.[36] Bu psikoloji, onları Mekkeli putperestlerin inancının, öncüsü olmakla övündükleri ve tarih boyunca uğrunda pek çok zulüm ve işkenceye katlandıkları tevhit inancından üstün olduğunu söyleyebilecek yanlışlığa kadar götürmüştür.[37] Öte yandan cemaatleri üzerinde tartışmasız otoritesi olan din adamları, cehaletlerinden istifade ile müntesiplerini Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı konusunda yanlış yönlendirmişlerdi. Buna ilaveten sürgün asırlarında kemikleşmiş dinî ve kültürel gelenek de onların İslâm'a karşı direncini beslemiş; Hz. Muhammed'in evrensel çağrısını *"atalarının yollarından ayrılmayacaklarını"* söyleyerek reddetmişlerdi.[38]

Kendi cemaatlerini bu şekilde manipüle eden Yahudi liderler, Medine'deki diğer kararsız halkları da şüpheye düşürerek etkilemeye çalışmış; sözlü ve fiilî muhalefetleri ile toplum içerisinde kin ve nefret uyandırmaya; nihayet Müslümanlara dil uzatarak hile ve tuzaklar kurmak suretiyle onları ortadan kaldırmaya uzanan bir strateji takip etmişlerdi. Öyle ki, Müslümanlarla mücadelede nihaî hedeflerini onların "kökünü kazımak" şeklinde belirlemişlerdi.[39]

---

36 Vakıdî, II, 677; İbn Hişâm, I, 565.

37 İbn Hişâm, II, 215; İbn Seyyidinnâs, I, 348; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 182. Putperestliğin Bedir'de öldürülen ideologlarına mersiyeler yazan Ka'b b. Eşref ve Ebû Âfek gibi önde gelen Yahudi liderlerin (İbn Sa'd, II, 28; Belazurî, *Ensâb*, I, 284) bu tutumu, Kur'ân tarafından şiddetle tenkit edilmiştir. Detaylar için bkz. Mukatil, I, 496.

38 Bakara 2/170; Mâide 5/104. Detaylar için bkz. İbn Hişâm, I, 552; İbn Seyyidinnâs, I, 341.

39 "نَحْنُ مَعَكُمْ حَتّى نَسْتَأصِلَ" "Soykırım yapmak", "neslini tüketmek" anlamlarına da gelen bu ifade, Yahudiler tarafından değişik vesilelerle hep dile getirilmiştir. Meselâ bkz. Vakıdî, II, 441; İbn Hişâm, II, 215; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 182. Bu durum aslında tarihte yaşadıkları katliamların şuur altlarında ne kadar yer ettiğini de göstermektedir.

Hz. Muhammed ve arkadaşları[40] yeni dini anlatmak için her fırsatta Yahudi din adamları ile irtibat kurmaya çalışmış; bu amaçla değişik zamanlarda *beytülmidras*larına (*bet hamidraş*) gitmişlerdir.[41] Ancak O (as.) ve arkadaşlarının bu tür olumlu adımları karşılık bulmamıştır. Câhiz (ö. 255/869) Yahudilerin Müslümanlara karşı bu düşmanlığını şöyle psikolojik bir sebeple izah etmeye çalışır:

"Yahudiler Medine'de Müslümanlarla komşu idiler. Komşuların düşmanlığı akrabaların düşmanlığına benzer. İnsan ancak tanıdığına düşmanlık eder; yakın ilişkide bulunulan kimselerin ayıpları daha fazla göze batar. Yakınlık ve sevgi derecesine göre de düşmanlık artar."[42] Câhiz'in bu tespiti makul gözükmektedir. Hz. Muhammed ve arkadaşlarını yakından tanıyan ve eylemlerini dikkatli bir şekilde takip eden Yahudiler, insanlığa sunulan "son ve mükemmel din"in hem sunulma biçimi hem de retoriğinin çok farklı olduğunun gayet bilincinde idiler.

Hz. Muhammed Yahudilerin değişik konu ve alanlardaki olumsuz hamlelerine karşı, geliştirdiği planlar ve aldığı bilinçli kararlarla onların Medine'deki siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel hakimiyetlerini kısa sürede kırmayı başarmıştır. Medine'de Yahudi pazarına alternatif bir pazar kurarak ekonomik alanda etkilerini azaltmış; *el-Kitâb* (Medine Vesikası) adı verilen bir belge ile hukukî açıdan kayıt altına alarak hareket alanlarını sınırlamış, uygun zaman ve zeminde emir ve tavsiyeleriyle arkadaşlarını yönlendirerek[43] Yahudilerin süregelen sosyo-kültürel etkilerini silmeye çalışmıştır.

---

[40] Hz. Ebû Bekir (İbn Hişâm, I, 558-59; İbn Seyyidinnâs, I, 343) ve Hz. Ömer'in (Taberî, *Tefsîr*, I, 434) zaman zaman *beytülmidras*a giderek Yahudi din adamlarıyla (*ahbâr*) tartıştıkları rivayet edilir.

[41] Bir keresinde Yahudiler Hz. Muhammed'e hangi din üzere olduğunu sormuş, O da "Hz. İbrahim'in dini üzere" olduğunu ifade edince onlar, Hz. İbrahim'in Yahudi olduğunu söylemişlerdi. Hz. Muhammed Tevrat'ın hakemliğine müracaat etme teklifinde bulunduğunda, Yahudiler bundan kaçınmışlardı. Bkz. İbn Hişâm, I, 551; İbn Seyyidinnâs, I, 341. Bir başka seferde de Hz. Muhammed, peygamberliğine dair sıfatlarını kendi kitaplarında okuduklarını belirterek Yahudileri *beytülmidras*larında Müslüman olmaya davet etmişti. Bkz. İbn Kesîr, *es-Sîre*, I, 326-327.

[42] Câhiz, *er-Reddü ale'n-Nasârâ*, s. 58-59.

[43] Bkz. Buharî, İ'tisâm 25.

Bu anlatılanlardan Hz. Muhammed'in Yahudilerle irtibatının tamamen olumsuz ilişkilere dayandığı şeklinde bir yanılgıya düşülmemelidir. Getirdiği Kur'ân'da Yahudilerden samimi manada inanan, geceleri Allah'a ibadet edip halkı iyiliğe ve doğruya çağıran, hayır işlerine koşan ve vahye sımsıkı sarılan kimselerin olduğu ifade edilmiş;[44] kendisi de aynı toplumu paylaşmanın gereği olarak onlarla gayet medenî ilişkiler kurmuştur. Şerhlerde *"Cebrail'i neredeyse komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım"* hadîsinin[45] Yahudi bir komşuya iyilik yapılması dolayısıyla vârid olduğu belirtilir.[46] Hatta dağıtılmak üzere kendisine getirilen sadakadan isteyen bir Yahudiye *"Müslümanların sadakasından sana bir şey düşmez"* diyen Hz. Muhammed'in bu hareketinden dolayı uyarıldığı rivayet edilir.[47] Hz. Muhammed'in emrinde bir Yahudi çocuğun bulunduğu, hasta olan Yahudi komşularını ziyaret ettiği,[48] yanından geçen bir Yahudi cenazesi için "insan"a olan hürmetinden dolayı ayağa kalktığı da kayıtlara geçmiştir.[49] Vefat edinceye kadar Medine'de kalan çoğu Yahudi ile iyi ilişkiler içerisinde olduğu da bilinmektir. Hatta Hz. Muhammed vefat ettiğinde zırhı 30 ölçek arpa karşılığında bir Yahudide yaptığı alışveriş nedeniyle rehin bulunuyordu.[50]

Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudiler Arabistan çöllerinde ilimden uzak, kitap ve şeriatlarının felsefe ve ruhunu an-

---

[44] Âl-i İmrân 3/110-115; A'râf 7/168-170.

[45] Buharî, Edeb 28; Müslim, Birr 140-141; Tirmizî, Birr 28; İbn Mâce, Edeb 4.

[46] Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, trc. ve şerh M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük, İstanbul 2001, II, 395; Ahmet Yücel, "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitapla İlişkileri", *İslâm ve Hıristiyanlık'ta Kurtuluş, Uluslar arası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu*, İstanbul 2006, s. 77.

[47] Hz. Muhammed'in *"Onları hidayete erdirmek senin vazifen değil"* (Bakara 2/272) ayetiyle uyarılması üzerine Yahudiyi çağırarak yardımda bulunduğu belirtilir. Bkz. Kurtubî, *Tefsîr*, III, 337.

[48] Buharî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Davûd, Cenâiz 2. Vefâtında bu çocuğun Müslüman olduğu rivayet edilir.

[49] Geçen cenazenin Yahudi olduğu hatırlatılınca Hz. Muhammed *"Olsun! O da insan değil mi, o da bir can taşımıyor mu?"* ifadesini kullanmıştır. Bkz. Buharî, Cenâiz 49; Müslim, Cenâiz 24.

[50] Buharî, Büyû 14, Cihâd 89, Megâzî 86; Müslim, Müsâkât 124-126; Tirmizî, Büyû 7; Nesâî, Büyû 58, 83; İbn Mâce, Ruhûn 1.

layabilecek derinliği olmayan,[51] Tevrat'ın gereklerine riayet etmekle beraber Talmud'un emirlerini daha ön plana çıkaran kimseler olup dinden çok geleneği savunmakta idiler.[52] Aslında bu durum günümüzde de pek farklı değildir. Rabbanî/Ortodoks gelenekte asırların kemikleşmiş bu tavrı halen devam ettirilmektedir.

Hz. Muhammed'in o döneme kadar aslından çok uzaklaşmış; din adamlarının keyfî müdahaleleri ile ilahîlik yönü gölgede bırakılmış Yahudiliğe karşı getirdiği haklı tenkitler sebebiyle, ilerleyen süreçte Yahudilerde ve Yahudi literatüründe Hz. Muhammed ve İslâmiyet karşıtlığı, bazı bakımlardan yeni din iddiasında bulunmayan ve kendisi de Yahudi olup Yahudi şeriatıyla hükmeden Hz. İsa karşıtlığından daha güçlü olmuştur.[53]

Bu karşıtlığın tarih literatürüne yansıyan yönleri işte bu araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

---

51 Değerlendirme için bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 789-790.

52 Konuyla ilgili olarak bkz. Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *MÜİFD* 34 (2008/1), s. 90.

53 Samuel b. Yahya el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yahûd*, nşr. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî, Dârü'l-Hidâye 1986, s. 157; Cohen, *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, trc. Ahmet Fethi, İstanbul 1996, s. 50.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb'tan Bahseden Yahudi Kronikler

Yahudiler iyi bir tarih şuur ve hafızasına sahip olmakla birlikte, modern dönemlere gelinceye kadar bu literatürde çok fazla eser kaleme almamışlardır. Bu durumun şüphesiz kendine özgü bazı sebepleri vardır. Eski Ahit'in bizatihi tarih kitabı özelliği taşıması, İsrailoğulları'na ait pek çok olayın bir tarih kitabı kıvamında anlatılması, bunlardan en önemlisi kabul edilebilir. Öte yandan Yahudiler Mabed'in ikinci kez yıkılmasından sonra dinî ve hukukî literatüre daha fazla ağırlık vermeye başlamış; tarihî olayları da daha çok bu literatür içerisinde vermeye çalışmışlardır.

Kitab-ı Mukaddes dönemi sonrasında, Helenizm'in etkisi ile Yahudi tarih yazıcılığında kısmî bir hareketlenme yaşanmışsa da[1] bunun arkası gelmemiş; Helen kültürünün[*] ürünü kabul edilen bu kitaplar, modern dönemlere ka-

---

[1] Bu dönemde Josephus (37-100), çağdaşı Tiveryali Justus (I. Asır) ve benzeri tarihçiler kitaplarında Haşmonay ailesi, Filistin'de Roma hakimiyeti, Herod dönemi ve Yahudilerin Roma'ya karşı verdikleri bazı mücadeleleri kayıt altına almışlardır.

[*] Büyük İskender'in Asya'ya yaptığı seferler sonunda, Hindistan'a kadar yayılan Yunan kültürünün, Akdeniz bölgesi ve Ön Asya'da doğu kültürleriyle karışmasıyla meydana gelen yeni medeniyet devrine verilen isim.

dar Yahudilerin pek ilgisini çekmemiş, hatta İbranîceye dahi çevrilmemiştir.[2]

Yahudi tarih yazıcılığı İslâmî dönemde Natan ha-Bavlî (X. asır) tarafından kaleme alınan *Seder 'Olam Zuta* ve II. Mabed dönemi tarihinden bahseden *Sefer Yosifon* türü kısa birkaç kronik dışında İspanya (1492) ve Portekiz sürgününe (1497) kadar da bu özelliğini korumuştur.

Sürgün hayatı yaşamaları sebebiyle gerçek anlamda bir tarih yazıcılığı ortaya koyamayan Yahudiler, tarih olarak daha çok cemaati yöneten dinî önderler ya da hakimiyeti altında yaşadıkları devletin nezdinde kendilerini temsil eden siyasî liderlerin faaliyetlerini kayıt altına alma yoluna gitmişlerdir. Aşağıda detayları verilecek Şerira Gaon'un *İgeret*'i, Avraham ibn Daud'un *Sefer ha-Kabala*'sı ve Avraham Zakuto'nun *Sefer Yuhasin*'i bu türün tipik örnekleridir.

X. asırdan XV. asra kadar uzun bir süre kesintiye uğrayan Yahudi tarih yazıcılığı, XVI. asrın başlarından itibaren yeni bir canlanma yaşamıştır. Bu canlanma daha çok İtalya, Girit ve Osmanlı/Türkiye Yahudileri arasında vukû bulmuştur. Bu uyanışın bazı sebepleri vardır. Yahudiler bu eserlerle bir yandan kaderlerinin bağlı olduğu büyük devletlerin tarihini, bunlarla ilişkilerini anlamak ve anlatmak isterken; diğer yandan da sürgün olgusunu anlamlandırmaya çalışmışlardır. Anlamlandırmada tarihî olaylardan faydalanmak isteyen Yahudi tarihçiler, naklettikleri olaylarla dindaşlarını teselli etmeleri yanında, onlardaki Mesihî heyecanı harekete geçirmek istemişlerdir.[3]

Uzun vadede ulaşılmak istenen bu hedef de gerçekleşmiştir. Diğer tarihî malzeme ile birlikte kroniklerden hare-

---

[2] Konu ile ilgili olarak bkz. David N. Myers, "Historiography", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 326-327; Cecil Roth, "Historiography", *EJd²*, IX, 155 vd.

[3] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Uriel Heyd, "Osmanlı Tarihi İçin İbranîce Kaynaklar", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1967, s. 295-303.

ketle tarihlerinin tam ve anlaşılır bir resmini ortaya koymaya çalışan Yahudi tarihçiler, bu çalışmalar sayesinde dindaşlarının kendilerine saygınlığını ve güvenini artırmaya gayret ettikleri gibi, diyasporadaki kaderlerinin daha iyi anlaşılmasına vesile olmuş; neticede İsrail Devleti'nin kurulmasına yol açan millî bilinç ve hareketin doğmasına zemin hazırlamışlardır.[4]

Yahudi tarihçiler yazdıkları kroniklerde Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb'a da yer vermişlerdir. Kitaplarında bu konulara yer veren ve çoğu polemik amaçlı yazılan kronik ve risaleler şunlardır:

I. SEDER 'OLAM ZUTA
(NATAN ha-BAVLÎ) (X. ASIR)

İslâmî dönemde kaleme alınan Yahudi kroniklerin ilki olan *Seder 'Olam Zuta* [Dünyanın Kısa Tarihi], Abbasîler döneminde yazılmıştır. Kroniğin müellifi Natan ha-Bavlî hakkında çok fazla bilgi yoktur. Kroniğin satır aralarındaki bilgilerden onun *Kohen* ailesine mensup, babasının adının ise Yitshak olduğunu biliyoruz.[5] Sura Yeşivası'nda (Bağdat) eğitim gören ha-Bavlî, aslen Kayravânlıdır. Bağdat'ta eğitimini tamamladıktan sonra Kayravân'a dönerek Rav Huşiel'in *yeşiva*sında ders vermeye başlamıştır. Kroniğin, 960'larda Kayravân Yeşivası mensuplarının Irak *yeşiva*ları hakkındaki meraklarını gidermek üzere kaleme alındığı belirtilmektedir.[6]

---

4 Goitein'in bu tespiti için bkz. *Yahudiler ve Araplar*, trc. Nuh Arslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul 2004, s. 168.

5 Natan ha-Kohen bar Yitshak ha-Bavli. Bkz. "Seder 'Olam Zuta: סדר עולם זוטא", *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim*, nşr. Adolf Neubauer, Oxford 1887, II, 78.

6 Bkz. Avraham Kahana, *Sifrut ha-Historya ha-Yisraelit* ספרות ההסטוריה הישראלית, Varşova 1922, I, 57; Salo Wittmayer Baron, *A Social and Religious History of the Jews*, New York 1957, VI, 213; Curt Leviant, *Masterpieces of Hebrew Literature*, New York 1969, s. 154.

ha-Bavlî, kroniğinde Yahudi tarihini merkeze alarak dünyanın tarihini kısaca özetledikten sonra kendi zamanındaki Bağdat Yahudi cemaati hakkında bilgi vermiş; bu bağlamda cemaatin siyasî temsilciliği *re'sü'l-câlût*luk ile yüksek eğitim kurumları *yeşiva*ların sürgün cemaatlerden gelen dinî meselelere verdikleri fetvaların (*şeelot u tşuvot/responsa*) yazımı, *yeşiva*lardaki eğitim-öğretim sistemi, din adamlarının yetiştirilme süreci, *yeşiva* kadrosu ve *yeşiva*daki protokol kuralları gibi değişik konulara da değinmiştir.

Yahudi cemaatinin devletle irtibatı bağlamında Abbasî idaresi hakkında da bilgi veren ha-Bavlî, ilk dönem İslâm tarihine neredeyse hiç değinmemiştir. Araştırmamıza dair yegane rivayet, o dönem Yahudilerinin Hz. Muhammed için kullandıkları bir lakapla ilgilidir. ha-Bavlî, bu bilgiyi de Sa'diya Gaon zamanında (görev yılları: 936-938) *re'sü'l-câlût*ların peş peşe ölümleri ile kurumun başına geçecek kimsenin kalmaması; Davud ailesinin bir başka koluna mensup adayın da Hz. Muhammed'e hakaret etmesi sonucu cezalandırılması bağlamında kaydetmiştir.

II. MÜELLİFİ MEÇHUL RİSALE
[Hz. MUHAMMED'İN YARDIMCILARI: RAHİP BAHÎRA VE SÖZDE YAHUDİ ARKADAŞLARI] (X. ASIR)

İslâmî dönemde Yahudilerin, Hz. Muhammed'in son peygamber, İslâmiyet'in de son ve ekmel din olmadığı; aksine bazı Yahudi *haham*lar tarafından Kur'ân adı verilen bir kitap hazırlanarak kandırmak amacıyla(!) kendisine verildiği ve bu yolla da yoldan çıkarıldığı şeklinde yanlış, ancak yaygın bir kabul içerisinde olduğunu görüyoruz.

Geniza dokümanları arasında bulunan polemik amaçlı yazılmış bir risalede bu bilgiler dile getirilmiştir. Jacob

Mann, risalenin X. asrın ilk yarısında kaleme alındığı kanaatindedir.[7]

Risale, Karaîlerin Rabbanîliği tenkitlerine bir cevap olarak yazılmıştır. Ancak risalede sadece Karaîlere değil, Samirîlere, İslâmiyet'e ve o dönem Rabbanî Yahudiler arasında ortaya çıkan bir takım farklı görüşlere de cevap verilmiştir.

Bilindiği üzere fetihlerle Müslümanların çok geniş bir coğrafyaya yayılması, farklı din ve kültürlerle karşılaşmalarını sağlamıştı. Müslümanlar salt fikrî ve ilmî etkenler yanında, hakimiyetlerini pekiştirmek için onların sahip olduğu bilgi ve birikimi elde ederek güç ve zaaf noktalarını keşfetmenin kaçınılmaz bir ihtiyaç olduğunu anlamış; neticede İslâm ve Kur'ân vahyinden neşet eden bir ruhla eski medeniyetlerden tevarüs ettiği bilimleri alıp kendi rengini de vermek suretiyle özgün bir düşünce sistemi ortaya çıkarmışlardı.[8]

Çeşitli kültürlerin farklı kültürlerle bu şekilde tanışmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak hem Müslümanlarda hem de başta Yahudiler olmak üzere diğer dinî gruplarda çok değişik dinî, fikrî ve felsefî düşünce ekolü ortaya çıkmış; Tanrı, din, kader, insanın fiilleri gibi dinî, felsefî ve kelamî pek çok konu tartışılmaya başlamıştı. O dönemde ortaya çıkan bu hareketler, İslâm toplumunda yaşayan Yahudiler arasında da taraftar bulmuş; bunun sonucu olarak başta İran olmak üzere, Irak ve diğer bölgelerde bir takım yeni Yahudi mezhep ve fikir akımları türemeye başlamıştı. İslâm öncesi dönemde Ferisî ve Sadukî şeklinde iki ana gruba ayrılan Yahudilik, bu fikir hareketleri neticesinde,

---

Jewish Theological Seminary (New York) MS. Adler 2683; T-S 8K 20 numaralı tasnifte kayıtlı bu risale Jacob Mann tarafından yayınlanmıştır. Bkz. "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 123-150. Risale yine aynı müellif tarafından Geniza'da bulunan polemik içerikli birkaç risale ile birlikte tekrar neşredilmiştir. Bkz. "An Early Theologico-Polemical Work", *HUCA*, vol. XII-XIII, s. 411-459.

S. Hüseyin Nasr, *İslâm ve İlim*, trc. İlhan Kutluer, İstanbul 1989, s. 9; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları*, trc. Saim Yeprem, İstanbul 1994, s. 138.

bazı esaslarını bunlardan almak, ancak İslâm dünyasındaki fikir akımlarından da pek çok şey katmak suretiyle muazzam bir tartışma içerisine girmiş ve değişik fırkalara bölünmüştü.[9]

İslâmî dönemde ortaya çıkan en önemli Yahudi mezheplerinden biri de Karaîliktir. Tevrat'ın herkes tarafından yorumlanabileceği sloganı ile ortaya çıkan Karaîler, Rabbanîlerin hemen her görüşüne itiraz etmişlerdir. X. ve XI. asırda en parlak dönemini yaşayan Karaîler, Mu'tezile kelâmından ödünç aldıkları argümanları Yahudi kültürü ile harmanlayarak fikrî sahada Rabbanîlerin en tehlikeli muhalifleri haline gelmişlerdi.[10]

Yukarıda bahsi geçen risale, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'i doğrudan hedef almamış; esasen Karaîliğe bir reddiye olarak yazılmıştır.[11]

Mann tarafından neşredilen risale, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde Taylor-Schechter Koleksiyonu T-S K 20.2'de kayıtlıdır. Müellifi ve yazım zamanı tam olarak tespit edilemeyen risalenin Rabbanî bir Yahudi din adamının kaleminden çıktığı kabul edilmektedir.

Risalenin müellifi, Karaîler ve kendi içlerinden çıkan zındık Rabbanîler ile mukayese edildiğinde, Hıristiyanların, Yahudiliğe daha yakın olduğu ve (din adamları tarafından) yanlış yönlendirilmemeleri durumunda Yahudiliği kolayca kabul edebilecekleri kanaatindedir. Öte yandan bahsi geçen zındık Rabbanîlerin, Yahudiliği, Samirî ve Müslümanlardan daha fazla tenkit ettikleri ifade edilerek mezhepdaşlarını

---

9 Konu ile ilgili bkz. Arslantaş, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler*, İstanbul 2009, s. 430 vd.; Goitein, "Jewish Society and Institutions under Islam", *Jewish Society through the Ages*, eds. H.H. Ben-Sasson-S. Ettinger, Schocken Books: New York 1969, s. 172.

10 Isaac Husik, *A History of Medieval Jewish Philosophy*, New York 1916, s. 48; Hyman, "Philosophy, Jewish", *EJd*, XIII, 433.

11 Jacob Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 124.

Rabbanîliğe muhalefetten de öte, amansız bir düşman olarak nitelemiştir.

Müellif, Hz. Muhammed'in, Kur'ân ve İslâmiyet'i aldığını iddia ettiği sözde Yahudi arkadaşlarına da bu noktada değinmiştir. İddiasına göre, risalede zikrettiği Yahudi din adamları İslâmiyet'in asıl kurucularıdır. Bu iddia, Samuel b. Yahya el-Mağribî'nin İslâm hakimiyetinde yaşayan Yahudilerin Abdullah b. Selâm'ın Müslüman olmasıyla ilgili iddiasını teyit etmesi yanında, ortaçağ Yahudileri arasında böyle çok yaygın bir kanaat olduğunu da göstermektedir.

Müellif, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'le ilgili verdiği birtakım yalan ve yanlış bilgiden sonra eleştiri oklarını *Tora*'nın (Tevrat) yolundan saparak başka dinlerin dogmalarını kabul eden mezhepdaşlarına yöneltmiştir. Bunların, Müslüman Mu'tezile kelâmcılarının yolundan gittiklerini övünerek söylediklerini belirten müellif, söz konusu *mülhid*lerin (*minim/inkârcı*) Tanrı'nın seçilmiş milletinden (Rabbânî Yahudiler) farklı davranarak Kutsal Tevrat'ta emredilen hükümlerden ayrılmak istediğini; kibir ve kendini beğenmişliklerinden kaynaklanan bu davranışlarıyla yozlaşıp sefalete sürüklendiklerini belirtmiş; bunların ayların başlaması ve diğer meselelerde İsmailoğulları'nın (Müslümanlar) Mu'tezilesi ile, (Levililer 23/15'te ifade edilen) *Sebt*in (*Şabat*) sayılması ve dinlenme gününün Pazar olması konusunda Hıristiyanlar (*Edom*); *Sebt*le ilgili, ateş yakılmaması gibi bazı konularda (bkz. Çıkış 35/3) Kutîlerle (Samirîler) aynı düşündüklerini; Tanrı'nın emir ve yasaklarının yerine getirilip getirilmemesinde ise Brahmanlar'ın yalanlarına sığındıklarını söylemiştir. Müellif netice olarak bu Rabbanîlerin Yahudileri Mısır diyarından çıkaran, yücelerden seslenen ve Tevrat 'ı bahşeden Tanrı'yı inkâr ettiklerini ilân etmiştir.[12]

---

12 Bkz. Mann, "An Early Theologico-Polemical Work", *HUCA*, vol. XII-XIII, 442 (İbranîce), İng. trc. a.mlf., "A Polemical Work against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 147-148.

III. İGERET RAV ŞERİRA GAON
(ŞERİRA GAON) (906-1006)

Şerira Gaon, Bâbil sürgünleri arasında önde gelen bir aileye mensuptur. Soyunun, Buhtunnasr (krallığı: MÖ. 605-562) sürgününden sonra cemaat başkanlığı yapan Zerubavel b. Şe'altiel'e dayandığı kabul edilmektedir. Pumbedita Yeşivası'nda eğitim görmüş, zamanın önde gelen din adamlarından da ders almıştı. Abbasîler döneminden günümüze ulaşan *responsa* külliyâtının neredeyse yarısı, Şerira ile aynı *yeşiva*da kendisinden sonra *gaon*luk yapan oğlu Hayy'a aittir.

Şerira Gaon'un Hz. Muhammed hakkında verdiği kısa bilgi, onun Kayravân Yahudi cemaatine yazdığı risale hacmindeki *responsa* olan *İgeret*'inde [Şerira Gaon'un Mektubu] yer almaktadır.[13] Responsa, 987 [4747 Yahudi] yılında Kayravân Yahudi cemaat lideri Rav Ya'kov bar Nissim'in Sözlü Kanun (*Talmud*) ve bu kanunun o güne kadar ulaşmasında takip edilen yol ile buna aracılık yapan Yahudi din adamları hakkında akla takılanlara bir cevap olarak kaleme alınmıştır.[14]

Şerira Gaon, Rav Hillel'den (ö. 10) kendi dönemine kadar Sözlü Kanun'un aktarımında emeği geçen Yahudi ulemasının bir dökümünü yapmış; bu nakilde Bâbil'deki *yeşiva*ların rolünü anlatmıştır. Bu döküm, sonraki dönem Yahudi tarihçilerin kaynağı haline gelmiştir.[15]

İgeret'in yazılma sebebinin arka planında esasen Karaîlerin Sözlü Kanun'a yöneltikleri tenkitler yatmaktadır. Bilindiği

---

[13] Şerira Gaon'un eserleri bundan ibaret değildir. Onun Talmud'un değişik bölümlerine şerhler yaptığı bilinmektedir. Günümüze ulaşmasa da Talmud'taki *hagadik* anlatımlar için *Megilat Setarim* ismi ile hazırladığı bir şerhi, o dönem Yahudi dünyasının el kitabı haline gelmişti. Bkz. *İgeret Rav Şerira Gaon-Meturgam le-Laşon ha-Kodeş* אגרת רב שרירה גאון, nşr. ve İbranîceye trc. R. Nosson Dovid Rabinowich, Yeruşalayim 1991, s. 9 (Neşredenin girişi)

[14] Bkz. Şerira Gaon, s. 18; İng. trc. 1.

[15] Meselâ XVI. asırda yaşamış Yahudi tarihçi David ben Şlomo Gans, *gaon*ların tarihini Şerira Gaon'un bu kitabını esas alarak kaydettiğini belirtir. Bkz. *Tsemah David*, s. 114.

üzere Yahudiler Musa Peygamber'e Yazılı Kanun'la (*Tevrat*) beraber Sözlü Kanun'un (*Talmud*) da verildiğini; bu kanunun din adamları tarafından nesilden nesile sözlü olarak aktarıldığını kabul etmektedir. Ancak Yahudilerin çoğunluğunu oluşturan Rabbanîlerin en temel prensibi olan bu kabul, İslâmî dönemde ortaya çıkan Karaîler tarafından şiddetle reddedilmiş; güvenilecek yegâne kanunun Yazılı, yani Tevrat olduğunu ilân etmişlerdir. Bu sebeple gerek Şerira Gaon'un bu mektubu, gerekse Natan ha-Bavlî ile aşağıda hakkında bilgi verilecek olan Avraham ben Daud'un *Sefer ha-Kabala*'sı, bu tenkitlere bir cevap olarak kaleme alınmıştır.

İslâmî dönemi "İlk Gaonluk Dönemi" (*Tekufat ha-Geonim ha-Rişona*) içerisinde veren Şerira Gaon, Hz. Muhammed'in peygamberliğine doğrudan değinmemiş; O'na (as.) peygamber olarak gönderildiği sırada Sura ve Pumbedita'da görev yapan *gaon*lar münasebetiyle yer vermiştir. Sasanîlerin son döneminde Yahudi *yeşiva*larının kapanma noktasına geldiğini ifade eden Şerira, 580'lerde Kisra IV. Hürmüz zamanında (579-590) Pumbedita Yeşivası'nın kapatıldığını, akademideki alimlerin Firuz Şapur'a (İslâmî dönemde Enbâr şehri) kaçarak burada yeni bir *yeşiva* kurduğunu, Hz. Muhammed'in Firuz Şapur [Pumbedita] *yeşiva*sında Bey[t] Goharalı Mar Rav Hanina zamanında peygamberliğini ilân ettiğini kaydeder.[16]

Şerira Gaon, Hz. Muhammed'ten isim olarak değil "*ha-Meşuga*" [*mecnun*!] diye çirkin bir sıfatla bahsetmiştir.[17] Yahudi kronikler içerisinde Hz. Muhammed'ten bu sıfatla bahsedenlerin ilki odur. Tespitimize göre bu ifade sonraki dönem Yahudi literatüründe Şerira Gaon'dan ödünç alınmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır.

Şerira Gaon ilk dönemlerle ilgili olarak Rav Hanina'dan sonra *yeşiva*nın başına geçen Rav Yitshak ile Hz. Ali arasında

---

[16] Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.
[17] Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

geçen bir olaya da yer vermiş; o sırada Firuz Şapur'da(*) yaşayan 90 bin Yahudiye Hz. Ali'nin çok iyi muamele ettiğini kaydetmiştir.[18]

Şerira Gaon, Hz. Ali'nin Rav Yitshak ile Firuz Şapur'a hakim olmasından sonra görüştüğünü kaydederse de, İslâmî dönemde Enbâr olarak meşhur olan Firuz Şapur, 640 yılı civarında Hz. Ömer zamanında fethedilmiştir.

IV. SEFER ha-KABALA
(AVRAHAM İBN DAUD) (1110-1180)

Hz. Muhammed ve döneminden bahseden bir diğer kronik Avraham ibn Daud'un *Sefer ha-Kabala*'sıdır [Rivayetler Kitabı].[19]

Rabbinik bir aileye mensup olan İbn Daud, Kurtuba'da doğmuş, dayısı Baruh ben Yitshak'ın (1077-1126) terbiyesinde yetişmişti. Ahd-i Atîk, Mişna, Talmud, Yahudi ilâhiyatı ve felsefesi ile İslâm hakkında çok yetkin olduğu belirtilen İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*'yı 1160'larda yazmıştır. Eserin, Sözlü Kanunu (*Mişna* ve *Talmud*) reddeden ve buna çok keskin tenkitler yönelten Karaîlere bir cevap olarak yazıldığı kabul edilmektedir. İbn Daud eserinde Sözlü ve Yazılı Ka-

(*) Sasanîlerden önce kurulan Firuz Şapur, stratejik öneminden dolayı, Kisra I. Şapur tarafından yeniden inşâ edilerek, 244'te Roma imparatoru Gordianus'a karşı kazanılan savaşın –ki savaşta imparator öldürülmüştü- anısına şehre Piruz Şapur (Muzaffer Şapur) adı verilmişti (Duri, "Enbâr", *DİA*, XI, 171). *İA*'daki (IV, 264) "Enbar" maddesini yazan Streck ise, şehrin II. Şapur zamanında kurulduğunu iddia etmektedir. İran'ın en münbit eyaletlerinden birinin merkezinde olması, başkent Medâin'e yakınlığı ve iyi tahkim edilmesi gibi sebeplerden dolayı Sasanîler şehri cephane ve erzak deposu (Ambar: Enbâr) olarak kullanıyorlardı. Konu ile ilgili bkz. Belazurî, *Fütûh*, s. 344; Taberî, I, 611. VI. asırdan itibaren Enbâr ismi, Firuz Şapur ismini unutturmuştur (Duri, s. 171; Streck, s. 265).

18 Şerira Gaon, s. 141, İng. trc. 125.

19 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala* ספר הקבלה לרי׳ אברהם אבן דאוד הלוי, nşr. Gerson D. Cohen, Philadelphia 1967.

nun'un Musa'dan itibaren kesintisiz bir şekilde devam ettiğini ispatlamaya çalışmıştır.[20] Onun ayrıca Karaîlerin Sözlü Kanun eleştirilerine yönelik müstakil bir reddiye yazdığı bilinmekte ise de, reddiye günümüze ulaşmamıştır.[21] İbn Daud, esasta Karaîleri hedef alsa da eseri, onların Rabbanîlere yönelttiği tenkitlerdeki argumanlarını kullanan Müslüman ilim adamlarına da bir cevap mahiyeti taşımaktadır.[22] İbn Daud *Sefer ha-Kabala*'da Hz. Musa'dan başlayarak kendi zamanına kadar Sözlü Kanun'un aktarılması ve bu aktarımı gerçekleştiren Yahudi uleması hakkında bilgi vermiştir.[23]

Şerira Gaon ile açılan bu çığır İbn Daud ile devam etmiştir. Ancak İbn Daud, Endülüslü olması ve Avrupa Yahudileri tarafından daha yakından tanınması sebebiyle sonraki dönem Yahudi tarihçiler üzerinde Şerira Gaon'dan daha etkili olmuştur.

İbn Daud kitabında Hz. Muhammed ve İslâmiyet hakkında herhangi eleştirel bir ifade kullanmamıştır. Bu durumun yetiştiği Endülüs'teki hoşgörü ortamından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Polemiğe girmeksizin Yahudilik inancının üstünlüğü ile ilgili görüşlerini ise günümüze *ha-Emuna ha-Rama* [Yüksek Akide] adı ile İbranîcesi ulaşan *el-Akîdetü'r-Refi'a* isimli Yahudice-Arapça (İbranî alfabesi ile yazılmış Arapça) eserinde savunmuş; Tevrat'ın neshedildiğine dair iddialara bu kitapta cevap vermiştir.[24]

İbn Daud İslâmî dönemle ilgili bilgileri kısmen *Savoraim* (*Seder Rabanan Saboray*) kısmen de *Geonim* (*Seder Geonim*) dönemi içerisinde vermiştir.

---

20 Konuyla ilgili detaylar için bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, xliii vd. (Neşredenin girişi).

21 Bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. xxviii (Neşredenin girişi).

22 Bkz. Hartwig Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* 13 (1901), s. 223.

23 Eserde bu bağlamda sırasıyla Ahd-i Atîk, II. Mabed dönemi, *Tanaim*, *Amoraim*, *Saboraim*, *Geonim* ile Mısır, Kayravân ve özellikle de İspanya'daki Yahudi din adamları hakkında kıymetli bilgiler verilmiştir.

24 Bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. xliii (Neşredenin girişi).

İbn Daud gerek Hz. Muhammed gerekse Hz. Ömer ve Ali gibi sahabî isimlerini İslâm kaynaklarındaki gibi literatüre uygun olarak kaydetmiştir. Bunda onun Endülüs kökenli olması etkili olmuştur. Şerira ve ha-Bavlî'nin tersine onun İslâm toplumuna dönük bir yüzünün olduğu ve bu literatürü de takip ettiği anlaşılmaktadır.

V. KISSATÜ ASHÂBİ MUHAMMED-MÜELLİFİ MEÇHUL RİSALE
[Hz. MUHAMMED'İN YAHUDİ ARKADAŞLARI] (XII. ASIR)

Kur'ân'ın, Yahudi *haham*lar tarafından uydurulduğuna dair bir başka Yahudi kroniği, Jewish Theological Seminary (New York) Kütüphanesi'nde Elkan Adler koleksiyonunda yer alan *Kitâbü't-Târîh* isimli Yahudice-Arapça yazılmış bir kroniğin sonuna mülhak *"Kıssatü Ashâbi Muhammed"* isimli risaledir.

Konuyla ilgili olarak risalede verilen bilgiler, Jacob Mann tarafından neşredilen X. asra ait metinden daha detaylıdır. Risalenin ilginç yanı ise, Yahudi *haham*ların Kur'ân'ı Hz. Muhammed'e öğretme yöntemleri ve bu yöntemle uydurdukları iddia edilen sözde pasajlara (âyet!) da yer vermiş olmasıdır.

MS. Adler 2541 numarada kayıtlı risaleye ilk kez Jacob Mann dikkat çekmiş;[25] birkaç sene sonra da J. Leveen tarafından yayınlanmıştır.[26] Risalenin Yahudice-Arapça metni, İbranîce metni ve konuya dair diğer bazı hususlara ise Schwabe ve Baneth tarafından dikkat çekilmiştir.[27]

---

[25] Bkz. Jacob Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 123-150.

[26] J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406.

[27] Bkz. M. Schwabe, "'Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed עשרת חבריו היהודים של מוחמד", *Tarbits* 2 (1930-1931), s. 77-80; David Tsivi

Kahire Genizası'nda bulunan, doğu Yahudi cemaatine mensup birinin el yazısı ile kaleme alınan risalenin XII. asırda yazıldığı kabul edilmektedir.[28]

Risalede Avraham, Abşalom, Ya'kov, Yohanan, Akiba, El'azer, Yeftah, Şema'ya, Baruh, 'Aşael ve Hefets isminde, hepsi de *haham* olan Yahudilerin, İsrailoğulları'na zarar vermemesi için isim değiştirerek Hz. Muhammed'in arkadaşı olmayı başardıkları ve güya O'nun (as.) için Kur'ân'ı tertip ettikleri(!); hatta bunlardan her birinin herhangi bir şüphe uyandırmaksızın Kur'ân'ın bir sûresine şifreli bir şekilde isimlerini kaydettikleri ifade edilmiştir. Yahudi *haham*ların Kur'ân'ın hangi sürelerine isimlerini kaydettikleri hakkında ise herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Risalede Rahib Bahîra'ya da atıf yapılmış; Kur'ân ve nübüvvetin orijinal olmadığını ispat sadedinde Hz. Muhammed'in güya kendisinden bilgi almak amacıyla onu bulabilmek için bütün Arabistan'ı dolaştığı ifade edilmiştir.

VI. KİTÂBÜ'T-TARÎH
(EBÜ'L-FETH es-SÂMİRÎ) (XIV. ASIR)

Hz. Muhammed'ten kroniklerinde bahseden Yahudi mezheplerinden biri de Samirîlerdir. İslâmî dönemde XV. asra gelinceye kadar Samirîler, tarih yazımı açısından Rabbanî Yahudilerden daha üretken olmuşlardır. Günümüze ulaşan Samirî kroniklerinin hemen hepsi, İslâmî dönemde kaleme alınmıştır.[29] Samirî kronikler, Yahudi kroniklerde olduğu gibi, genelde Samirî tarihinin Kitab-ı Mukaddes dö-

---

Baneth, "Teşuvot ve He'arot al 'Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed תשובות והעארות על עשרת חבריו היהודים של מוחמד", *Tarbits* 3 (1931-32), s. 112-116.

[28] Bkz. J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399.

[29] İslâmî dönemde kaleme alınan Samirî kronikleri ve içerikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Arslantaş, *İslâm Dünyasında Samirîler*, s. 189-198.

nemi ile ilgili konularına, daha çok da din adamları silsilesine yoğunlaşmışlardır.

Samirî kroniklerden Hz. Muhammed hakkında bilgi verenlerin en önemlisi, Ebü'l-Feth es-Sâmirî tarafından kaleme alınan *Kitâbü't-Târîh* [Tarih Kitabı] isimli kitaptır. Bu kronik haricinde 554/1149 yılında *Kohen Gadol* (Büyük Kohen) Amram'ın oğlu El'azer tarafından kaleme alınan *ha-Tolida*[30] ile X. asırda yazıldığı kabul edilen, ancak sonraki dönemlerde meçhul müelliflerce yapılan ilavelerle 1907 yılına kadar Samirî cemaatinde reislik yapan din adamlarının kronolojik olarak listelendiği *Şalşalet ha-Kohanim* adlı kronikte de detaya girilmeksizin sadece Büyük Kohen (VIII.) El'azer'in cemaat yöneticiliği sırasında Hz. Muhammed ile görüştüğüne dair bir bilgi aktarılmıştır.[31]

Samirî tarih yazıcılığının en başarılı ve sistematik ürünü olan *Kitâbü't-Târîh*'in müellifi Ebü'l-Feth, Samirî cemaatinden Danafite ailesine mensuptur. Ailenin Nablus yakınlarında Defne köyünde yaşadığı kabul edilmektedir. Dönemin idarecilerinden birisinin kendisinden Samirî tarihine dair bir kitap yazması ricasına başlangıçta pek sıcak bakmayan müellif, 753/1352 yılında Büyük Kohen Finhas'ı ziyareti sırasında cemaat reisinin de benzer bir talebiyle karşılaşmıştır. Ancak kendisinde yine kronik yazma cesareti bulamayan müellif, aradan bir-iki yıl geçtikten sonra Nablus'u tekrar ziyareti sırasında Büyük Kohen'in ısrarı üzerine eserini yazmaya karar vermiştir. Kroniği hazırlarken cemaat arşivini de kullanan müellif, çalışmasını 756/1355 yılında tamamlamıştır.[32]

---

30 Bkz. *ha-Tolida, Kronika Şomronit* התולדה כרוניקה שומרונית, nşr. Moshe Florentin, Jerusalem 1999, s. 93.

31 *Şalşalet ha-Kohanim ha-Gedolim, ze Toldot min Adam ad ha-Yom ha-ze* " שלשלת הכהנים : זה תולדות מן אדם עד היום הזה", nşr. Moses Gaster, *Studies and Texts in Folklore, Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocrypha and Samaritan Archeology*, London 1925-1928, III, 134. Bu kronik tarafımızdan tercüme edilmiş, *İslâm Dünyasında Samiriler* isimli çalışmamızın sonunda neşredilmiştir. Bilginin tercümede geçtiği yer için bkz. Arslantaş, *age.*, s. 215.

32 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 3-4.

Üslup ve metot olarak dönemin İslâm tarihi kaynaklarından farklı olmayan kronik, İslâm kaynakları gibi *hamdele, salvele* (ancak Musa'ya salât ve selam) ve *besmele*yle başlamakta (s. 3), Yaratılış'tan (Âdem) Abbasî halifesi el-Mansûr zamanına (136-158/754-775) kadar gelen olayları, Samirî merkezli olarak anlatmaktadır. Yahudi kroniklerde olduğu gibi sürgün yıllarına kadar İsrailoğulları'nı idare eden krallardan bahsederken cemaat liderliği yapan *Kohen*lerin hayatını vermiş; görevi sırasında meydana gelen önemli olaylardan da bahsetmiştir.

Çalışmasında günümüze ulaşmayan İbranîce ve Arapça pek çok Samirî kaynaktan faydalanan müellif, kitabı avamî Arapça ile kaleme almıştır. Ancak dönemin diğer Samirî telifâtı gibi, kronikte de Tevrat'tan yapılan nakiller Samirî İbranîcesi ile verilmiştir. Kronik, Samirîlerin dini, tarihi, din adamları, mezhepleri, İslâm öncesi ve İslâmî dönemde Hıristiyan ve Müslümanlarla ilişkilerine dair en önemli kaynaklardan biri kabul edilmektedir.[33]

Kronikte Hz. Muhammed'in hayatına, kitabın sonlarında yer verilmiştir. İslâm öncesi Samirî tarihini detayları ile anlatan müellif, İslâmî dönemde meydana gelen olayları ise çok kısa ve özet olarak vermiş; cemaat liderliği yapan *Kohen*lerin (kronikte bunlar *imam* olarak isimlendirilmiştir) isim ve görev sürelerini kaydetmekle yetinmiştir.

Hz. Muhammed'e kronikte peygamber olarak görevlendirilmesi sürecinde daha Filistin Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce, Sarmasa isimli Samirî bir din adamının kendisine gelerek cemaati için emân alması bağlamında değinilmiştir. İslâm ve diğer Yahudi kaynaklarda hiç zikredilmeyen bu rivayet, "emân-*cizye*-zimmet" bağlamında, Samirîlerin sonraki dönemlerde kendilerini garantiye almak amacıyla uydurulmuş olsa bile, düşünce dünyalarındaki Hz. Muhammed olgusunu anlama açısından önem taşımaktadır.

33 Arslantaş, *İslâm Dünyasında Samiriler*, s. 193-195.

Rivayete göre, Hz. Muhammed'in zuhur ettiğini duyan üç müneccim: biri Yahudi (Ka'b el-Ahbâr), biri Hıristiyan (Abdüsselâm), biri de Sarmasa adlı Samirî, kendisi ile görüşmek üzere O'nun (as.) yaşadığı yere [Medine] gelirler. Yahudi ile Hıristiyan Tevrat ve İncil'de İsmail'in soyundan bir peygamber geleceği, dünyaya hükmedeceği ve karşısında kimsenin duramayacağının yazılı olduğunu söyler. Samirî Sarmasa ise Hz. Muhammed'in yüce bir dine sahip olduğunu, bütün dünyanın kendisine boyun eğeceğini belirterek omuzlarının arasında bir peygamberlik alâmetinin olması gerektiğini ifade eder. Hz. Muhammed elbisesini indirerek peygamberlik mührünü gösterir. Bunun üzerine Ka'b el-Ahbâr ve Abdüsselâm hemen Müslüman olur; ancak Samirî Sarmasa, kendi dininden memnun olduğunu belirterek Müslümanlığı kabul etmez. Hz. Muhammed Sarmasa'ya ne istediğini sorar. O da dindaşlarının can, mal, din ve mabetlerinin emniyeti için emân ve zimme (*zimâm*) istediğini belirtir. Bunun üzerine bir kâtibe Samirînin istediği emânın yazılmasını emreder. Kendisine bir emân yazılır. Sâmirî emânı alır, ancak yolda karşılaştığı sahabîlerden Abdullah b. Cahş (ö. 3/624) ve Âmir b. Rebîa (ö. 35/656) kendisine emânı Hz. Ali'ye yazdırmasının daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunurlar. Bunun üzerine Samirî, Hz. Muhammed'in yanına tekrar dönerek tavsiye edildiği üzere, emânın Hz. Ali tarafından yazılması ricasında bulunur. Aynı emân bu sefer Hz. Ali tarafından bir parşömene tekrar yazılarak Sâmirîye verilir. Hz. Muhammed Sarmasa'ya: *"Ey Sâmirî! Git! Bundan sonra sen "Lâ misâse"[Bana Dokunmayın] diyeceksin. Artık sana verilmiş bir söz vardır"* diyerek onu Filistin'e gönderir. Neticede Samirîler Sarmasa'nın bu emânı ile kendilerini garantiye almış olurlar.[34]

Kronikte zimmet ile bağlantılı olarak ilk İslâm fetihlerine de değinilmiştir. Filistin'in Hz. Muhammed zamanında fethedildiği şeklindeki bilgisi yanlış olsa da, Samirîlerin yaşa-

[34] Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 173-175.

dıkları yerlerin fethi, buralara konan vergiler ve ilk fetihler sırasında Samirîlerin durumu gibi konularda verilen bilgiler oldukça kıymetlidir.

VII. SEFER YUHASİN ha-ŞALEM (AVRAHAM ZAKUTO) (1452-1515)

1452 yılında Salamanca'da (İspanya) doğan Avraham Zakuto, bir asır önce buraya Fransa'dan sürgün gelen Yahudi bir ailenin çocuğudur. İlk dinî bilgilerini babası Rav Samuel'den aldıktan sonra, Rav Yitshak (II.) Avoav'dan (1433-1493) Talmud, Yahudi hukuku (*halaha*) ve Kabala konularında eğitim almıştır. Dinî tahsilden sonra beşerî bilimlere yönelen Zakuto, Salamanca Üniversitesi'nde astronomi ve astroloji öğrenimi görmüştür. Astronomi alanına *ha-Hibur ha-Gadol* (1473-1478) isimli kitabı ile önemli katkılar yapan Zakuto, 1492'de Yahudilerin İspanya'dan sürülmesi ile Portekiz'e geçmiş; Kral II John (krallığı: 1455-1495) ile halefi I. Manuel'in (krallığı: 1495-1521) hizmetine girmiştir. II. John'a dolgun bir ücretle "Kralın Gökbilimcisi" (*Tavhan ha-Meleh*) rütbesi ile halefi I. Manuel'e ise hem astronom hem de müşavirlik hizmeti vermiştir.[35]

Zakuto, gerek Kristof Kolomb'un Amerika, gerekse Vasco da Gama'nın Hindistan seferine (1496) alanı ile konularda bilimsel destek vermiş; hazırladığı *usturlâb*(*) ve benzeri aletlerle kendilerine yardımcı olmuştur.[36]

Yahudilerin Portekiz'den sürülmesinden sonra Tunus'a geçen Zakuto'nun hayatının sonraki dönemleri ile ilgili çok

---

35 Avraham Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem* ספר יוחסין השלם, nşr. Tsivi Filipowski, Frankfurt 1924, s. i-ii (Neşre Giriş yazan Avraham Hayyim Freemanan'ın Önsözü); "Zacuto, Abraham ben Samuel", *EJd*², XXI, 434.

(*) Astronomi ölçümlerinde, güneş, ay, gezegen ve yıldızların konumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ölçüm cihazı.

36 Zakuto'nun astronomi ilmine katkıları için bkz. Jose Chabas Bergon-Bernard Goldstein, *Astronomy in the Iberian Peninsula*, Philadelphia 2000, s. 6 vd.

fazla bilgi yoktur. Tunus'un ardından Türkiye'ye göç eden Zakuto'nun 1513'te Kudüs, 1515'te Dimaşk'ta olduğu bilinmekte ve bu tarihlerde de öldüğü kabul edilmektedir.[37]

Zakuto astronomi yanında tarih ilmi ile de ilgilenmiş, *Sefer Yuhasin ha-Şalem* adlı bir eser yazmıştır. 1497'de Portekiz'den sürüldükten sonra Tunus'ta yerleşik olduğu dönemde yazılan *Sefer Yuhasin* 1504 yılında tamamlanmıştır. *Sefer Yuhasin,* âlemin yaratılışından 1500 yılına kadar gelen genel bir tarih kitabıdır. Olayların Yahudi tarihi merkeze alınarak yazıldığı kitapta diğer milletlerin tarihine de yer verilmiştir.

Musa Peygamber'den başlayarak müellifin zamanına kadar Sözlü Kanun'un (*Talmud*) aktarım usûlü ile bu aktarımda emeği geçen bilge, peygamber ve din adamlarının hayatlarına geniş yer veren Zakuto, üslup ve metot açısından Şerira Gaon ve İbn Daud'un eserlerini örnek almıştır. Kitap, her biri "makâle" (*maamarim*) olarak isimlendirilen 6 kısım halinde yazılmıştır. İlk iki makalede II. Mabed, *Mişna* ve *Talmud* dönemlerinde Sözlü Kanun'un durumu ile bu alana emek veren din adamlarından bahsedilmiştir. Bu iki makalenin, kitabın benzerlerine kıyasla en orijinal kısmı olduğu kabul edilmektedir.[38] 3. ve 4. makalelerde *Savoraim* ve *Geonim* dönemi, 5. makalede ise müellifin kendi dönemine kadar yaşayan Yahudi uleması hakkında bilgi verilmiştir.

Kitapta ağırlıklı olarak Yahudi din adamlarının hayatı ve eserlerinden bahsedildiği için müellif başlangıçta eserini "*Sefer Hasidim*" [Dindar İnsanlar] veya "*Sefer Kadoşim*" [Mübarek İnsanlar] olarak isimlendirmek istemiş; ancak daha sonra vazgeçerek "Yahudi Din Adamları Şeceresi" anlamına gelen *Sefer Yuhasin*'de karar kılmıştır.[39] Kitabın 6. ve son makalesi ise değişik milletlerin tarihine ayrılmıştır.

---

37 Joseph Jacobs-Isaac Broyde, "Zacuto, Avraham ben Samuel", *JE*, XII, 627; "Zacuto, Abraham ben Samuel", *EJd²*, XXI, 435.

38 Bkz. "Zacuto, Abraham ben Samuel", *EJd²*, XXI, 434-435.

39 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 1.

Zakuto, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'in doğuşuna bu makalede (6. makâle) yer verirken, Hz. Ömer zamanında Irak'ın fethedilmesinden sonra Sasanî Kisrası Yezdicerd'in kızını *re'sü'l-câlût* Bostanay'a vermesi ile Hz. Ali'nin Firuz Şapur'u (Enbâr) ziyareti sırasında Pumbedita *gaon*unun kendisi ile görüşmesine, Sözlü Kanun tarihinden bahseden Şerira ve İbn Daud gibi, Yahudi din adamlarının silsilesini anlattığı kısımlarda yer vermiştir. Bir yönüyle İslâm tarihini de ilgilendiren bu olaylar, *Sefer ha-Yuhasin*'in 2. makalesinin sonu ile 3. makalesinin başında yer almaktadır.

Bu özelliklerinden dolayı kitap, Yahudi tarihi ile dünya tarihini mezcetmeyi başaran nadir eserlerden biri kabul edilmektedir.

VIII. SEDER ELİYAHU ZUTA (ELİYAHU KAPSALİ) (1483-1555)

Eliyahu Kapsali, 1483 yılında Girit'te dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Elkana Kapsali (ö. 1523'ler) Kandiya Yahudi cemaatinin ileri gelenlerinden idi. 1492 yılında İspanya'dan yaşanan sürgün sırasında cemaat liderliği yapıyordu. Rabbi Elkana pek çok sürgün Yahudinin Kandiya'ya yerleşmesinde etkin rol üstlenmişti.[40]

Eliyahu Kapsali'nin hayatı ile ilgili bilinenler genelde eğitimi ile alakalı konulardır. Onun tahsil için İtalya'ya gittiği ve bir din adamı olarak cemaate yaptığı hizmetler bilinmektedir. Padua'da Yahuda Minz'in (ö. 1508) *yeşiva*sında öğre-

---

40 Kapsali, kroniğinde, babasının sürgün Yahudilerin iskân ve diğer ihtiyaçlarını sağlamak için gösterdiği olağanüstü gayret hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Bkz. *Seder Eliyahu Zuta: Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya u-Venetsiya* סדר אליהו זוטא חיברו רבי אליהו ב״ר אלקנה קפשאלי תולדות העות׳מאנים ווניציאה וקורות עם ישראל בממלכות תורכיה ספרד ווינציאה, nşr. Aryeh Shmuelevitz-Şlomo Simonson-Meir Benayahu, Yeruşalayim-Tel Aviv 1975-1983, I, 217-218.

nimine başlayan Kapsali, daha sonra Venedik'te Rabbi Yisrael Aşkenazi, Meir Katznellebogen (ö. 1565) ve amcası Menahem Delmedigo'nun (XVI. asır) *yeşiva*larında okumuş; ardından da cemaate hizmet için Kandiya'ya dönmüştür.[41] Kandiya'ya dönüşünden sonra 1515-1516, 1519-1526 ve 1538-1541 tarihleri arasında, farklı zamanlarda üç kez cemaat başkanlığı yapmıştır. Venedik arşivlerinden kendisinden "Cumhuriyetin sadık kulu" şeklinde bahsedilen Kapsali, 1555 yılında Kandiya'da ölmüştür.[42]

Kapsali'nin Hz. Muhammed ve İslâmiyet'ten bahsettiği kitabı *Seder Eliyahu Zuta*'dır.[43] Kronik 14 Sivan 5283 [28 Mayıs 1523] tarihinde yazılmaya başlamış, 25 Elul 5283 [5 Eylül 1523] tarihinde de tamamlanmıştır.[44] Kapsali, âlemin yaratılışından Osmanlı dönemine kadar anlattığı dünya tarihini kısa tutmuştur. Âlemin yaratılışı, Âdem-Havva, Habil-Kabil hikâyesi, Nuh ve İbrahim gibi insanlık tarihinde önemli yere sahip peygamberler ile Sami ve Yafesîlerin ataları gibi konuları Ahd-i Atîk merkezli anlatan Kapsali'nin, Hz. Muhammed'in atası İbrahim'le ilgili anlatımı Tevrat'tan çok, Kur'ân

---

41 Bkz. Beneyahu, "ha-Makorot le-Hiburav ha-Historim", *Seder*, III, 22 (Neşredenin girişi); Simonson, "Seder Eliyahu Zuta, Divrey ha-Yamim ve Sipurey Sıfarad", *Seder*, III, 76 (Neşredenin girişi).

42 Bkz. Venedik Devlet Arşivi (Venetian State Archives), *Memoriali del Duca di Candia (Archivio del Duca di Candia)*'da 33, 33 (mükerrer), 34, 34 (mükerrer) ve 35. dosyalar, f. 4 ve f. 397'den naklen Aleida Paudice, "Elia Capsali", *Historians of the Otoman Empire*, eds. C. Kafadar-H. Karateke-C. Fleischer, (http://www.ottomanhistorians.com), s. 2 (07.07.2009).

43 Kapsali'nin bu eseri dışında başka çalışmaları da vardır. Bunlardan, tebaası olarak yaşadığı Venedik devleti tarihinden bahseden *Divrey ha-Yamim le-Malhut Venetsiya* דברי הימים למלכות ויניציה [Venedik Kralları Tarihi] [Tel Aviv University 1983, II, 215-327] adlı kroniği ile 1523 yılında Kandiya'da meydana gelen veba salgınından bahseden *Koah ha-Şem* כוח השם [Tanrı'nın Kudreti] [nşr. Aryeh Shmuelevitz-Sholom Simonson-Meir Benayahu, Jerusalem 1977 (*Seder Eliyahu Zuta* içinde), II, 113-145] ve Yahudilerin, Kanunî'nin Mısır valisi Ahmed Paşa isyanı sırasında çektikleri sıkıntılardan bahsettiği *Hasdey ha-Şem* חסדי השם [Tanrı'nın İnayeti] [nşr. Aryeh Shmuelevitz-Sholom Simonson-Meir Benayahu, Jerusalem 1977 (*Seder Eliyahu Zuta* içinde), II, 146-200] isimli risaleleri en önemlileridir.

44 Kapsali'nin kronikte kendisinin kaydettiği bu tarih için bkz. *Seder*, I, 110.

ve diğer İslâmî kaynaklardaki rivayetlerle örtüşen *midraş*lardan nakletmesi ilginçtir.

Kronikte Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb'la ilgili konulara, Osmanlı tarihi münasebetiyle değinilmiştir. Bu konular kroniğin ilk cildinin 3, 4 ve 5. bölümlerinde anlatılmıştır. 3. bölümde, Türklerin İslâmiyet'i Araplar kanalıyla öğrenmesi sebebiyle bu dinin kurucusu Hz. Muhammed'in mensup olduğu Samiler hakkında bilgi veren Kapsali, Sam'dan İbrahim'e (Avraham) kadar ki şecereye yer vermiş;[45] ardından (4. Bölüm) Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi, vahiy, vahiy alış şekli, Hz. Ali ve Hz. Osman'ın kendisine yardım etmesi ile Sahâbenin İslâmiyet'i yayma gayretlerini anlatmıştır.[46] Müellif 5. Bölüm'de ise (güya) Hz. Muhammed'e yeni din getirmesi konusunda yardım eden Rahip Bahîra ile dindaşlarının bu rahip sebebiyle eziyet gördüğüne üzülen sözde Yahudi kökenli(!) Hz. Ebû Bekir'in Rahip Bahîra'yı katli ile şarabın haram kılınma sebebini anlattıktan sonra, Hz. Muhammed'in dinine mensup Osmanlıların atası Osman Gazi'nin faaliyetlerini anlatmaya başlamıştır.[47]

Özetle, Kapsali kısmen tarih ancak esasen polemik amaçlı anlattığı İslâmiyet ve peygamberi Hz. Muhammed'ten Türklerin bu dine mensup olmaları sebebi ile bahsetmiştir. Verdiği bilgiler sonraki tarihçiler, özellikle de Sambari tarafından büyük oranda kitabına dahil edilen Kapsali'nin ilk dönem İslâm tarihi ile ilgili kaynağının *İgeret Vikuah* isimli, XIII. asırda Provence'de yaşamış Rav Ya'kov ben Eliyahu tarafından kaleme alınan bir polemik kitabı olduğu belirtilmektedir.[48]

---

45 Kapsali, *Seder*, I, 33-36.

46 Kapsali, *Seder*, I, 36-38.

47 Kapsali, *Seder*, I, 38-43.

48 Bkz. *Sefer Divrey Yosef* ספר דברי יוסף לר״י יוסף ב״ר יצחק סמברי, nşr. Şimon Ştober, Yeruşalayim 1994, Mavo (Giriş), s. 32 (Neşredenin Girişi).

IX. DİVREY ha-YAMİM ve EMEK ha-BAHA (YOSEF ha-KOHEN) (1496–1578)

İslâmiyet ve Hz. Muhammed'le ilgili konulara değinen bir diğer Yahudi tarihçi Yosef ha-Kohen'dir (1496–1578).

XVI. asrın önemli Yahudi tarihçilerinden olan ha-Kohen, 20 Aralık 1496'da Avignon'da (Fransa) doğmuştur.[49] Beş yaşına kadar Avingon'da kalan ha-Kohen İspanya'dan sürgün edilen bir aileye mensuptur. Sürgün sonrasında çoğu tanıdığı Osmanlı Devleti'ne göç eden aile, Avignon'da da fazla kalmamış; 1501 yılında Cenova'ya yerleşmiştir. ha-Kohen Cenova'da tıp, edebiyat, tarih ve dil eğitimi almıştır. 1516 yılında Cenova'dan sürülen ha-Kohen ve ailesi, 1537'nin sonu ile 1538'lerin başında temelli kalmak üzere Cenova'ya tekrar dönmüştür.[50]

ha-Kohen 1550 yılında aldığı teklif üzerine tabip olarak hizmet etmek üzere Voltabio'ya (וולטאביאו) gitmiş; 17 sene gibi uzun bir süre burada hizmet vermiştir.[51] Eserlerinin çoğunu burada hazırlayan ha-Kohen, 1578 yılında seksen beş yaşlarında ölmüştür.[52]

Asıl mesleği tabiplik olmasına rağmen ha-Kohen daha çok tarih çalışmaları ile meşhur olmuştur. O dönem Yahudilerinde tarih yazımına karşı mesafeli tutuma rağmen, yazdığı nitelikli kitaplarla Yahudi literatürüne "İkinci Josephus" olarak geçmeyi başarmıştır.[53]

---

[49] Yosef ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim le-Malhey Tsarfat u Malhey Bet Otoman ha-Togar* דברי הימים למלכי צרפת ומלכי בית אוטומאן התוגר, nşr. Şlomo Katz, Amsterdam 1733, I. Kısım, s. 51b.

[50] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, II. Kısım, s. 109b.

[51] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, II. Kısım, s. 135b.

[52] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, III. Kısım, s. 9 (Neşredenin girişi).

[53] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*'de bu tanımı açıkça olmasa da kendisi için ima etmiştir. *Divrey ha-Yamim*'in Venedik nüshasının "mukaddime"sinde (*hakdama*) Yahuda ve İsrail tarihinin Josephus'tan sonra kendisine gelinceye kadar bu denli geniş bir şekilde yazılmadığını belirtir. Yahudi bilim tarihçisi Jacques Basnage de Beauval (1653–1725) da onun için bu tanımı kullanır. Bkz. Kupfer, "Joseph ha-Kohen", *EJd²*, XI, 430.

ha-Kohen'in Hz. Muhammed, dönemi ve İslâmiyet'ten bahsettiği iki önemli kroniği vardır. Bu çalışmalarında ağırlıklı olarak kendi zamanındaki olaylar üzerinde dursa da, içinde yaşadığı Avrupa toplumunun kendi zamanına kadar ki tarihini de derinlemesine anlatmıştır.

ha-Kohen İslâm tarihine *Divrey ha-Yamim le-Malhey Tsarfat u le-Malhey Bet Otoman ha-Togar* [Fransız Kralları ile Osmanlı Sultanları Tarihi] ile *Emek ha-Baha* [Ağıt Vadisi] adlı eserlerinde Avrupa devletlerinin tarihini anlatırken yer vermiştir. Olayları Fransa kralları tarihi merkezli anlattığı *Divrey ha-Yamim*'de Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinin Osmanlı ile ilişkileri bağlamında Türk tarihine yer verdiğinde, İslâm tarihine de bu dine mensup olan Osmanlılar münasebetiyle değinmiştir.

ha-Kohen *Divrey ha-Yamim*'de Heraklius'un tahta geçişinin (4373 Yahudi yılı/M. 613)[54] ikinci senesinde (M. 614) Hz. Muhammed'in ortaya çıktığını ifade etmiş, ancak hayatına detaylı değinmeyerek sadece diplomatik mektuplarına işaret etmiştir. Hz. Muhammed'in civar ülkelere Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği, kendisine itaat etmeyenlerin cezasının ölüm olduğu şeklinde mektuplar gönderdiğini kaydeden ha-Kohen, bu çabaları neticesinde O'na (as.) halktan pek çok kimsenin tâbi olduğunu;[55] vefâtından sonra ise yerine Hz. Ebû Bekir'in geçtiğini belirterek okuyucularına Müslüman halifelerin tarihinden bahseden kitapları tavsiye etmiş ve Bizans tarihini anlatmaya devam etmiştir.[56]

Hz. Muhammed'in vefâtından sonraki olaylarla ilgili olarak ise ha-Kohen, Suriye ve Filistin'de vukû bulan ve neticesinde Kudüs'ün el değiştirdiği Bizans-Sasanî savaşlarına değindikten sonra,[57] Kudüs'ün Hz. Ömer zamanında gerçekle-

---

54 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1a-b.
55 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.
56 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.
57 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2a.

şen fethini anlatmıştır. Yanlış bir şekilde üçüncü halife olarak kaydettiği Hz. Ömer'in büyük bir komutan ve idareci olduğunu belirten ha-Kohen, İslâm orduları karşısında çaresiz kalan Heraklius'un Filistin ve Suriye'yi onun zamanında Müslümanlara bırakmak zorunda kaldığını söyler.[58] Hz. Ömer, Titus tarafından yıkılan (Süleyman) Mabed'in(in) nerede olduğunu merak etmiş, Yahudiler halifeye o sırada çöplük olarak kullanılan yerini göstermiş, o da Mabed alanını temizletmiş; alana bir mescit (Mescid-i Ömer) inşâ ettirmiştir.[59]

Emek ha-Baha isimli kroniğine ise Mabed'in Romalılar tarafından yıkılmasıyla başlayan ha-Kohen, İslâm tarihine, Osmanlı ile irtibatlandırmaksızın kronolojik olarak Bizans İmparatoru Heraklius döneminden itibaren yer vermeye başlamıştır.

Eserlerini değişik kaynaklara dayalı olarak hazırlayan ha-Kohen, İslâmiyet'in doğuşu, Hz. Muhammed ve halifelerle ilgili bilgileri "Müslüman Halifeler Tarihi" (*mi-Sefer le-Malhey Erets Yişma'el*) isimli bir kaynaktan naklettiğini söyler.[60] İslâm tarihinden bahsettiği *Divrey ha-Yamim* isimli eserini 1554;[61] *Emek ha-Baha*'yı ise 1575 yılında tamamlamıştır.[62]

Emek ha-Baha'da Yahudi tarihine daha fazla ağırlık vermiştir.

X. TSEMAH DAVİD
(DAVİD BEN ŞLOMO GANS) (1541-1613)

1541 yılında Lippstadt'ta (Almanya) doğan David Gans, dönemin önemli Yahudi din adamlarından aldığı derslerin ardından, matematik ve astronomiye ilgisinden dolayı bu

---

58 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2a-b.
59 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.
60 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.
61 Bkz. ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, II. Kısım, s. 143b; III. Kısım, s. 9 (Neşredenin girişi).
62 Isidore Loeb, "Joseph Haccohen et les Chroniqueurs Juifs", *REJ* 16 (1886), s. 44.

ilimlere yoğunlaşmıştır. Gans bu yönüyle o dönem Avrupası'nda dinî ve dünyevî ilimlerle aynı anda meşgul olan istisna insanlardan biridir.[63]

Gans, Hz. Muhammed ve dönemini *Tsemah David* [Davud'un Soyu] adını verdiği kroniğinde ele almıştır. İki bölümden oluşan kroniğin ilk bölümünde yaratılıştan başlayarak sürgünler öncesi ve sonrası İsrail tarihi ile bu süreçte İsrailoğulları'nı yöneten nebiler, krallar ve din adamlarının (*Tanaim, Amoraim, Savoraim*) kısa hayatlarını nesil be nesil anlatmıştır. Bu bölümle ilgili temel kaynakları Şerira Gaon, Avraham ibn Daud, Yosef ha-Kohen, Avraham Zakuto ile *Sefer Yosifon* ve *Seder 'Olam Zuta* gibi anonim Yahudi kronikleridir.[64]

Gans, ikinci bölümde ise genel bir dünya tarihi kaleme almıştır. Müellif bu bölümde herhangi bir ayırım yapmaksızın Avrupa'yı özellikle de Polonya ve Almanya'yı esas alarak[65] başarılı sayılabilecek nitelikte kronolojik bir dünya tarihi yazmıştır. Bu bağlamda Gotlar, Vandallar, Hunlar, Pers (s. 186 vd.), Helen (s. 194 vd.), Roma (s. 208 vd.), Roma'nın doğu-batı olarak bölünmesiyle ortaya çıkan Bizans (s. 238 vd.) tarihi ile İslâmiyet'in doğuşu (s. 297), Haçlılar (s. 318), Haçlılar tarafından istilâ edilen Kudüs'ün Müslümanlar tarafından tekrar alınması (s. 332), Moğollar (s. 340) ve Osmanlılar (s. 350 vd.) gibi dönemlerinde dünya siyasetini etkileyen milletler ve olayları anlatmıştır. Gans bu bölümle ilgili anlatımlarında Yahudi kaynakları yanında Hubert Goltz (1526-1583), Laurentius Faustus, Georg Caesius (1542-1604), Joachim Curaeus (1532-1573) ve Cyriak Spangenberg (1528-1604) gibi, çağdaşı Avrupalı tarihçilerin eserlerinden de fay-

---

63 "Gans, David ben Solomon", *EJd²*, VII, 377.

64 David Gans'ın Yahudi kaynaklarının toplu bir dökümü için bkz. *Sefer Tsemah David* ספר צמח דוד לרבי דוד גאנז, nşr. Mordehay Bravier, Yeruşalayim 1983, s. 23 (Neşredenin girişi).

65 Meyer Waxman, *A History of Jewish Literature*, New York-London 1960, II, 480.

dalanmıştır.[66] İslâm tarihi ile ilgili bilgileri de muhtemelen bunlara dayanmaktadır.

Gans, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışını Kapsali ve benzeri Yahudi tarihçiler gibi, Osmanlı ile bağlantılı değil, genel dünya tarihi içerisinde vermiştir. Bu yaklaşımı onun gerçek anlamda bir tarihçi olduğunu da göstermektedir. Kapsali ve Sambari gibi dinî kimlikleri ağır basan Yahudi tarihçilerin tersine olayları kısa ancak tarafsız bir şekilde vermeyi başarmıştır.

İspanya sürgününden sonra Aşkenaz kökenli bir Yahudi tarihçi tarafından yazılan ilk kronik özelliği taşıyan *Tsemah David*, Yahudi tarihine bütüncül yaklaşması ve Yahudi tarihini dünya tarihine eklemlemesi yönüyle de bir ilk özelliği taşımaktadır.[67]

Hz. Muhammed ve dönemi ile ilgili ilk bölümde Hz. Ömer ve Hz. Ali'ye *yeşiva*larda görev yapan *gaon*larla ilişkileri bağlamında değinen Gans, konu ile ilgili detayları meselenin asıl işlenme yeri olan ikinci kısımda vereceğini ifade ederek[68] okuyucuyu ikinci bölüme yönlendirmiştir.

XI. SEFER DİVREY YOSEF
(YOSEF BEN YİTSHAK SAMBARİ) (1640-1703)

XVII. asırda Osmanlı Mısırı'nda yaşayan Sambari, Müslüman doğuda yetişmiş önemli Yahudi tarihçilerden biridir. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte 1640-1703 tarihleri arasında yaşadığı kabul edilmektedir. Hayatı hakkında, kroniğinde verdiği tesadüfi bilgiler dışında çok fazla bilgi yoktur. Kitabın mukaddimesinde babasından

---

[66] Gans'ın Yahudi tarihleri dışındaki diğer kaynakları için bkz. *Tsemah David*, s. 25 vd. (Neşredenin girişi).

[67] Gans, *Tsemah David*, s. 9 (Neşredenin girişi).

[68] Bkz. Gans, *Tsemah David*, s. 107.

Kataî, kendisinden Yitshak Sambari şeklinde bahsetmektedir.[69] Kahire'de Rabbi Avraham Skandari'nin (İskenderiyeli) *yeşiva*sında öğrenim görmüş, kitabını yazarken onun kütüphanesini kullanmıştır. Sambari'nin 1670'lerde Osmanlı'nın Mısır valisi Karakaş Ali'nin (görevden ayrılışı 1080/1669) sarrafbaşısı olarak çalışan Rafael Yosef'in himayesine mazhar olduğu ve onun için kitap istinsah ettiği bilinmektedir.[70]

Sambari, ilk dönem İslâm tarihine dair konuları *Sefer Divrey Yosef* [Yosef'in Anlattıkları] isimli kroniğinde işlemiştir. 622 [4382 Yahudi] yılından 1672 [5432 Yahudi] yılına kadar ki tarihi sürecin anlatıldığı kronik, 23 Ocak 1673 yılında tamamlanmıştır.[71]

Yahudi tarihi İslâm tarihi merkeze alınarak yazılan kronikte tarihî malzeme, ortak merkezli devirler (çember/daire) halinde tasarlanmıştır. Kısa, az ve öz bir şekilde İslâmiyet'in siyasî ve dinî tarihinin anlatıldığı en dıştaki devirde Hz. Muhammed ve ilk halifelerden başlayarak doğuda sonraki dönemlerde ortaya çıkan Müslüman idarecilerin kısa biyografileri ânlatılmış; h. XI/m. XVII. asra kadar idarecilik yapan Osmanlı sultanları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci devirde ise bu İslâmî dönem arka planına tezat bir şekilde Yahudi tarihi anlatılmış; daha çok da din adamlarının hayatları üzerinde durulmuştur. Yahudi cemaatinin Mısır'da, özellikle de Kahire'deki tarihi ise, üçüncü devirde ele alınmıştır.[72]

Ortaçağın diğer Yahudi tarihçileri gibi Sambari de kroniğinde Yahudi tarihini mukadderâtlarının bağlı olduğu diğer milletlerin tarihi ile bağlantılı olarak kaleme almıştır.

---

[69] *"Tevrat'a bulaşmış ben zavallı, ben çulsuz, Kataî olarak bilinen babanın oğlu ben Yitshak Sambari... Mısır'da yaşayan, anlaşılmayan kulunuz. Kolu-kanadı kırık Yahudi, melodisi bitmeyen, anlaşılamayan, kulunuz Sambari"*. Bkz. Sambari, s. 81.

[70] Sambari, s. 315.

[71] Sambari, s. 76, 78-79.

[72] Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Shtober, *Sefer Divre Yosef*, s. 20-21 (Neşredenin Girişi); Walter J. Fischel, "Perek mi-toh ha-Kronika 'Divrey Yosef' şel Sambari, 'al Reşit ha-İslâm פרק מתוך הכרוניקה דברי יוסף של סמברי על ראשית האסלאם", *Tsion* 5 (1940), s. 204-205.

Sambari'nin diğer Yahudi kroniklere kıyasla en orijinal yönü ise, bu iki tarihi, yani Yahudi tarihi ile diğer milletlerin tarihini sebep-sonuç ilişkilerini de ortaya koyacak şekilde birleştirip bütünleştirmesidir.

Eserin diğer kısımlarıyla kıyaslandığında Sambari, İslâmiyet'in doğuşundan Hulefâ-yi Raşidîn'in sonuna kadar ki dönemle ilgili detaylı sayılabilecek bilgiler vermiştir. Arapça bilmesine rağmen ilk dönem *siyer* ve *meğazî*(*) kitaplarını kullanmaması, dikkat çeken en önemli hususlardan biridir. Aslında büyük bir eksiklik kabul edilebilecek bu durumun, Yahudi bir müellif açısından bakıldığında, örtülü, ancak bilinçli bir tercihin ürünü olduğu da görülecektir. Zira verdiği bilgiler ve naklettiği rivayetler okuyucuyu bilgilendirmekten çok, yanlış yönlendirmeye sevk eder mahiyettedir. Bu zihni arka planın gereği olarak naklettiği bilgiler, doğru bilgiden ziyade kafa karıştırıcı, ideolojik ve polemik amaçlı derlenen bilgiler özelliği taşımaktadır.

Sambari'nin Hz. Muhammed, dönemi ve İslâmiyet'le ilgili anlatımlarının kaynağı, büyük ölçüde Kapsali'nin *Seder Eliyahu Zuta*'sıdır.

XII. [Hz.] MUHAMMED HAKKINDA YAHUDİ BİR EFSANE
(İTALYA'DA YAZILAN MÜELLİFİ MEÇHUL APOKALİPTİK RİSALE) (XVII. ASIR)

Yahudi literatüründe Hz. Muhammed'e apokalips türü edebiyatta da yer verilmiştir. "Apokalips", kelime itibariyle "gizli olan bir şeyi açığa çıkarma", "ilham", "vahiy" gibi anlamlara gelmektedir. Doğa üstü güçler, metafizik âlem, ahiretle ilgili durumlar, cennet ve Cehennem, insanlığın başlangıcı ya da istikbâle yönelik durumlar hakkında melek ve

---

(*) Hz. Muhammed'in hayatı (*siyer*) ve savaşlarından (*meğazî*) bahseden kitaplar.

benzeri metafizik varlıklar aracılığıyla insanlara veya peygamberlere iletilen bilgiler içeren eserlerin meydana getirdiği literatür türüne "apokalips edebiyatı" adı verilmektedir. Köken itibariyle bu eserler Eski Yunan, Bâbil ve Roma gibi medeniyetlere ait literatürde yer almaktadır.[73]

İlk çağlarda birbirinden farklı medeniyetlerin edebiyatlarında rastlanan bu literatür, milâdın üçüncü asrından itibaren Yahudi literatüründe daha sistemli ve bütüncül bir şekle bürünerek özel bir edebiyat türü haline gelmiştir. Yahudi apokalipslerini, tarih içerisinde yaşadıkları olaylardan ilham alınarak meydana getirilen, genel olarak tarihin, zamansal dilimler şeklinde taksimi ve Yahudilerin gönderilecek Mesihle dünyaya hakim olacakları konularını işleyenler (dünyevî) ile Tanrı'nın vahyine muhatap olan birinin bir melek tarafından yolculuğa çıkarılarak hesap, mizan ve benzeri öte dünyaya dair olaylara vâkıf kılınması olaylarını işleyenler (uhrevî) şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Bu türün önemli örneklerinden biri de II. Mabed döneminde ortaya çıkan Hezekiel'e atfedilen kehanetlerdir.[74]

Apokalips edebiyatı miladî ilk asırdan itibaren Hıristiyanlar arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır. Hıristiyanlar, yazdıkları apokalipslerde Yahudilerden farklılaşan Mesih doktrinlerini yaymak üzere Nâsıralı İsa 'nın öldükten sonra yeniden dirildiğini, dünyanın sonu geldiğinde yeryüzüne inerek iyiler ve kötüler arasında hüküm vereceğini ifade etmeye başlamışlardır. Ancak her iki din mensupları da bu edebiyata ait ürünlerde, kendilerine has Mesih inançlarını temellendirip tarihî seyri bu doğrultuda yönlendirme çabası içerisine girmiştir.[75]

---

[73] Martha Himmelfarb, "Apocalypse",*The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 54-55.

[74] John J. Çollins, "Apocalypse: Origins of the Genre", *ER²*, New York 2005, I, 410-411; Himmelfarb, s. 54-55.

[75] Gottheil, *Bir Hıristiyan Bahîrâ Efsanesi*, trc. Fatımatüz Zehra Kamacı, İstanbul 2008, s. xx-xxi (Mütercimin girişi).

Hz. Muhammed'e apokalips türünde yer veren risalelerden biri, yukarıda bahsi geçen Hezekiel kitabı ile bağlantılıdır. Hz. Muhammed'ten bahseden bu risale geç dönemlerde İtalya'da kaleme alınmıştır. Söz konusu risale Boaz Cohen tarafından yayınlanmıştır.[76] Cohen'in, Hz. İsa'nın havarîsi Petrus'un kıssasını anımsattığını ifade ettiği metin,[77] dikkatimizi çektiği kadarıyla Ahd-i Atîk üslubunda kaleme alınmıştır.

Risalede Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı, Hezekiel'e atfedilen bir kehanetle bağlantılı olarak anlatılmıştır. Peygamberlikle görevlendirildiğini anlayamayan(!) Hz. Muhammed, gördüğü bir rüyayı yorumlatmak üzere zahirecilik yapan Yahudi bir bilgenin yanına gelmiş; Tanrı'nın nebisi olduğunu anlayan bilge, seçtiği 10 Yahudi din adamı ile erken davranarak O'nu (as.) kandırmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Yahudi din adamları kendi dinlerindeki hükümleri şekil değiştirerek yazmış, bunları da Hz. Muhammed'e getirerek vahiy iddiasıyla kandırmaya(!) çalışmışlardır. Rüyayı yorumlayan Yahudi bilgenin Tarsus'taki halkı çağırmasından, olayın Tarsus'ta geçtiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in burada ne aradığı ise bilinmemektedir. Olayın meydana geldiği zaman konusuna ise hiç değinilmemiştir. Bu iki bilgi bile risalede anlatılanların tümüyle uydurma olduğunu göstermektedir.

Risalede yer alan, Hz. Muhammed'in Yahudi kökenli eşi Safiye ile evlenmesi ve Yahudiler tarafından zehirlenmesi - ki, bu zehirlenme olayı da Safiye tarafından yapıldığı şeklinde bir safsata ile süslenmiştir - dışındaki bütün bilgiler tamamen uydurmadır. Risale, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin asılsızlığı ile İslâmiyet'in orijinal bir din olmadığının ispatı üzerine kurgulanmış bir senaryodan ibarettir.

Risalede Hz. Muhammed'in karışık rüyalarını yorumlattığı Yahudi bilge O'na (as.) peygamber olacağını ve Tan-

---

[76] Bkz. Boaz Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 1-17.
[77] Bkz. Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 2-3.

rı'nın insanlığa kendisi vasıtasıyla yeni bir din ve "Kur'ân" adı verilen bir kitap vereceğini haber verdikten sonra, Hz. Muhammed'in: "*Kabilem içerisinde en genç olan ben iken, Tanrı bana baş ve idareci olmayı niye versin ki!?*" sorusuna, zahireci bilgenin cevaben "*Yüreğin gevşemesin! Bu Tanrı için kolaydır...*" şeklindeki bazı diyaloglar, "Uydurma Bahîra Efsanesi"nde, Rahib Bahîra ile Hz. Muhammed arasındaki uydurma diyaloglara çok benzemektedir.[78] Bu durum, risale müellifinin Hıristiyan polemik kitaplarına aşina olduğunu, senaryosunu oluştururken bu tür risalelerden faydalandığını göstermektedir.

Tamamen polemik amaçlı kaleme alınan risalede Hz. Muhammed düşük seviyede(!) gösterilmeye; Kur'ân ise Yahudi din bilginleri tarafından yazılmış sahte(!) bir kitap olarak takdim edilmeye çalışılmıştır.

---

[78] Krş. Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14; Gottheil, s. 65-66.

İKİNCİ BÖLÜM

Yahudi Kroniklerde Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra Yahudi kabilelerle yapılan anlaşma çerçevesinde kendileri ile ilişkisi başlangıçta iyi bir seyir takip etmiştir. Ancak zamanla Kaynuka', Nadîr ve Kureyza kabileleri, anlaşmada taahhüt ettikleri söze uymamaları sebebiyle cezalandırılmıştır. İlişkilerin bozulmasındaki esas etken Yahudilerin Müslümanlara karşı takındıkları tavırdır. Hz. Muhammed'in Müslümanlara büyük tehdit oluşturan ve fetih sırasında pek çok arkadaşının şehit olmasına sebep olan Hayber Yahudilerini dahi olayların durulmasından sonra affederek kendileri ile ziraî ortakçılık yapması, O'nun (as.) bu ilişkilerde takip ettiği olumlu ve tutarlı tavrı göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Tamamen siyasi nedenlerle Yahudilerden kaynaklanan bu tatsız olayların ilk fetihlerle genişleyen İslâm dünyasında hakimiyet altına alınan yeni Yahudi cemaatlerine siyasal anlamda hiçbir surette yansımadığı özellikle belirtilmelidir. Yaşananların tamamen siyasî olduğu, dinî herhangi bir yönünün bulunmadığı, hem müslüman hem de Yahudi cephesince gayet iyi bilinmekteydi. Bu olaylar, Müslüman-Yahudi ilişkilerini, Yahudilerin İsa'ya karşı tutumu bahane edilerek

kan davasına dönüştürülen Hıristiyan-Yahudi ilişkilerine asla dönüştürülmemiş ve ebedî düşmanlık konusu haline getirilmemiştir. İlk dönemlerdeki bazı olumsuz ilişkilere rağmen Yahudiler tarihsel süreçte Müslümanlar tarafından büyük müsamahaya mazhar olmuşlardır.

İslâm fetihleri, Yahudiler için de olumlu sonuçlar getirmiştir. Sürgünlerden beri Yahudi cemaatleri ilk kez tek bir devletin sınırları içerisinde birbirleri ile rahat bir şekilde irtibat kurma fırsatını Müslümanların idaresi ile elde edebilmişlerdir. Bu durum Talmud'a, belki de tarihinde ilk kez, bu kadar geniş bir coğrafyaya yayılma imkânı da sağlamıştır.

I. KRONİKLER DIŞINDAKİ YAHUDİ LİTERATÜRDE HZ. MUHAMMED VE İSLÂMİYET: TARİHİ ARKA PLAN

Fetihlerin ilk dönemlerinde Müslümanlar yeni bir dünya düzeni kurabilmek amacıyla başta iskân olmak üzere daha çok siyasî, idarî ve malî işlerle uğraşmak zorunda kalmışlardı. Bahsi geçen alanlarda sağlanan nizam ve intizamdan sonra ilgi, bilimsel konulara yönelmiştir.

İslâm medeniyeti esasen Kur'ân ve Hz. Muhammed'in sünnetine dayanmaktadır. Başlangıçtan itibaren Müslümanların sosyo-kültürel yapıları ile tarihi süreçte oluşturdukları kurumlarda bu iki kaynağın etkisi büyüktür. Bu iki özgün kaynağın bilimsel çalışmaları teşviki yanında, Müslümanlar, fethedilen yerlerde karşılaştıkları yeni din ve kültürlerin, "yitik mal" kabul ettikleri bilimsel birikimlerinden de faydalanmayı ihmal etmemişlerdir. Bu bilimsel mirası İslâm inanç esasları ile tartan Müslümanlar, hummalı gayretleri ile yeni, dinamik ve özgün bir medeniyetin kurucuları olmuştur. Başlangıçtan itibaren verilen özgün eserler yanında kadîm geleneklerin bilimsel birikimlerinden faydalanma, tercümeler

yoluyla başlamıştır. İlk tercümeler döneminde İbranîceden dahi çevirilerin yapılması dikkat çekicidir.[1]

Müslümanlar bir yandan tercüme ve özgün eserlerle bu birikimi işlerken, diğer yandan da komşu olarak yaşamaya başladıkları yeni dinî grupları anlamaya çalışıyorlardı. Tarihçiler için söyleyecek olursak, Ya'kubî (ö. 292/904), Taberî (ö. 310/922), Mes'udî (ö. 345/956) ve Mukaddesî (ö. 380/990) gibi tarihçiler bir yandan diğer milletlerin bizzat kendi kaynaklarından hareketle geçmiş tarihlerini yazarken, diğer yandan da yaptıkları gezi ve gözlemlerle söz konusu milletlerin kendi dönemlerindeki durumları hakkında çok kıymetli kayıtlar bırakmış; evrensel anlamda tarihçilik yapmışlardır. Öte yandan Makdisî (ö. 355/966'dan sonra), Bâkıllânî (ö. 403/1013), Birunî (ö. 453/1061 [?]), İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Şehristanî (ö. 548/1153) gibi *"milel ve nihal"* literatürünün temellerini atan dinler ve mezhepler tarihçileri de bu grupların inanç, ibadet ve diğer dinî ritüelleri üzerine yoğunlaşmış, dinlerin kendi özgün kaynaklarına inmek suretiyle araştırmalar yapmışlardır.

Müslümanlar fetihlerle beraber doğuda Zerdüşt, Budist ve Maniheist; batıda özellikle de Suriye ve Mısır'da yoğun bir Hıristiyan nüfusla karşılaştılar. İslâm hakimiyetindeki pek çok cemaate rağmen, Yahudiler diğer zimmi unsurlar arasında nüfus açısından belki de en az olan gayri müslim tebaa konumundaydı. Bu sebeple de İslâm'a ve Müslümanlara ne siyasî ne dinî ne de bilimsel birikim açısından herhangi bir meydan okuma konumunda değildiler. Asırlardır yaşadıkları sürgünlerde edindikleri bir alışkanlığı İslâm'ın ilk birkaç asrında da devam ettirdiler. Bu alışkanlık ise kendi

---

1 İbnü'n-Nedîm, İslâm dünyasındaki tercüme faaliyetleri döneminde Hârûnürreşîd'in mevlâsı Ahmed b. Abdullah b. Selâm'ın, Ahd-i Atîk'in Tevrat ile peygamberlerin (*Neviim*) anlatıldığı bölümünü İbranîceden Arapçaya tercüme ettiğini nakleder. Bkz. *Kitâbü'l-Fihrist*, Kahire-Beyrut 1398/1978, s. 33. Konu ile ilgili başka örnekler için bkz. Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği I", trc. Cihad Tunç, *İİED [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]* 4 (1980), s. 165.

tercihleri ile oluşturdukları *getto*larında Müslümanların engin hoşgörüsü altında özgürce yaşamaktı.[2]

Ancak bu geleneksel tutum ya da tercih, İslâmî dönemde Yahudi din adamlarının istediği doğrultuda gitmemiş/gidememiştir. İslâm hakimiyetine kadar Helenizm, Roma ve Pers kültürleri ile karşılaşan Yahudiler putperest toplulukların mahsulü olan bilim ve medeniyetlerden her zaman *"bozulmamak ya da kaybolmamak için uzak durmayı"* tercih ederken, İslâmî dönemde bu yeni medeniyetten faydalanma kapısını istekli olarak aralamış; tarihlerinde başka hiçbir medeniyetle de bu kadar yakın ve verimli bir birliktelik yaşamamıştır.[3] Yeni birliktelikteki komşularının Yahudiliğin baştan beri savunduğu tevhit inancına sahip olması, Yahudiler arasında bu medeniyet havzasına ait bir takım düşüncelere karşı uzlaştırıcı bir tavrın ortaya çıkmasına da yol açmıştır.[4]

Öte yandan bilim, araştırma ve tartışma kültürünün zirvede olduğu o dönem İslâm dünyasında Yahudiler, o güne kadar gelenekleşen dinleri ile de yüzleşmek zorunda kalmışlardır. İslâm dünyasındaki fikir hareketlerinin de etkisiyle Yahudilerde pek çok yeni mezhep ve fikir hareketi ortaya çıkmıştır. Başta İran olmak üzere, Irak ve diğer bölgelerde bazı esaslarını geleneksel Yahudilikten almak, ancak İslâm dünyasındaki fikir akımlarından da pek çok şey katmak su-

---

2 İslâm'ın "zimmi" anlayışı da onların bu tercihlerini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. İslâm idaresinde *"zimme"* adı verilen "hukukî bir teminât"la can ve mal emniyetleri yanında din, dil ve kültür hürriyeti de tanınan Yahudiler, kendi mahallelerinde, *bet din* ve sinagog etrafında yoğunlaşan kümeler halinde "devlet içinde devlet" statüsünde bir hayat sürmüş; İslâm dünyasında fikrî-siyasî karışıklıklar ile şiddet ve kaosun hakim olduğu dönemlerde dahi, bu işlere karışmadıkları müddetçe, her türlü vecibelerini rahat bir şekilde yerine getirebilmişlerdir.

3 Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s. 169.

4 H. Ben-Shammai, "Jewish Thought in Iraq in the 10th Century", *Judaeo-Arabic Studies, Proceedings of the Foundation Conference of the Society for Judaeo-Arabic Studies*, ed. Norman Golb, Oxford 1996, s. 29-30; Hyman, "Philosophy, Jewish", *EJd*, XIII, 427-428; Goitein, *Yahudiler ve Araplar*, s. 182.

retiyle muazzam bir tartışma içerisine girmiş ve değişik fırkalara bölünmüştü.[5] Irak merkezli Rabbanî Yahudilik bir yandan kendi içinden çıkan bu heretik grupları bastırmaya çalışırken, diğer yandan da, başta Müslümanlar olmak üzere diğer din mensuplarının Yahudiliğe yönelttikleri tenkitleri cevaplamaya çalışmıştır. Davûd el-Mukammis (900'ler) ve Sa'diya Gaon (ö. 942) gibi alimler Yahudi kelâmını ortaya çıkarmışlardır. İslâm medeniyetinin zirvesi kabul edilen bu asırlar (IX-XI. asırlar), Yahudiliğin de tekâmül ettiği dönemler kabul edilmektedir.[6]

1. İslâmiyet *Versus* Yahudilik

İlk dönemlerde Müslümanların hafızalarındaki olumsuz imaja rağmen, sonraki dönemlerde Müslüman alimler görece önemsiz konumdaki Yahudilerle uğraşmayı pek yeğlememiş; bunun yerine daha çok Hıristiyanlara odaklanmışlardı. Bunun haklı ve pratik gerekçeleri de vardı. Hıristiyanların o dönemde sosyo-kültürel hayatta daha aktif olmaları, çoğu bürokrasi ve bilimsel kademeleri işgal etmeleri, nüfus açısından gayri müslim tebaanın çoğunluğunu oluşturmaları, her şeyden önemlisi de Yahudiliğe kıyasla Hıristiyanlığın daha misyoner karakterli bir din özelliği taşıması, Müslüman bilim adamlarının Hıristiyanlara odaklanmalarının belli-başlı sebepleridir.[7] Ancak bu olguya rağmen Müslüman bilim adamları ehl-i kitap ve Hıristiyanlığın şeriat kaynağı olması dolayısıyla yazdıkları bilimsel eserlerde Yahudiler ve Yahudiliğe nitelikli eleştiriler yöneltmişlerdir.

---

5 Bkz. Goitein, "Jewish Society and Institutions under Islam", s. 172.

6 Yahudi hukuku, ibadeti ile dinî şiir ve edebiyatı bu asırlarda sistematik hale getirilmiş, bu gün dahi elden düşmeyen ve kaynak vazifesi gören klasik metinler bu asırlarda telif edilmiştir. İslâm dünyasındaki bilimsel faaliyetler ışığında Yahudi literatürünün şekillenmesi konusunda detaylı bilgi için bkz. Arslantaş, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler*, s. 324 vd.

7 Boaz Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 1-2; Jacques Waardenburg, "Muslim Studies of Other Religions", *Muslim Perception of Other Religions*, ed. Jacques Waardenburg, New York 1999, s. 51.

a. Müslümanların Yahudiliğe Yönelttiği Tenkitler

Müslümanların Yahudilere yönelttikleri tenkitlerin esası Kur'ân'da yer almaktadır. Kur'ân, İslâmiyet haricindeki dinlerin varlığını ve mensuplarının kendi hakimiyetinde yaşamasını kabul etmekle beraber, önceki ilahî dinlerin çeşitli sebeplerle aslından saptırılıp insanlığın ihtiyaçlarına cevap veremez hale getirildiğini tespit etmektedir.

Müslüman bilim adamlarının Yahudiliğe tenkitleri *tahrif, tağyir* ve *tebdil* (Tevrat'ın orijinalinin bozulduğu ve değiştirildiği), *nesih* (Tevrat ve Yahudiliğin hükmünün İslâmiyet'le yürürlükten kalktığı), *tecsim* (antropomorfizm/Tanrı'nın insanî sıfatlarla tavsif edildiği), *a'lâm* ve *tebşîr* (Hz. Muhammed'in geleceğinin Tevrat'ta müjdelendiği ve bu gerçeğin bilinçli bir şekilde kitlelerden gizlendiği) üzerine yoğunlaşmıştır.

Müslüman bilim adamlarının Yahudiliğe yönelttikleri tenkitlerin başında Tevrat'ın *tahrifi* ve *tebdili* meselesi gelmektedir. Aşağıda bahsedilecek tenkitler, doğrudan ya da dolaylı olarak bu gerçek üzerine bina edilmiştir. Tarihlerinde yaşadıkları işgal ve sürgünler nedeniyle uzun süre yazıya geçirilmeyen Tevrat pasajlarının güvenilir olmadığını düşünen Müslüman bilim adamları, Yahudilerin sonradan kaleme alınan kutsal kitaplarını bilinçli şekilde *tahrif* ettiklerini belirtmiş; Kur'ân, hadîs ve siyer literatüründen iyi bildikleri Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerde de yaygın bu tutumu, Tevrat'ın değişik pasajlarından verdikleri örneklerle temellendirmeye çalışmışlardır. Müslüman bilim adamları, Yahudilerin, esasen ilahî olan nassları, kasıtlı yanlış yorumlarla bağlamından kopararak gerçek anlamından uzaklaştırdıklarını dile getirmiş; Hz. Musa'ya nazil olan ayetlerle, mevcut Tevrat pasajlarının aynı olmadığını; metin ve metin üzerine yapılan yorumlarla aslından saptırıldığını ifade etmişlerdir.

Müslüman alimler Tevrat'ın içeriğine de tenkitler yöneltmiştir. *Tahrifle* bağlantılı olarak işledikleri bu meselede de verdikleri örneklerle Samirî, Rabbanî, Tevrat'ın Aramîce (*Targum*)

ve Yunanca (*Septuagint*) nüshaları arasında farklılık ve çelişkileri tespit ederek metinler arasındaki tutarsızlıkları ortaya koymuşlardır. Müslüman âlimler benzer şekilde Tevrat'ta Musa'nın vefât ve cenaze töreninin anlatılması gibi ilginç ve gerçek dışı anlatımlara da dikkat çekmişlerdir.[8]

Müslüman âlimler *nesih*le ilgili olarak Yahudilik ve Tevrat'ın artık insanlığın ihtiyaçlarına cevap veremediği için yeni ve mükemmel bir başka ilahî din (İslâm) ile ilgâ edildiğini belirterek yürürlükten kaldırılma sebeplerini de Yahudilikte özünden çok uzaklaştırılarak dini muhafaza etme adına Yahudi din adamları tarafından yaşanması güç hale getirilen *Şabat*, ibadet (*seder/tefila*) ve yeme-içme kuralları (*kaşerut*) gibi birtakım örneklerle ortaya koymaya çalışmışlardır.[9]

Tevrat'ın ilahî olma özelliğine ters düşecek şekilde çelişki ve tutarsızlıklarla dolu olduğunu düşünen âlimler, kutsal olduğu iddia edilen bir kitapta Tanrı'nın aşırı şekilde bir takım insanî eylem ve sıfatlarla nitelendiğini (*antropomorfizm*) Tevrat pasajlarından yaptıkları nakillerle örneklendirmiş; Tanrı'nın ilahîlik sıfatı ile bağdaşmayan bu durumun, Tevrat'ın değerini düşürmesi yanında şirki çağrıştırdığını belirterek *tahrif*in bir diğer örneği olarak ortaya koymuşlardır.[10]

Müslüman bilim adamlarının Tevrat'ın *tahrifi* ile bağlantılı olarak Yahudilere yönelttikleri tenkitlerden biri de Tev-

---

8 Konu ile ilgili olarak bkz. Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* 13 (1901), s. 226; Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", s. 252-254; Camilla Adang, "Medieval Muslim Polemics against the Jewish Scriptures", *Muslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey*, ed. Jacques Waardenburg, New York-Oxford, 1999, s. 143 vd.; J.M. Gaudeul-R. Caspar, "Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Konusuna Klasik İslâmî Kaynaklarının Yaklaşımı", trc. Ali Erbaş, *SAÜİFD* 7 (2003), s. 132 vd.; Muhammet Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılma Sorunu", *UİA* 2 (2004), s. 33-54.

9 Meselâ bkz. Samuel b. Yahya el-Mağribî, s. 145 vd.; Perlmann, "Samau'al al-Maghribi (XII century)", *Religionsgesprache im Mittelalter, Herausgegeben von Bernard Lewis und Friedrich Niewöhner*, Wiesbaden 1992, s. 351 vd.

10 Perlmann, "The Medieval Polemics between Islam and Judaism", *Religion in a Religious Age*, ed. S.D. Goitein, Cambridge 1974, s. 111.

rat'ta Hz. Muhammed'in geleceğine dair gerçeğin (*tebşîr*), Tevrat'ın yorum hakkını tekelinde bulunduran *haham*lar tarafından gizlendiğidir (*ihfâ* ve *kitmân*). Müslüman âlimler Kitab-ı Mukaddes'in değişik bölümlerinde farklı peygamberlerin istikbâle yönelik verdikleri müjdelerle bir kurtarıcının çıkacağına dair haberleri, "İslâm" ve "Hz. Muhammed" olarak yorumlamışlardır.[11]

Öte yandan Lud Peygamber'in kızları ile ilişkisi gibi değişik peygamberlere nispet edilen birtakım yakışıksız davranışlar da, peygamberlerin "*ismet*" sıfatı (günah işlemekten korunmaları) ile bağdaşmadığı için reddedilerek Allah'ın bu seçkin kullarına atılan iftiralara da cevaplar verilmiştir.

b. Yahudilerin Tenkitlere Cevabı

Müslüman bilim adamlarının bu tenkitlerine Yahudi cephesinden de cevaplar gelmiştir. Müslümanların *tahrif*le ilgili iddialarına şiddetle karşı çıkan Yahudi âlimler, mevcut Tevrat'la Hz. Musa'ya Sina'da verilen Tevrat'ın aynı olduğunu, nazil edildiği günden beri herhangi bir beşerî müdahale olmaksızın tek bir harfinin dahi değişmeden bu güne ulaştığını iddia etmişlerdir. Roma, Bizans, Eski Mısır, Pers, Sasanî, Eski Yunan, Güney Arabistan ve Habeşistan'da yaşanan pek çok işgal, yağma ve sürgüne rağmen bu bölge ve kültürlere ait yazılı kaynakların kendi dönemlerine kadar ulaştığına dikkat çeken Yahudi âlimler, Yahudi kutsal metinlerinin de böyle bir süreçten geçerek kendilerine ulaştığını belirtmişlerdir.

---

11 Konuyla ilgili bkz. Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", s. 262 vd; Özen, "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Dîvân İlmî Araştırmalar* 9 (2000/2), s. 242 vd.; Mehmed Aydın, "Beşâirü'n-Nübüvve", *DİA*, V, 549-551; Celil Kiraz, "Hz. Muhammed (sav)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi", *UÜİFD* 10/1 (2001), s. 231-260; Fuat Aydın, "Ali b. Rabben et-Taberî'nin *Kitâbü'dîn ve'd-Devle* Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *UİA* 6 (2006), s. 27-56.

Tevrat metni konusunda çok hassas olan Yahudi âlimler, tarihsel süreçte Kitab-ı Mukaddes'in ilk beş kitabının (Tevrat/*Tora*) ahkâm, diğer kitapların ise ibadet metinleri olarak sürekli kullanılması sebebiyle nesilden nesile aktarılmalarında herhangi bir problem yaşanmadığını ileri sürmüş; Samirî, Rabbanî ve Hıristiyanların esas aldığı Tevrat metinleri arasındaki farklılıkların ise, Kur'ân'daki kıraat farklılıkları gibi, önemsiz mahiyette olduğunu iddia etmişlerdir. Üstelik mevcut Tevrat metni, pek çok peygamber ve Yahudi din adamı tarafından da tartışılmaksızın kabul edilmiştir.[12]

Yahudi bakış açısına göre Tevrat'ta Hz. Musa'nın vefât ve cenaze töreninin anlatılması gibi konular ise kutsal kitabın anlatım üslubundan kaynaklanmaktadır. Anlayış, idrak, duygu ve ifade tarzlarının zamandan zamana değiştiğini belirten Yahudi âlimler, bu durumun kendi dönemlerinde yadırganmasının, metinden değil, dönemin anlayışının değişmesinden ya da okuyuculardan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Vefât ve cenaze töreni, geçmiş zaman kipi ile mecazî olarak bizzat Musa tarafından anlatılmış olabileceği gibi, halefi Yeşu b. Nun tarafından da Tevrat'a dahil edilmiş olabilir.[13]

Yahudiler, Müslümanların iddia ettikleri gibi, dinlerinin hükmünün kalkmasının (*nesh*) söz konusu olmadığını belirterek esasında *"beda"*[*] anlamı taşıyan *"nesh"*in Tanrı'yı cahil, ne yaptığını bilmeyen kararsız bir varlık konumuna düşüreceği için mümkün olamayacağını ifade etmişlerdir.

Yahudilerin *"nesih"* olayına karşı çıkmalarının bir nedeni de Hz. Muhammed'in peygamberliğinin reddine yöneliktir.

---

12 Bkz. Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 123, 128.

13 Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 123-124.

(*) Şiî fırkalara göre Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında değişmeler meydana gelebileceğini ifade eden bir kelâm terimidir. Allah'a bilgisizlik ve eksiklik nisbet etmeyi gerektirdiği için Ehl-i sünnet, Mu'tezile ve diğer İslâm düşünce ekolleri tarafından reddedilmiş; *nesih*te değişikliğin Allah'ın ilminde değil, insanların bilgi ve uygulamalarında meydana geleceği ifade edilmiştir. Detaylar için bkz. Avni İlhan, "Bedâ", *DİA*, V, 290-291.

İddialarına göre Hz. Musa'nın getirdiği dinin/şeriatın "*nesh*"i söz konusu olmadığına göre, yeni bir dine, dolayısıyla yeni bir peygambere de gerek ve ihtiyaç yoktur. Tevrat ahkâmı nesiller boyu yürürlükte kalacak ve herkesi bağlayıcı olacaktır. İstikbalde bir kurtarıcının geleceğinin doğru olduğunu belirten Yahudi âlimler, bu kurtarıcının Yahudiler arasından çıkacak bir Mesih olduğunu; söz konusu pasajların Hz. Muhammed'e yönelik yorumlanmasının zoraki tevil olup genelde Yahudilikten Müslümanlığa geçen mühtedîler tarafından öne sürüldüğünü belirtmişlerdir. Bu noktada eleştirilerden müslüman olan mühtedîler de nasibini almıştır. Bunların samimi bir imanla değil de daha çok korku, vergiden muafiyet, makam ve mevki hırsı ile hapis korkusu ya da Müslüman birine aşık olma veya yaranma dürtüleriyle İslâm'ı kabul ettikleri iddia edilmiştir.[14]

Tanrı'nın insanî sıfatlarla tavsif edilmesi (*tecsim / antropomorfizm*) iddiasına ise Yahudi âlimler Tevrat'ın On Emri'ni delil göstererek cevap vermişlerdir. On Emir'in ikincisinde put yapmanın kesin olarak yasaklandığı belirtilmiş; Tevrat'taki bu ifadelerin sembolik anlamlar taşıdığı ve insanların anlamasına yönelik vurgu amaçlı yer aldığı ileri sürülmüştür.[15]

2. Polemik Literatürü

Yukarıda da bahsedildiği üzere İslâm hakimiyetinin genişlemesine paralel olarak Müslümanlar farklı inanç mensuplarıyla karşılaşmış, bu da gerek kendi hakimiyetlerinde yaşayan gerekse komşu oldukları çeşitli din ve mezheplere mensup insanların inançlarını değerlendirme zaruretini ortaya çıkarmıştır.

---

[14] Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 112, 122. Mühtedîlerin Hz. Muhammed'in kendi kitaplarında okudukları özellikleri ile ilgili şahadetleri hakkında bkz. Kiraz, s. 235-236.

[15] Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* 13 (1901), s. 223.

Başlangıçta İslâm dünyasında ortaya çıkan mezhepler ve diğer dinleri konu edinen kitaplara "*makâlât*", "*diyânât*" ve "*fırak*" gibi isimler verilmiş; hicrî II. asırdan itibaren ise bu kitaplar "*milel ve nihal*" şeklinde adlandırılmaya başlamıştır. Bu kitaplarda sadece İslâm fırkaları değil, diğer dinler ve bu dinlerin mezhepleri de incelenmiştir. Bu sebeple İslâm dünyasında İslâm dışındaki dinlerle ilgili araştırmalar çok erken dönemlerden itibaren başlamıştır.[16]

Kur'ân, hadîs ve siyer literatüründeki pek çok malzemeye rağmen İslâm dünyasında Yahudilere karşı çok fazla müstakil polemik kitaplarının yazılmamış olması ilginçtir. Yazılan polemikler de genelde Yahudi iken Müslüman olan mühtedîler tarafından kaleme alınmıştır.[17]

İslâm dünyasında Yahudilere yönelik ilk dönemlerde yazılan reddiye kitaplarının önemli bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Sahâbeden Yahudilikten İslâmiyet'e geçen Abdullah b. Selâm'ın (ö. 43/663-664) *Risâletü'l-Hâdiye* isimli bir reddiye yazdığı bilinmektedir. İbn Selâm'ın, Tevrat'ın *tahrifi* ve Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelenmesi konularını işlediği belirtilen bu risale, sonraki dönem reddiye kitaplarına da örnek olmuştur. İlerleyen dönemlerde el-Esamm (ö. 200/816), Bişr b. Mu'temir (ö. 210/825), Ebû Hüzeyl (ö. 226/840-841), Ebû İsa el-Varrâk (ö. 247/861-862) ve İbn Kûsîn (ö. 360/970) gibi Müslüman ilim adamlarının yazdığı reddiyelerin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.[18]

İslâm dünyasında Yahudiliğe yönelik sistemli ilk tenkitler İbn Hazm (994-1064) tarafından yapılmıştır. Tevrat'ı derin-

---

16 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", s. 249 vd.; Ömer Faruk Harman, "Milel ve Nihal", *DİA*, XXX, 57-58.

17 Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 122; Bernard Lewis, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, trc. Bahadır Sina Şener, Ankara 1996, s. 102-103.

18 Adang, s. 143, 155, 7. dipnot; Adem Özen, "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Dîvân İlmî Araştırmalar* 9 (2000/2), s. 244-245; Eldar Hasanov, "Metin Tahrîfi Bağlamında İbn Hazm'ın Tevrat'ı Eleştiri Metodu Üzerine", *MÜİFD* 35 (2008/2), s. 114-115.

lemesine tahlil ederek tenkit eden İbn Hazın, çağdaşı Şmuel ha-Nagid olarak bilinen İsmail b. Yusuf İbn Nagrela'ya (993-1056) yazdığı *er-Red 'alâ İbni'n-Nagrîle el-Yahûdî* adlı eseri ile *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal* adlı şaheserinde *tahrif, tebdil* ve *tebşir*le ilgili konularda çok nitelikli eleştiriler yöneltmiştir. İbn Hazm'ın bu sistematik eleştirisi, sonraki dönem Müslüman âlimlerin eserlerinin esasını teşkil edecektir.[19] İbn Hazın, Tevrat'ın eleştirisine yönelik konuları kendinden öncekilerden hem teknik hem de muhteva bakımından daha farklı ve detaylı bir biçimde ele almıştır. O, metinleri "içeriden ve dışarıdan" analize tabi tutmuş, iddiasını metinlerin yanı sıra akla da dayandırmıştır. İbn Hazın bir taraftan Tevrat'ın sonraki kuşaklara naklini çevreleyen şartları analitik şekilde inceleyerek sened ve rivayet (metin) bakımından tenkide tâbi tutarken, diğer taraftan da metin içindeki çelişki ve tutarsızlıkları ortaya koymaya çalışmıştır.[20]

Yahudilere reddiye yazan önemli şahsiyetlerden biri de Samuel b. Yahya el-Mağribî'dir (1125-1175). 558/1163 yılında Müslüman olan ve *İfhâmü'l-Yahûd* isimli reddiyesinde eski dindaşlarını eleştiren el-Mağribî, bu önemli eserinde *nesih,* Yahudi geleneği, Tevrat'ın orijinal olmadığını ispat sadedinde yazıya geçiriliş süreci ve Tevrat'ın *tahrif*inin somut örneği Talmud'taki tutarsızlıkları tespit edip örneklendirmiştir.[21] Yahudi kökeninden dolayı İbranî dili ve kültürünü iyi bilen el-Mağribî'nin argümanları XIII. asırda Karafî'nin (ö. 684/1285-86) *el-Ecvibetü'l-Fâhira*'sı, XIV. asırda ise İbn Kayyım el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *Hidâyetü'l-Hayârâ*'sında etraflıca geliştirilmiş ve işlenmiştir. Tevrat'ın *tahrifi* (diğer konular yanında) bu eserlerin yanı sıra İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö. 478/1085) *Şifâ'ü'l-Ğalîl*'i ile İmam Gazalî'nin

---

19 Bkz. İbn Hazın, *er-Redd alâ İbn Nağrîle el-Yahûdî*, nşr. İhsan Abbâs, Kahire 1960, s. 7-41 (Neşredenin girişi); Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği II", s. 252, 270-271; Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* 13 (1901), s. 226; Adang, s. 151-154; Özen, s. 246.

20 Konuyla ilgili nitelikli bir değerlendirme için bkz. Hasanov, s. 116 vd.

21 Perlmann, "Samau'al al-Maghribi (XII century)", s. 351 vd.

(ö. 505/1111) *er-Reddü'l-Cemîl* isimli eserlerinde konu edilmiştir.[22]

Yahudiliği doğrudan eleştiren bu çalışmalar yanında diğer dinlere yönelik yazılan reddiyelerde de Yahudiliğe tenkitler yöneltilmiştir. Bu bağlamda Ali b. Rabben et-Taberî (ö. 247/861'den sonra) *ed-Din ve'd-Devle*; İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Delâilü'n-Nübüvve* ve Makdisî (ö. 355/966'dan sonra) *el-Bed' ve't-Tarîh* isimli eserlerinde Tevrat, *tahrif*, Hz. Muhammed'in geleceğinin müjdelenmesi ve *nesih* gibi konuları bizzat Yahudilerin kendi kaynaklarından hareketle ispat etmeye çalışmışlardır.

Müslüman âlimlerin tersine, yöneltilen tenkitler karşısında Yahudiler İslâm'ı doğrudan hedef alan polemik kitapları kaleme almamışlardır. İslâm'a yönelik tenkitlerin hemen hepsi Tevrat'ın tefsiri, *midraş*ik anlatımlar, hukuk (*halaha*) ve inanç esaslarının işlendiği değişik eserler ile tarih kitaplarında dile getirilmiştir. İslâm dünyasında Yahudiler Hz. Muhammed ve İslâmiyet'i hedef alan müstakil polemik eserleri yazmamışlardır. Bu tutumun İslâm dünyasındaki herhangi bir baskıdan kaynaklanmadığı da belirtilmelidir. Zira o dönem İslâm dünyasında büyük fikir özgürlüğü olduğu bilinmektedir. Yahudi İbn Kemmûne'nin (ö. 683/1284), Samuel b. Yahya el-Mağribî'ye cevap sadedinde İslâm ve Hz. Muhammed'i tenkit eden *Tenkîhu'l-Ebhâs*'ını Bağdat'ta bir Cuma günü kalabalık bir Müslüman cemaat karşısında okuyarak Müslüman meslektaşları ile tartıştığı bilinmektedir.[23]

Öte yandan kelâmî ve polemik içeren konuların tartışılmasına, Yahudiliğin ana gövdesini oluşturan Rabbanî din adamları da her zaman mesafeli durmuşlardır. O dönem dünyasında *yeşiva*lar dışında Tanrı, âlem, kaza-kader, insan fiilleri üzerine hararetli kelâmî ve felsefî tartışmalar yapılır-

---

22 Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 120; Özen, s. 246-248.

23 Aydın Topaloğlu, "İbn Kemmûne", *DİA*, XX, 129-130; Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 122; Özen, s. 255.

ken, bu din adamları sadece *halaha* (Yahudi hukuku) üzerine yoğunlaşmış; kafaların karışacağı endişesiyle Müslüman kelâm (ve felsefe) kitaplarının okunmasını yasaklayarak okuyanları da eleştirmişlerdir.[24] Bu kapalılık Sa'diya Gaon ve Davûd el-Mukammis gibi birkaç Yahudi din adamı istisna edilirse, modern dönemlere kadar da bu şekilde devam etmiştir. Yahudilerin değişik literatürde dile getirdiği polemikler, X. asırdan sonra başlamıştır. Sayıları çok fazla olmasa da Sa'diya'dan Moşe ben Meymun'a (Maimonides) kadar İslâm kültür havzasında yetişen Yahudi alimler Arapçanın engin kelime ve terim hazinelerinden faydalanarak İslâm dünyasındaki polemik usulleri ile Müslüman meslektaşlarına cevap vermeye çalışmışlardır.

Yahudilerin polemik konuları arasında Hz. Muhammed'in şahsına ve peygamberliğine yönelik tenkitler ile Kur'ân'ın kaynak ve mucizeliğine yönelik eleştiriler ilk sırayı almaktadır.

Yahudi âlimlerden el-Mukammis olarak bilinen Davûd b. Mervân er-Rakkî (m. 900'ler) *İşrûn Makâlât*'ında; Pumbedita Gaonlarından Şmuel ben Hofni (ö. 1034) Yahudice-Arapça (İbranî harfleri ile Arapça) kaleme aldığı *Neshu'ş-Şer'i ve Usûlü'd-Din*'inde; İbn Hazın ile hararetli tartışmalara giren Şmuel ha-Nagid İbn Nagrela ise Müslüman meslektaşı ile giriştiği polemiklerde Kur'ân ve İslâm vahyine yönelik tenkitlerini dile getirmişlerdir.[25] el-Mukammis Yahudi kelâmına önemli katkılarına rağmen hayatındaki zikzaklar sebebiyle Yahudi düşünce tarihinde hak ettiği yeri alamasa da, Yahudice-Arapça literatürün kurucusu sayılan Sa'diya Gaon *el-Emânât ve'l-İtikâdât*'ında (İbranîce אמונות ודעות/*Emunot u De'ot*) Müslümanların Tevrat'taki çelişkiler ile Yahudi inanç ve ibadetlerine yönelik eleştirilerine cevap vermiş; *tecsim*

---

24 Alexander Marx, "Rab Saadia Gaon", *Essays in Jewish Biography*, Philadelphia 1947, s. 26; Baron, "Saadia's Communal Activities", *Saadia Anniversary Volume*, New York 1943, s. 12; Ben-Sasson, "Hai ben Sherira", *EJd*, VII, 1130.

25 Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 160-162.

(antropomorfizm) ve Tevrat'ın *neshi* konularında dindaşlarının şüphelerini izale etmeye çalışmıştır. Sa'diya'nın kitabında örtülü bir şekilde dile getirip tenkit ettiği İslâmiyet, Kur'ân vahyi, Hz. Muhammed ve nübüvveti gibi konular, sonraki dönemlerde Bahya b. Pakuda ve Avraham b. Ezra gibi Yahudi düşünürler tarafından geliştirilmiştir.[26]

Yahudi cephesinden Samuel b. Yahya el-Mağribî'ye cevap, eski dindaşı İbn Kemmûne'den (ö. 683/1284) gelmiş; Tevrat'ın *tahrifi* ve Hz. Muhammed'in peygamberliği gibi konuları *Tenkîhu'l-Ebhâs fi'l-Bahs 'ani'l-Mileli's-Selâs* isimli eserinde ele alıp işlemiştir. Kitabının üçte ikisini İslâmiyet, Hz. Muhammed ve nübüvvetinin eleştirisine ayıran İbn Kemmûne, görüşlerini benzer konuları işleyen *Kuzari* müellifi Yahuda ha-Levi (ö. 1140) ile Moşe ben Meymun'un eserlerinden geliştirmiştir. Ancak İbn Kemmûne bununla da yetinmemiş, Ebû Bekir Râzî (ö. 313/925), İbn Sîna (ö. 428/1037), Gazzalî (ö. 505/1111) ve eski dindaşı Ebü'l-Berekât el-Bağdadî (ö. 547/1152[?]) gibi Müslüman âlimlerin eserlerinden de büyük ölçüde faydalanmıştır.[27]

Bu cepheden İslâmiyet, Kur'ân, Hz. Muhammed ve nübüvvetine yönelik örtülü, ancak önemli bazı eleştiriler de Moşe ben Meymun'dan (Maimonides) gelmiştir. Ben Meymun *Delâletü'l-Hâirîn* (*More Nevuhim*/*Aklı Karışıklara Rehber*) ile Yemen'deki dindaşlarına yazdığı *İgeret Teyman*'ında dindaşlarının itikadî açıdan şüpheye düştükleri konuları izah ederken, isim vermeksizin Hz. Muhammed'in nübüvvetini ve İslâmiyet'i tenkit etmiş; Yahudi şeriatının diğer şeriatlara üstünlüğünü ortaya koymaya çalışırken, ümmî birinin peygamber olamayacağını belirterek Musa'nın (as.) gerçek peygamber, Yahudiliğin ise geçerliliğini koruyan bir din olduğunu savunmaya çalışmıştır.[28] Hatta onun günü-

---

26 Arslantaş, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler*, s. 450.

27 Topaloğlu, "İbn Kemmûne", *DİA*, XX, 127-129; Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 123; Özen, s. 255.

28 Bkz. Yehuda Shamir, "Allusions to Muhammad in Maimonides' Theroy of Prophecy in his *Guide of the Perplexed*", *JQR* n.s. 64 (1973-1974), s. 216 vd.;

müz Yahudilerinin çoğunluğu tarafından kabul edilen "13 İman Esası"nı (*şloş esre emunot / midot*) formüle etme sebebinin, Müslümanların Yahudilere yönelttikleri tenkitler olduğu ifade edilmektedir.[29]

Yukarıda İslâm dünyasındaki Yahudilerin doğrudan İslâmiyet'i hedef alan tenkit kitapları yazmadıklarını belirtmiştik. Günümüze ulaşan ve doğrudan İslâmiyet'i hedef alan kitaplar Hıristiyan dünyasında yaşayan Yahudilerden gelmiştir. XIII. asırda Şmuel b. Aderet (*RaŞbA*) (ö. 1310?) *Maamar Yişma'el [İslâmiyet Üzerine]*; Aragonlu Rav Ya'kov ben Eliyahu *İgeret Vikuah* [*Polemik Risalesi*]; XIV. asırda Şim'on b. Tsemah Duran *Keşet u Magen [Yay ve Kalkan]* isimli eserler kaleme almışlardır. Hepsi de İbranîce olarak kaleme alınan bu eserlerde bir yandan İbn Hazın gibi Müslüman müelliflerin Tevrat ve Yahudiliğe yönelttikleri tenkitlere cevap verilirken, diğer yandan da İslâm, Kur'ân ve Hz. Muhammed'e yönelik tenkitler dile getirilmiş, Hz. Muhammed –haşa- peygamberlik iddia eden gözü açık bir istismarcı, Kur'ân ise Yahudi kutsal kitabı ile *midraş*lardan uyarlanan, hiçbir orijinalliği bulunmayan düzmece bir kitap(!) olarak tanımlanmıştır.[30]

Bu kitaplardan Ya'kov ben Eliyahu ile Şim'on b. Tsemah Duran'ın eserleri elinizdeki araştırmanın konusu olan Yahudi tarihçilerin Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb'la ilgili konularda kaynakları olmuştur.

George F. Hourani, "Maimonides and Islam", *Studies in Islamic and Judaic Traditions, Papers Presented at the Institute for Islamic-Judaic Studies*, I, eds. William M. Brinner-Stephen D. Ricks, Atlanta-Georgia 1986, s. 156-158.

29 Hirschfeld, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* 13 (1901), s. 234.

30 Mann, "An Early Theologico-Polemical Work", *HUCA*, vol. XII-XIII, s. 422, dipnot 29; Perlmann, "The Medieval Polemics...", s. 121.

II. YAHUDİ KRONİKLERDE Hz. MUHAMMED, İSLÂMİYET ve ASHÂB

1. Hz. Muhammed (as.)

Hz. Muhammed, Allah tarafından insanlığa doğru yolu göstermek amacıyla seçilip görevlendirilen son peygamberdir. Miladî 610 yılında Mekke'de O'nun (as.) aracılığıyla insanlığa gelmeye başlayan vahiy 23 yıl süreyle devam etmiş, Hz. Muhammed vahiyle tesis edilen bu dini açıklamış, kural ve yükümlülükleri uygulamalı olarak göstermiş, peygamberliği süresince ilâhî hitabın anlaşılması ve hayata geçirilmesinin üstün örnek şahsiyeti olarak ilk İslâm toplumunu oluşturmuş ve eğitmiştir. Bu sebeple İslâm'ın kavranmasında Kur'ân ve Hz. Muhammed belirleyici bir role sahiptir. İslâm'ın asıl kaynaklarının Kur'ân ve sünnet olduğu bütün İslâm tarihi boyunca esas kabul edilmiş, ilk dönemlerden itibaren İslâm toplumlarının düşünce ve pratik hayatı, bu iki kaynak etrafında şekillenmiş, Kur'ân ve Hz. Muhammed'in uygulamaları (*sünnet*) müslümanların tarihî tecrübesinde, zihniyet ve gelenek teşekkülünde mihver, yeni oluşum ve yorumlar için başvuru ve denetim aracı olma özelliğini daima korumuştur.[31]

Öte yandan Hz. Muhammed'in hayatı, değişik dönemlerde her kesimden insan ve dünya görüşünün ilgi alanı olmuş; insanlar farklı nedenlerle O'nu (as.) ve getirdiği mesajı araştırma ve öğrenme gereği duymuşlardır. Müslümanlar iman, itaat, örneklik ve sevgi bağlamında bu konu ile ilgilenirken, tarihçiler tarihin akışına yön veren biri olması hasebiyle; bazı yabancılar ise güya O'nun (as.) hayatında var olduğunu iddia ettikleri birtakım zaaf noktalarını bulup teşhir etmek amacıyla araştırmalar yapmışlardır.

Hz. Muhammed'in hayatına yer veren kaynaklardan biri de Yahudilere ait tarih kitaplarıdır. Bu kitaplarda Hz. Muhammed'in değişik yönleri konu edilmiştir. Soyu, doğumu,

---

[31] Harman, "İslâm: Vahiy Geleneği İçinde İslâm", *DİA*, XXIII, 5.

kişisel özellikleri, ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi ve Yahudilerle ilişkileri, Yahudi kroniklerin Hz. Muhammed hakkında yer verdiği başlıca meselelerdir.

Ancak daha baştan belirtilmelidir ki, din bağnazlığı ile polemik amaçlı kaleme alınan bu kroniklerde verilen bilgilerin nerdeyse tamamı ya uydurma, ya çarpıtma ya da kurgusal olup O'nun (as.) hayatını konu edinen gerçek tarihî bilgilerle hiç bir ilgisi bulunmamaktadır.

Hz. Muhammed'le ilgili konulara geniş yer veren Kapsali ve Sambari'nin bu konu ile ilgili temel kaynağı Aragonlu Yahudi din adamı Rav Ya'kov ben Eliyahu'nun *İgeret Vikuah* [Polemik Risalesi] isimli risalesidir. Ya'kov ben Eliyahu ise bu bilgileri, Bahîra kıssasında olduğu gibi, Doğu'dan alınıp İslâmiyet'i kötülemek amacıyla tahrif edilerek Haçlılar döneminde Batıya nakledilen polemik kitaplarından almıştır.[32]

a. Soyu ve Ailesi

Bazı Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in soyu hakkında verilen bilgiler, nesep zincirinden farklı atalar seçilmiş olsa da, şecerede yer almaları sebebiyle genelde doğru verilmiştir. Kapsali, Hz. Muhammed'in atalarını Yişma'el ben Avraham ben Şem ben Noah[33] şeklinde verirken, Sambari şecereye bir dedesini daha ilave etmiştir: Kedar ben Yişma'el ben Avraham.[34] XIV. asır Samirî müelliflerinden Ebü'l-Feth ise O'nun (as.) soyunu İsmailoğulları'ndan olan Benî Hâşim'in soyundan Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib şeklin-

---

32 Shtober, "ha-Nazir Bahîra, İş sodo şel Muhammed ve Yahudim: Beyn Polmos ve le-Historiyografiya הנזיר בחירא איש סודו של מוחמד והיהודים בין פולמוס להיסטוריוגרפיה", *Divrey ha-Kongres ha-'Olami ha-Esiri le-Mada'ey ha-Yahadut*, Yeruşalayim 16-24 be-Ogust 1989, Hativa bet: Toldot 'Am Yisrael, I, Yeruşalayim 1990, s. 73-74.

33 Kapsali, *Seder*, I, 40.

34 Sambari, 90.

de kaydetmiştir.[35] Samirî müellifin bu bilgiyi İslâm kaynaklarından aldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed'in soyu ile ilgili en tutarsız bilgi ise Avraham Zakuto'da kaydedilmiştir. Zakuto, Hz. Muhammed'in babasını Hıristiyan bir Arap (*gentile*/גינטל), annesini ise İsmail soyundan Yahudi bir hanım olarak kaydetmiştir.[36] Kronikte kaynağı açıklanmasa da, bilginin Bizans tarihinden bahseden kaynaklardan alındığı tahmin edilebilir. Zira Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı dönemde, Kuzey Arabistan'daki bazı Hıristiyan Arap kabilelerinin Sasanî Devleti sınırlarında, bedevî akınlarına ve Sasanî saldırılarına karşı korumak amacıyla Bizans'a tâbi olarak paralı askerlik yaptıkları bilinmektedir.[37] Bu kabilelerin İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde (610'lar) Sasanîlere karşı kazandıkları Zû Kâr Savaşı da Arap tarihinde ayrı bir önem taşımaktadır. Bekr b. Vâil kabilesinin önderliğinde Sasanîlere karşı başlayan mücadele İslâm fetihlerinin başlamasıyla birlikte Müslüman Arapların mücadelesine dönüşmüştür.[38] Zakuto'nun nakilde bulunduğu kaynağın kuzey Arapları özelinde bütün Arapları Hıristiyan olarak kabul ettiği; babasının Arap olması nedeniyle Hz. Muhammed'i de Hıristiyan olarak düşündüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan Zakuto'nun Hz. Muhammed'in annesini Yahudi olarak kaydederken pek düşünmediği de anlaşılmaktadır; zira, Yahudi geleneğinde Yahudi bir hanımın Yahudi olmayan bir erkekle evlenmesi kesinlikle yasaktır.[39] Bu gerçek, din bağnaz-

---

35 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 173, 175.

36 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.

37 Konuyla ilgili olarak bkz. Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Ankara 1989, s. 61 vd.; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003, s. 3 vd.

38 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. İsrafil Balcı, "Zû Kâr Savaşı ve Arap-Sâsânî İlişkilerindeki Önemi", *OMÜİFD* 26-27 (2008), s. 56 vd.; a.mlf., "İran Sömürgesine Karşı Arap Aşiretleri Direnişinin Önderi: Müsennâ b. Hârise ve Siyasî Faaliyetleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 19 (2004), s. 177-194; Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2*, İstanbul 2008, s. 78 vd.

39 Konu ile ilgili detaylar için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 349 vd.

lığının, tarihçinin kendi dinindeki gerçekleri görmesine engel olduğunu göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Hz. Muhammed'in soyu ile ilgili gerçek dışı bir bilgi de Kapsali'de yer almaktadır. Kapsali, Hz. Muhammed'in "Rum büyüklerinden biri" veya "Papalığın kardinali" olduğu şeklinde ilginç bir rivayet nakleder. Hıristiyan kaynaklarından aldığı apaçık belli olan söz konusu rivayete göre, Hz. Muhammed'te liderlik kabiliyeti gören Romalılar O'nu (as.) doğu ülkelerine göndererek başarılı olması halinde kendisini kardinal yapacakları sözü verirler. Bunun üzerine Hz. Muhammed doğuya düzenlediği seferlerde geniş bir coğrafyayı hakimiyeti altına alır. Roma'ya döndüğünde ise başarıları kıskanıldığı için kendisine verilen söz tutulmaz. Buna fena halde öfkelenen Hz. Muhammed fethettiği doğu topraklarına dönerek burada Roma'dan bağımsız bir krallık kurar ve çevresindeki ülkelere de hakimiyetini kabul ettirir.[40] Kronik yazarının bu bilgisi, Yahudilerin Hicaz bölgesine gelişleriyle ilgili bir rivayeti çağrıştırması bir yana,[41] Kapsali'nin yetiştiği Hıristiyan kültürden, muhtemelen de, İslâm'ı Hıristiyanlıktan neşet eden sapık bir mezhep olarak takdim eden Yuhanna ed-Dimaşkî (675-750) gibi polemikçilerin iddialarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yuhanna ve çağdaşlarının Hz. Muhammed'in Logos'u ve Kutsal Ruh'un Tanrısallığını reddeden bir Aryüsçü[*] olduğu ve Aryüsçü bir keşiş

---

[40] Kapsali, *Seder*, I, 38.

[41] Rivayete göre Hz. Musa Hicaz Bölgesi'nde taşkınlık yapan Arapların atası Amâlikalılar'a karşı bir ordu gönderir ve askerlerine muzaffer olmaları halinde düşmanın hepsini kılıçtan geçirmelerini emreder. Gönderdiği ordu muzaffer olur, Amâlikalılar'ın pek çoğu da öldürülür; ancak Amâlika kralının oğlu çok küçük olduğu için merhamet edilir ve serbest bırakılır. Ordu Şam'a (Filistin) döndüğünde Hz. Musa vefât etmiştir. Savaştan dönenler İsrailoğulları'na durumu anlatırlar. Ancak İsrailoğulları onların, Amâlikalılar'ın hepsini öldürmedikleri için emre karşı gelerek asi olduklarını söyleyerek onları Şam'dan çıkarır. Bunun üzerine onlar da mağlup ettikleri Amâlikalılar'ın topraklarına (Yesrib) dönerek orada yaşamaya başlarlar. Bkz. Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitâbü'l-Eğânî*, Kahire 1963, III, 116; Graetz, *History of the Jews*, Philadelphia 1891, III, 54; Arslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, s. 30.

[*] Teslisi kabul etmeyen, tevhide inanan eski Hıristiyan gruplardan biri.

tarafından Hıristiyanlık hususunda eğitildiği şeklinde tamamen asılsız bir iddia ortaya attıkları bilinmektedir.[42]

Hz. Muhammed'in Roma ile irtibatlandırılması ile ilgili bir bilgi de Şlomo Gans da yer almaktadır. Gans, Hz. Muhammed'in Roma büyüğü olduğunu ifade etmemiş; ancak O'nun (as.) Kuzey Arabistan Arapları ile irtibatına dikkat çekmiştir. Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirildiği sırada (M. 614), *"Hagarim"* (Haceroğulları) olarak isimlendirdiği Arapların İran sınırında[ki tampon bölgelerde] ücret karşılığında Romalılara hizmet ettiğini, Roma adına civar topraklara saldırılar düzenlediklerini nakleden Gans, Roma idaresi ile bu Araplar arasında meydana gelen bir olaya da yer vermiştir.[43]

Hıristiyan kültüründe yetişen Gans, Hz. Muhammed'in soyu hakkında Grekçe kaynaklarda Araplar için kullanılan *"Sarakinoi/Saracen"* kavramına da bir gönderme yapmıştır. Gans, Hz. Muhammed'in, nübüvvetinden sonra halkının ismini Avraham'ın eşi Sara Hanım'a nispetle *"Sariyim"* (Saraoğulları/שריים) olarak değiştirdiğini söyler.[44] Anlamı ve etimolojisi hakkında değişik görüşler ileri sürülen bu kavramın Araplara Hz. İbrahim'in hanımı Sara'ya nispetle verildiği bilinmektedir.[45]

Hz. Muhammed'in "Roma kardinalı" ya da "Rum büyüğü" olduğu şeklindeki bilgilerin gerçeklikle hiçbir ilgisi olmamakla birlikte, çevre Arapların Hz. Muhammed'e bağ-

---

42 Konu ile ilgili olarak bkz. John Meyendorff, "Bizans'ın İslâm Anlayışı", trc. Fuat Aydın, *SAÜİFD* 6 (2002), s. 28; İbrahim Sarıçam-Mehmet Özdemir-Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara 2011, s. 32-33, 56-57; Levent Öztürk, *İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul 1998, s. 264 vd.

43 Rivayetine göre bir keresinde Romalılar, bunların ücretlerini ödemeyi geciktirdiğinde, Araplar ayaklanmış, Roma idaresini Afrika'da zor durumda bırakmışlardır. Bkz. *Tsemah David*, s. 262-263.

44 Gans, *Tsemah David*, s. 263.

45 Konu hakkında detaylar için bkz. Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003, s. 37 vd.

landığı ifadesinden Kuzey Arabistan'daki Arapların İslâmiyet'i benimsemelerinin kast edildiği düşünülebilir.

İslâm kaynaklarına göre Hz. Muhammed, Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'e nisbetle İsmailîler diye de anılan ve iki büyük Arap topluluğundan birini teşkil eden, Araplaşmış Adnanîler'e mensuptur (*Arab-ı Müsta'ribe*). Soy kütüğünden yirmi birinci göbekten atası olan Adnân'a kadar olan kısmı güvenilir bulunmuş; ondan sonrası ise Hz. Muhammed'in de işareti ile yaygınlık kazanmamıştır.[46] Adnân'ın Yahudileri sürgüne gönderen Buhtunnasr (MÖ. 604-551'ler) ile aynı dönemde yaşadığı kabul edilmektedir.[47]

Hz. Muhammed'in kendisi tarafından kabul edilen ve nakledilmesine müsaade ettiği soy kütüğü şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Gâlib b. Fihr (Kureyş) b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Hüzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Mead b. Adnân.[48]

b. Doğumu ve Yaşadığı Yer

Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili Yahudi kroniklerde çok fazla bilgi yoktur. Kroniklerde O'nun (as.) doğumundan ziyade, ortaya çıkışı ve peygamberlikle görevlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

Hz. Muhammed'in doğumundan bahseden yegâne kronik Sambari'dir. Ancak Sambari, konuyla ilgili olarak polemik üs-

---

[46] Hz. Muhammed nesebini Adnân'dan sonrasına çıkaran nesepçilerin bilgisinin doğru olmadığını belirtmiştir. Bkz. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, nşr. Halil Esâmine, II/6, Kudüs 1993; IV/A nşr. Max Schlonger, Jerusalem 1971, I, 12; Müberred, *Nesebü Adnân ve Kahtân*, Kahire 1936, s. 1; Hakkı Dursun Yıldız, "Arap: Tarih", *DİA*, III, 273.

[47] Şemseddin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, yay.haz. M. Mahfuz Söylemez, Ankara 2006, s. 165-171; Fayda, "Adnân", *DİA*, I, 391-392; a.mlf., "Muhammed: Hayatı", *DİA*, XXX, 408; Hüseyin Algül, "Hz. İbrahim-Hz. Muhammed İlişkisi", *Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri, 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa]*, ed. Ali Bakkal, Şanlıurfa 2007, s. 197-198.

[48] Belâzurî, *Ensâb*, I, 15; İbn Sa'd, I, 55-59.

lubunu benimsemiş, olayı Rahip Bahîra ile bağlantılı olarak babası Abdullah'a Hz. Muhammed'i doğumundan önce müjdelediği şeklinde kurgusal bir bilgi ile süslemiştir. Hz. Muhammed'in doğumunun Rahib Bahîra tarafından babasına müjdelendiğini anlattığı ve Ahd-i Atîk üslubu ile kaleme aldığı kısımda Hz. Muhammed'in soyu hakkında Yahudilerin İsmailoğulları'na yönelik geleneksel bakışını yansıtmıştır: *"Buhayran isimli bu düzenbaz, Abdullah'a: 'Senin nesebinden bir oğul çıkacak, adını Mahmad koyacaksın, o yabani bir adam olacak, namı bütün ülkelere ulaşacak' dedi."* Sambari anlatımında Tekvin kitabında İsmail'in soyu için kullanılan bir terimi (*pere adam*) tercih etmiştir. Sambari'nin bu ifadeyi özenle seçip kullanması tesadüf değildir; zira tarihçi Tevrat'ta *"Yişma'elim"* olarak isimlendirilen "Araplar"ın olumsuz bir yönünü öne çıkarmak istemiştir: *"...Oğlun yabani bir adam olacak; O herkese, herkes de ona karşı çıkacak. Kardeşlerinin hepsiyle çekişme içinde yaşayacak."* (Tekvin 16/12)[49] Müslümanlarla ilgili bu olumsuz algının Batı'ya geçişi ise VIII. asırda olmuştur. Batı'da bu düşünceyi Kutsal Kitap yorumlarına ilave eden ilk Hıristiyan din adamı ise Venerable Bede'dir (ö. 735).[50]

Tarih kitabında Sambari'nin polemikçi dindaşlarının üslubunu tercih etmesi ilginçtir. Kronikte konu ile ilgili verilen bilgilerin elbetteki hiçbir gerçekliği yoktur. Çünkü yaygın rivayete göre Hz. Muhammed'in babasının O'nun (as.) doğumundan önce, ticaret için gittiği Suriye'den dönerken Yesrib'te (Medine) verdiği mola sırasında vefât ettiği bilinmektedir.[51] Oysa Sambari, Abdullah'ın Rahip Bahîra'dan duyduğu, O'nun (as.) gelecekte büyük bir insan olacağı şeklindeki öngörüyü aklına iyice kaydettiğini; Abdullah'ın, Bahîra'nın doğup büyüyen ve başarılı bir delikanlı olan Hz. Muhammed hakkındaki öngörüsünün gerçekleştiğini bizzat gördüğünü söyler.[52]

---

[49] Sambari, s. 89-90.

[50] Hüseyin Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, İstanbul 2010, s. 42.

[51] İbn Sa'd, I, 99-100; Belâzurî, *Ensâb*, I, 92; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 34-35.

[52] Sambari, s. 90.

Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in doğumu ve ortaya çıkışı gibi, yaşadığı yer konusunda da farklı bilgiler verilmiştir. X. asra ait müellifi meçhul risale ile XII. asra ait "Kıssatü Ashâbi Muhammed" isimli risalelerde Hz. Muhammed'in yaşadığı yerle ilgili "Har Hadaş" ifadesi kullanılmaktadır.[53] "Yeni Dağ" anlamına gelen"Har Hadaş" veya Yahudice-Arapça rivayette geçen adıyla "Cebelü'l-Hadîs" ile muhtemelen Hz. Muhammed'in vahiy aldığı "Hira Dağı" kastedilmektedir. "Kıssatü Ashâbi Muhammed" risalesinde Hz. Muhammed'in yaşadığı yerle ilgili olarak Sura'a'l-Cûsî (סורעא אלגוסי) isminde bir yer daha zikredilmektedir ki,[54] bu yerle de yaşadığı mahalle kastedilmiş olmalıdır. İfadelerden de anlaşılacağı üzere, bu rivayetlerin ortak özelliği, gerçek tarihî bilgilerle hiç örtüşmemesidir.

İslâm kaynaklarına göre Hz. Muhammed, Mekke'de Hâşimoğulları mahallesinde Fil vakasından elli (veya elli beş) gün sonra Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü doğmuş; 610 yılı Ramazan ayının son on günü içinde bir gece, bazı rivayetlere göre Pazartesi günü sabaha karşı Hira dağında aldığı vahiyle Allah tarafından peygamberlik ile görevlendirilmiştir.[55]

c. Kişisel Özellikleri

Medine dönemindeki dindaşları gibi, sonraki dönemlerde yaşamış Yahudi tarihçilerin çoğunun da Hz. Muhammed'in ismini doğrudan kullanmamaya özen göstermesi dikkat çe-

---

53 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

54 J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

55 Bkz. İbn Sa'd, I, 100-101; Fayda, "Muhammed: Hayatı", *DİA*, XXX, 410; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 40; Gülgün Uyar, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tesbiti* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], MÜSBE: İstanbul 1993, s. 21-27.

ken ilk husustur. Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin O'nun (as.) şahsına yönelik tutumu, sonraki dönemlerde başta tarihçiler olmak üzere polemikçi Yahudi din adamlarının eserlerinde kendini yeniden göstermiştir.

Rivayetlerde çağdaşı Yahudilerin Hz. Muhammed'e, "Muhammed" ya da "Nebi" veya "Resül" gibi peygamberliğini ifade edecek ya da çağrıştıracak şekilde hitap etmemeleri, bilinçli bir tercih olarak gözükmektedir. Çoğu rivayette Yahudilerin Hz. Muhammed'e, oğlu Kâsım'a nispetle "Ebü'l-Kâsım" künyesi ile hitap etmesi ise dikkat çekicidir.[56] Böyle bir hitabın geliştirilmesi, Hz. Muhammed'in, kutsal kitaplarında bahsi geçen "Muhammed" ismini ya da sıfatını unutturma veya gölgede bırakma gayreti olduğunu anlamak zor değildir. Bu bilinçli tutum, müslümanlarla birlikte yaşadıkları sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Abbasî ve Fâtımî dönemlerinde Yahudilerin çocuklarına Muhammed ismini koyduklarına dair herhangi bir bilgi de mevcut değildir.[57]

Çağdaşı Yahudilerin Hz. Muhammed ile konuşurken küçük telaffuz oyunlarına başvurmaları dikkat çeken bir başka husustur. Bu kelime oyunları sonraki dönem Yahudi tarih ve polemik literatürüne de yansımış; O'ndan (as.) bahsederken bazı kelime oyunlarına müracaat edilmiştir. Arapça ile İbra-

---

56 Örnekler için bkz. Vakıdî, I, 364; *a.g.e.*, II, 516 (Kureyza esirlerinden Ka'b b. Esed'in Hz. Muhammed'e hitabı); Vakıdî, II, 646, 647; İbn Sa'd, II, 116; İbn Kesîr, *es-Sîre*, III, 375 (Hayberli Yahudilerin Hz. Muhammed'e hitabı); İbn Sa'd, I, 174 (Bir grup Yahudinin çeşitli konuları sormak üzere geldiklerindeki hitabı); Mukâtil, I, 50 (Bakara sûresinin ilk ayetleri ile ilgili olarak Hz. Muhammed'e soran Yahudilerin hitabı); İbn Seyyidinnâs, I, 345; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 133 (Abdullah b. Sûriyâ'nın Hz. Muhammed'e hitabı); İbn Seyyidinnâs, II, 73 (Nadîroğullarının diyet istemek üzere kendilerine gelen Hz. Muhammed'e hitapları); İbn Seyyidinnâs, II, 104 (Kureyzaoğullarının hitabı); Buhârî, Cenâiz 80, Merdâ 11; Ebû Dâvûd, Cenâiz 2; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 379 (Hz. Muhammed'e hizmet eden Abdülkuddûs isimli Yahudi bir çocuğun babasının hitabı). Ancak ilginçtir,.Hayber'in fethinden sonra Yahudiler Hz. Muhammed'den işletmeleri şartıyla yerlerinde kalma teklifinde bulunurken ismiyle "Ya Muhammed" şeklinde hitap etmişlerdi. Bkz. Vakıdî, II, 690.

57 Moritz Steinschneider, "An Introduction to the Arabic Literature of the Jews", *JQR*, o.s. XI (1899), s. 137.

nîcenin aynı kökene sahip olmasından kaynaklanan, bir kelimenin iki dilde farklı anlama gelmesinin avantajını kullanan Yahudiler, bu kelime oyunları ile Hz. Muhammed'i küçük düşürmeye çalışmışlardır. Hz. Muhammed'in iyi niyetle irtibat kurma çabasıyla vermiş olduğu "selâm"ı, yaptıkları bir kelime oyunu ile "lânet"e çevirmek istemeleri,[58] İslâm literatüründe en yaygın örneklerden biridir. Konuyla ilgili Kur'ân'a da bazı örnekler yansımıştır. Kur'ân'da müminlere Hz. Muhammed'e hitap ederken *"Râi'nâ"* değil de *"Unzurnâ"* şeklinde hitap etmeleri emredilmiştir.[59] *"Râi'nâ"* kelimesi o dönem Arap toplumunda yaygın kullanılan bir hitap olup *"Bizi dinle, bize kulak ver!"* anlamına gelmekte idi.[60] Yahudilerin bir kelime oyunundan dolayı nâzil olduğu belirtilen ayette, Hz. Muhammed'e hitapta bu şekilde belli bir kalıbın emredilmesi, hitabı Arapça anlamıyla kullanmayan Yahudilerin bir kelime oyununu boşa çıkarma amaçlı olduğunu göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki Yahudiler, İbranîce "kötü", "habis", "hayırsız" manasına gelen "ra'" (רע) kelimesini, Arapçadaki "biz" zamirine izafe edip biraz da ayetteki ifadeye benzeterek "ra'nâ" şeklinde telaffuz ediyor, "şu bizim kötü"(!), "şu bizim hayırsız"(!) manasına gelecek şekilde kullanıyorlardı. Bazı yorumlarda detaya girilmeksizin *"râi'nâ"* ifadesinin Yahudi dilinde (İbranîce) sövme amaçlı kullanıldığı bilgisi[61] bu kanaatimizi teyit etmektedir. Kur'ân, Müslümanları teselli sadedinde İsrailoğulları tarihine bazı

---

58 Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Yahudilerin Hz. Muhammed'i gördüklerinde *"es-Selâmü aleyke"* (Esenlikte ol) yerine *"es-Sâmü aleyke"* (Ölesice) şeklinde selâm verdikleri; ancak buna rağmen Hz. Muhammed'in bu tür kimselerle ilişkilerini kesmeyerek bu şekildeki selâmlamalarına(!) *"Senin üzerine"* manasına gelen *"ve aleyke/aleyküm"* şeklinde mukabelede bulunduğu belirtilir. Bkz. Taberî, *Tefsîr*, XVIII, 14-15; Kurtubî, *Tefsîr*, XVII, 292; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 189; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 158-159.

59 Bakara 2/104: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا..."

60 Mukâtil, I, 110.

61 Mukâtil, I, 110; San'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad 1410, I, 163; Taberî, *Tefsîr*, I, 472; İbnü'l-Hâim, *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Fethi Enver Dâbûlî, Kahire 1992, s. 102; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 182.

göndermeler yaparak bunun yeni bir şey olmadığını, atalarının da benzer tavırlar sergilediğini haber vermiştir. Meselâ Kur'ân'da Musa Peygamber'in Yahudilere bir kasabaya (Kudüs veya Erîha) girerken *"Hatalarımızı affet"* (*hıtta*/حِطَّةٌ) demelerini emrettiği; ancak onların bunun yerine başka bir ifadeyi kullandıkları belirtilir.[62] Tefsirlerde Yahudilerin kullandığı ifadenin *"buğday"* anlamına gelen *"hınta"* olduğu kaydedilmiştir.[63] İbranîce açısından düşünüldüğünde bu izahın oldukça yerinde olduğu ve Yahudilerin zekice bir kelime oyununa başvurdukları görülür. Zira İbranîcede *"hitta"* kelimesi (*hata*/חטא) ile *"buğday"* anlamına gelen *"hita"* (חיטה) kelimesi arasında yazılış ve telaffuz açısından ancak çok dikkat edildiği takdirde anlaşılabilecek kadar bir farklılık mevcuttur.

Yahudilerin Hz. Muhammed'i küçük düşürmek amacıyla Mekkeli putperestlerden ödünç aldıkları bir terime dikkat çekmek istiyoruz; o da düşmanlıklarından dolayı O'nun (as.) prestijini sarsmak amacıyla müşriklerin kullandığı bir yafta olan *"mecnun"*(!) ifadesi.[64] Bu ifade sonraki dönem Yahudi literatüründe *"Meşuga'"*(!) şeklinde Hz. Muhammed'in özel ismi(!) haline gelmiştir ki, bu konuya aşağıda değinilecektir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Medine Yahudileri gibi, sonraki dönem Yahudi tarihçilerinin çoğu da "Muhammed" ismini doğrudan kullanmamaya gayret etmiş; bunun yerine Tevrat'tan seçtikleri ve olumsuz anlam yükledikleri birtakım terimleri tercih etmişlerdir. Hatta İbranî alfabesinde Arapçadaki harflerin nerdeyse tamamını karşılayacak harflerin bulunmasına rağmen kroniklerde "Muhammed" kelimesi dahi çarpıtılarak yazılmıştır. Meselâ Kapsali, Yahudilerin düşman olarak gördüğü Hz. Muhammed'i "Mahmit" (מחמיט) veya "Mahomat" (מחומט) ya da "Mahomati" (מחומטי)[65] olarak

---

[62] Bakara 2/58-59.

[63] Taberî, *Tefsîr*, I, 304, 325; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 86.

[64] Meselâ bkz. Hicr 15/6; Sâffât 37/36; Duhân 44/14; Tûr 52/29.

[65] Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

kaydetmiştir. Çoğu rivayetlerde onun sıkı takipçisi Sambari "Mahmad" (מחמד),[66] Yosef ha-Kohen ise "Mahomat" (מחומד)[67] şeklinde yazmayı tercih etmişlerdir.

Çoğu Yahudi kronikte Hz. Muhammed'in isminin farklı telaffuzla yazılması, bilinçli bir tercihin ürünü olup O'nun (as.) kutsal kitaplarında bahsi geçen ismini gölgeleme amaçlıdır. Zira Kapsali ve Sambari gibi tarihçilerin, Yahudi kökenli olduğunu iddia ettikleri Hz. Ali ve Ebû Bekir'in isimlerini yazarken dikkatli ve düzgün yazmaları dikkat çekicidir.

Kroniklerde Hz. Muhammed hakkında kullanılan kelimelerin ilki, *"resul"* kelimesini alaya almak amacıyla olsa gerek, "sahtekâr"(!) veya "sözde peygamber"(!) anlamına gelen ***"pasul"*** **(פסול)** ifadesidir. Medine Yahudilerinin *"selâm"*ı *"sâm"*a (lânet, ölüm) çevirmeleri gibi, kronik yazarları da kelime oyunu ile *"resul"*ü *"pasul"*e çevirmişlerdir. Yahudi tarih literatüründe Hz. Muhammed hakkında ***"pasul"*** ifadesi ilk kez Natan ha-Bavlî tarafından kullanılmıştır.[68]

Kroniklerde Hz. Muhammed için kullanılan bir diğer kelime de "koyun çobanı" anlamına gelen ***"ro'e tson"***dur **(רועה צאן)**.[69] Bu kelime de Tevrat'tan seçilmiştir. Ancak Yahudi tarihçilerin bu ifadeyle Tevrat'ta bahsedildiği üzere, Mısır'dan çıkışta kırk yıl boyunca ıssız çöllerde halkına çobanlık yapan Hz. Musa'nın, kayınpederi Yetro'nun (İslâm literatüründe Şuayb as.) sürülerine yaptığı çobanlığı[70] kast etmedikleri açıktır. Tabir daha çok Tekvin 30/36 ile 46/34'te taşıdığı anlam bağlamında kullanılmış olmalıdır. Bunlardan ilkinin (Tekvin 30/36) içerdiği anlamdan hareketle Hz. Muhammed ve ümmeti Ya'kub'un kayınpederi Lavan'ın damadına verdiği eğreti hayvanlardan oluşan sürüye; ikincisinde

---

66 Sambari, s. 90.

67 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.

68 ha-Bavlî, s. 83.

69 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139.

70 Bkz. Çıkış 3/1.

(Tekvin 46/34) ise yerli Mısırlıların, Mısır'a hakim olan Arap kökenli Hiksosları[71] aşağılamak amacıyla kullandıkları "çoban krallar"a[72] benzetilmiştir. Her ikisi de olumsuz bir anlam içermektedir.

Kroniklerde Hz. Muhammed için "çobanlık"la bağlantılı kullanılan bir diğer tabir de "günahkârların sefih çobanı"(!) anlamına gelen ***"Ro'e Evili"*** (רועה אוילי) ifadesidir. Yahudi tefsir kitaplarında Musa için olumlu anlamda kullanılan bu tabir,[73] kroniklerde Hz. Muhammed için "boş, cahil ve avare insanların başkanı"(!) anlamında kullanılmıştır.[74]

Hz. Muhammed'in çocukluğunda Ebû Tâlib'in yanında kalırken kalabalık bir aileye sahip amcasına yardım amacıyla onun veya Mekke'deki bazı kimselerin koyunlarını güttüğü bilinmektedir. Nübüvvetinden sonra kendisine sorulan bir soru üzerine her peygamberin çobanlık yaptığını ifade etmiştir.[75] Ancak bağlamından koparılarak nakledilen bu bilgiler kroniklere anlamı kaydırılarak olumsuz bir içerikle kaydedilmiştir.

Kroniklerde Hz. Muhammed'in diğer isimleri de, içerdikleri anlam sebebiyle genelde birbiriyle bağlantılı olarak kullanılan "mecnun" ve "deli"(!) anlamına gelen ***"Meşuga'"*** (משוגע)[76] ile "psikolojisi bozuk" veya "dengesiz"(!) anlamla-

71 Yahudi tarihçi Josephus, MÖ. 3000'lerde Mısır'a hakim olan Hiksosların Arap olduğunu belirtir. Konu ile ilgili detaylar için bkz. Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, 50-51.

72 *Tora, Bereşit* (I), trc. ve nşr. Moşe Farsi ve dğr., İstanbul 2002, s. 381.

73 Bazı Tevrat tefsirlerinde Hz. Musa'nın kayınpederinin sürülerini güderken kazandığı tecrübenin gelecekte İsrailoğulları'nı sevk ve idare etmeye hazırlık aşaması olarak yorumlamaktadır. Bkz. *Tora, Şemot* (II), trc. ve nşr. Moşe Farsi ve dğr., İstanbul 2004, s. 19.

74 Kapsali, *Seder*, I, 38; Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.

75 Bkz. Buharî, "İcâre", 2; Müslim, "İman", 302; İbn Mace, "Ticarat", 5; İbn Sa'd, I, 125-126.

76 Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125; Kapsali, *Seder*, I, 37; Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.

rına gelen *"iş ha-ruah"* (איש הרוח)[77] kelimeleridir. İlk kelime (*Meşuga'*) Tevrat'ın Tesniye kitabının 28. babının iki ayrı yerinde biri *"Meşuga"* (deli, çılgın) (isim), diğeri de aynı kökten *"şiga'on"* (שיגעון/çıldırma, sersemlik) (isim-fiil) şeklinde geçmektedir. Her iki pasajda da "Tanrı'nın ahdine ihanet eden kimseler" veya "ihanet edenlere verilecek psikolojik ceza" anlamında kullanılmıştır.[78] *"Meşuga"* kelimesinin geçtiği yerlerden biri de Hoşea kitabıdır. Kelimenin bu kitaptan seçilmesi de anlamlıdır. Zira İsrail Krallığı'nın Asurlular tarafından yıkılmasından önce Yahudiler arasında putperestliğin yayıldığı bir dönemde ortaya çıkan Hoşea, Yahudi geleneğinde İsrail halkının Tanrı'ya sırt çevirip başka ilahlara tapılmasını zina ile özdeşleştirmesi; hatta bir fahişe ile evlenerek karısının kendisine ihaneti gibi, İsrail'in de Tanrı'ya ihanet ettiğini ispatlaması ile meşhur olmuştur.[79]

"Meşuga" yaftası Yahudi kronikler içerisinde ilk defa Şerira Gaon tarafından kullanılmıştır.[80] Yaftanın ortaçağ Yahudileri arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. O kültürden gelen Samuel b. Yahya el-Mağribî, Yahudilerin yazdıkları kitaplarda Hz. Muhammed'ten hep *"Meşuga'"* şeklinde bahsettiklerini kaydeder.[81] Ortaçağ Yahudi din adamlarından Maimonides (1138-1224) de Yemen'e yazdığı meşhur mektubunda Hz. Muhammed'in geleceğinin Tevrat'ta müjdelendiğini ispat etmenin boş bir çaba olduğunu ifade ederken O'nun (as.) hakkında *"Meşuga'"* tabirini(!) kullanmıştır.[82] Kapsali'de yer alan rivayete göre Maimonides Fez'den Hz. Muhammed ve dini

---

77 Kapsali, *Seder*, I, 37; Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.

78 Bkz. *"Gözlerinle göreceğin şeylerden dolayı mecnuna döneceksin (çıldıracaksın) (Hayita Meşuga')"* (Tesniye 28/34); *"Tanrı seni delilikle (çılgınlıkla) (bi-şiga'on), körlükle ve sersemlikle vuracak."* (Tesniye 28/28).

79 Bkz. Hoşea 1/2; 3/1 ve çeşitli yerler.

80 Bkz. Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

81 Samuel b. Yahya el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yahûd*, s. 157.

82 Maimonides, *İgeret Teyman* אגרת תימן לרבנו משה בן מימון, nşr. Şlomo Goldman, New York 1950, s. 27: "*...ve aharav kam Meşuga*: ואחריו קם משגע". Konuyla ilgili detaylı değerlendirme için bkz. Hourani, "Maimonides and Islam", s. 156 vd.

için kullandığı bu ifadeden dolayı kaçmak zorunda kalmıştır. Maimonides'in hayatını anlatan çoğu araştırmacının genelde bilinçli olarak görmezden geldiğini düşündüğümüz bu rivayete göre onun, Fez'den (Fas) Filistin'e geliş sebebi (1165), Muvahhidlerin baskısından dolayı dinini zorla değiştirmek istememesi olarak verilir.[83] Bu bilgi, kısmen doğru, ancak büyük ölçüde eksiktir. Çoğu Yahudinin hatta Müslüman emîrin sarayındaki diğer Yahudi kökenli kâtiplerin değil de, Maimonides'in kaçmak zorunda kalması, dinî baskıdan ziyade Müslümanların kutsallarına hakaretinden dolayıdır. Onun Filistin'e geliş sebebi esasen Hz. Muhammed ve dini için kullanmış olduğu bu nezaket dışı ifadedir. Rivayete göre bir Çardaklar (*Sukot*) bayramında Yahudilerdeki âdet gereği elinde *luvav*[(*)] olduğu halde sinagogdan çıkan Maimonides, sokakta Müslüman emîr ile karşılaşmış, emîr görünüşü kendisine ilginç gelen ve meczuplara benzettiği Maimonides'e bu halinin sebebini sormuştur. Emîrin sorusuna Maimonides: "*Efendim! Ben ne deliyim ne de şarap ya da bir başka sarhoşluk verici madde içtim. Mecnunların geleneği (minhag ha-Meşuga'im) taşlamaktır. Onlar taş atar. Ben, Moşe'nin (Musa Peygamber) dinî emirlerini ve Kudüs halkının geleneğini sürdürüyorum*" şeklinde cevap vermiştir.[84] Kapsali, Müslümanların dinini (*Dat Yişma'elim*) tezyif edip hakaret etmek isteyen Maimonides'in bu ifadesi ile haç ibadetindeki "şeytan taşlama" vecîbesini, Hıristiyanlıktakine benzer bazı putperest uygulamalara benzettiğini söyler.[85] Maimonides'in bu ifadesinden bir şey anlamayan Müslüman emir, sarayına ulaştığında müşavirlerine

---

83 Meselâ bkz. Joseph Jacobs-Isaac Broyde ve dğr, "Moses ben Maimon", *JE*, VIII, 73; Maimonides, *the Guide of the Perplexed*, Arapçadan trc. M. Friedländer, New York: Hebrew Publishing Co., 1881, s. xi, xiv-xv, xxxiv (Mütercimin önsözü); Cohen, *Haç ve Hilal Altında*, s. 15, 233-235, 212; Herbert A. Davidson, *Moses Maimonides: the Man and His Works*, New York 2005, s. 12-23; İsrail Velfenson, *Musa b. Meymun: Hayâtühii ve Musannefâtühii*, Kahire 1936, s. 7, 28-31; Hatice Doğan, *Maymonides'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2010, s. 24-25.

(*) Çardaklar bayramında Tanrı'nın verdiği nimetlere şükrün bir ifadesi olarak bulundurulan dört çeşit bitkiden biri, hurma dalı.

84 Kapsali, *Seder*, I, 164.

85 Kapsali, *Seder*, I, 164.

Maimonides ile arasında geçen diyalogu anlattığında müşavirleri ona, Yahudi tabibin, aslında sorusuna cevap değil, gerçekte İslâm dinini aşağılamak amacıyla böyle bir ifade kullandığını söylemişlerdir. Söylediklerinin ne anlama geldiğinin anlaşılması üzerine (*ehan noda' ha-davar*) Müslüman emîrin kendisine fena halde öfkelendiğini duyan Maimonides, Fas'tan kaçarak Mısır'a (Fustat) yerleşmiştir.[86]

Hz. Muhammed için *"Meşuga"* ile birlikte kullanılan *"iş ha-ruah"* yaftası da yine Hoşea kitabından seçilmiştir.[87] Bu da bilinçli bir tercihtir. Hoşea kitabı baştan sona okunduğunda, Tevrat'ın yazıya geçiriliş sürecinde Yahudalı bir kâtibin kaleminden çıktığını anlamak hiç de zor değildir.[88] Kitapta Hoşea'ya layık görülen bir fahişe ile evliliği, peygamberliğin "ismet" sıfatı ile asla bağdaşmayacak bir tavırdır. Ahd-i Atîk'te benzer yafta doğrudan olmasa da Davud Peygamber için de kullanılmıştır. Şaul'ün (M.Ö. 1047-1007) önünden kaçıp Gat kralı Akiş'in yanına gittiğinde Akiş'ten çok korkan Davud, tavrını değiştirmiş, deliler gibi hareket ederek kapıları tırmalamaya ve salya-sümük akıtmaya başlamış; kral da yanında deli istemediğini belirterek kendisini kabul etmemiştir.[89] Davud'a yönelik benzer teşbihin Medine Yahudilerinde de olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed'in çağdaşı bazı Yahudi din adamlarının, Hz. Davud ve Süleyman'ı bir peygamber olarak kabul eden Hz. Muhammed'e, onların dengesiz hareketler sergileyen ve büyü yapan kâhinlerden başka bir şey olmadıklarını yeminle söyledikleri nakledilir.[90]

Hz. Muhammed'in kroniklerdeki bir diğer adı da "lânetli"(!) anlamına gelen ***"Arur"*** **(ארור)**'dur.[91] İfade, Tevrat'ın deği-

---

86 Kapsali, *Seder*, I, 164-165.
87 Bkz. Hoşea 9/7.
88 Meselâ kitapta Tanrı İsrail soyuna acımazken, Yahuda soyuna merhamet edeceğini belirtir. Bkz. Hoşea 1/6-7.
89 Bkz. I. Samuel 21/10-15.
90 Bkz. İbn Hişâm, I, 544.
91 J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

şik yerlerinde farklı kişi, olay ve özellikle de İsrailoğulları'nın düşmanları için kullanılmıştır. Bu bağlamda Âdem'le Havva'nın cennetten çıkarılmasına sebep olan yılan,[92] kardeşine kötülük yapan Kabil (*Kayin*),[93] Nuh'un çıplaklığını örtmeyen Ham dolayısıyla torun Ken'an,[94] iyi bir mümin iken Hz. Musa ve kavminin aleyhine çalıştığı için cezalandırılan Bel'am,[95] İsrailoğulları'ndan Benyaminoğulları'na kızlarını verenler,[96] Erîha şehrini bina edecek kimseler,[97] Tanrı'nın sözlerini dinlemeyenler[98] şeklinde Tevrat'ta hep olumsuz anlamda kullanılmıştır. Tevrat'ta Âdem'in yasak meyveden yemesi sebebiyle toprağa ve başka şeylere de lânet okunmuştur.[99]

Yahudi tarihçiler, bağlamından kopardıkları bu ifadeyi kroniklerinde Hz. Muhammed için de kullanmışlardır.

Yahudi tarihçiler tarafından Hz. Muhammed için kullanılan bir başka yafta da "kötü", "anlayışı kıt aptal"(!) anlamına gelen ***"ilem ha-raşa'"***dır (אלם הרשע).[100] Kelime ödünç alındığı kaynakta "ahras" anlamında kullanılmaktadır.[101]

Bütün bu ifadeler elbette Yahudi tarihçilerin din bağnazlığından kaynaklanan anlamsız sözleridir. Kur'ân'da diğer peygamberlere adları ile hitap edilirken, Hz. Muhammed için "nebî" ve "resûl" şeklinde yüceltici üslup kullanılması,[102] bu tür değerlendirmelere daha baştan verilen bir cevaptır. Hz. Muhammed kıyamete kadar gelecek insanlara örnek bir şahsiyettir. Davranışları örnek alınacak, hayatta rehber edinilecek

---

92 Tekvin 3/14.
93 Tekvin 4/11.
94 Tekvin 9/25.
95 Sayılar 24/9.
96 Hakimler 21/18.
97 Bunlar, Yeşu dili ile lânetlenmişlerdir. Bkz. Yeşu 6/26.
98 Bunlar da Yeremya'nın dili ile lânetlenmişlerdir. Bkz. Yeremya 11/3.
99 Bkz. Tekvin 3/17; Tesniye 27/15-26; 28/15-20.
100 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 140.
101 Meselâ bkz. Çıkış 4/11; İşaya 35/5-6.
102 Meselâ bkz. Mâide 5/41, 67; Enfâl 8/64, 65.

insandır.[103] Dünyaya tahrif edilen, dejenere olan ahlâkın yerine vahiy geleneğinin yeni ahlâk ilkelerini getirmiş; bu ilkeleri de hayatı boyunca uygulamıştır.[104] Hayatı hakkında gerçek bilgiler veren âyet, hadîs ve siyer kaynaklarında da belirtildiği üzere, diğer insanlardan farklı bir kişilik ve birikime sahip olan Hz. Muhammed, üstün vasıflarla donatılmış olup başarısının temelinde de vahyin kılavuzluğu bulunmaktadır. Bu çerçevede güçlü ve sağlıklı bir vücut yapısı, derin bir sezgi, anlayış ve kavrayış kabiliyeti, sağlam bir hafıza, etkili hitabet, ihlâs, sabır, cesaret, hilim, hayâ, cömertlik, iyi geçim, şefkat, merhamet, vefa, tevazu, adalet, emanet, iffet ve doğruluk gibi maddî ve manevî üstün niteliklere sahiptir.[105]

Kroniklerde kullanılan ifadeler, O'nun (as.) bu üstün vasıflarını gölgeleme amacına yönelik yazılmış, bilimsel veya tarihî temelden uzak ifadelerden başka bir şey değildir.

d. Vahyin Başlaması ve Nübüvveti

Yahudi kronikler Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili olarak daha çok O'nun (as.) peygamberliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Hz. Muhammed bir peygamber olarak kabul edilmediği için peygamberliğine yönelik olarak "nübüvvet" ifadesi kullanılmamış, genelde "peygamberlik iddiası" ifadesi kullanılmıştır. İbn Daud, O'nun peygamberlikle görevlendirilmesini *"Arapların kralı Muhammed yaratılışın 4374. yılında [M. 614] peygamberlik iddiasında bulunmaya başlamıştır"*[106]

---

[103] Ahzâb 33/21. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Murat Sülün, *Kur'ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi*, İstanbul 2011, s. 82.

[104] Buharî, "Rikâk", 18.

[105] Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Muhammed: Siyasî ve Askerî Kişiliği", *DİA*, XXX, 432; Nahide Bozkurt, "Hz. Peygamber'in Üstün Vasıfları", *İslâm Kadın ve Toplum*, Ankara 2008, s. 82-86; İbrahim Bayraktar, "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", *AÜİFD* 21 (2004), s. 17 vd. Hz. Muhammed bağlamında "peygamber" ve "elçi" kavramları için bkz. Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 59-74; 218-226.

[106] *"Ki bişnat [4]374 hithîl Mahmad meleh Yişma'el lit'on ta'anato*: כי בשנת דשע"ד התחיל מחמד מלך ישמעאל לטעון טענתו"

diye kaydeder.[107] Bir başka Yahudi tarihçi Sambari ise Hz. Muhammed'in hayatını anlattığı kısmın başlığını *"Tanrı Adına Konuşma Günahına Cüret Eden Nebi'nin Öyküsü"* diye atarak[108] Hz. Muhammed'in Allah tarafından nübüvvetle görevlendirilmediğini vurgulamak istemiştir.

Vahyin başlangıcı veya Hz. Muhammed'in tebliğe başlamasına dair Yahudi kroniklerde farklı tarihler verilmiştir. Bu tarihlerin bir hayli karışık ve birbiriyle uzlaştırılabilir olmadıkları daha baştan belirtilmelidir.

Kroniklerden Yahudi tarihini merkeze alarak yazılanlar, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışını Yahudi tarihi bağlamında anlatırken; Hıristiyan dünyasında yazılanlarda ise daha çok dünya tarihi ya da tarihi yazılan devletin tarihi bağlamında anlatılmıştır. Kroniklerdeki uzlaştırılması güç tarih farklılıklarının sebeplerinden biri de budur.

Olayları Yahudi tarihi merkezli anlatanlardan Şerira Gaon'da Hz. Muhammed'in çıkışı *Geonim* döneminin başlangıcı;[109] İbn Daud'ta *Savoraim* döneminde,[110] Sambari de ise bu iki bilgi telif edilerek *Savoraim*'in sonu ile *Geonim*'in başladığı dönemler olarak verilmiştir.[111] Yahudi tarihinde Mişna'nın toplanmasında büyük emeği geçen Yahuda ha-Nasi'ye kadar Mişna çalışmalarıyla ilgilenen âlimlere *Tanaim* adı verilmektedir. Aramîce "muallim" manasına gelen *"tanna"*, m. 10 yılından itibaren kullanılmaya başlamıştır. Yahuda ha-Nasi'ye gelinceye kadar 200'den fazla Yahudi âlim için bu unvan kullanılmıştır. Yahuda ha-Nasi'den sonra Talmud'u derleyen âlimlere ise *Amoraim* adı verilmektedir. Bu alimler M. 220-470 tarihleri arasında Talmud'u derlemiş-

---

107 Bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34-35; İng. trc. 45. Aynı ifade İbn Daud'tan naklen Zakuto tarafından da kullanılmıştır. Bkz. *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 204.

108 Sambari, s. 90: "סיפור הנביא אשר יזיד לדבר בשם ה'"

109 Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

110 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45.

111 Sambari, s. 90.

lerdir. Talmud'u şerhle meşgul olan Yahudi alimler ise "şârihler" manasına gelen "*Savoraim*"; şerh çalışmalarının yapıldığı dönem ise "*Savoraim çağı*" (500-540) olarak adlandırılmaktadır. *Savoraim*'den sonra ortaya çıkan ve Yahudiler tarafından otorite kabul edilen alimler ise "*saygın*" ve "*muhterem*" anlamına gelen "*gaon*"lardır. *Geonim* devrinin Talmud'un redaksiyonunun tamamlanmasından sonra başladığı kabul edilmektedir. Gaonluk payesinin ne zamandan itibaren kullanıldığı hususu ihtilâflıdır. Sasanîler döneminde 589 yılında *yeşiva*ların normal faaliyetlerine tekrar döndükten sonra başladığı kabul edildiği gibi, İslâm döneminde başladığı da iddia edilmiştir.[112] Yahudi tarihi bağlamında Şerira Gaon, Hz. Muhammed'in Rav Mari Gaon'dan sonra Pumbedita Yeşivası'nda *gaon*luk yapan Beyt Goharalı Mar Rav Hanina zamanında (613'ler) ortaya çıktığını söylerken,[113] İbn Daud ve ondan naklen Şlomo Gans, O'nun (as.), yaratılışın 4374. yılında [M. 614] peygamberlikle görevlendirildiğini kaydetmiştir.[114] Bu bilgilerden hareketle bu iki Yahudi kroniğin verdikleri tarihle Hz. Muhammed'in üç yıl gizlilikten sonra tebliğini açıktan yapmaya başlamasını esas aldığı söylenebilir.

Hem Yahudi hem de Hıristiyan kaynakları kullanan Avraham Zakuto ise Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesi ile ilgili iki farklı tarih vermektedir: Bunlardan ilki 792(?) ve 794(?), ikincisi ise Yahudi takvimine göre yaratılışın 4382, yani miladın 622 yılıdır. Zakuto ilk tarihlerle ilgili olarak Bizans'ın başkenti Konstantinopol (İstanbul) ile Rum diyarında meydana gelen olağanüstülükler arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır: "*Miladî 792 (?) yılında Yunan/Rum topraklarında (Gresiya/גריסייה) gökyüzünde büyük olağanüstü alametler görülmüş... Benzer şekilde halk Konstantinopol'de gökyü-*

112 Konu ile ilgili olarak bkz. Graetz, III, 90-91; Assaf-Brand, "Gaon", *EJd*, VII, 315.
113 Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.
114 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45; Gans, *Tsemah David*, s. 107.

zünde parlak bir ateşin zuhur ettiğini görmüş..."[115] 792 senesi oldukça geç bir dönemdir. Bu husus ya müellif ya da kroniğin müstensihinden kaynaklanmış olabilir. Zakuto, "Hz. Muhammed'in 794 yılında ortaya çıktığı" ifadesi[116] ile de "açıktan davet"in başladığı seneyi; yaratılışın 4382 (M. 622) yılı olarak verdiği tarihle[117] ise "hicret"i esas almış gözükmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, aynı konuda iki farklı tarih verilmesi, olayların naklinde esas alınan kaynaklarla ilgilidir. 792(?) şeklindeki tarihle ilgili bilgiyi Bizans ya da Latin kaynaklarından alan Zakuto, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışına genel dünya tarihi içerisinde değinmiş; M. 622 yılı olarak verilen tarihi ise, Yahudi tarihini anlattığı bölümde Yahudi bir kaynaktan nakletmiştir. Zakuto, Hz. Muhammed'in peygamberliğe tam başlama tarihini Yahudi takvimine göre 2 Av 4382 [18 Temmuz 622] Perşembe günü olarak kaydetmektedir.[118]

XVII. asırda İtalya'da yazılan apokaliptik risalede Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesi, Hezekiel Peygamber'in kehaneti ile bağlantılı anlatılmıştır. Risalede Tanrı'nın emirlerine karşı gelen İsrailoğulları'nın Bâbilliler tarafından sürgün edildiği, bundan ders almadıkları için Hezekiel ve onun dili ile Hoşea tarafından tekrar tekrar uyarıldıkları ifade edildikten sonra, on beş asır sürgünlerle değişik yerlere savruldukları, Hezekiel'in Hoşea aracılığı ile yaptığı uyarının Hz. Muhammed'in nübüvveti ile gerçekleştiği ifade edilmiştir: *"Onlar günah işlemeye devam edince Tanrı onları uyarmak üzere Nebi Hezekiel'i gönderdi. Onlar, Hezekiel'i de dinlemediler; ona atalarından daha fazla karşı geldiler. Tanrı da onları cezalandırmaya devam etti ve onları şu şekilde uyardı: 'Tanrınız Rabbe (ha-Şem) dönün! Yoksa üzerinize öyle günler gönderecek ki, artık hiçbir şeye arzu ve isteğinizin kalmayacağını söyleye-*

---

[115] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247. Hz. Muhammed'in doğumu esnasında meydana gelen bazı olağanüstü olaylarla ilgili İslâmî rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. Uyar, s. 27-36.

[116] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.

[117] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 204.

[118] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 204.

ceksiniz!'[119] *'Tanrı Hoşea aracılığı ile: 'O muayyen gün, yani nebinin gelip sizi günahlarınızdan beri kılacağı barış ve esenlik günleri geldi' şeklindeki vaadini gerçekleştirdiğinde, Hezekiel onlara muayyen günlerin (yemey ha-pakuda) geldiğini ve bunu son nesle anlatmaları gerektiğini bildirdi.''*(*)[120]

Risale müellifi Hz. Muhammed'in ortaya çıkışını bu şekilde temellendirdikten sonra, nübüvvetle görevlendirilmesi ve bu görevlendirmenin zahirecilik yapan Yahudi bir bilge tarafından nasıl yönlendirildiğini anlatmaya devam etmiştir. İfadesine göre, Hz. Muhammed gördüğü bir rüyayı yorumlatmak üzere zahirecilik yapan bu Yahudi bilgenin yanına gelir. Ona, kendisini büyük bir ormanda gördüğünü, sağının-solunun çalılıklarla kaplı olduğunu, sağ elinde 12 gövdesi ve 12 dalı olan bir badem ağacı bittiğini, bu ağaca bol miktarda kuş konduğunu, ağacın altında ise sürüler halinde hayvanların mevcut olduğunu, bu yüke rağmen nasıl taşıyabildiğine hayret ettiğini belirttikten sonra, ayrıca avucunun içinde sekiz gün ve on sekiz saatin durduğunu, bu sürenin bitiminde gökten düşen bir ateşin elindeki her şeyi yaktığı bir sırada rüyasından uyandığını söyler.[121] Yahudi bilge bu rüya ile Hz. Muhammed'in nübüvvetle görevlendirildiğini fark etmiş ve geçmiş nebilerin haber verdiği "Yahudilerin hiçbir şeyden zevk almayacakları muayyen günlerin gelip çattığı"nı anlamıştır.

Hz. Muhammed'i rüyanın karışık olduğunu söyleyerek araştırdıktan sonra kendisini bilgilendireceğini ifade eden Yahudi bilge, korku içerisinde sinagoga kapanarak yaslara bürünmüştür. Yahudi bilge, kendisindeki bu acayip durumu merak eden dindaşlarına Tanrı'ya tövbe etmelerini; zira Hezekiel Peygamber'in çıkmasını haber verdiği "mecnun,

---

119 Risale yazarı burada Kitab-ı Mukaddes'in bazı pasajlarından kelime ödünç almıştır. Bkz. Vaiz 12/1 vd; Hoşea 8/6.

(*) Mezmurlar 78/4.

120 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 12.

121 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 12.

dengesiz ruh adamı Nebi'nin"(!) gönderildiğini belirterek dindaşlarına aralarında seçecekleri 10 Yahudi bilgeyi göndererek hem O'nu (as.) saptırmaları hem de dindaşlarına zarar vermesini önlemeleri tavsiyesinde bulunmuştur.[122] Daha sonra Hz. Muhammed'i yanına çağıran Yahudi bilge O'na (as.), rüyasında gördüklerini tevil sadedinde kendisinin nâmının bütün dünyaya yayılacağını, halkların kendisine tâbi olacağını ve onların peygamberi olacağını haber vermiştir. Yahudi bilge, Hz. Muhammed'e bir ev (mescid?) inşâ ederek arkadaşlarını burada toplamasını belirterek kendisine ekonomik destek vermeyi taahhüt etmiş, emrindeki 10 Yahudi *haham* O'nu (as.) peygamber olduğuna inandırmıştır.[123]

Kapsali ise Hz. Muhammed'in peygamberliği gereği aldığı vahiy konusunda ilginç bir bilgi nakletmiştir. Rivayete göre, kurnaz ve sahtekâr Hz. Muhammed'in(!) bir güvercin edindiği, halka hitap ettiği bir sırada gelen bu güvercinin O'nun (as.) kulağına bir şeyler fısıldayarak gittiği, Hz. Muhammed'in de bunu cahil müntesiplerine Yûnus Peygamber'e gönderilene benzer bir "vahiy" olduğunu söyleyerek Tanrısal bir mucize olarak takdim etmiştir.[124] Konuyla ilgili olayları genelde Kapsali'den nakleden Sambari ise bu bilgilere ilave olarak Hz. Muhammed'in, müntesiplerine güvercinin geldiği günü "müjde günü" (*yom besora*) olarak takdim ettiğini, etrafındakilerin güvercinin gelme sebebini sormaları üzerine onlara "kendisinin Tanrı'nın resûlü olduğunu bildirmek üzere geldiğini ve Tanrı'nın kendilerinden O'na kulluk etmelerini istediğini";[125] özetle yeni bir din kurmakla görevlendirildiğini ifade etmiştir.

Vahyin güvercin vasıtasıyla geldiği şeklindeki bilgiyi nakleden Kapsali'nin, vahyi alış sırasında Hz. Muhammed'in durumu ile ilgili verdiği bilgiler ise, İslâm kaynakla-

---

122 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.
123 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.
124 Kapsali, *Seder*, I, 36. Ayrıca bkz. Sambari, s. 91.
125 Sambari, s. 91-92.

rındaki bilgilerle örtüşür mahiyettedir. Hz. Muhammed'in vahiy aldığı sırada kendinden geçerek yorgun düştüğünü kaydeden Kapsali, bu duruma şahit olan adamlarının biraz şaşkın biraz da korku içerisinde O'nun (as.) vahiy almakta olduğunu anladıklarını söyler.[126] İslâm kaynaklarında Hz. Muhammed'in vahiy geldiği sırada yanında bulunan bazı sahabîler, vahiy sırasında O'nun (as.) heyecanlanır gibi çabuk nefes almaya başladığını, boncuk boncuk terlediğini, deve üzerinde bulunduğu sırada vahyin ağırlığına dayanamayan devenin bacaklarının iki yana ayrılarak kırılacak gibi olduğu veya çöktüğü, vahyi almasından sonra zaman zaman baygınlaştığını nakletmişlerdir.[127] Ancak Kapsali, Hz. Muhammed'in vahiy alış sırasındaki bu tür durumların tamamen kandırmacadan ibaret olduğunu belirterek kendisine gerçekte vahiy falan gelmediğini şu sözlerle iddia etmiştir: *"Çoğu kez bu ve benzeri hilekârlıklarla kendisine bağlı olanları aldatıyor... Sanki Tanrı O'na ruhundan lutfetmiş de O da onlar arasında peygamberlik etmiş!"*[128]

Hz. Muhammed'in bir kumru edinerek güya vahiyleri ondan almış gibi gözükmesiyle ilgili Kapsali ve Sambari'nin kaynaklarının, XII. asırda Hıristiyan dünyasında yazılmış değişik Hz. Muhammed biyografileri[129] ile XIII. asırda yaşamış Hıristiyan Vicenzo Bellovaconse'nin kroniği olduğu belirtilir. Söz konusu kronikte Hz. Muhammed'in bu kanalla aldığı vahiy, Hz. İsa'nın İncil'de[130] anlatılan vahiy alma şekline benzetilmiştir.[131] Buna göre Hz. Muhammed'in vahiy

---

[126] Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

[127] Bkz. İbn Sa'd, I, 197-199. Hz. Muhammed'in vahiy aldığı esnada görülen durumlar için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991, s. 50-51; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul 1998, s. 26-32.

[128] Kapsali, *Seder*, I, 37.

[129] Bu biyografiler hakkında bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 68-69.

[130] Meselâ bkz. Luka 3/22; Yuhanna 1/32.

[131] Bkz. Shtober, "Muhammad and the beginning of Islam in the *Chronicle Sefer Divrey* Yoseph", *Studies in Islamic History and Civilization in Honour of Prof. David Ayalon*, ed. M. Sharon, Jerusalem 1986, s. 334.

aldığı şeklindeki iddiası(!), güya Hz. İsa'ya öykünmeden başka bir şey değildir.

Yahudi kroniklerde dikkat çeken bir başka nokta da Hz. Muhammed'in vahiy getiren güvercinle arasında geçen sözde *"'Ben Tanrı'nın resûlüyüm' de. 'O beni peygamber olarak gönderdi ve bana 'Seni, beni bilmeyen halka, bana kulluk etmelerini bildirmen için gönderdim' de'"*, şeklindeki diyalogların, "Uydurma Bahîra Efsanesi"ndeki Rahib Bahîra ile Hz. Muhammed arasındaki diyaloga çok benzemesidir.[132] Yahudi kroniklerin, bu efsaneden esinlenerek hayali bir diyalog kurguladıkları anlaşılmaktadır.

Vahiy getiren kuşun "güvercin" olarak seçilmesi de ilginçtir. Bu seçim aslında bunu uyduranların yaptığı bilinçli bir tercih gibi durmaktadır. Böyle bir iddianın, bazı siyer kaynaklarında Hz. Muhammed'in sırtındaki nübüvvet mührü için kullandıkları "güvercin yumurtası büyüklüğünde" (*misle beydati'l-hamâme*) şeklindeki ifadeden[133] esinlenerek ortaya atıldığı düşünülebilir.

Öte yandan kroniklerde Hz. Muhammed'e gelen vahyin yukarıda bahsedildiği şekliyle çarpıtılarak verilmesi, Yahudilerin vahyi getiren melek Cebrail'e bakışları ile de alakalı olmalıdır. Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin Ahd-i Atîk'te adı geçen iki büyük melekten[134] Cebrail'e düşman

---

[132] Krş. Sambari, s. 91; Gottheil, s. 43 vd., s. 66 vd.

[133] Hz. Muhammed'in iki kürek kemiği arasında bulunan ve nübüvvetinin alametlerinden biri sayılan bu "ben" (mühür) hakkında bkz. Ali Yardım, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul 1998, s. 80-81; Erdinç Ahatlı, "Nübüvvet Mührü: Tarihî Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması", *SÜİFD* 3 (2001), s. 281 vd; Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet Mührü", *DİA*, XXXIII, 291-292.

[134] Büyük olarak kabul edilen meleğin diğeri ise Mikail'dir. Yahudilerin inançlarına göre Cebrail Tanrı'nın sağında, Mikail ise solunda oturmaktadır (Bkz. Gershom Scholem, "Raphael", *EJd*, XIII, 1549; H.L. Ginsberg, "Michael and Gabriel", *EJd*, XI, 1488). Yahudiler Mikail'in sağlık, afiyet, bereket ve bolluk (*le-hesed ve rahamim*) için indiğini kabul ederlerdi. Arapça kaynaklarda da zikri geçen (San'ânî, *Tefsîr*, I, 52; İbn Hişâm, I, 543; Taberî, *Tefsîr*, I, 434) bu kabul, Ahd-i Atîk'te de benzer şekilde yer almaktadır. Daniel kitabında Mikail, düşmanlarına karşı Yahudileri koruyan, kollayan, yardım eden, yol

oldukları bilinmektedir.[135] Yahudiler, Cebrail'in yeryüzüne şiddet, savaş ve kan dökmek üzere indiğini kabul etmektedirler.[136] Ahd-i Atîk ve Deuterokanonik (*Apokrif*) kitaplarda yer alan bilgilere göre dört melekle (diğerleri Mikail, Rafael ve Uriel) birlikte Tanrı'nın huzurunda onun sol tarafında bulunan Cebrail, kulların duasını Tanrı'ya ileten, cennete nezaret eden bir melek olması yanında, kötüleri ortadan kaldıran ve şeytanları ateşe atan bir melek olarak da kabul edilmektedir.[137] Bu ve benzeri kabuller Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerde de mevcuttu. Yahudilerin Cebrail'e düşmanlıklarının sebepleri hakkında kaynaklara pek bilgi yansımasa da, bazı tahminler yürütmek mümkündür. Bilindiği üzere Hz. Musa'nın getirdiğini kabul edeceklerine dair söz veren Yahudilerin bu sözlerinde durmamaları üzerine Tûr'u üzerlerine kaldıran melek Cebrail idi.[138] Tarihlerindeki olaylara ilave olarak Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin Cebrail'e düşman olmalarını sağlayan bir diğer sebep de bizzat kendilerinin yaşadığı tecrübelerdi. Kendisini zor duruma sokmak ve halk üzerindeki prestijini sarsmak için ruh, kıyamet gibi bir takım konularda sordukları zor sorular karşısında getirdiği vahiyle Hz. Muhammed'i rahatlatan,[139] Yahudi din adamlarının cahil müntesiplerinden sakladıkları Tevrat'taki recm vb. konularda bilgiler olduğunu haber ve-

---

gösteren baş melek (*sar*) olarak tanıtılmakta (Daniel 10/13-21; 12/1), İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkaran, onları şeytanın (Samael) şerrinden koruyan melek olarak kabul edilmekte ve onun olduğu her yerde Tanrı'nın da hâzır ve nâzır (*Şehina*) olduğuna inanılmaktadır. Bkz. "Miha-El", *Otsar Yisrael, Ansiklopedya* אוצר ישראל-אנציקלופדיה, ed. J.D. Eisenstein, Berlin-Wien 1924, VI, 166.

135 Bu tespit Kur'ân'da yer almaktadır. Bkz. Bakara 2/97.

136 San'ânî, *Tefsîr*, I, 52; İbn Hişâm, I, 543; Taberî, *Tefsîr*, I, 434.

137 Daniel, 8/17 vd.; 9/22; Tobit, 12/15; Gershom Scholem, "Raphael", *EJd*, XIII, 1549; H.L. Ginzberg, "Michael and Gabriel", *EJd*, XI, 1488; Yusuf Şevki Yavuz-Zeki Ünal, "Cebrail", *DİA*, VII, 202. Yahudi inanışında dört büyük melekle ilgili detaylı bilgi için bkz. Murat Serdar, "Semavî Dinlerde Dört Büyük Melek", *FÜİFD* 13/2 (2008), s. 227-245.

138 Bakara 2/93, Mukâtil, I, 104.

139 İbn Hişâm, I, 543; İbn Kesîr, *es-Sîre*, II, 296 vd.

ren,[140] kıblenin Kudüs'ten Ka'be'ye çevrilmesi emrini getiren,[141] Hendek Savaşı'ndan sonra Kureyza üzerine yürümeyi düşünmeyen Hz. Muhammed'e Kureyzaoğulları üzerine yürünmesini emreden melek[142] hep Cebrail idi. Bu sebeplerden olacaktır ki, Yahudiler Hz. Ömer'e, sırlarını Hz. Muhammed'e ifşâ ettiği için, Cebrail'i hiç sevmediklerini ifade etmişlerdi.[143] Cebrail'in Hz. Muhammed ile olan bu irtibatı, sonraki dönemlerde de ona olan düşmanlıklarına devam etmelerine sebep olmuş gözükmektedir. Öte yandan kronikler ve polemik risaleler özelinde ise, adının vahiyle hiç irtibatlandırılmaması, bir yönüyle ona düşmanlıklarından bir yönüyle de Hz. Muhammed'e getirdiği vahyin değerini düşürmek istemelerinden kaynaklanmaktadır.

İslâm kaynaklarında "nübüvvet mührü"nün mahiyetiyle ilgili verilen bilgiler, İslâm kaynaklarına uygun şekilde sadece XIV. asırda kaleme alınan Samirî kronikte anlatılmaktadır. Sahâbeden Câbir b. Semüre, Hz. Muhammed'in kürek kemikleri arasında gördüğü nübüvvet mührünün kırmızımtırak ve güvercin yumurtası büyüklüğünde olduğunu nakleder.[144] Samirî tarihçi Ebü'l-Feth'in eserinde Hz. Muhammed'in ortaya çıktığını duyan üç müneccimin (Samirî Sarmasa, Yahudi Ka'b el-Ahbâr ve Hıristiyan Abdüsselâm) âhir zamanda ortaya çıkacak kimsenin peygamberlik alâmetinin iki omuzu arasında el ayası büyüklüğünde bir et parçası olacağı şeklinde bir bilgiye sahip oldukları belirtilir.[145] Hz. Muhammed'in peygamber olup olmadığını öğrenmek üzere Medine'ye gelen Sarmasa, O'nun (as.) "nübüvvet mührü"nü de görmüştür.[146]

Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmemesi, Yahudi tarihçileri O'nun (as.) şahsiyetiyle ilgili bir takım

---

[140] Mukâtil, I, 471.
[141] Mukâtil, I, 134.
[142] İbn Seyyidinnâs, II, 103 vd.
[143] Bkz. Taberî, *Tefsîr*, I, 434.
[144] Bkz. Yardım, s. 82.
[145] Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 174.
[146] Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.

yakışıksız ifadeler kullanmaya sevk etmiştir. Şahsiyetine yönelik olarak Kapsali, O'nu güçlü, muktedir, çok ama çok kurnaz, entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen bir sahtekâr(!), aldatıcı ve elinin ulaştığı her yere kötülüğü bulaşan biri(!) olarak tarif ettikten sonra,[147] O'nun (as.) kurnazca kurguları sayesinde binlerce insana İslâmiyet'i güzel gösterebilecek kadar göz boyayıcılık maharetine de sahip(!) olduğunu söylemiştir.[148] Hz. Muhammed'in Allah'tan aldığı vahyin değerini düşürmek için, vahiy geleneğini çok iyi bilmesine, değil nebiler, Talmud'taki sıradan din adamlarının dahi çeşitli ilhamlara mazhar olabileceğini hararetle savunmasına rağmen[149] Kapsali, Hz. Muhammed'in mazhar olduğu gerçek nübüvvetin değerini düşürmek için O'nun (as.) hakkında "mecnûn" (*Meşuga*) ve "psikolojisi bozuk" (*iş ha-ruah*/ruh adamı, deli) biri[150] ifadesini kullanmaktan çekinmemiştir.

Polemik risalelerinin yazarları ise, Hz. Muhammed'in kendi başına bir şey gerçekleştiremeyecek kadar beceriksiz olduğunu vurgu sadedinde O'nun (as.) hakkında –haşa- "aklı kıt aptal" (*ilem ha-raşa'*) ifadesini kullanmışlardır.[151] Hz. Muhammed hakkında söylenen bir yalan, bir başka yalanı doğurmuş; beceriksiz birinin olağanüstü başarısı ise,

---

[147] Kapsali, *Seder*, I, 36.

[148] Kapsali, *Seder*, I, 37.

[149] Meselâ Kapsali, Hz. Ebû Bekir zamanında gerçekleşen İslâm fetihlerini, Talmud büyüklerinden Raba bar Bar Hana'nın rüyası ile irtibatlandırmış; Bar Hana'nın kehanetinin gerçekleştiğini iddia sadedinde de onun Tanrı'nın ilhamına mazhar olmasını şu ifadelerle açıklamıştır: "*... İsrailoğulları arasında nebiliğe yakın, güçlü bilgeler vardı. Bunlar üzerinde Şehina vardı. Bunların sözlerinden hiçbiri boşa çıkmaz, kendilerinden yanlış bilgi sadır olmazdı... Raba bar Bar Hana'nın yalancı olduğunu söyleyenler vardır... Aksine bu ve benzeri sözlerden hahamlarımızın ve nebilerimizin ne kadar zeki insanlar olduğunu, istikbalde vuku bulacak olayları önceden kestirebildiklerini anlıyoruz... Bunların bahsettiği konularda ise sırların sırrı, rumuzların rumuzu gizlidir...*" Bkz. Kapsali, *Seder*, I, 40.

[150] Kapsali, *Seder*, I, 37.

[151] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139-140; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402; Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.

etrafına çöreklenerek kendisini yanlış yönlendiren Yahudi *haham*ların başarısı olarak takdim edilmiştir.[152] Din bağnazlığıyla kullandıkları bu çirkin ifadelerin yazarları, asırlardır sürgün hayatı yaşayan, İslâm fetihleri arifesinde hem Bizans hem de Sasanîlerce aşağılanan, dünyadaki pislik ve dejenerasyonun kaynağı görülen dindaşlarının, sözde *haham*ların bu olağanüstü yardımına mazhar olamama sebebini ise sükut geçmişlerdir. Bu maharetli *haham*ların bir insanı bu şekilde başarının zirvesine çıkarma kabiliyetleri varsa, bu kabiliyetlerini kendi dindaşlarını dünyanın efendisi yapma yolunda değil de, Mekke'de kendi başına ortaya çıkan bir yetim için kullanmaları da ilginç olan bir diğer noktadır.

Hz. Muhammed'in "*ümmî*" oluşu da Yahudi kroniklerde bu bağlamda değerlendirilmiş; "*ümmî*"lik "cahillik" ile eşdeğer bir üslupta sunulmuştur. Kapsali, Hz. Muhammed'in Kur'ân'ın tertip edilmesinde fikir babalığı yapmakla birlikte, "ümmî" olması nedeniyle bu işte Hz. Ali ve Osman'dan yardım aldığını iddia etmiştir.[153] Yahudi tarihçinin Hz. Ali'nin Yahudi kökenli olduğu iddiası gibi, "Kur'ân'ın Yahudiler tarafından uydurulduğu" şeklindeki bu iddiasının da gerçeklikle hiçbir alakası yoktur; tamamen iftira olup tarihsel gerçeklerle de örtüşmemektedir. Zira Kur'ân'da, Yahudilerin kendi kaynaklarında (Tevrat) Hz. Muhammed'in "*ümmî*" olarak tarif edildiği, gönderiliş gayesinin de Yahudi din adamlarının aslından uzaklaştırıp din özelliği kalmayacak şekilde *tahrif* ettikleri dini aslına döndürerek yaşanması kolay bir din haline getirdiği açıkça ifade edilmiştir.[154]

---

[152] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139-140; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402; Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.

[153] Kapsali, *Seder*, I, 37.

[154] A'râf 7/157-158. Hz. Muhammed'in "ümmi"liği hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD* 2 (1986), s. 249-262.

Bir başka Yahudi tarihçi ise, Hz. Muhammed'in başarısını, O'nun (as.) ortaya çıkışına kadar Roma'nın uydusu olarak hizmet veren Arapların desteği olarak takdim eder. İddiaya göre akıllı ve zeki bir Arap olan Hz. Muhammed, Arapların Roma'ya dahi karşı koyabilecek güçte olmalarını görmesi üzerine, gönderdiği hediyelerle onları kendisine bağlamış; Mısır, Suriye, Filistin ve Arabistan gibi Roma'nın önemli topraklarını ele geçirmiştir.[155] Roma İmparatoru ve oğlunun, güçlü ordularıyla Arapların üzerine yürümesi fayda vermemiş; neticede mağlup olup önemli topraklarını Araplara bırakmak zorunda kalmıştır.[156]

Yahudi tarih literatüründe Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı ve nübüvvetinden bu şekilde bahsedilmesi, hiç şüphesiz O'nun (as.) Müslümanların gönüllerindeki seçkin tahtını sarsma amacına yöneliktir. Hz. Muhammed'in hem vahiy geleneğinde hem de bu geleneğin son dini İslâm'da seçkin yere sahip olması, Yahudi tarihçileri -kendilerinin Hz. Muhammed için kullandıkları tabirleri ile- çılgına çevirmiştir. Bu kasıtlı tutumlarının doğrudan hedefi de, kanaatimize göre, Kur'ân'dır.

Kur'ân-ı Kerîm'de çoğul sigasıyla gelip Hz. Muhammed'i de kapsayan 170 kadar âyette "resûl" ve "nebî" kelimeleri geçmekte, ayrıca peygamberin kendisi kastedilmek üzere "resûl" 171, "nebî" de 39 defa tekrarlanmakta; 25 kadar âyette de "irsâl" (إرسال) kalıbından fiillerle kendisine risalet görevi nispet edilmektedir. 13 âyette *"yâ eyyühe'n-nebî"* (Ey Nebi), 2 ayette de *"yâ eyyühe'r-resûl"* (Ey Resûl) hitabı yer almaktadır. Allah (cc.) bütün peygamberlere kendi isimleri ile hitap ederken, bu iki hitap ile O'nun (as.) diğerlerine olan üstünlüğüne işaret etmiştir. Kur'ân'da ayrıca 4 ayette Muhammed ismi yer almakta, bunlardan ikisinde "resûlullah" tabiri geçmekte (Ahzâb 33/40; Fetih 48/29), birinde "resûl" olduğu ifade edilmekte (Âl-i İmrân 3/144), birinde de dünya ve ahiret mutlulu-

155 Gans, *Tsemah David*, s. 263.
156 Gans, *Tsemah David*, s. 263.

ğuna erişmek için Hz. Muhammed'e inanmak şart koşulmaktadır (Muhammed 47/2). Ayrıca 86 ayette Allah ve Muhammed kastedilerek "resûl" kelimesi "vav" (و) edatı ile bir arada zikredilmiş, 17 ayette de "bizim resûlümüz", "O'nun resûlü" anlamında terkipler kullanılmıştır. Kur'ân'da ikinci ve üçüncü şahıs olarak Hz. Muhammed ile bağlantılı zamirlerin sayısı binleri bulmakta, O'na yönelik "*Kul!*" (*De ki*) hitabının sayısı ise üç yüzü aşmaktadır. Ezan içinde yer alan Muhammed ismi yirmi dört saatin her anında Allah adıyla birlikte anılmakta; buna çeşitli münasebetlerle tekrarlanan "tevhid" ve "şehâdet" kelimeleri, farz namazlardan önce okunan ikâmette, ayrıca namaz içindeki "Tahiyyat", "Salli" ve "Bârik" dualarında "nebî" ve "Muhammed" isminin tekrar edilişi de eklenince çok defa dikkat çekmeyen bu iç içe sistem, Hz. Muhammed'in dindeki konumunu göstermektedir.[157] İşte bu iç içelik, "Muhammed", "resûl" ve "nebî" kelimelerinin Yahudi literatüründe bu denli özen içerisinde görmezden gelinmesini, gölgede bırakılmasını ve küçük düşürülmeye çalışılmasını da açıklar mahiyettedir.

Kroniklerden bazılarında Hz. Muhammed'in kullandığı mührü çağrıştıran bir bilgiye de yer verilmiştir. Sambari, kâtiplik yapan Hz. Ali'nin yazdıklarını tamamladıktan sonra, Hz. Muhammed'in elinin beş parmağını safrana (*za'feran*) daldırarak yazılanların altına bastığını, bunun da mühür yerine kabul edildiğini; o dönemden itibaren bunun Müslümanlar için bir işaret kabul edildiğini belirtir.[158]

Bu bilgi, Hz. Muhammed'in bir mühür kullanması bağlamında doğru, kroniklerde nakledildiği şekli ile yanlış ve kasıtlıdır. Öncelikle Hz. Muhammed'in, Sambari'nin naklettiği gibi, Hz. Ali tarafından yazılan Kur'ân'ı mühürlemesi veya parmak basması hiç vaki olmamıştır.

---

[157] Bekir Topaloğlu, "Muhammed: Dindeki Yeri, Kur'ân ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed", *DİA*, XXX, 439.

[158] Sambari, s. 93.

İslâm kaynaklarında mühür konusuna diplomatik münasebetler bağlamında değinilmiştir. Ancak bu durum da beş parmağını daldırması şeklinde, Sambari'nin ilkel kabile mensuplarının eylemlerini çağrıştıracak bir biçimde hiç vuku bulmamıştır. Zira Hz. Muhammed'in etrafında Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi, meslekten diplomatlar mevcut olup o dönem dünyasında geçerli olan diplomatik kurallar da gayet iyi bilinmekteydi.[159] Rivayetlerde Hudeybiye anlaşması ile geçici de olsa sağlanan barış ortamında Hz. Muhammed'in evrensel İslâm davetini duyurmak amacıyla değişik yerlere elçiler göndermek istediğinde[160] diplomatik kurallar gereği mektupların ciddiye alınması için mühürlenmesi tavsiye edilmiş; Hz. Muhammed de gümüşten mamul üzerinde üç satır halinde "Muhammed, Resûl, Allah" yazılı bir mühürle mektupları mühürlemiştir.[161]

Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in gösterdiği mucizeler ise kurnazca tezgahlanan bir illüzyon(!) şeklinde takdim edilmiştir. Kapsali, Hz. Muhammed'in hile ve kurnazlık yaparak çeşitli vesilelerle gösterdiği, halkın gözüne fevkalâde gözüken mucizelerin gerçekte el çabukluğu ve göz boyamadan başka bir şey olmadığını; O'nun (as.) bu tür hile ve sahtekârlıklarla doğu halklarını peşinden sürükleyerek üzerlerinde hakimiyet kurduğunu söyler:

"Zavallı halklar O'nun Tanrı nebisi ve resulü olduğuna inandı. Tanrı'nın O'na ruhundan ve kudretinden verdiğini zannettiler.

---

[159] Hz. Muhammed'in diplomatik faaliyetleri için bkz. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 217 vd.; Kettânî, *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, trc. Ahmet Özel, İstanbul 1993, I, 119-120, 201 vd, 225 vd. Hz. Ömer'in diplomat yönü için bkz. İsrafil Balcı, "Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer", s. 186 vd.

[160] Hz. Muhammed'in gönderdiği elçiler ve mektuplar için bkz. İbn Sa'd, I, 257 vd.

[161] İbn Sa'd, I, 471; Buharî, "Libâs", 52. Hz. Muhammed yüzük şeklindeki bu mührü, serçe parmağına takardı. Yüzük elinde iken vefat etmiştir. Vefatından sonra bu mühür yüzük Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve bir süre Hz. Osman tarafından da kullanılmış; Hz. Osman yüzüğü kuyuya düşürmüş ve kaybolmuştur. Konuyla ilgili detaylar için bkz. Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, trc. Mehmet Yazgan, İstanbul 1990; s. 66 vd.; Kettânî, I, 253-254; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul [ty.], V, 373.

Bu sebeple de huzuruna gidenler, sancağı altına girenler gün geçtikçe çoğaldı."[162]

Kapsali'nin mucize ile ilgili bu değerlendirmesi, ifade edilişi ve kullanıldığı bağlam açısından yanlış olsa da getirdiği netice açısından doğrudur. Şöyle ki, Hz. Muhammed ve müminler çaresiz duruma düştüklerinde desteklenmeleri açısından kelâm kitaplarında "hissî mucizeler" başlığında tasnif edilen birtakım mucizelere mazhar olmuşlardır. Ancak sonraki dönem siyer kitaplarında onlarcası nakledilen bu mucizelerin önemli bir kısmının sıhhatinin tartışmalı olduğu da belirtilmelidir. Hz. Muhammed'in kesin olan bir mucizesi vardır; o da en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm, bir diğer ifade ile "Allah'tan aldığı vahiy"dir. Hz. Muhammed, önceki peygamberlere muhataplarının iman etmesine yardımcı olacak mucizelerin verildiğini bildirmiş, kendisine verilen mucizenin ise ilahî vahiyden ibaret bulunduğunu, bu sebeple kıyamet gününde müntesiplerinin çok olacağını umduğunu ifade etmiştir.[163] Yahudi kronikte mucizelerin sonucu olarak işaret edilen husus, bu açıdan düşünüldüğünde doğrudur.

Hz. Muhammed hakkında Yahudi kroniklerden sadece birinde nisbeten insaflı davranılmış, birinde de kendisinden olumlu şekilde bahsedilmiştir.

Yosef ha-Kohen, Hz. Muhammed'in, Yahudiler dışındaki halka [*le-goyim*] peygamber olarak gönderildiğini[164] iddia etmiştir. Aslında görünürde masum bir ifade gibi gözükse de, kronik yazarı, bu ustaca manevra ile Hz. Muhammed'in insanlığa gönderilen "son peygamber" olma özelliğini gölgelemek istemiştir.

Samirî tarihçi Ebü'l-Feth tarafından kaleme alınan kronikte ise Hz. Muhammed'ten olumlu yönleri ile bahsedilmiştir.

---

162 Kapsali, *Seder*, I, 40.

163 Bkz. Buharî, "Fezâilü'l-Kur'ân"; Müslim, "İmân", 239. Mucizeler konusunda yukarıdaki değerlendirme için bkz. İlyas Çelebi, "Muhammed: Mucizeleri", *DİA*, XXX, 447.

164 Meselâ bkz. ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.

Diğer Yahudi kroniklerindeki bilgiler gibi, uydurma olan bu rivayete göre, peygamberliğini duyması üzerine Medine'ye kadar gelen Samirî cemaat lideri, daha Filistin fethedilmeden(*) Hz. Muhammed'ten bir eman almıştır. Cemaat lideri, aldığı bu emanın, Hz. Muhammed'in merhameti, iyilikseverliği ve dürüstlüğü sebebiyle Tanrı tarafından kendilerine bahşedilen büyük bir lütuf olduğunu söyler.[165] Ebü'l-Feth, Hz. Muhammed'in Samirî geleneğinde iyi ve mükemmel bir insan olarak tanındığını, İbranîlere iyi davranıp kendilerine eman veren biri olarak bilindiğini özellikle belirtmiştir.[166]

e. Yahudilerle İlişkileri

Yahudi olmalarına rağmen kroniklerde Hz. Muhammed'in çağdaşı Kaynuka', Nadîr ve Kureyza gibi Yahudi kabilelerle ilgili bilgi vermemeleri ilginçtir. Bu durum, kroniklerde Hz. Muhammed ve dönemindeki olaylara bilgilendirmekten ziyade polemik amaçlı yer verildiğinin de bir göstergesidir.

Kronik müelliflerinden Sambari gibi Mısır'da yetişen, Arapça bilen ve aynı toplumu paylaştığı Arap kültürüne vâkıf olan bir Yahudi tarihçinin en azından elinin ulaşabildiği Arapça kaynaklardan bilgi nakletmemesi, kaydedilmesi gereken bir başka ilginç tavırdır.

Yahudi kroniklerden sadece XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan müellifi meçhul apokaliptik risalede Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerle irtibatına dair bir bilgi verilmiştir. Risalede yer alan bilgiye göre, kendisine tâbi olanların günden güne arttığını gören Hz. Muhammed'i bu durum gurur ve kibire sürüklemiş; Yahudileri kendi öğretisine bağlamak istemiş; bağlanmadıkları takdirde kendilerini katledeceğini söylemiştir: *"Onların peşinden intikam kılıcı gönderece-*

(*) Filistin Hz. Ömer döneminde 638 yılında fethedilmiştir.

165 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 176-177.

166 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.

ğim; ta ki bana inansınlar. Hayallerinin ne hale geldiği o zaman görülecektir." O'nun bu kararı, etrafında güya kendisini sevk ve idare eden Yahudi bilgeleri çok telaşlandırmış; bilgeler O'na, Yahudilere önce kendisine tâbi olmaları için bir yıl mühlet vermesini; mühletin sonunda da hâlâ tâbi olmazlarsa, o zaman cezalandırmasını tavsiye etmişlerdir.[167]

Risaledeki bu ifadeler, Hz. Muhammed'in verdikleri söze uymayan ve bu sebeple de Medine'den sürülme cezası verilen Kaynuka' ve Nadîr Yahudilerine şehri terk etmeleri için mühlet verilmesini hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere hicretten sonra Medine'de Yahudilerle bir anlaşma yapılmış, onlardan Mekke müşrikleri ile ittifak kurmamaları, savaş masrafları, fidye ve diyet gibi malî konulara katılmaları konusunda uzlaşmaya varılmıştı. Ancak söz konusu kabileler, görünüşte anlaşmaya uymakla beraber, her fırsatta problem çıkarıp ihanete varan davranışlar sergilemiş; neticede Kaynukaoğulları (2/624 yılı) ile Nadîroğulları (4/625 yılı) şehirden sürülmüşlerdi.[168] Risalede bahsi geçen sürgün bilgisi, aslında risale müellifinin gerçekte Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin tarihini bildiğini, ancak değişik kaygılarla gizlediğini göstermektedir.

Risaledeki bilgiye göre, Yahudi bilgelerin Hz. Muhammed'ten Yahudilerin kendisine tâbi olması için mühlet talebi de belli bir sebepten kaynaklanmaktadır: Bu süre zarfında Hz. Muhammed'i öldürmek. Risalenin bu noktasında az da olsa gerçek bir bilgi kırıntısı mevcuttur. Hz. Muhammed'in eşinin Yahudi kökenli biri, yani Hz. Safiye olması. Risalede Hz. Safiye'nin ismi açık bir şekilde zikredilmemiştir. Risaledeki tamamı gerçek dışı bu bilgilere göre Hz. Safiye, Yahudi ailesinin de yardımı ile Hz. Muhammed'i zehirlemiş; Hz. Muhammed de zehirin etkisi ile hasta düşmüştür.[169] Risale-

167 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.
168 Konuyla ilgili bkz. Arslantaş, *Emeviler Döneminde Yahudiler*, s. 40-43.
169 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.

deki bu bilgi de İslâm kaynaklarından çarpıtılarak verilmiştir. Hayber'in fethinden (7/628 yılı) sonra, Hz. Safiye Müslüman olmuş, Hz. Muhammed de kendisi ile evlenmiştir. Safiye'nin Müslümanlığı, siyer kitaplarının ifadesi ile "güzel bir Müslümanlık", yani samimi anlamda olmuştur.[170] Öte yandan Hz. Muhammed'in Hayber'in fethinden sonra zehirlendiği doğrudur; ancak bu zehirleme Hz. Safiye ve ailesi tarafından değil, bir başka Yahudi hanım tarafından yapılmıştır. Hayber'in fethinden sonra Hz. Muhammed'e düşmanlığı ile bilinen Yahudi Sellâm b. Mişkem'in karısı Zeyneb bint Hâris tarafından zehirlenmek istenmiş; Hz. Muhammed bu zehirlenmeyi ucuz atlatırken, Sahâbeden Bişr b. Berâ (ö. 7/628) şehit olmuştu.[171] Risalede bahsi geçen Hz. Safiye ve ailesinin vergiden muafiyeti konusu ise farklı olup sadece Safiye'nin ailesine değil, Hayber'deki Yahudilere de yönelik olmuştur. Bilindiği üzere, Hayber'in fethinden sonra Hayberlilerin canı bağışlanmış, önce taşıyabilecekleri mallarla şehri terk etmelerine müsaade edilmişken daha sonra Müslümanların mülkiyetine geçen bu topraklarda yetiştirdikleri ürünlerin yarısını alma şartıyla yerlerinde bırakılarak kendilerine dinî gereklerini serbestçe yaşama hakkı tanınmıştı. Yahudilerin Hayber'deki ikâmeti, Hz. Ömer dönemine kadar bu şekilde devam etmiş; Hz. Ömer'in hilâfeti zamanında çeşitli siyasî ve ekonomik nedenlerden ötürü Hayber Yahudilerinin önemli bir kısmı, Teymâ ve Erîha'ya sürülmüş; sonraki dönemlerde de buradan Mısır, Suriye ve Irak'ın değişik şehirlerine yerleşmişlerdi. Fetih sırasında kendilerinden *cizye* alınmayan Hayberlilere sürgünden sonra *cizye* de konmuştu. Ancak Hayber kökenli olduğunu iddia eden bazı Yahudiler, zaman zaman düzmece belgelerle Müslüman idarecilerden *cizye*den muafiyet talebinde bulunmuş-

---

170 Bkz. Vakıdî, II, 707; İbn Sa'd, VIII, 125.

171 Abdürrezzak, *el-Musannef*, nşr. Habîbürrahman el-'A'zamî, Beyrut 1403/1983, VI, 66 (Hadis no: 10019); *a.g.e.*, XI, 28 (Hadis no: 19814); Vakıdî, II, 677-79; İbn Sa'd, II, 200-202.

lardır.[172] Hz. Muhammed'in Yahudi sevgilisi tarafından zehirlenmesi meselesinin kaynağı da, şarabın yasaklanmasında olduğu gibi, XII. asırda Avrupa'da bağnaz Hıristiyanlar tarafından yazılmış değişik Hz. Muhammed biyografileridir.[173]

Risalede zehirlenmenin etkisi ile ölümcül hastalığa yakalanan Hz. Muhammed'in son vasiyetinde Yahudilerin katledilmesini emrettiği belirtilir. Hz. Muhammed'in zehirden etkilendiği, bu zehirin etkisini uzun süre hissettiği doğrudur;[174] ancak kendisi zehirlenmeden dolayı vefât etmemiş; olaydan dört sene sonra (10/632) vefât etmiştir. Üstelik İslâm kaynaklarına O'nun (as.), Yahudilerin katledilmesini emrettiğini çağrıştıran en küçük bir bilgi dahi yansımamıştır.

Risaledeki uydurma rivayette Hz. Muhammed'in son vasiyetinde Yahudilerin tümünün öldürülmesine yönelik emri, etrafındaki Yahudi bilgeler tarafından da farklı kaydedilmiştir. Hz. Muhammed, Yahudilere Müslüman olmaları konusunda 9 sene mühlet verilmesini, mühletin dolmasından sonra hâlâ Müslüman olmazlarsa, hepsinin öldürülerek mallarına el konmasını emretmiştir. Bilgeler, Hz. Muhammed'in bu emrini tahrif ederek ifadeyi anlaşılmaz hale getirmiş, *"Dokuz yüz sene sonra öfkesi ateş gibi yakacak"* şekline çevirmişlerdir. Benzer şekilde Hz. Muhammed'in *"Her bayramda ağaçta bir Yahudi asın"* şeklindeki sözde emri, Yahudi bilgeler tarafından *"Her bayramda bir kuzu kurban edin"* şekline dönüştürülmüş; bu sözde vasiyet daha sonra yazılı bir metin haline getirilerek O'nun (as.) mührü ile mühürlenmiştir.[175]

---

172 Sonraki dönemlerde Abbasî idarecileri bu tür taleplere prim vermezken, Fâtımîler, düzmece de olsa bu belgelere istinaden Hayberli Yahudileri cizye ve zimmîlere yönelik diğer bazı yükümlülüklerden muaf tutmuştur. Hayber Yahudilerinin cizyeden muafiyeti ve uydurma belgeler hakkında detaylı bilgi için bkz. Arslantaş, "Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *Belleten* LXXII, 264 (Ağustos 2008), s. 431-474.

173 Biyografiler ve bilgi hakkında bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 69.

174 Bkz. İbn Sa'd, I, 445; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, nşr. Abdullah İsmail es-Sâvî, Beyrût 1981, s. 257-258.

175 Bkz. Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 17.

Gerçekte bu bilgiler tümüyle hayal ürünü olup uydurmadan ibarettir. İnsanlığın affedicilik ve merhamet zirvesi Hz. Muhammed'in zehirlenmesi dolayısıyla bırakın bütün Yahudileri, suikast teşebbüsünde bulunan Yahudi hanım ve ailesini dahi bağışladığı tarih kitaplarında kayıtlıdır.[176]

Risalede, Hz. Muhammed'in Yahudilerce öldürüldüğüne dair tamamen gerçek dışı bir bilgi daha verilmiştir. Ancak bu bilginin de "Uydurma Rahip Bahîra Efsanesi" ile IX. asırda yaşamış Navarreli Papaz Eulogius'un Pamplona yakınlarında Leyre Manastırı'nda bulduğu *Istoria de Mahomet* adlı Latince Hz. Muhammed biyografisinden kısmen değiştirilerek alındığı anlaşılmaktadır.[177] Bilginin İbranîce risaledeki versiyonuna göre, Yahudilerin katledilmesi emrine kızan Yahudi bilgeler, Hz. Muhammed'i zehirlenmesinden sonra hasta düştüğü yatakta öldürmüş; halka da eceliyle vefât ettiği şeklinde bilgi vermişlerdir.[178] Aynı uydurma bilgiye göre, bilgeler Hz. Muhammed'i öldürmekle de yetinmemiş; güya O'nun (as.) etini köpeklere atmış; halkı da gövdesinin göklere yükseldiği şeklinde kandırarak onlara bir eşek kalçasını gösterip *"O'ndan geriye kalan bakiyelerdir"*(!) şeklinde teselli etmişlerdir. Hz. Muhammed'in cesedini demir bir tabuta koyan Yahudi bilgeler, tabutun altına, **"Hz. Muhammed'ten kalan bakiyedir"** şeklinde bir yazı yazmışlardır. Risaledeki mantık dışı uydurma zinciri devam etmiş; güya tabut bir süre sonra uçarak Mekke'ye gitmiştir. Müellif, tabutun konduğu yere bir türbe inşâ edildiğini, Müslümanların her yıl dünyanın değişik yerlerinden burayı ziyarete geldiklerini belirtir.[179]

Hz. Muhammed'in öldürülmesi ve cesedine yapılanlar hakkında anlatılanlar o dönem Yahudi dünyasında çok yay-

---

[176] Konu ile ilgili rivayetlerin toplu dökümü için bkz. Köksal, *İslâm Tarihi*, VI, 96-99.

[177] Bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 67.

[178] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 17.

[179] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 17.

gın olmalıdır. Aynı asırda yaşayan ve İslâm dünyasını dolaşan Yahudi seyyah Ratisbonlu Petachia *Seyahatname*'sinde Hz. Muhammed'in Mekke'deki türbesinden kimsenin tahammül edemeyeceği kadar pis bir kokunun(!) yayıldığını nakleder.[180]

Yukarıda başka münasebetle değinildiği üzere, Yahudi kültüründeki bu bilginin de Bahîra efsanesi ve bu efsanedeki Ka'b el-Ahbâr meselesi gibi, farklı renklere büründürülerek metne dahil edildiği anlaşılmaktadır. Bahîra efsanesinde, Hz. Muhammed'in vefâtından sonra çeşitli kabilelere mensup Ashâbın bir araya gelerek cesedini mumyaladığı; büyük bir hürmet ve tazimle bir eve gömdükleri; sonra da O'na neler olacağını görmek üzere evin kapısını kapattıkları nakledilir.[181] Efsanede buraya kadar çok da anormal bir durum yoktur; sıradan bir cenaze töreni tasvir edilmiştir. Ancak efsanedeki bir sonraki cümlenin, XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan apokaliptik risale ve Seyyah Petachia'nın anlatımları ile örtüşmesi ilginçtir: "*... Ancak Muhammed'in cesedinden gelen kötü koku yüzünden kimse içeriye giremedi ve kimse neler olduğunu anlamak istemedi. Kâtip Kaleb (Ka'b el-Ahbâr) öldüğünde ise bir merkep gibi gömüldü. Çünkü kehaneti gerçekleşmemiş; bir yalancı, tahrifkâr olduğu anlaşılmıştı. İnsanlar, cehaletlerinden ötürü Rahip Bahîra'nın (Sergious) hakikati temsil eden öğretilerini terk ederek Kâtip Kaleb'in onlara vaz'ettiği geleneği benimsediler...*"[182]

Apokaliptik risale ile Bahîra efsanesinde Hz. Muhammed'in vefâtı ve cesedi ile ilgili anlatım aynıdır. Ancak Bahîra efsanesinde, Hıristiyanların Yahudi düşmanlığından sonra cesedi eşek cesedi ile özdeşleştirilen Ka'b el-Ahbâr iken, apokaliptik risalede bu ifade, risale müellifi Yahudinin İslâmiyet'e düşmanlığı dolayısıyla bir kalem müdahalesi yapılarak -haşa- Hz. Muhammed'e çevrilmiş; Yahudi kültüründe yaygın bir tahrif örneği daha sergilenmiştir.

---

[180] Bkz. *Tudelalı Benjamin & Ratisbonlu Petachia Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*, trc. Nuh Arslantaş, İstanbul 2001, s. 161.

[181] Gottheil, s. 37.

[182] Bkz. Gottheil, s. 37.

2. İslâmiyet

Müslümanların anlayışına göre İslâmiyet, Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar, Yahudilere gönderilenler de dahil, bütün peygamberlerin getirdikleri ilahî emirlerin ortak adı olup son peygamber Hz. Muhammed'in getirdiği son dinin de özel ismidir.[183] İslâm anlayışında Hz. Nuh,[184] Hz. İbrahim,[185] Tevrat'ın ahkâmı ile hükmetmekle görevlendirilmiş İsrail peygamberleri[186] ve nihayet Hz. Muhammed'in[187] getirdikleri dinin esası (*usûlü'd-dîn*: inanç esasları), hep İslâm olarak isimlendirilmiştir. Allah, insanlığa son bir şans daha vermiş; ehl-i kitap da dahil bütün insanlığı Hz. Muhammed'in getirdiği son dine katılmaya çağırmış, kendi katında makbul dinin sadece İslâm olduğunu bildirmiş, ondan başka bir din aramanın anlamsız ve geçersiz olduğunu açık bir şekilde ilân etmiştir.[188]

Günümüzde kitabî dinler olarak kabul edilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm, asılları itibariyle hak dinin belirtilen temel niteliklerinde ortaktır; ancak ilk ikisinin kutsal kitaplarının zaman içinde maruz kaldığı değişiklikler ve farklı yorumlar bu dinleri İbrahimî/tevhit geleneğindeki ilkelerden kısmen uzaklaştırmış; bu sebeple de onlardaki sapmaları düzeltecek, temel prensipleri daha açık biçimde ortaya koyacak yeni bir dine ihtiyaç doğmuştur. Öte yandan insan, gerek yapısından kaynaklanan zaaflar gerekse tarihî seyir içinde ve değişik coğrafyalarda ortaya çıkan farklılıklar sebebiyle zamanla ilahî menşeli ilkeleri unutmuş yahut çarpıtmış ve her defasında elçiler aracılığı ile bu ilkeler hatırlatılmıştır. İşte bu ilkelerin ortak adı İslâmiyet'tir. [189]

---

[183] Mâide 5/3.
[184] Yûnus 10/72.
[185] Bakara 2/131.
[186] Mâide 5/44.
[187] Mü'min 40/66; En'âm 6/14.
[188] Bkz. Âl-i İmrân 3/19, 20, 85.
[189] Harman, "İslâm: Vahiy Geleneği İçinde İslâm", *DİA*, XXIII, 3, 5.

Özetle İslâm, Hz. Âdem'le başlayan vahiy geleneğinin son halkasını oluşturan, peygamberler tarafından tebliğ edilen, fakat zaman içinde unutulan ya da insanlar eliyle bazı sapmalara uğratılan ilâhî mesajın kıyamete kadar kalıcı olmak üzere tashih edilerek yeniden ifade edilişinin adıdır.

a. İslâm Dini

İslâm gerçeği bu olmasına rağmen, Yahudi kroniklerde İslâmiyet Hz. Muhammed'e verilmiş yeni bir din olarak takdim edilmekten ziyade, kitabı Hz. Muhammed'e yardım eden Yahudi *haham*lar vasıtasıyla yazılan, Hz. Muhammed'in kafasından uydurmaya çalıştığı, ancak orijinal bir din de ortaya koyamadığı için başta Yahudilik olmak üzere diğer din ve geleneklerdeki bir takım hükümleri değiştirip İslâm adı vererek insanları kandırdığı bir din(!) olarak gösterilmiştir. Hz. Muhammed gibi, İslâmiyet'le ilgili olarak da Yahudi kroniklerin (özellikle Kapsali ve Sambari'nin) temel kaynağı Aragonlu Yahudi din adamı Rav Ya'kov ben Eliyahu'nun *İgeret Vikuah* [Polemik Risalesi] isimli risalesidir. Ya'kov ben Eliyahu ise bu bilgileri, Haçlılar döneminde İslâmiyet'i kötülemek amacıyla tahrif edilerek Batıya nakledilen polemik kitaplarından almıştır.[190] Bu sebeple değerlendirmeler gerçeklikten ve bilimsellikten uzaktır.

Bazı Yahudi kroniklerde İslâmiyet, Arapların kabul edip uygulamalarından dolayı "Arap Dini" (*Dat Yişma'elim*) olarak isimlendirilmiştir.[191] Hatta bu sebepten dolayı kroniklerde Hz. Muhammed'in dinine tâbi olmaları ve vahiy geleneğine bağlanmaları sebebiyle Türkler de "Arap Dinine Bağlananlar" anlamında "*Yişma'elim/İsmailîler*" olarak isimlendirilmiştir.[192]

---

[190] Shtober, "ha-Nezir Bahîra, İş Sodo şel Muhammed ve ha-Yahudim", s. 73-74.
[191] Kapsali, *Seder*, I, 40, 164; Sambari, s. 92.
[192] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 40.

Kapsali, Hz. Muhammed'in mucize benzeri kurnazlıklarla doğu halklarını peşinden sürükleyerek onlar üzerinde hakimiyet kurduğunu; O'nun (as.) söz konusu zavallı halkları, kendisini, Tanrı'nın nebisi ve resûlü olduğunu söyleyerek kandırdığını iddia etmiştir.[193]

Yahudi kroniklerde İslâmiyet'in başlaması, Yahudiler açısından tam bir felâket olarak değerlendirilmiştir. Müslümanların haftaya Pazartesi gününden, aylarına ise Av'dan başladıklarını belirten Sambari, Yahudi hafızasındaki "Av" ayı ile ilgili olumsuzluklara dikkat çekerek okuyucuya mesaj vermeyi ihmal etmemiştir. İfadesine göre İsrailoğulları'nın başına gelen bütün felaketler Av ayında meydana gelmiştir. İki kez yıkılan Mabed, her ikisinde de "Av" ayında yıkılmış; İskenderiye'de büyük bir Yahudi cemaati bu ayda yok edilmiş, İngiltere'den Yahudiler bu ayda sürülmüş [Temmuz 1290], "55 Sürgünü" (*Kele gereş yigareş*) Fransa'da bu ayda gerçekleşmiştir [1182]. Sambari, Yahudi tarihinde Av ayında meydana gelen bu talihsizliklere bir de İslâmiyet'i eklemiştir(!) Müslümanlar, takvimlerini bu ayda (Av) başlatmak suretiyle,[194] Yahudiler için "yas" tutacakları bir olay daha çıkarmışlardır.

Sambari'nin bu değerlendirmesi aslında, Allah'ın insanlığa yeni bir din gönderme hikmetini bir kere daha ortaya koymaktadır: Aslından uzaklaştırılan bir dinin, sahih bir başka din ile yeniden ihyası. "Tiş'a be-Av" veya "Purim" gibi birtakım millî olayların dinleştirilerek Ahd-i Atîk'e dahil edilmesi veya hükümlerinin insan eli, yani Talmudik yorumlarla ağırlaştırılmasına, son din İslâm'la insanlığın dikkati bir kez daha çekilmiştir.

Sambari'nin kaynağı Kapsali ise, daha Hz. Muhammed zamanında başlayan, gönderdiği elçi ve öğretmenler vasıtasıyla yapılan tebliğ faaliyetleriyle daha O'nun (as.) hayatında iki milyon kilometre karelik geniş Arabistan yarımadası-

---

[193] Kapsali, *Seder*, I, 40.
[194] Sambari, s. 102.

na yayılan İslâmiyet'in Hz. Muhammed'in kurnazca kurguları sayesinde insanlara güzel göründüğünü, bu sebeple de binlerce insanın onu peygamber zannettiğini söyler.[195] Kroniğin bir başka yerinde de yeni dine olan düşmanlığını şu sözlerle dile getirir: "*Bu din var olduğu sürece hayatta kalanların vay haline!*"[196] Hz. Ömer'in Kudüs'te Hıristiyanlar tarafından çöplük haline getirilen Mabed alanını temizletmesine sevinen Sambari, buraya bir mescit inşâ etmesine üzüntüsünü ise şu sözlerle ifade etmiştir: "*Bu mescit maalesef bu gün dahi ayaktadır.*"[197]

Yahudi tarihçilerin dile getirdiği düşmanlık sadece yeni dine değil, bu dine girenlere de yönelmiştir. Kapsali, Hz. Ebû Bekir'in Müslüman oluşundan bahsederken, Müslüman olmaya karar vermesini "*niyet ve davranışını bozmak*" ve "*mücrim insanların kültürünü benimsemek*" ifadesini kullanırken,[198] Sambari ise Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olup olmadığını tahkik etmek üzere Dimaşk'tan gelen ve O'ndan (as.) etkilenerek İslâm'a giren Abdullah b. Selâm'ı "*İçinde Allah korkusu olmayan biri*" şeklinde tanımlamıştır.[199]

Hz. Ebû Bekir eli ile gerçekleşen fetihler sonunda İslâmiyet'le müşerref olan ülke insanları ise "*günah deryasını boylayan, tatlı su pınarlarını (Tevrat ve Yahudilik) bırakıp Yahudi olmayanların çatlak sarnıçlarından su içmeye kalkışan gafiller(!)*" şeklinde nitelenmiştir.[200]

Kronik yazarları dindaşlarından İslâmiyet'e inananlara da çok üzülmüşlerdir. Kapsali Yahudilerden Müslüman olanlara üzüntüsünü şu sözlerle dile getirir: "*Zengin-fakir pek çok kimse onların (Müslümanlar) peşinden gitti, onlardan yana oldu. Bu ailelere Tevrat (Tora) ağladı.*"[201]

---

195 Kapsali, *Seder*, I, 37.
196 Kapsali, *Seder*, I, 40.
197 Sambari, s. 104.
198 Kapsali, *Seder*, I, 38.
199 Bkz. Sambari, s. 95.
200 Kapsali, *Seder*, I, 40.
201 Kapsali, *Seder*, I, 37.

Yahudi tarihçilerden Kapsali, kısa da olsa İslâmiyet'in yayılma sebeplerinden bazılarına işaret etmiştir. İslâmiyet'in ilk Müslümanların gayretleri, birbirlerini destekleri, tebliğ sevinç ve heyecanı ile yayıldığına işaret eden Kapsali,[202] bu ifadeleri ile Ashâb-ı Kirâm'ın çabasına dikkat çekerken; yeni dinin hızlı bir şekilde yayılmasını ise Hz. Muhammed'in geniş kitleleri peşinden sürüklemek için pek çok şeye cevaz vermesi[203] ile temellendirmiştir.

Yahudi tarihçinin bu ifadesinin İslâmiyet'teki karşılığı "kolaylık"tır. Allah'ın yeni bir din göndermesindeki esas hikmet de "İslâmiyet'in kolaylıklar dini" olmasında gizlidir. Başta *Şabat* olmak üzere, gıdalar, temizlik, kadın-erkek ilişkileri ve benzeri konularda Tevrat'taki pek çok hükmün Yahudi din adamları tarafından Talmudik yorumlarla zorlaştırılarak yaşanması zor hale getirilmesi sebebiyle Allah, insanlığa bir şans daha vermiştir: Yaşanması kolay İslâmiyet. Hz. Muhammed vasıtasıyla tebliğ edilen bu yeni din ile Yahudilikteki pek çok ağır hüküm ilgâ edilmiş; insanlık yeni dinin tebliğcisi Hz. Muhammed ve bu dinin "korunmuş kaynağı"[204] Kur'ân ile Allah'ın rahmet ve merhametiyle yeniden tanıştırılmıştır. Kur'ân'da Hz. İbrahim'in getirdiği dinin kolay olduğu, yeni din İslâm ile birlikte insan fıtratına uygun, zorluklardan uzak Allah'a kulluğun kolay yolunun başladığı, vahiy geleneğine bağlı Müslümanların yaşamlarında kolaylığı seçmeleri emredilmiştir.[205]

Avraham Zakuto, İslâmiyet'in "bütün dinler hakkında bilgi sahibi olan Hz. Muhammed" tarafından uydurulduğunu söyler.[206] Sambari ise İslâmiyeti, "Tanrı adına konuşma günahına cüret eden Nebi Muhammed'in uydurduğu bir din" olarak tarif etmektedir.[207]

---

202 Kapsali, *Seder*, I, 37.
203 Kapsali, *Seder*, I, 37.
204 Hicr 15/9.
205 Hac 22/78.
206 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.
207 Sambari, s. 90.

Yahudi tarihçilerin sözde iddiasına göre İslâmiyet'in kökeni Yahudiliktir; ancak Hz. Muhammed Tevrat'tan aşırmalar yapmakla kalmamış, başka geleneklerden de birtakım buyrukları alarak müntesiplerinin hoşuna gidecek şekilde değiştirmiş; bazı uygulamaları ise keyfine göre ihdâs etmiştir. Kapsali Hz. Muhammed'in dünyada yeni bir din ihdâs edip avâmın gözünde yüce göstererek önceki dinleri *nesh*etmeye karar verdiğini belirtir.[208] XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan müellifi meçhul apokaliptik risalede de Hz. Muhammed'in kendisine gelerek gördüğü karışık rüyalarını yorumlattığı Yahudi bilge, O'na (as.) peygamber olacağını haber verdikten sonra, Tanrı'nın insanlığa kendisi vasıtasıyla yeni bir din vereceğini söylemiştir.[209]

Sambari'ye göre İslâmiyet'teki bazı ibadetler, Yahudilikten aşırılmıştır(!). Meselâ Hz. Muhammed günlük kılınan 5 vakit namazı Yahudilerin Kefâret gününde yaptıkları *tefila*yı örnek alarak ihdâs etmiştir.[210] Yahudilikteki "*Yom Kipur* orucu" ise, Yahudilerin Elul ayına [Ramazan] tahsis edilerek 30 güne çıkarılmıştır. Hz. Muhammed, Yahudilerin cenabet durumlarından kurtulmak amacıyla yaptıkları temizlikte dokuz uzuvlarını yıkamalarını görünce, onları takliden abdesti zorunlu kılmıştır.[211] Aynı tarihçiye göre, İslâm hukukunda aileyi ilgilendiren bazı uygulamalar da Yahudilerden alınmadır. Meselâ, boşanan ya da kocası ölen kadınların beklediği *iddet* bunlardan biridir.[212]

Sambari'nin mentalitesine göre, Hz. Muhammed'in ihdâs ettiği bir takım hükümler de Yahudilikteki bazı hü-

---

[208] Kapsali, *Seder*, I, 36.

[209] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.

[210] Yahudi geleneğinde normal şartlarda günde üç kez okunan *tefila* duaları, *Yom Kipur* gününde "*Kal Nidre*" ve "*Neila*" duaları da ilave edilerek beşe çıkarılmaktadır. Tevbe ve istiğfar amaçlı okunan bu dualara Birunî gibi bazı Müslüman müellifler de dikkat çekmiştir. Bkz. *el-Âsârü'l-Bâkiye 'ani'l-Kurûni'l-Hâliye*, nşr. C. Eduard Sachau, Leipzig 1923, s. 277. Kefâret günü ve okunan bu dualarla ilgili detaylar için bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 613-614.

[211] Sambari, s. 92.

[212] Sambari, s. 92.

kümlere muhalefet edilmek üzere tam zıt bir şekilde alınarak dinin yeni bir hükmü iddiasıyla uygulamaya konulmuştur. Meselâ Hz. Muhammed, Müslüman hanımlara kocalarının cinsel isteklerini geri çevirmemelerini, her istediklerinde kendileri ile beraber olmalarını emretmiştir.[213] Bu kural, cinsel ilişkinin zevk için değil, sadece Tevrat'taki *"Semereli olun ve çoğalın"* (*Peru urbu*) ifadesi gereği[214] çocuk sahibi olmak amacıyla yapılması gerektiğine inanan geleneksel Yahudilikteki uygulamanın tam zıddıdır. Benzer şekilde Sambari, Hz. Muhammed'in, ihtiyaç olmasa dahi Müslüman erkeklerin hanımları ile her zaman aynı yatakta yatabilecekleri kuralını getirdiğini belirtir.[215] Bu kural da Yahudilerin kadınların periyodik dönemlerinde kendilerinden uzaklaşılması prensibine aykırıdır; zira Yahudilerin bu dönemlerde "murdar" kabul ettikleri hanımlarıyla aynı mekânı paylaşmamaları gerekmektedir.[216] Benzer şekilde İslâmiyet'teki *"kısas"* da Hz. Muhammed'in Yahudilikten aldığı bir başka uygulamadır.[217]

Yine Sambari'ye göre İslâmiyet'teki bazı hükümler, Hz. Muhammed tarafından değil, Yahudilikten İslâm'a geçen mühtedîler tarafından değiştirilerek ya da tersine çevrilerek sokuşturulmuştur. Meselâ Abdullah b. Selâm (kronikte Ovadya ben Şalom) kocasından boşanan bir kadın başkası ile evlenmişse, bu kadını boşandığı kocasının alamayacağını; eski kocanın bu kadını, ancak kadın başka biri ile evlenip onunla beraber olması ve ondan ayrılmasından sonra alabileceği şeklinde bir hüküm koymuıştur.[218] Hükmün Yahudiliğe mu-

---

[213] Sambari, s. 92.

[214] Bkz. Tekvin 1/28.

[215] Sambari, s. 92.

[216] Bkz. Babil Talmudu, Ketubot 4b. Yahudilerin âdetli kadınlarla aynı mekânı paylaşmama tutumu, İslâmî dönemde de devam etmiştir. Medîne Yahudileri hanımlarının âdet dönemlerinde değil birlikte yiyip içmek, evlerde dahi bir arada bulunmazlardı. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 277.

[217] Sambari, s. 92.

[218] Bkz. Sambari, s. 95.

halefet olarak konduğu aşikârdır. Konu ile ilgili Yahudilikteki uygulama ise tam tersinedir. Yahudilerde erkek, şayet karısı başkasıyla evlenmemişse, *iddet*ini doldurup doldurmadığına bakılmaksızın karısıyla tekrar evlenebilmektedir.[219]

Yahudi kroniklerde Abdullah b. Selâm tarafından İslâmiyet'e dahil edildiği belirtilen bu hükümlerin "Uydurma Bahîra Efsanesi"nde bir başka Yahudi mühtedîye, Ka'b el-Ahbâr'a, nispet edilmesi, bu bilginin Hıristiyan polemik kitaplarından esinlenerek ve muhtevası Yahudileştirilerek kroniğe dahil edildiğini göstermektedir. Efsanedeki bilgilere göre, Rahip Bahîra'nın (risalede Sergious) uymaları için İsmailoğulları'na özel olarak tertip ettiği hükümlerin, Ka'b el-Ahbâr (risalede Kâtip Kalef) tarafından tahrif edilerek değiştirildiği; yanlış anlamlandırılıp içeriğinin bozulduğu, "şans, kura, tuhaf bilgiler, tarihi olaylar, sünnet merasimi, abdest, dişe diş, göze göz, cana can, eğer yabancı bir erkekle evlenmezse eski eşiyle tekrar evlenemez" gibi hükümler eklenerek orijinalinden çok farklı mesajlar yüklendiği ifade edilmiştir.[220] Boşanan birinin eski eşi ile tekrar evlenebilmesi için önce başka biri ile evlenmesi gerektiği şeklindeki bilginin saptırılması veya çarpıtılmasının ilk kaynağı ise VIII. asırda İslâm dünyasında zimmi olarak yaşamış Hıristiyan Yuhanna ed-Dimaşkî'dir (ö. 754). Yuhanna'nın, Hz. Muhammed'in azatlısı Zeyd'in boşadığı eşi Zeyneb ile evlenebilmek için böyle bir kural ihdas ettiği şeklindeki kasıtlı yanlış yorumu,[221] zamanla Batı'ya, oradan da Yahudi kroniklere girme imkânı bulmuştur.

Hz. Muhammed'in yeni dinini oluştururken keyfî olarak koyduğu hükümler konusunda da şarabın haram kılınması örnek verilmiştir. Yahudi kroniklerde şarabın yasaklanması, Rahib Bahîra'nın öldürülmesi ile bağlantılı olarak anlatılmış-

---

[219] Makdisî, *el-Bed' ve't-Târîh*, Kahire [ty.], IV, 40; Makrizî, *el-Hıtatu'l-Makriziyye (Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-'İtibâr bi Zikri'l-Hıtatı ve'l-Âsâr)*, Kahire [ty.], II, 479.

[220] Gottheil, s. 75.

[221] Konu ile ilgili olarak bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 57.

tır. Hz. Muhammed'in kurduğu sözde işret meclisinde(!), Yahudi kökenli Ebû Bekir, herkesin sarhoş olduğu bir sırada Yahudilere düşmanlığından ötürü Rahip Bahîra'yı öldürmüş; Bahîra'nın, kendi kılıcı ile öldürüldüğünü fark eden Hz. Muhammed, kendisini aklamak için "bütün kötülüklerin anası" olduğunu söyleyerek şarabı yasaklamıştır.[222] Şarabın yasaklanması ile ilgili anlatımların kaynağının XII. asırda Avrupa'da yazılmış değişik Hz. Muhammed biyografileri olduğu;[223] ancak biyografilerden farklı olarak Yahudi kroniklerde meseleye Rahip Bahîra'nın da karıştırıldığı görülür.

İslâmiyet'le Yahudilik vahiy geleneğini temsil etmeleri sebebiyle inanç, ibadet ve birtakım dinî yükümlülükler açısından bazı benzerliklere sahiptir. İslâmiyet'te Yahudilikteki hükümlerin bir kısmı olduğu gibi bırakılmışsa da, çoğu, kısmen ya da tamamen değişmiştir. Hz. Muhammed'in yukarıda bahsi geçen, Yahudi tarihçilerin çarpıtarak aktardığı tavır, modern dönemlerde Avraham Geiger (ö. 1874), Charles Torrey (ö. 1956), Joseph Schacht (1902-1969), Salo Wittmayer Baron (ö. 1989), Avraham Katsh (ö. 1998) ve Şlomo Dov Goitein (ö. 1985) gibi Yahudi araştırmacılar tarafından yeniden gündeme getirilerek peşin hüküm ve tarihi yanılgılarla, İslâmiyet'in otantik bir yanının bulunmadığı iddia edilmiş ve Yahudiliğin bir uzantısı olarak takdim edilmeye çalışılmıştır.[224] Oysa Hz. Muhammed'in aynı geleneğin (İslâmiyet) temsilcisi ve son ihyâcısı sıfatı ile sergilediği tavır ve yürürlüğe koyduğu hükümler, geleneği bilenler açısından kendi içerisinde mükemmel bütünlük arz eden, gayet tutarlı bir tavırdan kaynaklanmaktadır.

---

222 Kapsali, *Seder*, I, 39; Sambari, s. 94.

223 Bu konuya yer veren biyografiler hakkında bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 68-69.

224 Konu ile ilgili bkz. Özcan Hıdır, "İslâm'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3 (1998), s. 156 vd.; Hüseyin Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 69-71; S.D.Goitein, "Muhammad's Inspiration by Judaism", *JJS* 9 (1958), s. 149 vd.; Bayraktar, "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", s. 31-36.

Hz. Muhammed, kendisine henüz vahiy gelmemiş konularda ehl-i kitap gibi davranmayı ilke edinmişti. Konuyla ilgili en güzel örnek Yahudilikteki "On Emir"dir (*Aseret hadiberot*). Bazı Yahudiler Hz. Muhammed'e, Müslümanlarla Yahudiler arasındaki dokuz müşterek değeri sormuş, Hz. Muhammed ortak değerleri[225] sıraladıktan sonra Yahudilere özgü "*Şabat*" (*Sebt*/Cumartesi) vecîbesine işaret ederek gereğini Tevrat'a göre yerine getirmeleri hususuna dikkat çekmişti.[226] Söz konusu rivayette "On Emir" konusunda Müslümanlarla Yahudiler arasında müşterek olmayan tek husus, Cumartesi gününün kutsal kabul edilmesi olmuş; tarih boyunca din adamları tarafından yasakları artırılarak riayet edilmesi zorlaştırılan *Şabat* kuralları, kolaylığı prensip edinen İslâmiyet'le ilgâ edilmiştir. Yahudilere muhalefet amaçlı konulan hükümler ise, Yahudi tarihçilerin değerlendirmesi gibi basit değildir. "On Emir" örneğinde de görüldüğü üzere, Hz. Muhammed'in ehl-i kitaba muhalefeti öngören tavsiye ve emirleri, O'nun (as.) bu konularda kendisinin vahiy yoluyla Allah tarafından bilgilendirildiğini göstermektedir. Üstelik kültürel kimlik ve kişiliğin başka kültür odaklarından farklı olmayı gerektirdiğini çok iyi bilen Hz. Muhammed'in[227] bu tutumu, müntesiplerine yeni bir kimlik kazandırarak "*ümmet*" adı verilen tevhit/vahiy geleneğine bağlı yeni bir toplum inşâ etme çabasından başka bir şey de değildir.

Bu tür benzerlikler, İslâm'ın Yahudilikten doğduğunu değil, Yahudilikteki peygamberlere inzal buyrulan doğru tutum

---

[225] Hz. Muhammed ilahî geleneğin ortak değerlerini şöyle sıralamıştı: 1. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, 2. Hırsızlık yapmamak, 3. Zinâ yapmamak, 4. Haksız yere Allah'ın haram kıldığı bir nefsi öldürmemek, 5. Bir adamı öldürtmek için güç ve kudret sahibi bir kimsenin nüfûzundan faydalanmamak, 6. Sihir yapmamak, 7. Faiz yememek, 8. Evli ve namuslu bir kadına iftira atmamak, 9. Savaştan kaçmamak.

[226] Bkz. Tirmizî, İsti'zân 33; İbn Mâce, Edeb 16; Tirmizî, Tefsîrü'l Kur'ân 17.

[227] Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, trc. ve şerh M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük, İstanbul 2001, VII, 106.

ve davranışların tasvibi anlamı taşımakta; bu dinlerin esas itibariyle aynı kaynağa, yani vahye dayandığını göstermektedir. Kısmen ya da tamamen değişmeler ise, müntesip kazanmak amacıyla yapılan bir aşırma ya da uyarlama değil, aksine vahiy geleneğinin Allah'ın kemâle erdirdiği son bir din[228] ile aslına döndürülmesidir. Bu sebeple Hz. İbrahim'le gelen Hanîflik, Hz. Musa ile sistematik hale getirilen, Yahudi din adamları tarafından tahrif edilmesinden önceki, sonradan Yahudilik olarak isimlendirilen ancak özü itibariyle İslâm olan din, aynıdır.[229] Bu sebeple, meselâ, Sambari'nin Hz. Muhammed'in Yahudilikten aldığını iddia ettiği *"kısas"*, bu hükmün Yahudilikten alındığını değil, aksine Yahudi din adamlarının kutsal kitaptaki keyfî *tahrif* (orijinalini bozma) ve *tebdil*lerinin (değiştirme)[230] aslına döndürülmesi girişimidir. Hz. Muhammed döneminde Yahudilerle ilgili olarak *"kısas"* uygulandığına dair bir örnek yoktur; ancak *kısas*a benzeyen *"recm"* konusunda kaynaklara bir bilgi yansımıştır. Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudiler, Yahudi hukukunda *"recm"* edilmeyi gerektiren bir suç (zina) konusunda kendisi ile konuşurken, başlangıçta bu cezayı sadece fakirler arasında uyguladıklarını, zenginlere ise *"tecbiye"* olarak adlandırılan bir ceza verdiklerini söylemişlerdi. Bu uygulamaya göre zengin, yüzü siyaha boyanıp eşeğe ters bindiriliyor ve kendisine katrana bulanmış bir kırbaçla *celde* uygulanıyordu. Ancak cemaat arasında zenginlerin bu ayrıcalığına karşı çıkışların başlaması üzerine *"tecbiye"*yi de herkese uygulamaya başladıklarını ifade etmişlerdi.[231] Yahudilerin davayı Hz. Muhammed'e getirmeden önce, kendi aralarındaki değerlendirmeleri ise ilginçtir. Rivayete göre Yahudilerin Hz. Muhammed'in "kırbaç" (*celde*) hükmü vermesi durumunda "kral", *"recm"* cezası vermesi ha-

---

[228] Mâide 5/3, 48.

[229] Konu ile ilgili değerlendirme için bkz. Hüseyin Algül, "Hz. İbrahim-Hz. Muhammed İlişkisi", s. 191 vd.

[230] Bakara 2/75; Nisâ 4/46; Mâide 5/13, 41.

[231] İbn Hişâm, I, 564; San'ânî, *Tefsîr*, I, 189; Ebû Dâvûd, Hudûd 27 (4446); İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 483; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, X, 214-215.

linde ise "peygamber" olduğu[232] şeklindeki değerlendirmeleri, onların sürgün dolayısıyla *"recm"* cezasını "kırbaç"a dönüştürdüklerini göstermektedir.

Yahudi tarihinde Roma idaresinde Hadrian döneminden (135 yılı sonrası) itibaren *recm* ve idam gibi cezaları vermelerinin yasaklandığı, o dönemden itibaren Yahudi mahkemelerinin bu cezaları gerektiren suçlara kırbaç cezası verdiği bilinmektedir.[233] Ancak Hz. Muhammed zamanında Medine ve Hayber gibi herhangi bir devletin idaresinde yaşamayan, kendi hukuklarını uygulama özgürlüğüne sahip Yahudilerin *kısas* ve *recm* gibi cezaları uygulamamaları, işte yukarıda bahsetmiş olduğumuz *"tebdil"* ve *"tağyir"*e verilebilecek tipik bir örnektir. Aynı rivayetin devamında Hz. Muhammed'in kendisini *"Allah'ın sünnetlerinden birinin ilk ihyâcısı"* olarak ifade etmesi,[234] bir peygamber (Hz. Musa) tarafından konan ilahî bir hükmün (*kısas*), aynı geleneğin son halkası bir başka peygamber (Hz. Muhammed) tarafından aslına döndürülmesinden başka bir şey değildir. Özde aynı olan din, zaman içinde kutsal metinlerin ve dinî nassların yanlış yorumlanması, din âlimlerinin görüşlerinin kutsal kitap yerine geçmesi ve dinin anlaşılmasında bunların yegâne geçerli kaynak olarak görülmesi sonucunda orijinal şeklinden saptırılmıştır. Kur'ân'daki Yahudilerin ve Hıristiyanların *hahamlarını* ve *rahiplerini* Allah'ın dışında rabler edindikleri şeklindeki ifade[235] de bu bağlamda anlaşılmalıdır.

Öte yandan hak din, başlangıçtan itibaren iman esasları ve başlıca ahlâk prensipleri bakımından daima aynı kalmışsa da ibadet şekilleri ve muamelât hükümleri yönünden bazı değişikliklere uğramıştır. Allah'ın iradesiyle gerçekleştirilen tekâmül şeklindeki bu değişiklik insanların ihtiyaçları ve

---

[232] İbn Hişâm, I, 564.

[233] David Menahem Shohet, *The Jewish Court in the Middle Ages*, New York 1974, s. 135.

[234] İbn Hişâm, I, 565; Mukâtil, I, 471.

[235] Tevbe 9/31.

kültür seviyeleriyle paralel olarak yürümüştür. İlk insanla başlayan hak din en gelişmiş şekline son peygamberin tebliğ ettiği vahiyle ulaşmıştır.[236]

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasındaki ortaklık ve benzerlikler sebebiyle İslâm'ı tamamen Musevîlik ve Hıristiyanlığın etkisinde doğmuş bir din olarak görme iddiası, bu dinlerin kaynağının müşterek olduğu ve İslâm'ın öncekilerde ortaya çıkan sapmaları giderdiği gerçeğinin göz ardı edilmesinin bir sonucudur. Kur'ân'ın ortaya koyduğu kâinat ve hayat anlayışı, hukuk ve ahlâk ilkeleri, insana verdiği değer, hem kendinden öncekilere vâris olup onları kuşattığı hem de kendinden sonra başka bir din ve kitap gelmeyeceği için çağlar üstü ve evrensel bir boyut taşımaktadır.[237]

Gerek Sambari'nin gerekse kaynağı Kapsali'nin, namaz, abdest, oruç, gusül ve benzeri İslâm ibadetlerinin esası ile ilgili verdiği bilgilerin kaynağı Rav Şim'on ben Tsemah Duran'ın (*RaŞBaTS*) (1361–1444) *Keşet u Magen* isimli eseridir.[238] Arapça bilen, Mısır gibi fethinden beri önemli bir İslâm merkezinde yetişen Sambari'nin ulaşma ve okuma imkânı olmasına rağmen, o dinin kaynağına ulaşma gereği duymaksızın Hıristiyan kültüründen beslenen, İslâmiyet'le ilgili tarafgirlik dolu Hıristiyan kaynaklarından demlenmesinin, Medine Yahudilerinin yaptığı gibi, İslâm düşmanlığı yanında, cemaatlerini İslâm gerçeği ile buluşturmama gayretinden kaynaklandığını anlamak zor değildir.

b. Kur'ân-ı Kerîm

İslâmiyet gibi Kur'ân-ı Kerîm de başlangıçtan kendi zamanına kadar geçen süre içindeki vahye ait geleneğin bü-

---

236 Harman, "İslâm: Vahiy Geleneği İçinde İslâm", *DİA*, XXIII, 3.

237 Harman, a.g.mak., s. 5.

238 Karşılaştırma için bkz. Shtober, "Muhammad and the beginning of Islam in the *Chronicle Sefer Divrey* Yoseph", s. 345-346.

tününe mirasçı olmuş bir kitaptır. Kur'ân'da belirtildiğine göre bazı peygamberlere *sahîfe*ler, bazılarına kitap verilmiştir. Şu halde her din mutlaka bir kutsal kitaba dayanmaktadır. Bu metinlerin gönderildiği topluluklar farklı olsa bile muhatabı insandır. Hz. Âdem'e verilen *sahîfe*lerle Tevrat, İncil ve Kur'ân, özü itibariyle birbirinden farklı değildir. Allah, içinde hidâyet ve nur bulunan Tevrat'ı indirmiş,[239] Meryem oğlu İsa Tevrat'ı tasdik ederek gelmiş, ayrıca bir nur, yol gösterici ve müttakîlere öğüt olarak İncil'i getirmiştir.[240] Hz. Muhammed de kendinden öncekileri tasdik eden Kur'ân'ı tebliğ etmiştir.[241] Yukarıda da belirtildiği üzere Kur'ân-ı Kerîm, başlangıçtan kendi zamanına kadar geçen süre içindeki vahye ait geleneğin bütününe mirasçı olmuş bir kitaptır.[242]

Kur'ân-ı Kerîm'de her peygamberin vahye muhatap olduğu bildirilir; bunlar arasında Nuh, İbrahim, İsmail, İshâk, Ya'kub, torunlar (*esbât*), Musa, İsa, Eyyûb, Yûnus, Harun, Süleyman ve Davud ismen zikredilir.[243] Vahiyleri bir araya getiren metinlerden "*suhuf*" diye bahsedilir ve bunlar Hz. İbrahim, Musa ve Muhammed'e nisbet edilir.[244] Ayrıca Davud'a Zebur,[245] Musa'ya Tevrat, İsa'ya İncil, Hz. Muhammed'e de Kur'ân verildiği bildirilir. Kur'ân'ın baş tarafında, kurtuluşun şartları içinde Hz. Muhammed'e indirilen vahyin yanında ondan önce indirilenlere de iman edilmesi zikredilmiş,[246] Hz. Muhammed de geçmiş peygamberlerden saygı ile söz etmiş, kendilerine iman ettiğini belirtmiş, bazılarının adını zikretmiş ve onları "kardeş" olarak nitelemiştir.[247] Kur'ân'ın kendisi de

---

239 Mâide 5/44.
240 Mâide 5/46.
241 Âl-i İmrân 3/3; Mâide 5/48.
242 Konu ile ilgili değerlendirme için bkz. Kettânî, III, 1 vd; Harman, "İslâm: Vahiy Geleneği İçinde İslâm", *DİA*, XXIII, 4.
243 Bkz. Bakara 2/136; Nisâ 4/163.
244 Necm 53/36-37; A'lâ 87/18-19; Beyyine 98/2.
245 Nisâ 4/ 163; İsra 17/55.
246 Bakara 2/4.
247 Bkz. Buharî, "Enbiya", 5, 22, 43; Müslim, "İman", 263-264.

kadîm dinlerin kitaplarının özünü ve semerelerini muhtevasında birleştirmiştir.[248]

Kur'ân'ın kadîm gelenekle ilgili bu kucaklayıcı açılımının uygulamada daralmasının sebebi kadîm vahiylere arız olan *tahrif*tir. Kur'ân-ı Kerîm bu vahiylerin metinlerinde insanlar tarafından yapılan değişikliklere,[249] içeriklerinin gizlenmesine[250] dikkat çekerek günümüze intikal eden Kur'ân öncesi vahiylerin yer yer aslî hüviyetini kaybettiğini belirtir. Bunun yanında insanların geçirdikleri değişikliklere paralel olarak ilâhî vahiylerde de bazı değişikliklerin meydana gelmesi tabiidir. Kur'ân'da *nesih* kavramıyla ifade edilen bu husus,[251] mevcut Ahd-i Atîk ve Ahd-i Cedîd metinlerinin içerdiği hükümlerle amel edilmesini güçleştirmekte ve bu durum konunun, asliyetini korumuş olup önceki vahiylerin kalıcı hükümlerini ihtiva eden son vahyin onayına sunulmasını gerekli kılmaktadır.[252] İnsanlığa verilen yeni din ile birlikte, bu dinin esasının yer aldığı bir kitabın verilmesinin hikmeti de işte bu sebeplere dayanmaktadır.

Kur'ân, Hz. Muhammed'e kırk yaşında iken 610 yılı Ramazan ayının 27. gecesinde inmeye başlamıştır.[253] Hz. Muhammed, hiçbir zaman bir peygamberlik beklentisi içerisinde olmamış; Yahudi tarihçilerin iddia ettikleri gibi, asla peygamberliğe de soyunmamıştır. Bu durum Kur'ân'da açıkça belirtilmektedir.[254] Hz. Muhammed'e Kur'ân tedrici olarak nazil olmuştur. Bunun nazil olan ayetlerin toplumsal ihtiyaçlara paralel inmesi, vahye kulak vermeyenlere süre tanınarak gönüllerinin kazanılması, pratik hayatta uygulanmasını kolaylaştırmak gibi bazı sebepleri vardır.[255] Kur'ân kendi-

---

248 Konu ile ilgili olarak bkz. Kettânî, III, 3; Mustafa Çağırıcı, "Kur'ân: Muhtevası", *DİA*, XXVI, 390.
249 Nisa 4/46; Mâide 5/13.
250 Bakara 2/159, 174.
251 Bkz. Bakara 2/106; krş. Nahl 16/101.
252 Konu ile ilgili bkz. Topaloğlu, "İslâm: İnanç Esasları", *DİA*, XXIII, 9-10.
253 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 74.
254 Bkz. Kasas 28/86.
255 Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 79-96.

sinden bahsederken birçok yerde *"el-Kur'ân"* ve *"el-Kitâb"* kelimelerini kullanmıştır. Bu isimler onun hem "okunan" hem "yazılan" bir vahiy olduğuna işaret etmektedir.[256]

Yahudi tarihçilerin Kur'ân'la ilgili gerçek dışı iddialarına gelince;

Yahudi alimler Kur'ân'ın orijinal bir kitap olmadığını, Hz. Muhammed'in bu kitabı Medine'deki Yahudi din adamları ya da Yahudilikten İslâmiyet'e geçen Abdullah b. Selâm gibi bazı mühtedî dindaşları ile değişik vesilelerle yaptığı seyahatlerde karşılaştığı Hıristiyan din adamlarından aldığı bilgilerle oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Bu bağlamda Kur'ân'daki kıssaların Tevrat'tan alındığını,[257] tetkik etmelerine rağmen Kur'ân'ın îcaz ve fesâhatına rastlamadıklarını iddia etmişlerdir. Bu iddialar daha çok polemik kitaplarında dile getirilmektedir.

Aslında polemik kitaplarında olduğu gibi, Yahudi kroniklerde de Kur'ân-ı Kerîm'den hiç de saygı ile bahsedilmemektedir. X. ve XII. asırlarda kaleme alınan risalelerde Kur'ân için *"Rezillik Kitabı(!)"* anlamına gelen *"Kalon"* (קלון)[258] ifadesi kullanılmıştır. O dönemde bu ifadenin Yahudi dünyasında çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır; zira Samuel b. Yahya el-Mağribî *İfhâmü'l-Yahûd*'unda bu ifadenin İslâm düşmanlığından kaynaklanan bir dürtü ile bilinçli bir şekilde kullanıldığına dikkat çeker.[259]

Kroniklerde Kur'ân, *"el-Furkân"*'ın bozulmuş şekli *"el-Furan"* (אילפוראן) şeklinde de kaydedilmiştir.[260] Esasen bu

---

256 Abdülhamit Birışık, "Kur'ân: Tarihi", *DİA*, XXVI, 384; Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul [ty.], XII, 104-105; Sülün, "Kur'ân'da 'Kitâb' Kavramı ve Kur'ân Vahiylerinin Kitaplaşması", *MÜİFD* 13-15 (1997), s. 67-68, 77-80, 88.

257 Bu hususta farklı/eklektik bir yaklaşım için bkz. Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 34-38.

258 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

259 Bkz. Samuel b. Yahya el-Mağribî, s. 157.

260 Kapsali, *Seder*, I, 38.

terim, Kur'ân kaynaklıdır. Kur'ân üç farklı yerde[261] kendisi hakkında "hak ile batılı ayıran" (*el-Furkân*) ifadesini kullanmaktadır.[262] Yahudi tarihçinin ifadeyi "*el-Furan*" olarak bozulmuş şekli ile kaydetmesi ise geleneklerinde var olan tahrifle ilgili olmalıdır. Bir diğer ilginç nokta, Kur'ân'dan, "Uydurma Bahîra Efsanesi"nde de "*Furkan*" şeklinde bahsedilmesidir. Gerçi efsanede "farklı kitaplardan alınan parçalardan meydana getirilmiş derleme bir kitap" diye,[263] Kur'ân'ın orijinal olmadığını dile getirme amaçlı kullanılmıştır. Bu sebeple "*el-Furkan*" kelimesinin esasını bozarak "*el-Furan*" şeklinde kitabına alan Kapsali'nin kaynağının, o dönem Hıristiyan dünyasında yaygın olan bu efsane olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın orijinal bir kitap olmadığı diğer Yahudi kroniklerinde de dile getirilmiştir. Söz konusu iddiaya göre Kur'ân, Yahudiler haricindekilere peygamber olarak gönderilen Hz. Muhammed'in, kendisine tâbi olan halklara yönelik uydurduğu birtakım hüküm ve kanunların derlenmesinden meydana gelmektedir.[264] Ancak kronikler, derlemenin görünürdeki kahramanını Hz. Muhammed olarak verseler de, Kur'ân'ın oluşturulmasında esasen, emeği geçen bir takım gizli kahramanlar uydurmayı ihmal etmemişlerdir.

Yahudi tarihçiler tarafından Kur'ân'ın vahiy değil de, uydurma olduğunun bu şekilde kolayca iddia edilmesi, esasen kendi kutsal kitaplarının yazıya geçirilme süreci ile doğrudan ilgilidir. Zira günümüze ulaşan Yahudi kutsal kitaplarının hiçbiri, otantik değildir. Çok sonraki dönemlerde kaleme alınmışlardır. Ortaya çıkışı ile yazıya geçiriliş sürecinde ise aslından çok farklı hale gelmiş ya da getirilmiş olup sıradan bir okuyucu bile Tevrat'taki çelişkiler yumağını görmek-

---

[261] Bakara 2/185; Âl-i İmrân 3/4; Furkan 25/1.

[262] "Furkan" ile ilgili detaylar için bkz. İbrahim Çelik, "Furkan", *DİA*, XIII, 220-221.

[263] Bkz. Gottheil, s. 109-110.

[264] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.

te zorlanmayacaktır. Hikâyelerin tekrarlarında çelişkiler olduğu gibi, metin içerisinde de gözle görülür farklılıklar bulunmaktadır.[265] Bu bağlamda Kur'ân'da Tevrat'ın Hz. Musa'nın (as.) adına izafe edilmemesi[266] ilginç olmakla birlikte bu hakikate de işaret amaçlı olmalıdır.

i. Kur'ân'ı Uydurduğu İddia Edilen Kimseler

1. Hz. Ali ve Hz. Osman

Kapsali ve Sambari'ye göre Hz. Muhammed, Kur'ân'ı Hz. Ali ve Osman'ın yardımı ile uydurmuştur. Yazı yazmasını bilmeyen (*ümmî*) Hz. Muhammed, Ahd-i Atîk'in yirmi dört kitabında, Tanrı'nın vahdaniyetine dair ortalıkta sözlü olarak dolaşan rivayetleri toplayarak Hz. Osman'ın da yardımı ile Hz. Ali'ye yazdırmıştır.[267]

Sambari, Kur'ân'da yer alan namaz, abdest, oruç, kadınların âdetli dönemlerindeki durumu ve eşleriyle ilişkileri, *kısas* ve benzeri hükümlerin kaynağının da Yahudilik olduğunu ileri sürmüştür. Neticede Hz. Muhammed şifahî olarak ortalıkta dolaşan bu malumâtı toplayarak kulaktan dolma bilgilerle Kur'ân'ı oluşturup yazdırmıştır.[268]

2. İkisi Hıristiyan, Biri Yahudi Üç Din Adamı

Bir diğer Yahudi tarihçi Avraham Zakuto ise Kur'ân'ı, ikisi Hıristiyan, biri Yahudi olan din adamlarının ortak bir ürünü olarak takdim etmektedir. İfadesine göre Hz. Muhammed'e hazırlayacağı kitap [Kur'ân] konusunda Sergo

---

[265] Konuyla ilgili örnekler ve detaylar için bkz. Dan-Lavina Cohn Sherbok, *Yahudiliğin Kısa Tarihi*, trc. Bilal Baş, İstanbul 2010, s. 25-34.

[266] Konu ve bu tespitle ilgili birikiminden kaynaklanan değerli görüşlerini paylaşan (26 Nisan 2011) hocam Prof. Dr. Muhsin Demirci Bey'e teşekkür ederim.

[267] Kapsali, *Seder*, I, 38; Sambari, s. 92.

[268] Sambari, s. 92.

(שירגו/veya Gergo) ve Esano (אסאנו/veya Ariano) isimli iki Hıristiyan ile Ben Yohanan isminde Antakyalı Yahudi bir *haham* yardım etmiştir.[269] Zakuto, bu üç din adamından sadece biri hakkında biraz detay vermiştir: Esano.

İfadesine göre Esano, Mısır'da Hıristiyan bir vâiz olarak hizmet etmiş; daha sonra O'nun [Muhammed as.] dinine dönmüştür.[270]

Yohanan'ın kim olduğunu ise Hz. Muhammed'in Yahudi arkadaşlarından bahseden müellifleri meçhul risalelerden biliyoruz. Bu Yohanan da Kur'ân'ın tertip edilmesine(!) yardım eden ve adını el-Münhazim ile'l-Cenne olarak değiştiren Antakyalı *haham*dan[271] başkası değildir.

Sergo (veya Sergious/שירגו) isimli Hıristiyanla ise Rahip Bahîra'nın kast edildiğini anlamak zor değildir; zira X. asırda Rahib Bahîra Hıristiyanlar tarafından "Sergious" olarak isimlendirilmekte idi.[272]

XIV. asırda kaleme alınan Samirî kronikte ise, bir Hıristiyanın Müslüman olmasından bahsedilmekle birlikte; bunun Kur'ân veya İslâmiyet'in oluşmasına herhangi bir katkısından bahsedilmemiş, sadece Hz. Muhammed'e iman ettiği rivayet edilmiştir. Rivayette Abdüsselâm isminde Hıristiyan bir rahibin Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilân ettiğini duyunca, O'nun (as.) âhir zamanda çıkacağı belirtilen kimse olup olmadığını teyit etmek ve ancak ilim erbabının bilebileceği gizli hakikatleri sormak üzere Medine'ye geldiği; Hz. Muhammed'te İncil'de âhir zamanda ortaya çıkacağı belirtilen son peygamberin özelliklerini gördüğü için Müslüman olduğu belirtilir.[273]

---

269 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.
270 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.
271 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.
272 Bkz. Gottheil, s. 16; Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 129.
273 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.

3. Rahip Bahîra

Yahudi kroniklerdeki yaygın bilgilerden biri de Kur'ân'ın ve İslâmiyet'in Hıristiyan rahip Bahîra tarafından uydurulduğudur. Yukarıda, X. ve XII. asırda yazılmış iki İbranîce risalede Kur'ân'ı uyduranlar bağlamında Rahip Bahîra'dan "Sergious" diye bahsedildiğini söylemiştik.

Yahudi kroniklerdeki "Kur'ân ve İslâmiyet'in Rahip Bahîra'nın uydurması olduğu" şeklindeki iddianın esas kaynağı Hıristiyan polemik kitaplarıdır. Haçlı seferlerinden sonraki süreçte Rahip Bahîra Hıristiyan dünyasında bir efsaneye dönüştürülmüştür. Efsane esasında Müslümanlara karşı yazılmış bir reddiye olup asıl hedefi İslâmiyet'tir. Ancak efsanede Yahudiler de unutulmamış, Hz. İsa'ya yaptıkları sebebiyle lânetli bir kavim olarak nitelenerek vaz'ettiği yeni din konusunda Hz. Muhammed'e en büyük muhalefetin Yahudilerden geleceği ifade edilmiştir. Bu uydurma efsanede Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı öfkesinin, Rahip Bahîra'nın kışkırtmasından kaynaklandığı belirtilir.[274]

İslâm kaynaklarında Hz. Muhammed'in 12 yaşlarında iken amcası Ebû Tâlib ile birlikte bir ticaret kervanıyla Suriye'ye gittiği, kervanın her zamanki gibi o dönemde önemli bir ticaret merkezi olan Busra'da, inzivaya çekilip kendini ibadete veren Bahîra adlı bir rahibin manastırı yanında konakladığı, Bahîra'nın daha önceki seyahatlerde Kureyşlilerle hiç ilgilenmemesine rağmen, Hz. Muhammed'i bir bulutun gölgelendirip ağacın altına oturduğunda dallarının onun üzerine doğru eğildiğini görünce kafile mensuplarını yemeğe davet ettiği, Kureyşlilerin bu daveti kabul edip yaşı küçük olduğu için Hz. Muhammed'i kervanın yanında bıraktıkları, ancak Bahîra'nın onun da gelmesini istediği, kendisiyle bizzat ilgilenerek sorular sorduğu, sırtına bakarak peygamberlik mührünü gördüğü, Ebû Tâlib'ten Muhammed'in yetim kaldığını öğrenince ona iyi bakmasını ve Yahudiler-

---

[274] Gottheil, s. 86-87.

den korumasını tavsiye ettiği, bunun üzerine amca Ebû Tâlib'in işlerini hemen bitirerek Hz. Muhammed'i derhal Mekke'ye geri getirdiği rivayet edilmiştir.[275] Hz. Muhammed'in Bahîra ile tam olarak ne zaman ve kaç kere görüştüğü, görüştüğü sırada yaşı, konu ile ilgili rivayetin senedinde yer alan şahısların güvenilirliği gibi konularda değişik görüşler bulunması yanında, Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair her şeyi ondan öğrendiği ve Kur'ân'ı da onun yazdığı şeklinde ilginç, ilginç olduğu kadar da saçma birtakım yorumlar yapılmıştır.[276]

İslâm kaynaklarına göre Hz. Muhammed'i henüz çocuk yaşta görerek peygamber olacağını anlayan Hıristiyan rahip Bahîra, Haçlı seferlerinden sonraki Hıristiyan polemik literatüründe Sina Dağı'nda edindiği rü'yet ve kehanet neticesinde bir din uydurup bunu Hz. Muhammed'e öğreten bir *keşişe* dönüştürülmüştür. İddianın kökeni İslâmiyet'in ilk dönemlerinde yazılan Hıristiyan reddiyelerine kadar uzanmaktadır.[277]

Hıristiyan polemik kitaplarında bu şekilde bahsedilen Bahîra, Yahudi kroniklerinde ise bir başka efsaneye daha dönüştürülmüştür. Bahîra ile ilgili olarak gerçeklikle hiç ilgisi olmayan bu bilgiler nakledilirken de iki hedef seçilmiştir: Yahudilere düşmanlığından dolayı Bahîra'nın şahsında Hıristiyanlar kötülenirken, Hz. Muhammed'in "kötü oğlu kötü biri"nin oyuncağı(!) haline geldiği belirtilerek Kur'ân ve İslâmiyet de hedef tahtasına oturtulmuştur.

Bahîra, Kapsali'de "Hiyya",[278] Sambari'de ise "Buhayran"[279] olarak kaydedilmiştir. Zakuto, ise Bahîra'yı

---

[275] Rivayetler için bkz. İbn İshâk, s. 53 vd; İbn Hişâm, I, 180 vd; İbn Sa'd, I, 120-121; Belâzurî, *Ensâb*, I, 96-97.

[276] Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Mustafa Fayda, "Bahîrâ", *DİA*, IV, 486-487; Uyar, s. 49-50. Rahip Bahîra olayının nitelikli bir değerlendirmesi için bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, I, Ankara 2009, s. 63-71.

[277] Konu ile ilgili detaylar için bkz. Gottheil, s. 50 vd. (Mütercimin girişi); Goldziher, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği I", s. 157.

[278] Kapsali, *Seder*, I, 38.

[279] Sambari, s. 90.

Sergo (veya Sergious/שירגו) olarak kaydetmiştir. İslâm kaynaklarından "Bahîra"dan "Sergious" olarak bahsedenlerin ilki Mes'ûdî'dir. Müslüman müellif, çağdaşı Hıristiyanlarca "Sergious" olarak kaydedilen Rahib Bahîra'yı kroniğine bu şekilde kaydetmiştir. "Uydurma Bahîra Efsanesi"nin Süryanîce versiyonlarında da Bahîra, "Rabben Sergious" olarak kaydedilmiştir.[280] Gottheil, Bahîra'nın, George Phrantzes ve Procopius gibi Yunan ve Latin yazarları tarafından da bu şekilde kaydedildiğini nakleder.[281]

Sambari'de Bahîra'nın Hz. Muhammed'le irtibatı doğumundan önce başlatılmıştır. Sözde rivayete göre Rahip Bahîra, Hz. Muhammed'in doğumunu babası Abdullah'a çok öncesinden haber vermiştir.[282] Halbuki İslâm tarihi kaynaklarındaki rivayetlerde Hz. Muhammed'in yetim olarak doğduğu; babası, O (as.) henüz anne karnında iken ticarî bir seferde vefat ettiği belirtilir.[283]

Yahudi kroniklerde Bahîra'nın, Belkâ'da (Balkin/בלקין) "Güneş İşareti" (İbranîce: *Ot ha-Şemeş*/אות שמש; Arapça *Alâmetü'ş-Şems*) adı verilen bir manastırda yaşadığı rivayet edilir.[284] Hz. Muhammed güya Kur'ân'ı ve İslâmiyet'i uydurmak için kendisinden bilgi almak amacıyla Rahib Bahîra'yı aramadık yer bırakmamış; onu bulmak için San'a'dan [Yemen] Hicaz'a kadar bütün Arabistan'ı dolaşmıştır.[285]

Sambari'de, Bahîra ile ilgili İslâmî rivayetlerde yukarıda aktarılan olumlu imajın tersine, çok farklı ve olumsuz bir portre çizilmiştir. Bahîra Hz. Muhammed'in rehberi, hocası,

---

280 Gottheil, s. 32.

281 Bkz. Gottheil, s. 16.

282 Bkz. Sambari, s. 90, 93.

283 Bkz. İbn Sa'd, I, 99-100; Belâzurî, *Ensâb*, I, 91-92. Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın vefâtı ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi için bkz. Uyar, s. 16-17.

284 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

285 J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

Kur'ân'ın yazılmasında kendisine yardım eden ve Yahudileri ortadan kaldırması için onu kışkırtan biri olması yanında; "yüreği ve cismi sünnetsiz (*'arel lev ve 'arel basar*) bu şirret insan"(!) elinin yettiği, hatta kendisine selâm verene bile kötülüğü dokunan biridir. Hz. Muhammed, Yahudi düşmanı bu adamın tavsiyeleri ile hareket etmiştir.[286]

Yahudi kroniklere göre, Kurân'ı ve yeni dini oluştururken "günah", "yok edicilik" ve "hilekârlık"ta Hz. Muhammed'in en önemli suç ortağı Rahip Bahîra'dır. Bu asılsız iddialara göre Hz. Muhammed'i yürekten seven Bahîra, O'nun (as.) baş danışmanı olup huzuruna istediği zaman girip çıkabilecek kadar da yakınları arasına girmiştir.[287] Bahîra'nın Hz. Muhammed nezdindeki konumu, Kapsali ve Sambari tarafından, O'nun (as.) dilinden, öldürülmesi münasebetiyle bahsettikleri pasajda şu ifadelerle verilmiştir: *"Arkadaşımız, kardeşimiz, canımız... hikmetli, zeki ve anlayışlı"*,[288] *"sözüyle hareket ettiğimiz, müşavirimiz, ekmeğini yediğimiz, şarabını içtiğimiz dostumuz..."*[289]

Bu ifadelerin, Gottheil tarafından neşredilen "Uydurma Bahîra Efsanesi"ndeki Hz. Muhammed'in Bahîra ile çok sık görüştükleri bilgisiyle de uygunluk göstermesi,[290] kroniklerin kaynağının Hıristiyan polemik kitapları olduğunu göstermektedir.

Rahip Bahîra'nın Hz. Muhammed'le irtibatını bu şekilde kaydeden kronikler, onun ölümü ile ilgili de ilginç bir efsane nakletmişlerdir. Kroniklerde Bahîra'nın öldürülme sebebi, Hz. Ali ve Ebû Bekir gibi Yahudi kökenli(!) sahabîlerin, onun (Bahîra) art niyetli olması ve dindaşlarına (Yahudiler) düşmanlığından dolayı ona duydukları öfke olarak gösterilmektedir. Sahâbeden bazı kimseler ise Bahîra'nın Hz. Muham-

---

286 Sambari, s. 90, 93.
287 Kapsali, *Seder*, I, 38.
288 Kapsali, *Seder*, I, 38.
289 Sambari, s. 94.
290 Krş. Gottheil, s. 39 vd.

med'e olan bu yakınlığını kıskanmaları sebebiyle onun ortadan kaldırılmasına göz yummuştur.[291]

Kroniklerde Bahîra'nın öldürülmesi daha çok şarabın haram kılınması ile bağlantılı olarak anlatılmıştır. Sözde rivayetlere göre Hz. Muhammed, Ashâb ve Bahîra'nın da bulunduğu bir işret meclisinde, Hz. Muhammed de dahil herkesin sarhoş olduğu bir sırada, o mecliste içmeyen yegâne kimse Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in kılıcı ile Bahîra'yı öldürerek kılıcı tekrar kınına sokmuştur.[292]

Olayı Kapsali'den nakleden Sambari, ondan farklı olarak olaya biraz gizem de katmıştır. İfadesine göre Hz. Muhammed'in kılıcı parlak, keskin ve sihirli olup kınından ancak Hz. Muhammed'in eli tarafından çıkarılabilmektedir. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in sarhoş olup kendinden geçmesinden sonra, O'nun elini alarak kılıcını çıkardıktan sonra Bahîra'yı öldürmüş, kılıcı tekrar aynı usulle yerine koymuştur.[293]

Konuya değinen kroniklerin müşterek bilgisine göre Ebû Bekir, Bahîra'yı öldürdükten sonra evine gider. Sarhoşluğundan ayıldıktan sonra Bahîra'nın kan revan içerisinde yattığını gören ve duruma çok üzülen Hz. Muhammed Bahîra'yı öldürenin "*kısas*" olarak öldürülmeyi hak ettiğini ifade eder. Onun öldürülmesinde kendi kılıcının kullanıldığından henüz haberi yoktur. Ancak olayı tezgâhlayan (!) Ebû Bekir, ilk kurgusunun gerçekleşmesi üzerine Hz. Muhammed'i de temize çıkarmak için, sarhoş olduğunda insanın aklının başından gittiğini, insanın ne yaptığını bilemediği bu gibi durumlarda meydana gelen olaylardan sorumlu tutulamayacağını belirtir. Neticede kılıçlar kontrol edildiğinde Bahîra'nın kan izleri Hz. Muhammed'e ait kılıçta ortaya çıkar. Kılıçlar içerisinde sadece kendi kılıcında kan izleri olduğunu fark eden Hz. Muhammed, büyük bir utanç yaşar(!).[294]

---

291 Kapsali, *Seder*, I, 38.
292 Kapsali, *Seder*, I, 39; Sambari, s. 93.
293 Sambari, s. 93.
294 Kapsali, *Seder*, I, 39; Sambari, s. 94.

Aragonlu Yahudi din adamı Rav Ya'kov ben Eliyahu'nun *İgeret Vikuah* [*Polemik Risalesi*] isimli risalesinden alınan bu bilginin, XIII. asırda Sur (*Tyre*) Başpiskoposu William'ın eserleri vasıtasıyla Avrupa'ya yayıldığı belirtilir.[295]

Kapsali ve ondan naklen Sambari, bu ifadelerle Hz. Muhammed'i ayyaş, günahkâr ve menfaatçi(!); Hz. Ebû Bekir'i sahtekâr ve kâtil(!); Bahîra'yı ise hak ettiği cezayı bulan bir Yahudi düşmanı olarak takdim etmişlerdir.

Öte yandan Rahib Bahîra, Yahudi düşmanı olduğu için bazı polemik yazarları tarafından da cezalandırılmıştır. Yahudi *haham*lar Kur'ân'a özel uydurdukları(!) bir pasaja kendi isimlerini derç ederken, onun ismini almamış;[296] bu şekilde ismini ebedîleştirmemişlerdir.

4. Yahudi Hahamlar: Hz. Muhammed'in Sözde Yahudi Arkadaşları

İslâmiyet ve özellikle de Kur'ân'ın güya uydurulması bağlamında Yahudi kroniklerin sebep olarak ileri sürdükleri bir diğer etken de Hz. Muhammed'in sözde Yahudi arkadaşlarıdır.

İddiaya göre, bazı rivayetlerde sayıları 4, çoğu rivayette ise 10'u bulan Yahudi *haham*, Hz. Muhammed'in İsrailoğulları'na herhangi bir zarar vermemesi için yanına gelerek İslâmiyet'i kabul etmiş gözükmüş; O'nun (as.) güvenini kazandıktan sonra kendisini yanlış yönlendirerek yanıltmaları yanında Kur'ân'ın uydurulmasını da sağlamışlardır.[297] XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan apokaliptik risalede Hz. Muhammed'in kendisine gelerek gördüğü karışık rüyaları yorumlat-

---

[295] Shtober, "Muhammad and the beginning of Islam in the *Chronicle Sefer Divrey* Yoseph", s. 339.

[296] J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[297] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139.

tığı Yahudi bilgenin O'na (as.) peygamber olacağını haber verdikten sonra, Tanrı'nın kendisine "*Kur'ân*" adı verilen bir kitap vereceği şeklinde aldattığı; daha sonra da yanına gönderdiği *haham*larla bir kitap uydurduğu nakledilir.[298]

Aslında Hz. Muhammed'in Yahudiler tarafından yanlış yönlendirildiği, bir diğer ifade ile kandırıldığı bilgisi, polemik risalelerinin yazımından çok daha öncesine dayanmaktadır. Bizans merkezli bir dünya tarihi yazan Theophanes (ö. 818) meşhur kroniğinde isim isim zikretmese de Hz. Muhammed'in yakınındaki sözde Müslüman özde Yahudi din adamlarından şu şekilde bahsetmiştir:

"...[Hz. Muhammed'in] bazı tavırları, Yahudilerde O'nun bekledikleri Mesih olabileceği şeklinde bir kanaat uyandırdı. Bu sebeple önde gelen bazı Yahudiler kendisine tâbi oldu. Musa'nın dinini terk edip O'nun dinini kabul ettiler. O'nun dinini kabul eden 10 Yahudi, vefâtına kadar O'ndan hiç ayrılmadı. ...Fakat deve eti yediğini görünce O'nun bekledikleri kimse olmadığını anladılar. Korkularından eski dinlerine de dönemedikleri için bu adi kimseler O'nu [Hz. Muhammed'i] bize [Hıristiyanlar] karşı doldurup aleyhimize kışkırttılar. Öte yandan O'nunla yaşamaya da devam ettiler."[299]

Theophanes'in bu ifadesi o dönemde özellikle doğu Hıristiyanları tarafından kaleme alınan polemik kitaplarında da sıkça dile getirilmiştir.[300]

Sambari'de Hz. Muhammed'i etkileyen Yahudi din adamının sayısı dört olarak verilmiştir. Bu din adamlarının hikayesini "*Dört Hahamın Öyküsü*" başlığıyla müstakil bir fa-

---

[298] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.

[299] İfadelerin İbranîce tercümesi için bkz. M. Schwabe, "Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed עשרת חבריו היהודים של מוחמד", *Tarbits* 2 (1930-1931), s. 74-76. Theophanes'in Hz. Muhammed'e bakışı hakkında bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 35, 63.

[300] Konu ile ilgili olarak bkz. Shimon Shtober, "ha-Nezir Bahîra, İş Sodo şel Muhammed ve ha-Yahudim", s. 71-72.

sılda veren Sambari, *haham*lardan sadece Abdullah b. Selâm'ın, Yahudi kültüründeki adını vermiştir: Ovadya ben Şalom.[301] İfadesine göre Hz. Muhammed'i denemek amacıyla sorular sormak üzere Medine'ye gelen Abdullah b. Selâm ve üç *haham* arkadaşı sordukları soruların neticesinde O'ndan (as.) etkilenip Müslüman olmuşlardır.[302] Hz. Muhammed'le ilgili rivayetlerde kasıtlı olarak İslâm kaynaklarını göz ardı eden Sambari, Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının Müslüman oluşunu, Kur'ân'ın Yahudi *haham*lar tarafından uydurulduğu şeklinde çarpıtarak verse de, İslâmî rivayetlerden aldığı anlaşılmaktadır. Gerçek tarihi rivayetlerde İbn Selâm'ın Hz. Muhammed'e sadece vahyin verildiği kimselerin bilebileceği bazı soruları sorduktan sonra O'nun (as.) peygamber olduğunu anlayarak Müslüman olduğu belirtilir.[303]

Söz konusu iddia Yahudiler arasında bu rivayetlere yer veren Sambari gibi tarihçilerden çok önceleri yaygın olmalıdır. XII. asırda yaşamış Samuel b. Yahya el-Mağribî'den çağdaşı Yahudilerin de bu düşüncede olduklarını öğreniyoruz: "*... Yahudilerin iddiasına göre Hz. Muhammed devlet sahibi olacağına dair rüyalar görürmüş. Hz. Hatice adına Şam'a yaptığı ticarî seferlerden birinde bu rüyalarını Yahudi din adamlarına anlatmış. Yahudi din adamları O'nun ileride devlet sahibi büyük bir insan olacağını anlamışlar. Yanına Abdullah b. Selâm'ı vermişler. O'na Tevrat bilgisi ve Yahudi hukukunu aktaran Abdullah b. Selâm imiş.*"[304] Bütün bunların Yahudilerin saçmalığı olduğunu belirten el-Mağribî, Yahudilerin, Kur'ân gibi, nikâhla ilgili birtakım hususların da İslâmiyet'e İbn Selâm tarafından dahil edildiğine inandıklarını belirtir.[305]

---

301 İbranîcede "Tanrı kulu" anlamına gelen "Ovadya", Arapçada aynı anlamda "Abdullah" manasına gelmektedir.
302 Sambari, s. 95.
303 İbn Sa'd, I, 236; II, 48; Belâzurî, *Ensâb*, I, 266.
304 el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yahûd*, s. 145.
305 el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yahûd*, s. 145-146.

Hz. Muhammed'in yanıltılması konusunda Yahudi polemik kitaplarında yaygın olan rivayet ise, O'nun (as.) 10 Yahudi *haham* tarafından yanıltıldığıdır. XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan müellifi meçhul apokaliptik risalede, gördüğü bir rüyayı yorumlatmak üzere kendisine gelen Hz. Muhammed'in Hezekiel Peygamber'in çıkacağını haber verdiği insan olduğunu anlayan Yahudi bilge, dindaşlarına, akıllı davranarak erken hareket etmeleri gerektiğini söyleyerek aralarından seçecekleri 10 Yahudi din adamını O'nun (as.) yanına göndermelerini; O'nu (as.) İdris, Nuh Tufanı, İbrahim Peygamberin Harran'dan ayrılması, Sâbiîler, Lud kavminin helâki, İshâk'ın kurban edilmesi, Ya'kub ve Esav'ın hikayesi, Yusuf kıssası, İsrailoğulları'nın Mısır'a gelişi, angarya olarak çalıştırılmaları, Musa Peygamber'in faaliyetleri, Nuh'un buyrukları, Tevrat'taki korkutucu şeyler ile Cehennem (*gehinom*) gibi konularda bilgilendirmelerini tavsiye etmiş; bu din adamları da tavsiye doğrultusunda Yahudilikteki hükümleri granit taşlar üzerine yazmışlardır.[306] Yahudi din adamları bunu, Hz. Muhammed'in, dindaşlarına (Yahudiler) zarar vermesini önlemek için yapmışlar; Hz. Muhammed'in anlamaması için de O'nun (as.) yanına vardıklarında birbirlerini tanımazlıktan gelecekleri şeklinde anlaşmışlardır.[307] Bunlar bir eve kapanarak granit taşlar üzerine, tertip ettikleri sözde kitabı(!) kazımış, sonra da Yahudi bilgeye teslim etmişlerdir.[308]

Uydurma hikayenin devamında 10 ay sonra Yahudi *haham*ların birbirinden bağımsız olarak Hz. Muhammed'in yanına gelerek O'nun (as.) yakınlarından olmayı başardıkları; O'nu (as.) yönlendirmeye başlayarak Kur'ân'ı tertip ettikleri;[309] böylece Hz. Muhammed'in Yahudilere vereceği zararı bertaraf ettikleri belirtilmiştir. Yine bu *haham*lar zehirlendiği sırada Hz. Muhammed'in "Kendisine tâbi olmaları için Ya-

---

306 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.
307 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14-15.
308 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.
309 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 15.

hudilere dokuz sene mühlet verilmesi, Müslüman olmamaları halinde tamamının katledilmesi" şeklindeki sözde vasiyetini tahrif edip başka bir şekilde kaydetmişler; nihayet Hz. Muhammed hasta yatağında bunlar tarafından katledilerek eti köpeklere atılmıştır.[310]

XII. ve XVII. asırlarda yazılmış polemik risalelerinde Müslüman olduklarını söyleyerek kendilerine taktıkları yeni isimlerle Hz. Muhammed'in yakın çevresine giren ve Kur'ân'ı tertip eden 10 Yahudi din adamının (*ha-Esera ha-Zkanim*) isimleri şu şekilde kaydedilmiştir:

1. Ka'b el-Ahbâr olarak isimlendirilen Avraham,[311]
2. Abdullah b. Selâm[312] veya Abdüsselâm[313] olarak isimlendirilen Avşalom,
3. Ömer eş-Şehîd [Tanrı Yolunda Ölen] olarak isimlendirilen Ya'kov,[314]
4. el-Münhazim ile'l-Cenne [Kalbi Cennet'e Bağlı] olarak isimlendirilen Yohanan,[315]
5. Adını Tâir fi'l-Cenne [Cennet'te Uçan] olarak değiştiren Antakyalı Akiba,[316]
6. Adını Sâhibü'l-Asa [İktidar Sahibi] olarak değiştiren El'azer,[317]

---

[310] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 17.

[311] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[312] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139.

[313] J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[314] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[315] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[316] J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402.

[317] J. Leveen, a.g.mak, s. 402.

7. Adını el-Maktûl fî Hubbi'n-Nebî [Nebi Sevgisi Yolunda Öldürülen] olarak değiştiren Yeftah,[318]
8. Adını Mürîdü'n-Nebî ile'l-Beyt [Nebi Aşkına Tanrı Evinin Yolcusu] olarak değiştiren Şama'ya,[319]
9. Adını el-Maktûl fî Sebîlillah [Tanrı Yolunda Öldürülen] olarak değiştiren Baruh,[320]
10. Peygamberin eşi Safiye'nin babası (Peygamberin kayınpederi) olan ve adını Câru'n-Nebi [Nebi'nin Komşusu] olarak değiştiren 'Aşael.[321]

Bunlardan son isim, yani Hayber'in fethinden sonra Müslüman olup Hz. Muhammed'in eşi olan Hz. Safiye'nin babası ile ilgili verilen bilgi de ilginçtir. Hz. Safiye'nin babası Huyey b. Ahtab, Yahudi Nadîroğulları Medine'den sürülüp Hayber'e yerleştikten sonra, Mekkeli müşriklerle Yahudi Kureyzaoğulları'nı Müslümanlar aleyhine kışkırtmaya devam etmiş; Kureyza Yahudileri ihanetleri sebebiyle cezalandırıldığında öldürülmüştü.[322]

Polemik risalelerinde Yahudi din adamlarının tertip ettikleri Kur'ân'ın sözde yazılma süreci ile uydurdukları iddia edilen sözde pasajlardan da örnekler verilmiştir.

XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan apokaliptik risalede Kur'ân'ın Yahudi din adamları tarafından uydurulma süreci şöyle anlatılır:

Hz. Muhammed'in gördüğü rüyayı kendisine yorumlatmak üzere yanına gittiği Yahudi bilge, dindaşlarına aralarında seçecekleri 10 din adamını O'nun (as.) yanına göndererek İsrailoğulları tarihi, gelenekleri ve Tevrat'taki hükümleri O'na (as.) öğretmelerini; bunları "Tanrı sözüdür"

---

[318] J. Leveen, a.g.mak, s. 402.
[319] J. Leveen, a.g.mak, s. 402.
[320] J. Leveen, a.g.mak, s. 402.
[321] J. Leveen, a.g.mak, s. 402.
[322] Bkz. İbn Hişâm, III, 241; Vakıdî, II, 513 vd; Aynur Uraler, "Safiyye", *DİA*, XXXV, 474-475.

diyerek "Kur'ân" adı(!) ile eline tutuşturmalarını tavsiye etmiştir.[323] Yahudiler arasından seçilen 10 bilge, günlerce bir eve kapanarak granit taşlar üzerine tertip ettikleri sözde kitabı(!) kazımış, bitirdikten sonra da Yahudi bilgeye teslim etmişlerdir.[324] Seçilen 10 *haham*, 10 ay kadar sonra birbirlerini tanımazlarmış gibi ayrı ayrı Hz. Muhammed'in yanına gelerek O'nun (as.) yakınları arasına dahil olmuş; içlerinden birine gulyabani elbiseleri giydirerek uyku ile uyanıklık arasındaki Hz. Muhammed'i kendisine bir kitap (*Sefer ha-Brit*) verileceği şeklinde kandırmışlardır. Risalede Hz. Muhammed'e gönderilen kimsenin "Aşmeday" (אשמדאי) olarak isimlendirilmesi ise dikkat çekicidir.[325] Aşmeday (Asmodeus) Yahudi literatüründe kötü ruhlara verilen bir addır. Apokrif (Kutsal kitap listesine sonradan eklenen) *Tobit* kitabında "şeytanların kralı" şeklinde anlatılan Aşmeday, sonraki dönemlerde, Talmud, özellikle de *hagada* literatüründe bu anlamından çok, "düzenbaz" ve "hilekâr"lar için kullanılan bir tabir haline gelmiştir.[326] Sabahleyin gece başına gelenleri kendilerine anlattığı Yahudi *haham*lar Hz. Muhammed'e Aşmeday'ın kendisine tekrar gelmesi durumunda bahsettiği kitabın niteliği hakkında bilgi istemesini tavsiye ederler. Kurgulandığı üzere o gece Aşmeday, Hz. Muhammed'e tekrar görünür. O'na (as.) müjdelediği kitapları getirdiğini söyleyerek diğer Yahudi bilgelerin yazdığı ve o gece kapısının önüne koyduğu altmış granit levhayı gösterir. Ancak bir problem daha vardır: Granitlerin İbranî alfabesi ile yazılması. Ertesi gün Aşmeday bir levhaya da İbranî alfabesindeki harfleri kazıyarak Hz. Muhammed'e okumasını öğretir.[327] Kısa süre sonra O'na (as.) tâbi olan halklar değişik yerlerden gelerek bu levhalardaki yazılanları kendi dilleri ile yazarlar. Yahu-

---

[323] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.
[324] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.
[325] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 15.
[326] Bkz. Joseph Dan, "Asmodeus", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 73.
[327] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.

di bilgeler, kitapta yazılanların gizemli ifadeler olduğunu, hikmetinin anlaşılması zor olduğu için olduğu gibi kabul edilerek ifadelerin şerhini yasaklamış; böylece yazdıkları saçmalıkların anlaşılmasını da önlemişlerdir.[328]

Çoğu yönüyle Yahudi kurgusu olan bu efsanede bahsi geçen "Aşmeday"dan, "Uydurma Bahîra Efsane"sinde de bahsedilmesi ilginçtir. Efsanedeki bilgilere göre ise Rahip Bahîra (risalede Sergious) tarafından oluşturularak içindeki hükümlere uymaları için İsmailoğullarına tevdi ettiği Kur'ân'ın, Ka'b el-Ahbâr (risalede Kâtip Kalef) tarafından tahrif edilip değiştirildiği; yanlış anlamlandırıp içeriğinin bozulduğu ifade edilmiş; buna da "yeryüzünün derinliklerinde yaşayan" ve "cin" ismiyle anılan bir "şeytan"la birlikte Kur'ân isminin verildiği kaydedilmiştir.[329] Efsanedeki bu bilginin yeni bir kurgu ve Yahudi literatüründeki terimlerle polemik risalesine alındığı anlaşılmaktadır.

X. asırda kaleme alınan polemik risalesinde, Yahudi *hahamlar* tarafından uydurulan sözde Kur'ân'dan bir pasaj da nakledilmiştir. Rivayete göre, kendilerine taktıkları yeni isimlerle Hz. Muhammed'in yanına gelen *haham*lar, O'na *"Kalon"* (קלון) [Rezillik Kitabı](!) adı verilen kitabı yazmış ve her biri yazdıkları Kur'ân'a isimlerini de kaydetmişlerdir. Müellifin uydurmasına göre Bakara (*ha-Para*) sûresi güya böyle ortaya çıkmıştır.[330]

XII. asırda kaleme alınan "Kıssatü Ashâbi Muhammed" isimli polemik risalesinde ise Hz. Muhammed'in yanına gelen *haham*ların tertip ettikleri değişik sûrelerin başına, uydurdukları akrostişli metnin değişik ibarelerini kaydettikleri de ifade edilmiştir. Yahudi *haham*larca akrostişli bir şekilde uydurulup Kur'ân'a derç edildiği iddia edilen ifade şudur:

---

[328] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.
[329] Gottheil, s. 75.
[330] Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139.

"Kah Ye'atsu hahamey Yisrael le-ilem ha-raşa': כך יעצו חכמי ישראל לאלם הרשע*": Yahudi Hahamlar Kötü Aptal'a(!) İşte Böyle Tavsiyede Bulunmuşlardır."*

Hem gramer hem de ifade açısından sıradan bir Arabın kaleminden dahi çıkması mümkün olmayacak bu metinde, meselâ, pasajların sıralandığı sütunda aynı kelimenin "reş" (ר) harfi ile başlayan mısra unutulmuş ya da yer verilmemiştir. Benzer şekilde Arapçada "sin" (س) harfi ile başlayan bazı kelimeler "sad" (ص) harfinin karşılığı olan "sameh" (ס) ile yazılmıştır.[331] Bu durum risale müellifi Yahudinin cehaletini ortaya koyması yanında, o dönemde Yahudilerin Arapça bilgileri konusunda Samuel b. Yahya el-Mağribî'nin tespitlerini de destekler mahiyettedir. Risalenin yazıldığı dönemde (XII. asır) yaşayan el-Mağribî, asırlardır İslâm memleketinde yaşayan Yahudilerin sıradan bir Arapça metin ile edebî bir metni ayırt edebilecek kadar Arapçayı bilmediklerini nakleder.[332] Arapça bilmeyen bu insanların, Arap edebiyatının zirvesi olan Kur'ân'ı uydurmaya(!) kalkışmaları da bir başka "cahil cesareti" örneğidir.

Sûre olarak uydurulan metnin sözde pasajlarının tercümesi şöyledir:[333]

[כ'] Nebi (ve) Resûl aleyhissel(âmı) seçen Allah'ı[n emirlerini] dinleyin,

[ד'] Eğer [O'nun emirlerini] dinler ve itaat ederseniz, bunun sevabını alacaksınız.

[י'] Ey Allah'ın vahdaniyetinden gafil olanlar! Ey küfürleri sebebiyle çılgına dönenler! Yaklaşın ve sul[h] ehline nazar edin!

[ע'] Allah'ın gazap ve öfkesi, kâfirlerin üzerinedir.

---

[331] Meselâ bkz. סא[מ]עין: سا[م]عين; אלחסאב: الحساب; סאל: سأل; סלאם: سلام.

[332] Bkz. el-Mağribî, *İfhâmü'l-Yahûd*, s. 157.

[333] J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 402-406.

[צ'] Resûl'ün duası, mümin erkek ve kadınları kurtaracaktır.

[ו'] [Tanrı huzurunda] duruş günündeki hesapta bizimle Tanrı'ya şirk koşanlar arasında bir engel ve tabaka olacaktır.

[ח'] Kâfirin [tek kurtuluş] çaresi, tövbe edip Tanrı'ya dönmesindedir.

[כ'] Ateşten kurtulmanın tek çaresi ise Resûl'ün kelâmı veya duasıdır.

[מ'] Şâhitlerin (veya şehitlerin) el-Beyt'e (Ka'be) dönüşleri umulur.

[י'] Ey Allahım! Ey Allahım! ...?'e (tövbe edip sana) yönelenleri(n tövbesini) kabul et!

[י'] Kıyamet gününde hayır işleyen herkese şefaatçi olacaklardır.

[ט'] (O: Peygamber) Allah'ın veli kulları için barış ve esenlik diledi. Ey kâfirler! Varış yeriniz Cehennemdir.

[אל'] Allah size lânet etmiştir. Allah'ın lânet ettiği kimse ise mel'undur.

[ל'] Gazaba uğrayanların şefaatçisi yoktur.

[א'] Dalâlet içindekilerin yeri ise ateşlenmiş Cehennem'dir; Nebi şefaatçidir.

[ל'] Günahlarına pişmanlık duyanlar ise bağışlanmıştır.

[מ'] Ey kâfir! Sana ne oluyor da cehâlet içinde yüzüyorsun!?

[ה'] Yazıklar olsun o kâfirlere ki, peygamberin mezarına tapıyorlar.

[ר'] Rabbinin zenginliği (*rabat*) kullarını geçmiştir.

[ש'] Cehennem şeyhi (bekçi meleği), kâfirler için onu (Cehennem) ateşlemektedir.

[ע'] Peygamberi (salât ona olsun) dinleyen, Allah'ın kullarından her kula o gün (azâba karşı) bir örtü vardır. Onlar,

benzer şekilde, Bakara sûresinde de bu şekilde tarif edilmişlerdir. ... korku ve dehşet kâfirlerin üzerine olsun. Mü'min erkek ve kadınlara gelince ..."

Risalede bahsi geçen Yahudilerin Kur'ân'ın hangi sürelerine isimlerini kaydettikleri hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ancak *"Kah Ye'atsu hahamey Yisrael le-ilem haraşa"'* ifadesindeki her bir kelime ile Kur'ân'daki *"Hurûf-ı Mukattaa"*ya (Mukattaa harfleri) işaret edildiğini anlamak zor değildir. İslâm kültüründe Kur'ân'ın 29 sûresinin başındaki bazen basit, bazen de birkaç harfin birleşmesinden meydana gelen ve anlamını Allah'tan başkasının bilmediği kabul edilen rumuzlara *"mukattaa harfleri"* adı verilmektedir. Bu sûrelerden 3'ü bir; 10'u iki; 13'ü üç; 2'si dört ve 1'i de beş harfle başlamaktadır.[334]

Yahudi *haham*ların uydurdukları sözde pasajlarla ilgili Schwabe'nin yorumu ilginçtir. İfadesine göre *"Kah Ye'atsu"* (כך יעצו) ifadesi *"Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd"* (كهيعص) ile başlayan Meryem sûresi; *"Hahamey"* ifadesindeki (*het-mem*/חמ) ifadesiyle *"Hâ-mîm"* (حم) ile başlayan Mü'min, Fussilet, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkâf sûreleri kastedilmiştir. Yine Schwabe'nin değerlendirmesine göre *"Yisrael"* ifadesinin başladığı *"Yud-sameh"* (יס) ile *"Yâ-sîn"* (يس) sûresi, kalan *"alef-lamed ve râ"* (ראל) harfleri ile de *"Elîf-lâm-râ"* (الر) ile başlayan Yûnus, Hûd, Yusuf, İbrahim ve Hicr sûreleri; "אלם" (*İlem*) kelimesini oluşturan *"alef-lamed-mem"* harfleri ile Âl-i İmrân, Ankebût, Rum, Lokman ve Secde sûreleri gibi *"Elif-lâm-mîm"* (الم) ile başlayan sûrelerin Yahudilerin Kur'ân'a sokuşturduğu sûreler olduğu ima edilmek istenmiştir.[335]

---

334 Daha fazla bilgi için bkz. Cerrahoğlu, s. 134 vd.; M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *DİA*, XVIII, 401-408; Demirci, s. 142 vd. Farklı bir yaklaşım için bkz. Sülün, *Kur'ân Kılavuzu*, s. 46-51.

335 Bkz. Schwabe, "'Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed", *Tarbits* 2 (1930-1931), s. 81.

Kur'ân'daki *Mukattaa* harflerine Yahudilerin ilgisi, İslâm'ın Medine dönemine kadar gitmektedir. Medine'de Hz. Muhammed'in çağdaşlarından, başlarında Huyey b. Ahtab'ın bulunduğu bir grup Yahudi, Hz. Muhammed'e vahyedilen bazı sûrelerin başındaki *Mukattaa Harfleri*'nden hareketle, onun hükümranlığı ve İslâm ümmetinin ömrü konusunda şu tahminlerde bulunmuştu:

"Elif-lâm-mîm";[336] Elif (ا/א): 1, lâm (ل/ל): 30, mîm (م/מ): 40 = 71 sene,

"Elif-lâm-mîm-sâd";[337] Elif (ا/א): 1, lâm (ل/ל): 30, mîm (م/מ): 40, sâd (ص/צ): 90 = 161 sene,

"Elif-lâm-râ";[338] Elif (ا/א): 1, lâm (ل/ל): 30, râ (/): 200 = 231 sene,

"Elif-lâm-mîm-râ";[339] Elif (ا/א): 1, lâm (ل/ל): 30, mîm (م/מ): 40, râ (ر/ר): 200 = 271 sene.

Ancak Huyeyy'in Hz. Muhammed'e *"Senin durumun bize karışık göründü; sana az mı yoksa çok mu ömür verildi, bilemiyorum"*, diyerek arkadaşlarıyla O'nun (as.) huzurundan ayrıldığı ve yolda kardeşine Hz. Muhammed ve ümmetine ömür olarak bu senelerin toplamının verilmiş de olabileceğini söylediği rivayet edilir.[340]

Yahudilerin ortaçağlarda *huruf-ı mukattaa* ile ilgili yukarıda bahsi geçen saçma yorumları, modern dönemlerde bazı müsteşrıkları da benzer saçma fikirlere sevk etmiştir.[341]

Aslında Yahudi *haham*ların uydurduğu pasajlardaki ifadeler muhteva olarak genel anlamda Kur'ân'ın ruhu ve de-

---

336 Bakara 2/1.
337 A'râf 7/1.
338 Yûnus 10/1; Hûd 11/1; Yusuf 12/1; İbrahim 14/1; Hicr 15/1.
339 Ra'd 13/1.
340 Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 93; İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 789.
341 Müsteşrıkların "mukattaa harfleri" ile ilgili değerlendirmesi için bkz. Cerrahoğlu, s. 146-148; M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *DİA*, XVIII, 405-406.

ğişik sûrelerdeki ayetlerle uygunluk arz etmektedir. Bu durum risale müellifinin İslâmiyet'i iyi bildiği ancak din bağnazlığı nedeniyle bazı âyetleri ustaca çarpıttığı; Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudi dindaşlarının Tevrat pasajlarını keyfî yorumlayarak halkın gerçekle buluşmasına engel olmaları gibi, kitleleri yanıltmak için hakikat içeren ifadeleri kendi amacı doğrultusunda ustaca kullanabildiğini de göstermektedir.

Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e Allah tarafından vahyedilmediği, aksine başkaları tarafından uydurulduğu iddiası, Yahudilerin buluşu değildir. Benzer iddialara, polemik risalede verilen pasajlara benzer şekilde "Uydurma Bahîra Efsanesi"nde de yer verilse de,[342] bu iddianın kökeni esasen, Kur'ân'ın nâzil olmaya başladığı dönemlere, Mekkeli putperestlerin iddialarına dayanmaktadır. Bu konuda ehl-i kitap ile Mekke putperestlerinin din bağnazlığı paydasında buluşması, hatta ehl-i kitabın müşriklerden ödünç bilgiler alması, asırlardır sürdürdükleri tevhit geleneği için bir utanç, bir redd-i miras olmalıdır.

Hz. Muhammed, kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu ve Allah katından vahiy aldığını insanlara ilân edip herkesi yeni dine davet faaliyetlerine giriştiğinde, genellikle Mekke'nin aristokrat kesiminin öncülük ettiği putperestler O'na (as.) karşı şiddeti giderek artan bir muhalefet hareketi başlatmışlardı. Hz. Muhammed'in bunlara karşı yegâne savunma aracı Allah'tan aldığı vahiy olmuştur. Mekke müşrikleri Kur'ân'ın etkileyiciliği karşısında ne yapacaklarını şaşırmış; bu sebeple de Allah'ın hiçbir şey indirmediğini,[343] Kur'ân'ın Allah kelâmı değil beşer sözü olduğunu, onu Muhammed'in kendisi uydurup Allah'a nisbet ettiğini söylemişlerdir.[344] Müşriklerin Hz. Muhammed'i çeşitli zamanlarda mecnun, şair, kâhin veya si-

342 Bahîra'nın yazdığı iddia edilen sözde Kur'ân pasajlarına dair örnekler için bkz. Gottheil, s. 89 vd.

343 Mülk 67/9.

344 Müminûn 23/38; el-Müddessir 74/24-25.

hirbaz ya da büyüye tutulmuş(!) şeklindeki ithamları,[345] çeşitli örnek ve delillerle Kur'ân'da reddedilmiştir.[346] Kur'ân'ı "şeytanlar tarafından kâhinlere telkin edilen sözler" olarak gören inkârcıların iddiaları reddedilmiş,[347] onun (Kur'ân) Cebrail tarafından[348] yeri ve gökleri yaratan âlemlerin rabbi katından indirildiği beyan edilmiştir.[349] Mekke müşrikleri Kur'ân ve kaynağı hakkında öne sürdükleri iddiaların tutarsızlığını görünce başka yollar aramaya başlamış; eski kavimlere dair kıssaların anlatılmasından hareketle Kur'ân'a, başkalarının da yardımıyla Hz. Muhammed'in uydurduğu –haşa- bir yalan, eski milletlerin kendisine dikte edilen efsaneleri yakıştırmasını yapmış;[350] Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e yabancı biri tarafından öğretildiğini iddia etmişlerdir. Bu iddialar da, apaçık Arapça ile nâzil olan bir kitabı, ana dili Arapça olmayan bir kişinin dikte etmesini mantık dışı bulan Kur'ân tarafından şiddetle reddedilmiştir.[351] İnkârcıların, Kur'ân'ın kaynağıyla ilgili itirazları kendilerini de tatmin etmeyince fikir değiştirip durmuşlardır.[352] Nitekim Arap edebiyatını en iyi bilenlerden olan müşriklerin önde gelen ismi Velîd b. Muğîre, Kur'ân'dan etkilenerek onun bilinen hiçbir edebî türe benzemediğini, rekabet edilemeyecek bir üstünlüğe sahip olduğunu itiraf etmek zorunda kalmış, ancak buna rağmen inat ve kibrini yenemeyip, Kur'ân hakkında başkalarından aktarılmış bir sihir, beşer sözü iddiasına[353] sığınmıştır. Fakat bu ve benzeri bütün asılsız iddialar ilahî beyanlar tarafından çürütülmüştür.[354]

---

345 Yûnus 10/2; Hicr 15/6; İsrâ 17/47; Furkân 25/ 8; Sâffât 37/36; Sâd 38/4; Duhân 44/ 14; Tûr 52/29-30; Kalem 68/51

346 Hâkka 69/41-42; Tekvîr 81/25.

347 Şuarâ 26/210-211.

348 Bakara 2/97; Şuarâ 26/193-194.

349 Meselâ bkz. Tâhâ 20/4; Şuarâ 26/192; Secde 32/2; Vâkıa 56/80.

350 Furkân 25/4-5.

351 Nahl 16/103.

352 Meselâ bkz. Enbiyâ 21/5.

353 Müddessir 74/11-25.

354 Konu ile ilgili detaylar için bkz. Fayda, "Muhammed: Hayatı", *DİA*, XXX, 412; a.mlf., *Halid b. Velid*, İstanbul 1992, s. 71-73; Cerrahoğlu, s. 163-168; Suat Yıldırım, "Kur'ân: İ'câzı ve Üslûbu", *DİA*, 393-394; Demirci, s. 150-159.

Öte yandan XVII. asra ait apokaliptik risalede dile getirilen, Kur'ân'da İsrailoğulları'ndan bahseden kısımların Yahudi *haham*ların uydurması şeklindeki gülünç iddianın da hiçbir makul izahı yoktur. Bu durum *tahrif* geleneğinden gelen Yahudi âlimlerin, aynı yaftayı İslâm'ın kutsal kitabına da bulaştırma gayretinden öte bir anlam ifade etmemektedir. Kur'ân, Yahudi din adamlarına emanet edilen Tevrat'a sahip çıkmayıp ihanet ettiklerini açıkça ifade etmektedir.[355] Kur'ân'da Yahudilerden bahseden çoğu sûre ve âyet hiçbir Yahudinin yaşamadığı Mekke'de nazil olduğu için,[356] Yahudi *haham*ların yardımı tarihî gerçeklikten oldukça uzaktır. Mekke döneminde nâzil olan Nuh, Âd, Semûd ve İsrailoğulları gibi eski milletlerden ve onlara gönderilen peygamberlerin hayatlarından bahseden âyetler, esasen tevhit mücadelesinin anlatılması, hatırlatılması ve ibret alınmasına yönelik olup önceki peygamberlerin de tebliğ faaliyetleri sırasında Hz. Muhammed'in karşılaştığı zorluklarla karşılaştıklarını; tebliğe olumlu cevap verenlerin kurtuluşa erdiği, inkâr edenlerin ise, Allah'ın mutlak bir kanunu (*sünnetullah*) olarak helâk olduklarını bildirmeye yöneliktir. Geçmiş peygamberlere ve kavimlere dair kıssalar, bir yandan ilâhî daveti yalan sayıp Allah'ın elçilerine karşı direnen, onlara ve bağlılarına eziyet eden zalim inkârcıların, hiçbir sorumluluk kaygısı taşımadan kendi halklarının dinî, fikrî ve iktisadî hayatları üzerinde baskıcı bir yönetim sürdüren despotların en sonunda nasıl cezalandırıldığını, özellikle Firavun ve Kârûn gibi mütehakkim idarecilerin ölümlerinden söz ederken aslında bir yaşama şeklinin, bir toplumun ve bir medeniyet türünün kendi kendini nasıl yok ettiğini, Mekke inkârcılarına hatırlatıp onları uyarı amacı taşır. Öte yandan bu kıssalar onlar tarafından eziyete mâruz bırakılan Hz. Muhammed ve arkadaşlarına geçmiş peygamberler ve ümmetleri gibi kendilerinin de iman, sabır ve sebatları sayesinde başarıya ulaşacaklarını müjdelemiştir.[357]

---

[355] Bkz. Mâide 5/44.

[356] Meselâ bkz. Bakara sûresi, A'râf sûresi, Tâhâ sûresi, Nâziât sûresi.

[357] Konuyla ilgili olarak bkz. Cerrahoğlu, s. 171-173; Çağırıcı, "Kur'ân: Muhtevası", *DİA*, XXVI, 392; Kettânî, III, 8, 46; Demirci, s. 180 vd. Kur'ân kıssaları-

c. İslâm Fetihleri

Yahudi kroniklerin detaylı olarak üzerinde durdukları konulardan biri de ilk dönemlerde Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen fetihlerdir.

Fetih, Müslümanların gayri müslimlerden gerçekleştirdikleri toprak kazançlarını istilâ ve sömürü savaşlarından ayırmak amacıyla kullanılan bir terimdir. "Fetih"in salt toprak kazanımı şeklinde bir hedefi yoktur. İlk dönemlerden itibaren insanları İslâm gerçeği ile buluşturmak ve bu buluşmanın/buluşturmanın önündeki engelleri kaldırarak geniş kitlelerin kalbine ve aklına ulaşmak için uygun ortamı hazırlamak amaçlı yapılmıştır.[358]

i. İslâm Fetihleri ve Gayri Müslimler

Müslümanlar, belli bir prensip ve amaç uğruna giriştikleri cihadla yeryüzüne barış, adalet ve fazilet getirmiş; adalete ve eşitliğe dayanan toplumsal ahenkle fethedip idareleri altına aldıkları yerlere tek tanrı fikrinin ve imanının huzurunu da taşıyarak yeni bir dünya düzeninin müjdecileri olmuşlardır. Fethedilen yerlerde insanlar İslâm'ı kabule zorlanmamış;[359] *cizye* ödemek şartıyla eski dinlerinde kalma hürriyetine ve her iki durumda da İslâm devletinin hakimiyeti ve himayesinde yaşama hakkına sahip olmuşlardır. Bu esas, Hz. Muhammed'in Tevbe sûresinin 29. âyeti gereği Tebük Gazvesi sırasında (9/630 yılı) uyguladığı *cizye* usulü örnek alınmak suretiyle ilk fetihlerden itibaren değişmeyen bir

---

nın günümüze yönelik vermek istediği mesejlardan "Musa ve Firavun" örneği ile ilgili bir yazı için bkz. Arslantaş, "İyilik ve Kötülüğün Sembol İsimleri: Musa ve Firavun", *Şalom, Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete* (http://www.salom.com.tr/news/detail/19070-360-Derecede-bu-hafta--Iyilik-ile-kotulugun-sembol-isimleri.aspx) (30 Mart 2011).

[358] Fayda, "Fetih", *DİA*, XII, 467.

[359] İslâmiyet'in zorla kabul ettirilmesi Kur'ân tarafından şiddetle yasaklanmıştır. Bkz. Bakara 2/256; Yûnus 10/99; el-Kehf 18/29.

prensip halinde benimsenmiştir. Müslümanlar fethettikleri yerlerde yaşayan insanları, daha önceleri pek çok yerde yapıldığı gibi öldürme veya köleleştirme yoluna gitmemiş, kendilerine İslâm tebliği ulaştıktan sonra ileride ihtida edeceklerini umdukları için onları zimmî statüsüne almayı daha doğru ve insanî bulmuşlardır. Müslümanların gayesi hiçbir zaman savaş olmamış, daha çok evrensel doğruları ve barışı yayma çabası olmuştur.[360]

Yahudi kroniklerde İslâm fetihlerinin değişik yönlerine dikkat çekilmiştir.

Kapsali, Hz. Muhammed'in arkadaşlarını, "mücahit"lere dönüştürme başarısına dikkat çekmiştir. O'nun (as.) emir ve tavsiyeleriyle kuvvetlenen Müslümanlar, kahraman savaşçılara dönüşmüştür.[361] Bu tespit oldukça yerindedir. O güne kadar enerjilerini birbiri ile savaşta harcayan ve bu uğurda onlarca yıl boş yere kan döken Araplar,[362] Hz. Muhammed'in liderliğinde hedefleri olan ve insan merkezli bu hedeflere yönelik cihat yapan insanlara dönüşmüşlerdir. Gerek komşu devletlerin kendi aralarında yaşadıkları iç çekişmeler gerekse Hz. Muhammed'in Müslümanlara gösterdiği hedef, Sasanî ve Bizans devletlerini Müslümanlar önünde diz çöktürmüştür.[363] Hz. Muhammed'in *"Kisra ve Kayser'in hazineleri Allah yolunda taksim edilecektir"*[364] sözünün, Müslümanların planlı fetihlerinin esas hareket noktası olduğu da belirtilmelidir.

Bilgi kaynakları Hıristiyan kronikleri olan Yahudi tarihçilerin İslâm fetihleri ile ilgili konularda, yetiştikleri kültürün

---

360 Fayda, *Halid b. Velid*, s. 296-297; a.mlf., "Fetih", *DİA*, XII, 468; Mehmet Azimli, "Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İSTEM* 6 (2005), s. 177-194.

361 Kapsali, *Seder*, I, 37.

362 Konu ile ilgili olarak bkz. Mehmet Ali Kapar, "Eyyâmü'l-Arab", *DİA*, XII, 14-16.

363 Konu ile ilgili bkz. Elias Shoufany, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", trc. A. Turan Yüksel-Murat Ak, *İSTEM* 6 (2005), s. 289-290; Sabri Hizmetli, "Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları", *AÜİFD* 39 (1999), s. 39-42.

364 Buhârî, "Cihâd", 157.

çok fazla etkisinde kaldıkları görülmektedir. Bazı Hıristiyan yazarlar ile onların görüşlerini modern dönemlerde yeniden piyasaya süren müsteşrıkların,[365] Hıristiyan Batı'nın sömürgeci ve emperyalist gayelerinden dolayı son bir asırda ölenlerin sayısının, 19 asır boyunca ölenlerden fazla olmasını; Irak, Afganistan, Libya, Yemen ve benzeri İslâm ülkelerine yönelik emperyalist gayeleri çeşitli kılıflara bürüyerek müdahale için bahane aramasını ya da 2001 yılı itibariyle son 10 yılda dünyadaki savaşlar yüzünden 2 milyon çocuğun öldürülüp 6 milyon çocuğun yaralanarak sakat kalmasını görmezden gelerek[366] İslâm fetihlerinin, insanları kılıç gücüyle boyun eğdirmeye ya da din değiştirmeye zorlama amacını taşıdığını iddia etmeleri hakikaten gülünçtür. Bütün bu zulümler Hıristiyan Batı'nın insanlığa bir armağanıdır(!). Batı şuuraltı Müslümanları hâlâ bir ellerinde kılıç diğer ellerinde Kur'ân, barbar insanlar olarak düşünmektedir.[367]

Bu kültürün içerisinde yetişen bazı Yahudi tarihçiler de benzer şekilde daha Hz. Muhammed zamanında başlayan İslâm fetihlerini barbarlık(!) olarak nitelemişlerdir. Yosef ha-Kohen, Tanrı'nın kendisini Yahudiler dışındaki halklara peygamber olarak gönderdiğini iddia eden Hz. Muhammed'in(!) dinine tâbi olmayan herkesi katledeceğini ilân ettiğini nakleder.[368] Benzer şekilde Şlomo Gans, İslâm-Bizans savaşları sırasında Suriye, Filistin, Anadolu ve benzeri yerlere hâkim olan Müslümanların bu bölgelerde yaşayan Hıristiyanlardan dinlerini değiştirmek istemeyenlerin hiçbiri bırakılmayacak şekilde katledildiğini belirtir.[369] XII. asırda İtalya'da kaleme alı-

---

[365] Bunların Hz. Muhammed'in askerî faaliyetlerine yaklaşımı için bkz. Sarıçam-Özdemir-Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, s. 245 vd.

[366] Konuyla ilgili olarak bkz. Sarıçam, *Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s. 150, 238.

[367] Bkz. Hüseyin Yaşar, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, s. 43-44; Ahmet Turan Yüksel, "Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslâm Fetihleri" *SÜİFD* 6 (1996), s. 171 vd.; Fayda, "Fetih", *DİA*, XII, 468.

[368] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.

[369] Gans, *Tsemah David*, s. 263.

nan müellifi meçhul apokaliptik risalede ise İslâm fetihleri güçten kaynaklanan bir gururun eseri olarak sunulmuştur: Yahudi *haham*ların kandırması ile kendisini peygamber zanneden(!) Hz. Muhammed, kendisine tâbi olan cahil halkla günden güne güçlenmiş; bu durum kendisini kibir ve gurura sevk etmiştir. Bu sebeple de kendisini dinlemeyenlere savaş açarak onları ortadan kaldırmak istemiştir. Risaleye göre halkların Hz. Muhammed'e inanması ya da tâbi olması, gönülden değil, O'nun (as.) gazabından korunma amaçlıdır.[370]

Oysa Hz. Muhammed'in savaşlarda insan kanı dökülmemesine azami derecede dikkat ettiği, askerî anlamda en güçlü olduğu dönemlerde dahi bir yer barışla teslim olmayı kabul etmişse, şartlar ne olursa olsun, barış teklifini tereddütsüz kabul ettiği bilinmektedir. Daha Hz. Muhammed hayatta iken günde ortalama 274 mil karelik bir süratle genişleyen, 10 sene boyunca vefâtına yakın zamanda iki milyon kilometre karelik geniş bir coğrafyaya hakim olan İslâmiyet'in bu yayılışı sırasında savaşlarda düşman tarafında 250 ölüm, mücahitler tarafında ise 150 civarında şehidin olması,[371] insan kanına verilen değer ve hürmeti göstermesi açısından dikkat çekicidir. İslâmiyet'in ilk fethi Medine, Kur'ân'la insanların gönlü kazanılarak fethedilmiştir. Mekke'nin fethinde Hz. Muhammed, fazla kanın dökülmemesi için sefer hazırlıklarını çok gizli tutmuş, ansız baskınla gereksiz yere kan dökülmesini önlemiştir. Hz. Muhammed'in hayatında bu konuda onlarca örnek vardır ve bütün bunlar hakikati öğrenmek isteyenler için O'nun (as.) hayatını anlatan siyer kitaplarında mevcuttur.[372] Hem gerçek tarihî rivayetler hem de fetihlerinden sonraki dönemler ile günümüzde dahi bu bölgelerde hâlâ gayri müslimlerin yaşaması, Hıristiyan ve Yahudi kroniklerde bilinçli kaydedilen bu

---

[370] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.

[371] Hamidullah'ın konu ile ilgili kaynaklara dayalı olarak tespit ettiği detaylı liste için bkz. *Hz. Peygamberin Savaşları*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1991, s. 20-21. Ayrıca bkz. Yücel, "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitapla İlişkileri", s. 77.

[372] Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları*, s. 136; Azimli, s. 178.

bilginin, yalandan ibaret olduğunu da ortaya koymaktadır. Müslümanlar, Filistin ve benzeri fetihlerin gerçekleştiği yerlerde yaşayan ehl-i kitaba çok iyi muamele etmiş, kimsenin kılına dokunmamıştır.[373] Yahudilerin asırlardır çok çektikleri Hıristiyan zulmünden Müslümanlar sayesinde kurtuldukları, kroniklerinde bizzat kendileri tarafından dile getirilmiştir. Öyle ki Müslümanların fethinden önce uzun süredir Bizans-Sasanî çekişmesinden harabe olan ve halkları bıktıran mücadeleler sonunda, Filistin topraklarının sükûnete kavuştuğunu belirten ha-Kohen, Müslümanların buralarda yaşayan halka "çoban" olduğunu kaydetmiştir.[374]

Yahudi kroniklerde İran ve Bizans'a yönelik fetih hareketlerine geniş yer verilmiştir. Kroniklerden bazılarında ilk dönem İslâm fetihleri apokaliptik bir formata sokulmuştur. XII. asırda İtalya'da kaleme alınan müellifi meçhul risalede Hz. Muhammed'in kendisini büyük bir ormanda gördüğü, sağının-solunun çalılıklarla kaplı olduğu, sağ elinde 12 gövdesi ve 12 dalı olan bir badem ağacı bittiği, bu ağaca bol miktarda kuş konduğu, ağacın altında ise sürüler halinde hayvanların mevcut olduğu şeklindeki rüyası, Yahudi bilge tarafından İslâmiyet'in, fetihlerle hakimiyet alanını genişleteceği şeklinde yorumlanmıştır. Ağacın 12 gövdesi, İsmail'in soyundan gelen 12 Arap kabile reisini, 12 dal ise Arapların mensup olduğu Ketura'nın çocuklarını, ağacın altındaki değişik cinsten çok sayıdaki hayvan ise, onun peygamberliğine inanan veya fetihlerle İslâm hakimiyetine girecek olan halklar olarak yorumlanmıştır.[375]

Eliyahu Kapsali de Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleştirilen fetihleri benzer bir formatta sunmuştur. Fetihler, Hz. Muhammed'in Rahib Bahîra'yı öldürmesinin ardından ül-

---

373 Samirî tarihçi Ebü'l-Feth'in bu tespiti için bkz. s. 180. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Mahmut Şit Hattab, *Komutan Peygamber*, trc. Ahmed Ağırakça, İstanbul 1988, s. 18 vd.

374 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.

375 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.

keden kovulmasını müteakip Ebû Bekir tarafından gerçekleştirildiği şeklinde tamamen uydurma bir temele oturtulmuştur. Rivayete göre arkadaşı Rahip Bahîra'yı öldürmesi üzerine Hz. Muhammed'in öfkesine muhatap olan Ebû Bekir, karısı ve iki oğlunu alarak Kuzey Arabistan'a yerleşmiş; buradaki altmış şehri İslâm hakimiyetine sokmasından sonra O'nun (as.) gözünde lütuf bularak affedilmiştir.[376] Kronikte Yahudi kökenli olduğu iddia edilen Hz. Ebû Bekir'in bu fetihleri, Talmud'taki bir kehanetle irtibatlandırılmıştır. Kapsali, Talmud *rabbi*lerinden Raba bar Bar Hana'nın rüyasında gökte uçan bir kuşun, bir yumurta bıraktığı, bu yumurtanın da 60 parçaya bölündüğü şeklindeki kehânetini[377] ileride vuku bulacak İslâm fetihleri şeklinde yorumlamıştır. Pozitivist ve materyalist düşüncedeki dindaşlarının bu yorumuna karşı çıkacağını söyleyen Kapsali, din büyüklerinin istikbalde vuku bulacak birtakım olayları engin hikmetleri ile bilebileceklerini belirttikten sonra, sembolik anlatımlar iyi okunduğu takdirde hiçbir şeyin boş ve gereksiz şekilde ifade edilmediğinin daha iyi anlaşılacağını söylemiş; buna karşı çıkanların "gözleri perdelenmiş, yürekleri mühürlenmiş insanlar" olduğunu ifade etmiştir.[378] Kapsali, Raba bar Bar Hana'nın rüyasındaki gökte uçan ve yumurta bırakan kuşun *re'sü'l-câlût*u remzettiğini söyler. Zira *Tora*'da [Tevrat] halis dindarlar gökte uçan kuşlara benzetilmektedir. Kapsali'nin yorumuna göre kuş, Davud oğlu Mesihtir. Yahudi geleneğinde *re'sü'l-câlût*lar hep Davud soyundan çıkmış ve sürgün yıllarında bu aileler tarafından idare edilmişlerdir. Kapsali'ye göre bu kuşun bıraktığı yumurta ise *re'sü'l-câlût*un oğlu olan Ebû Bekir'dir; zira, yumurta da doğacak çocuğu remzetmektedir. Yumurtanın 60 parçaya bölünmesi ise Ebû Bekir vasıtasıyla fethedilen ve onun sayesinde İslâmiyet'e giren 60 ülkeyi sembolize etmektedir.[379]

---

[376] Kapsali, *Seder*, I, 40. Kapsali'den naklen Sambari, s. 94.
[377] Bkz. Bâbil Talmudu, Berahot 57a.
[378] Kapsali, *Seder*, I, 40.
[379] Kapsali, *Seder*, I, 40. Kapsali'den naklen Sambari, s. 94-95.

Yahudi kroniklerde Müslümanların Sasanîleri ortadan kaldırmaları, genelde Yahudi tarihi ile irtibatlı anlatılmıştır. Sasanîler, son dönemlerde yaşanan yoğun baskı nedeniyle Firuz Şapur'a kaçarak bir *yeşiva* kuran Rav Yitshak'ın Pumbedita *gaon*luğu sırasında ortadan kaldırılmıştır. Rav Yitshak Sasanîlerin son dönemi ile Hz. Ömer zamanında gerçekleşen fetihler sırasında hâlâ görevinin başındadır.[380]

Kroniklerde İran bölgesinin fethinden sonra Hz. Ömer'in Bâbil/Irak Yahudilerinin siyasî temsilcisi *re'sü'l-câlût*u taltif ettiğine dair bir de olay nakledilmiştir. Hz. Ömer, İran'ın fethinden sonra Kisra (III.) Yezdicerd'in kızlarından birini Re'sü'l-câlût Bostanay'a eş olarak vermiş; Bostanay da onu Yahudi dinine döndürmüş ve kendisi ile evlenmiştir.[381] Hz. Ömer'in Bostanay'a bu şekilde iltifâtının sebebi bilinmemektedir. Ancak bu iltifâtı, onun (Bostanay) Hz. Muhammed'le görüşmesiyle irtibatlandırmak mümkündür. İslâm kaynaklarından İbn Kesîr'de yer alan bir rivayete göre, el-Büstâne isimli bir Yahudi'nin Hz. Muhammed ile görüştüğü, hatta kendisi ile Yusuf Peygamber'e secde ettiği belirtilen yıldızların isimlerini sormak üzere Medine'ye geldiği rivayet edilir.[382] Hz. Ömer'in, Hz. Muhammed'in anısına kendisini bu şekilde taltif ettiği düşünülebilir.

Yahudi kroniklerde daha çok Bizans'a karşı yapılan fetihlere yer verilmiştir. Bunun iki sebebi olabilir: Biri, Yahudilerin sürüldükleri memleket olan Filistin, özellikle de Kudüs'ün Bizans hakimiyetinde olması; diğeri ise, eserlerinden nakilde bulunduğumuz Yahudi tarihçilerin çoğunun Hıristiyan dünyasında yetişmiş olmasıdır.

Yosef ha-Kohen İran fetihlerine değinmekle birlikte İslâm fetihlerinin daha çok Bizans'a yönelik yönü ile ilgilenmiştir.

---

380 Şerira Gaon, s. 141, İng. trc. 125; İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34; İng. trc. 44-45.

381 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34; İng. trc. 44-45; Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247; ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 18.

382 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut 1991, II, 513. İbn Kesîr söz konusu rivayeti Yusuf süresi 4. ayetin tefsirinde vermektedir.

Hem *Divrey Yosef* hem de *Emek ha-Baha*'ya aldığı rivayetlere göre, kehanet işlerine fevkalade önem veren ve kâhinlerin direktiflerine göre hareket eden Bizans imparatoru Heraklius [imparatorluğu 610-641], tahta geçişinin 21. senesinde (M. 633; 4393 Yahudi yılı), imparatorluğunun "sünnetli bir millet" tarafından yıkılacağı kehanetini öğrenir. Kehanetteki "sünnetliler"den kastın ülkesinde sünnetli olarak bildiği yegâne millet Yahudiler olduğunu zanneden Heraklius, öfkelenerek bütün Yahudilerin vaftiz edilmesini; vaftiz edilmeyi reddedenlerin ise öldürülmesini emreder. Heraklius, aynı şekilde yapması için Fransa kralı (*Meleh Tsarfat*) Dagoberto'yı da ikna ederek kışkırtır. Neticede Bizans ülkesinde pek çok Yahudi vaftiz edilir; vaftizi reddedenler ise kılıçtan geçirilir.[383] ha-Kohen, "sünnetli halk"ın sadece Yahudiler olduğunu zanneden Heraklius'un, yaklaşan Arap tehlikesini anlayamadığını, neticede Müslüman Arapların Hz. Ömer zamanında Suriye, Filistin, Dimaşk, Mısır, Kudüs (*Yeruşalayim*) de dahil bütün İsrail Yurdu'nu (*Erets Yisrael*) fethettiklerini kaydeder. Neticede Heraklius, İslâm ordularına karşı herhangi bir şey yapamaz; çaresiz İstanbul'a döner.[384]

Heraklius'un mülkünün İsmailoğulları'ndan biri tarafından kaldırılacağı şeklindeki bir kehanet ise, XIV. asırda kaleme alınan Samirî kronikte dile getirilmiştir. Rivayete göre Hz. Muhammed'in ortaya çıktığını duyan üç müneccimin (Samirî Sarmasa, Yahudi Ka'b el-Ahbâr ve Hıristiyan Abdüsselâm) âhir zamanda ortaya çıkacak kimsenin Roma kralının iktidarının İsmailoğulları'ndan Benî Hâşim'in soyundan bir adam tarafından kaldırılacağını, daha Hz. Muhammed'in risaletinin ilk günlerinde bilmişlerdir.[385]

---

383 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2a; a.mlf., *Emek ha-Baha*, s. 18; Gans, *Tsemah David*, s. 263.

384 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b; a.mlf., *Emek ha-Baha*, s. 18. Aynı bilgiler Yosef ha-Kohen'den naklen Gans tarafından da rivayet edilmiştir. Bkz. *Tsemah David*, s. 263.

385 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 174.

Yahudi kroniklerde bu şekilde bahsedilen olay, Yermûk savaşından sonra (15/636 yılı) meydana gelmiştir. İslâm kaynaklarında bozgunu Antakya'da öğrenen Heraklius'un, İstanbul'a hareket ettiği ve sınırı geçtiği sırada *"Ey Suriye! Sana selâm olsun! Burası, düşman için ne güzel bir ülkedir!"* diyerek bölgeyi terk ettiği kaydedilmiştir.[386]

Filistin bölgesinde gerçekleştirilen fetihlere yer veren bir diğer tarihçi de Samirî Ebü'l-Feth'dir. Ebü'l-Feth, fetihlerin daha çok Samirî cemaatini ilgilendiren yönleri üzerinde durmuş, Samirîlerin yaşadıkları şehirlerin fetihleri ile ilgili olarak detaylı bilgi vermiştir. Kronikte yer alan bilgilere göre İslâm fetihleri sırasında Samirîler genelde Bizans'tan yana tavır koymuşlardır. Müslüman fâtihlerin gelmesiyle birlikte Samirîlerin çoğu, ellerindeki pek çok kıymetli malı cemaat başkanlarına teslim ederek Bizanslılarla beraber Rum diyarına kaçmışlardır. Kronikte Kayseriye, Arsuf, Meymas, Yafa, Lud, Askalan ve Gazze gibi değişik yerlerdeki Samirîlerin tekrar dönme ümidi ile kaçtığı; ancak gidenlerin çoğunun bir daha geri dönmediği belirtilir.[387]

Filistin'deki pek çok yeri kolaylıkla fetheden Müslümanların fetihte zorlandıkları tek yer, o dönemde Bizans'ın bölgedeki idare merkezi olan Kayseriye'dir. Ebü'l-Feth, Kayseriye'nin fethinin altı sene sürdüğünü kaydeder. Karadan ve denizden aldığı sürekli lojistik, şehrin fethini geciktirmiştir. Neticede Müslümanlar, Bizans askerlerinin kara tarafından destek aldıkları gizli geçidi tespit edip buradan girerek şehri fethetmişlerdir.[388]

Yahudi tarihçilerin Filistin bölgesi fetihlerinde dikkat çektikleri en önemli olay şüphesiz, kendi tarihleri açısından büyük önem taşıyan Kudüs'ün fethidir. Kroniklerde yer alan

---

386 Bkz. Belâzurî, *Fütûh*, s. 186. Konu ile ilgili detaylar için bkz. Fayda, *Halid b. Velid*, s. 141-422; Azimli, s. 183-184; İbrahim Sarıçam, *Hz. Ömer*, Ankara 2010, s. 103-104.

387 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.

388 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.

bilgilere göre Kudüs, Dimaşk'ın fethinden sonra Müslüman hakimiyetine girmiştir. Harabe halinde bir şehir devralan Müslümanlar, Hz. İsa'nın kabrinin bulunduğu Kenîsetü'l-Kıyâme[389] civarında yaşayan Hıristiyanlara vergi [*cizye*] karşılığında emân vermişlerdir.[390]

Yahudi kroniklerin hiç birinde haklı olarak İslâm fetihleri sırasında Kudüs'te Yahudi olduğuna dair herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. İslâm fetihlerine kadar Yahudiler Kudüs'e senede ancak bir kez girebiliyorlardı. Fetihlerle beraber Yahudilere beş yüz yıldır (135-638) uygulanan Kudüs'e giriş yasağı kaldırılmış; Yahudiler ibadet ve bayramlarını rahatça kutlamaya başlamışlardır. X. asır Karaî âlimlerinden Daniel Kûmisî, Daniel kitabının 11/32. pasajını tefsir ederken, Müslümanların (*İsmailîler/Yişma'elim*) fethine kadar Bizans (Negev) tarafından Yahudilerin Filistin topraklarında rahat yüzü görmediklerini, İslâm idaresiyle beraber Yahudilerin Kudüs'e girmelerine ve yerleşmelerine müsaade edilmesi yanında onlara müstakil bir mahalle tahsis edildiğini; o günden beri dünyanın her yerinden pek çok Yahudinin ibadet ve ilim tahsili için Kudüs'e gelip yerleşmeye başladığını belirtir.[391]

Hz. Ömer, Hıristiyan patrikin bütün karşı çıkmalarına rağmen, Taberiye'den getirttiği 70 veya bazı rivayetlerde 100 Yahudi aileyi şehrin güneyindeki bu mahalleye yerleştirmişti. Geç dönemlerde kaleme alınan bir Yahudi kroniğe göre, Yahudilerin Hz. Ömer'den Mabed alanının (*Har ha-Bayt/Temple Mount*) bulunduğu kapıya yakın bir yerde yerleşme talebinde

---

[389] Hıristiyanlar tarafından "Kutsal Mezar Kilisesi" (*Holy Sepulcher*) veya "Diriliş Kilisesi" (*Church of the Resurrection*) olarak isimlendirilen bu yer, Hıristiyanlığın resmî olarak kabulünden ve bu kabulün nişanesi olarak Helena ve dindar hizmetkârlarının ziyaretinden sonra oğlu I. Konstantin tarafından [impartorluğu: 306-337] Kudüs'te inşâ edilmişti. Konuyla ilgili bkz. Steven Runciman, "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *History of the Crusades*, ed. Marshall W. Baldwin, Philadelphia 1955, s. 69.

[390] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.

[391] Moshe Gil, "ha-Yişuv ha-Yahudi היישוב היהודי", *Sefer Yeruşalayim, ha-Tekufa ha-Müslimit ha-Keduma* ספר ירושלים התקופה המוסלמית הקדומה, ed. Joshua Prawer, Yeruşalayim 1987, s. 134-135.

bulundukları belirtilir. Günümüzde Mescid-i Aksa'nın güney tarafına düşen bu yer, Silvân (*Siloam*) pınarının da yakınında idi.[392]

Kroniklerde yer alan bilgiye göre, fetihten sonra Hz. Ömer, Süleyman Peygamber'in yaptırdığı Mabed'in yerini öğrenmek istemiş,[393] Yahudilerin "Mabed tepesi" (*Har ha-Bayt*), Müslümanların sonraki dönemlerde "*Harem-i Şerif*" olarak adlandırdıkları bu yere özel bir önem vermişti.

Sambari, İslâm kaynaklarında "Mescid-i Aksa" olarak zikredilen Süleyman Mabedi'nin yerinin keşfi konusunda ilginç bir menkıbe nakleder. Fetihten sonra Hz. Ömer, Mabed'in yerini sorar; ancak kimse Mabed'in yerini bilmemektedir. Bir süre sonra Hz. Ömer, bir keresinde pazardan geçerken elinde çöp torbası taşıyan Hıristiyan bir kadının,[394] elindeki torbayı tepede bir noktaya attığını görür. Bunun bir tesadüf olduğunu düşünen Hz. Ömer, ilerleyen günlerde bazı kadınların da çöplerini getirip aynı yere attıklarını görünce, sebebini araştırmaya başlar. Başlangıçta tatmin edici bir bilgi alamasa da, nihayet şehir yaşlılarından, evlerini temizleyen Hıristiyanların pisliklerini buraya atmalarının kasıtlı olduğunu; alanın Yahudilerin kutsal mabedinin (*Bet ha-Mikdaş*) burada bulunması sebebiyle bilinçli olarak çöplük haline getirildiğini öğrenir. Durumu hayretle karşılayan Ömer, vakit kaybetmeksizin Mabed'in bulunduğu yeri temizletir. Sambari, halifenin temizletme konusunda ilginç bir taktiğini de aktarmıştır. Hz. Ömer, çöp yığınlarının üzerine altınlar saçmış; altın saçıldığını gören işsiz ve avare insanlar

---

392 Simha Assaf, *Makorot u Mahkarim be-Toldot Yisrael* מקורות ומחקרים בתולדות ישראל, Yeruşalayim 1946, s. 21, İbranîce trc. 22; Hirschberg, "'Inyaney Har ha-Zeytim bi'Tkufat ha-Geonim ענייני הר הזיתים בתקופת הגאונים", *Yediot ha-Hevra ha-'İvrit le-Hakirat Erets-Yisrael ve 'Atikoteha (BJPES)* 13 (1946-47), s. 157.

393 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b; a.mlf., *Emek ha-Baha*, s. 18.

394 Sambari, burada aslında kadın hakkında "*dizini kırıp evinde oturmayan bir fahişe...*" ifadesini kullanmıştır. Ahd-i Atîk'te bu tanımlama sokak kadınları için kullanılmıştır. Bkz. Süleymanın Meselleri 7/11.

da altınları bulmak üzere bu çöp dağının altını üstüne getirerek alanı temizlemişlerdir.[395]

Kroniklerdeki bu bilgiler, Yahudi tefsir ve hukuk literatüründe de dile getirilmiştir. Müslümanların Kudüs'ü fethinden önceki dönemlerde Mabed alanının Roma ve Bizans idaresi tarafından çöplük haline getirilmesine, Karaî âlim Solomon ben Yeruham'ın *Yeremya'nın Mersiyeleri* kitabındaki "*...Aralarında Yeruşalayim (Kudüs) murdar oldu*"(1/17) pasajında değinilmiştir. Hıristiyan Roma ve Bizans'ın (*Edomoğulları*) Mabed'i yıktıktan sonra alanı çöplük haline getirdiklerini belirten Ben Yeruham, Romalı kadınların pis hayız bezlerini bu alana attıklarını kaydeder.[396] Bir başka Karaî âlim Sehl b. Matsliah *Sefer ha-Mitsvot* adlı kitabında Yahudilerin Kudüs'e giremediği asırlarda kutsal mekânların molozlar ve çakalların diyarı haline geldiğini söyler. Sehl, Mabed alanının Allah'ın izniyle (Müslümanlar sayesinde) sünnetsizlerin (*'arelim*) putlarından temizlendiğini, bu sayede Yahudilerin, putların bulunduğu bir mekânda ibadet etmekten kurtulduğunu söyler.[397]

Hz. Ömer, alanın temizletilmesinden sonra burada bir mescid inşâ etmiş,[398] mescidin inşâ edildiği alanın (*harem-i şerif*) güzelleşmesi için pek çok para harcamış,[399] buranın bakım ve ihtiyaçları için tarla, bahçe ve benzeri vakıflar da tahsis etmiştir.[400]

İslâm tarihi kitaplarında olduğu gibi, Yahudi kronikler de Mabed tepesine yapılan mescidi, Hz. Süleyman'ın inşâ ettiği

---

395 Sambari, s. 104.

396 Assaf, *Makorot u Mahkarim*, s. 18.

397 Assaf, *Makorot u Mahkarim*, s. 17; Hirschberg, "'Inyaney Har ha-Zeytim bi'Tkufat ha-Geonim" s. 162. Müslümanların Karaîlere karşı şefkatli muamelesi, Sehl'in *Zekarya* kitabına yaptığı tefsirde de dile getirilmiştir. Bkz. Samuel A. Poznanski, "The Karaite Literary Opponents of Saadiah Gaon in the Tenth Century", *JQR* 18 (1906), s. 245.

398 Gans, *Tsemah David*, s. 107, 264; Sambari, s. 104.

399 ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 18.

400 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b; a.mlf., *Emek ha-Baha*, s. 18; Gans, *Tsemah David*, s. 264.

Mabed ile eşdeğer görmesi dikkat çekicidir. ha-Kohen, buraya inşâ edilen mescit ile birlikte Tanrı'ya her gün ibadet edilmeye başlandığını belirtir.[401]

Yahudi kroniklere göre Kudüs, fethinden itibaren Haçlı işgaline kadar 450,[402] 470,[403] veya 472[404] sene süre ile Müslümanların elinde kalmıştır:

1099 yılında Kudüs'ü ele geçiren Haçlı orduları Müslümanlar gibi Yahudileri de katliama tâbi tutmuşlardı. Haçlılar döneminde şehirde kumaş boyacılığı yapan tek bir Yahudi kalmıştı.[405] Bu bilgiden Salahaddîn Eyyûbînin istirdâdına (geri almasına) kadar Yahudilere şehirde ikâmet yasağının konduğu anlaşılmaktadır.

Samirî kronik Ebü'l-Feth'te Kudüs'ün fethine tek satırla da olsa, herhangi bir atıf yapılmamıştır. Bu durum, bilinçli bir tercihin ürünü olup esasen Yahudi-Samirî ihtilafından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Samirîler Kudüs'ü mukaddes bir şehir olarak kabul etmemektedir. Hatta Yahudilerin "Mukaddes Mabed" (*Bet ha-Mikdaş*) olarak isimlendirdikleri Kudüs'teki ibadethane, Samirîler tarafından "Utanç Mabedi" (*Bet ha-Maktaş*) olarak isimlendirilmiştir.[406] Öte yandan, Yahudilerde de bir Samirînin Yahudiliğe girebilmesi için Gerizim dağını inkâr edip Kudüs'ü mukaddes kabul etme şeklinde bir şart mevcut olup Talmudik kural haline getirilmiştir.[407]

---

401 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.

402 Gans, *Tsemah David*, s. 264.

403 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.

404 Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 204.

405 Haçlılar döneminde şehri ziyaret eden Yahudi seyyah Petachia'nın bu tespiti için bkz. *Tudelalı Benjamin-Ratisbonlu Petachia*, s. 118.

406 Schifra Strizower, *Exotic Jewish Communities*, New York 1962, s. 144.

407 Konu ile ilgili detaylar için bkz. Nutt, John W., *A Skecth of Samaritan History, Dogma, and Literature*, London 1897, s. 168-171; James Alan Montgomery, *The Samaritans, The Early Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, Philadelphia 1907, s. 196-203; Arslantaş, *İslâm Dünyasında Samiriler*, s. 157-158.

Şlomo Gans İslâm fetihlerinin ilk dönemlerinden kendi zamanına (XVI. asır) kadar Roma aleyhine sürekli olarak geliştiğine, isim vermese de bu fetihlerin Osmanlılar eli ile halen devam ettiğine şu sözlerle işaret eder: *"[Müslümanların] Peygamberi Muhammed'in idaresinin başlaması, Roma'nın geri çekilişi ve başarısızlığı ile neticelenmiştir. Bu durum bugüne kadar da bu şekilde devam etmektedir."*[408]

Yahudi tarihçinin bu tespiti doğrudur. İslâm fetihlerinin bir özelliği de devamlı ve kalıcı olmasıdır. Hıristiyan taassup ve barbarlığı ile Haçlı zihniyetinin emri altına giren engizisyon mahkemelerinin sekiz asra yaklaşan Endülüs'teki İslâm hâkimiyetini -ki bu süreçte Yahudiler de Müslümanların kaderini paylaşmıştır- sona erdirmesi ve 200 yıldan beri modern Haçlı zihniyetiyle Rumeli ve Balkan Müslümanlarının tâbi olduğu sistemli sürgünler ile yerlerinden sökülüp atılmalarına yönelik katliamlar bir tarafa bırakılacak olursa, tarih boyunca fetihler sonucunda ele geçen ve İslâm'a açılan topraklarda bugün dahi hâlâ Müslüman millet ve devletlerin yaşadıkları görülür. Bu gerçek, İslâm fetihlerinin geçici değil devamlı, kalıcı ve aynı zamanda çok tesirli ve köklü olduğunun açık bir delili olup tevhid akîdesini esas alan ve fıtrî bir din olan İslâmiyet'in taşıdığı ehemmiyetle Müslümanların fethettikleri yerleri en iyi şekilde yönetmelerinin bir sonucudur.[409]

ii. Fetihlerden Sonra Gayri Müslimlerin Statüsü

Yahudi kroniklerin fetihlerle bağlantılı değindikleri konulardan biri de fetihlerin sonucu olarak gündeme gelen *"zimmi"* statüsü ile İslâm devletinin tebaası konumuna girmeleridir.

Müslümanlar İslâm hakimiyetine giren gayri müslimlere verdikleri *"zimmet"* akdiyle onların din ve vicdan hürriyetle-

---

[408] Gans, *Tsemalı David*, s. 264.

[409] Fayda, *Halid b. Velid*, s. 296-297; a.mlf., "Fetih", *DİA*, XII, 469.

rini garanti altına almış; bu akitle devlet, Müslüman olmayı kabul etmeyip tebaası olarak yaşamayı tercih eden zimmilerin din ve inançlarında sebat etmelerini ve bunun gereğini yerine getirmelerini kabul etmiş olmaktadır. İslâm toplumunda insanların İslâm'a davet edilmesi teşvik edilmiş, ancak dinlerini değiştirmeleri için baskı yapılması kesinlikle yasaklamıştır.[410] Öneminden dolayı bu statü halife veya sultanların inisiyatifine bırakılmamış; daha Hz. Muhammed'in hayatta olduğu bir dönemde Kur'ân'ın prensipleri doğrultusunda uygulamalı olarak gösterilmiştir.

İslâm tarihinin değişik dönemlerinde İslâm dünyasındaki iç çekişmeler ya da diğer gayri müslimlerin tavırlarına bağlı olarak zimmîler İslâm toplumunda zaman zaman zor durumlar yaşasa da, onların bu statülerine her zaman dikkat edilegelmiştir. Bu uygulamanın bir sonucu olarak İslâm idaresinde gayri müslimler, devlete olan bağlılıkları devam ettiği müddetçe "devlet içinde devlet olmaktan da öte" bir statüye sahip olmuşlardır.

İslâmiyet'teki bu statüye, kısmen çarpıtılmakla beraber Yahudi kronikler tarafından da dikkat çekilmiştir. Hz. Muhammed'in, arkadaşlarına, insanlara gidip kendisinin gölgesine sığınmaya davet etmelerini emrettiğini belirten Kapsali, O'nun (as.) diğer din mensuplarını, dinlerine düzdüğü kurnazca övgülerle kendisine bağladığını, bunun neticesi olarak da O'na (as.) pek çok insanın tâbi olduğunu söyler: "*O, onları imanından tamamen koparmıyor; onlar da O'nu sadece [bir başka millete gönderilmiş bir] peygamber kabul ediyorlardı.*"[411]

XIV. asırda kaleme alınan Samirî kronikte Hz. Muhammed'in verdiği emanda, Yahudilere verilen "*zimmet*"in detayları nakledilmiştir. Her ne kadar kronikteki bilgi sonradan uydurulmuşsa da, baştan beri özelde Samirî, genelde ise diğer

---

410 Bakara, 2/256. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1991, III, 263.

411 Kapsali, *Seder*, I, 37.

gayri müslimlerin fiilî statüleri hep bu çerçevede olduğu için, bir hakikat olarak uydurma belgeye de girmiştir: *"Bu emanla beldenizdeki canlar, mallar, evlatlar, mabetler ve bunlar için tahsis edilen vakıflar her türlü taarruz ve tasalluta karşı güven içerisindedir. Bu emanla Filistin'deki diğer halklar gibi siz de barış ve güvenlik içerisinde olun."*[412] Samirî kronikte ayrıca Kur'ân'da da bahsi geçen *"lâ misâse"* de *"zimmet"* bağlamında kullanılarak farklı bir formata sokulmuştur. Bilindiği üzere Kur'ân'a göre Samirî, İsrailoğulları Mısır'dan çıktıktan sonra, Musa'nın Allah'tan emir almak için yanlarından ayrıldığı sırada dönüşünün uzaması üzerine altından bir buzağı yapmıştı. Allah Teâla Musa'ya Samirî'nin İsrailoğulları'nı dinden döndürmesiyle ilgili bu olayı haber vermiş, Musa da büyük bir öfkeyle İsrailoğulları'nın bulunduğu yere dönmüştü. Kavminin bu aptalca hareketine çok üzülen Musa önce, vekil olarak bıraktığı kardeşi Harun'a çıkışmış; ancak o, bütün çabasına rağmen onları bu sapkın davranışlarından vazgeçiremediğini söylemişti. Bunun üzerine Musa, kızgın bir şekilde Samirî'ye böyle bir işe kalkışma sebebini sormuş; Samirî de önceden onun (Musa) dinine tâbi olduğunu, ancak sonra dini terk ederek nefsinin hoş gösterdiği altın buzağıya tapmaya başladığını belirtmiştir. Onu dinlerken öfkesi daha da artan Musa, Samirî'yi huzurundan kovmuş, âhirette çekeceği büyük azaptan başka, bu dünyada hayatı boyunca (insanlardan kaçmak ve) *"Bana dokunmayın"* (lâ misâse: لا مساس) demekle cezalandırıldığını söylemiştir.[413] Samirî kronikte bu olay *"eman-cizye-zimmet"* bağlamında, Samirîlerin kendilerini garantiye alma amaçlı kullanılmıştır.[414]

---

[412] Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.

[413] Samirî ile ilgili kıssa Kur'ân'da iki ayrı yerde anlatılmıştır. Bkz. A'râf 7/148-154; Tâhâ 20/85-98. Konuyla ilgili detaylar için bkz. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2004, II, 71-72; İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2004, s. 461-467.

[414] Makrizî, *el-Hıtat*, II, 478; Jarl Fossum, "Samaritan Sects and Movements", *The Samaritans*, ed. Alan D. Crown, Tübingen 1989, s. 348. Bu kıssanın polemiğe dönük bir yönü de mevcut olup Kur'ân'da Samirî kıssasında yer alan ifadeyi gölgeleme amaçlı da kullanılmıştır. *"Lâ misâse"*, Müslümanların Samirîler

Kroniklere fetihlerden sonra Müslümanların Yahudilere karşı muamelelerine dair çok fazla bilgi yansımamıştır. Ancak Sambari, Yahudilerin İslâm hakimiyetine girmelerini, daha çok sürgünlerin felsefî arka planı ile açıklamıştır. Ona göre İsrailoğulları işledikleri günah sebebiyle Tanrı tarafından sürgüne gönderilmiş; İslâm hakimiyetinde bu çilelerini çekmeye devam etmektedirler.[415]

Fetihlerden sonra konan vergilere ise sadece bir kronikte değinilmiştir. Samirî tarihçi Ebü'l-Feth, Filistin'de fetihlerden sonra bölgedeki gayri müslimler veya en azından Samirîlere konan vergiler hakkında bilgi veren yegâne tarihçidir. Kroniğinden gayri müslim tebaaya arazi vergisi (*haraç*) dışında senelik 4 dirhem nakdi, 1 mihlât (?) buğday şeklinde aynî *cizye* takdir edildiğini öğreniyoruz.[416]

Kronikler içerisinde sadece Sambari, Yahudilerin de dahil olduğu gayri müslim tebaanın İslâm devleti içerisindeki konumuna değinmiştir. Bunda onun Mısır'da yaşamasının etkili olduğu söylenebilir. Gerçi değindiği konular orijinal olmayıp esasen Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniye*'sinin 13. Bâbı'nda bahsettiği[417] *cizye*nin hukuki yapısı ile gayri müslimlerin uyması gereken değişik hükümlerin kısmî değişikliklerle İbranîce tercümesinin aktarılmasından ibarettir.[418]

Sambari, bu kısımların tercümesini kendisi yapmamıştır. Tercüme, *yeşiva*sında öğrenim gördüğü Rabbi Avraham Skandari (İskenderiyeli İbrahim)[419] tarafından yapılmıştır. Mâverdî'den yapılan tercüme genel anlamda sağlıklı olmakla birlikte, Sambari'nin dediği gibi "kelime kelime" de yapıl-

---

için kullandığı Kur'ân kaynaklı bir terim olup, "*zimmet*" anlamında değil, dindaşları dışında herkesi murdar kabul eden Samirîlerin dokunma korkusuyla kendilerinden olmayanlarla bir araya gelmekten kaçınmalarını belirtmek amacıyla kullanılan bir ifadedir.

415 Sambari, s. 26 (Neşredenin Girişi).

416 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.

417 Bkz. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniye*, Beyrut 1985, s. 183-186.

418 Bkz. Sambari, s. 96. vd.

419 Bkz. Sambari, s. 315.

mamış; bazı cümleler tercüme edilmediği gibi, bazı önemli bilgiler de atlanmıştır. "Ehl-i kitab"tan bahsedilen kısımlarda ise polemiğe girilerek Hıristiyanlık eleştirisi yapılmıştır.

Sambari'nin ifadesine göre bu hükümler aslında Hz. Muhammed tarafından *haham*ların etkisi ile Yahudilere verilmiş; Hz. Ömer'in hilafeti sırasında da kayda geçirilmiştir. Kayda geçiren ise Sambari'nin "Ömer b. el-'Âs" şeklinde yanlış olarak kaydettiği 'Amr b. el-Âs'dır.[420]

Yahudilerin Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretten sonra hazırlanan *Vesîka*'ya (Medine Vesikası) çeşitli şartlarla dahil oldukları bilinmektedir. *Vesîka*'da ayrı bir cemaat olarak kabul edilen Yahudilerin hak ve yükümlülükleri tespit edilmiş, kendilerine adlî ve hukukî özerklik verilerek anlaşamadıkları konularda Hz. Muhammed'e müracaat imkânı tanınmış, şehrin ortak savunulması, diyet ve benzeri giderlere ortak olmaları gibi konular kabul edilmişti.[421] Yahudilerin Medine'den sürülmesinden sonra vesikadaki çoğu hüküm kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Bu sebeple Sambari'nin yer verdiği şartlar, sonraki dönem uygulamaları ile şekillenen ve kural haline gelen uygulamaları yansıtmaktadır.

Sambari, "ehl-i kitab"ın, Mâverdî'de kaydedildiği üzere "Yahudiler, Hıristiyanlar ve Mecusîler" olduğunu belirttikten sonra, aldığı kaynaktan farklı olarak bunlar hakkında kısmen polemik içeren izahlara girişmiştir. "Hıristiyanlar"dan maksat, Hz. İsa ve onun tarafından yazılan İncil'e (*Evangiliyon*) inananlar olduğunu belirten Sambari, Hz. İsa'nın Yahudiliği neshetmek üzere değil, aksine tamamlamak üzere görevlendirildiği, ancak bunun şakirtleri tarafın-

---

[420] Sambari, s. 95.

[421] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 197; Fayda, *Ömer*, s. 116; Yücel, "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitapla İlişkileri", s. 75-76. Yahudilerin hicretten hemen sonra bu *Vesîka*'da yer almadığını belirten Hamidullah, onların Bedir zaferinden sonra liderleri Ka'b b. Eşref'in öldürülmesiyle korkuya kapılıp bir müdafaa ve ihtiyaç halinde karşılıklı yardım esasına dayanan bir sözleşme yapma gereği duymalarından dolayı, sonradan dahil olduklarını belirtir. Bkz. *a.g.e.*, s. 194.

dan kasten değiştirildiği görüşündedir.[422] Sambari, *cizye* alınan kesimler olan Mecusîler ve Sâbiîler hakkında ise polemiğe girmeksizin bilgi vermiştir. Her iki konudaki kaynağı da Rav Şim'on ben Tsemah Duran'ın (*RaŞBaTS*) *Keşet u Magen* isimli eseri olan[423] Sambari'nin naklettiği bilgiye göre, "Emgoşîler" olarak isimlendirilen "Mecusîler", düalist bir inanca sahip olup iyilikler ve kötülükler tanrısına inanmaktadır. Minay (מינאי) isimli bir adam tarafından kurulan bu din, Sasanî Kisrası I. Şapur'a da tebliğ edilmiş; ancak Şapur, Minay'ı katletmiştir.[424] Sambari'nin *RaŞBaTS*'tan naklettiği bu bilginin düzeltilmesi gerekir. Zira, III. yüzyılda Mani (216-276) tarafından kurulan Maniheizm, I. Şapur (241-272) tarafından gördüğü müsamaha nedeniyle başta İran olmak üzere çeşitli bölgelerde yayılma fırsatı bulmuştu. Bu müsamaha I. Behram (273-276) zamanına kadar devam etmişse de, dönemin sonlarında imparatorluğun Mecusî baş rahibi Kartir öncülüğünde Maniheistler'e karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatılmış; neticede Mani yakalanarak zindana atılmış ve 276 yılında da öldürülmüştü.[425] Yahudi tarihçinin Mani'nin katlinden sonra Mecusîliğin hızla yayıldığı bilgisi[426] ise doğrudur. Mani'nin ölümünden sonra öğrencileri tarafından devam ettirilen misyonu gelişmiş bir misyonerlik teşkilâtına sahip olmaları nedeniyle Güney İran ve Mezopotamya sınırlarını aşarak Mısır, Anadolu, Avrupa ve Asya içlerine kadar ulaşmış; bu gayretler neticesinde Maniheizm, IV. yüzyılda Hıristiyanlığın en büyük rakibi haline gelmişti. VIII. yüzyılda ise Doğu Türkistan'da Uygurlar'ın resmî dini olmuştur. Mezopotamya ve İran'ın VII. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle Maniheistlere zimmîlik statü-

[422] Sambari, s. 96.

[423] Bkz. Sambari, s. 96-97.

[424] Sambari, s. 97.

[425] Konu ile ilgili olarak bkz. Cahit Kara, *İslâm Coğrafyasında Mecusîler (Emevîlerin Sonuna Kadar)*, [Basılmamış Doktora Tezi], AÜSBE: Ankara 2007, s. 25; Şinasi Gündüz, "Maniheizm", *DİA*, XXVII, 575.

[426] Sambari, s. 97.

sü tanınmış ve genelde dinî açıdan kendilerine müsamaha gösterilmiştir.[427]

Sambari'nin yine *RaŞBaTS*'tan naklettiği Sâbiîler ise, ifadesine göre, eski dönemlerde yaşamış bir filozoflar fırkası olup en belirgin özellikleri tenasüh eden ruhun Tanrı olduğuna inanmalarıdır.[428]

Mâverdî'de olmayan ve polemik amaçlı değindiği bu uzun izahlardan sonra Sambari, *cizye*, *cizye* vermekle mükellef kimseler, *cizye* miktarı, alınma zamanı, *cizye*den muafiyet durumu, gayri müslimlere *cizye* haricinde yüklenen ek mükellefiyetler, gayri müslimlerin İslâm mahkemelerine müracaat durumları, eman verme durumları, *müste'men* olarak ülkeye gelenlerin durumu, mabetlerin bakım ve onarımı, yeni mabetlerin inşâsı, ahitlerini bozan gayri müslimlere karşı yaptırımlar gibi konulara yer vermiş; yine Mâverdî'den naklen gayri müslimlerin uymak zorunda oldukları kuralları nakletmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, bu kısımlar nakledilirken, bazı kısımlar atlanmıştır. Meselâ Sambari ya da bu bölümü tercüme eden Ya'kov Skandari, Mâverdî'de yer alan, Müslüman olan bir kimsenin, zimmetinde bir borç olması durumunda *cizye*sinin düşmeyeceği şeklindeki maddeyi vermemiştir.[429] Şartta geçen "Müslüman olma" ifadesinin dindaşlarına örtülü bir mesaj olabileceğini düşündüklerinden olsa gerek, bu ifade tercüme edilmemiştir. Benzer şekilde Sambari, *zimmi*lerin Müslümanlara karşı savaş açmaları halinde *harbî* durumuna düşüp kendileri ile savaşılacağı şeklindeki bir maddeyi de atlamıştır.[430]

Kaynağında (Mâverdî) olduğu gibi, İslâm himayesine giren gayri müslimlerin uymak zorunda olduğu kurallar iki başlıkta değerlendirilmiştir: Gayri müslimlerin anlaşmalar

[427] Kara, *İslâm Coğrafyasında Mecusîler*, s. 25-26; Gündüz, "Maniheizm", *DİA*, XXVII, 575.

[428] Sambari, s. 97.

[429] Krş. Sambari, s. 100; Mâverdî, s. 185.

[430] Krş. Sambari, s. 101; Mâverdî, s. 186.

sırasında şart koşulmasa dahi kesin olarak uymak zorunda olduğu kurallar (*mehuyav/müstehak*) ile anlaşmalar sırasında şart koşulan, ancak zamandan zamana ve idareden idareye değişen kurallar (*rauy/müstehab*).

Kur'ân hakkında kötü bir şey söylenmemesi, tahrif edildiği iddiasında bulunulmaması; Hz. Muhammed'in (*ha-Şaliah*) yalancılıkla itham edilmemesi; İslâmiyet'in (*Dat Yişma'elim*) yalan din olarak gösterilerek hakkında kötü ifadeler kullanılmaması; Müslüman bir hanımın (*işa Yişma'elit*) zinakârlıkla suçlanmaması, nikâh ile de olsa kendisi ile evlenilmemesi; herhangi bir müslümanın dini hakkında şüpheye düşürülmemesi; mal ve emlâkına tecavüz edilmemesi; Müslümanların düşmanlarına yardım edilmemesi, onlara kötü gözle bakılmaması gibi şartlar "zorunlu" olup gayri müslimlerin her durumda uymak zorunda oldukları "kurallar"dır. Şartlardan herhangi birine uyulmaması, anlaşmanın ihlâli, dolayısıyla zimmetin düşmesi anlamına gelmektedir.[431]

Sambari, yine Mâverdî'den naklen, anlaşma şartlarına dahil edildiği takdirde uyulması gereken şartları (*müstehab/rauy*) ise şöyle sıralar: Ğiyar veya zünnar gibi Müslümanlardan farklı, kendilerine ait giysiler giyilmesi; evlerin Müslüman evlerinden yüksek inşâ edilmemesi; çan sesleri ya da kutsal kitaplarını okurken, Müslümanlara işittirecek şekilde çalınmaması ya da okunmaması; Müslümanların yanında Üzeyir veya Mesih'in (Hz. İsa) "Allah'ın oğlu" olduğu şeklinde ifadeler kullanılmaması; şaraplarını açıktan içmemeleri, haçlarını ve domuzları ulu orta sergilememeleri, ölülerini nümayişle defnetmemeleri; koşu ve binek atlarına değil, merkep veya katırlara binmeleri. Bu şartlar başta şart koşulmazsa gayri müslimlerin uyma zorunluluğu olmadığı gibi ceza alma durumları da yoktur.[432]

---

[431] Sambari, s. 98-99.
[432] Sambari, s. 99.

3. Ashâb-ı Kirâm

Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in bazı yakın arkadaşları hakkında da bilgi verilmiştir.

Bilindiği üzere Hz. Muhammed'i görüp inanan kimselere "Ashâb" veya "Sahâbe" adı verilmektedir. Ashâb nesli Hz. Muhammed'e gösterdiği bağlılık ve teslimiyet, O'na (as.) verdiği destek, hem hayatında hem de vefâtından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptıkları olağanüstü çalışmalar nedeniyle, Müslümanların gönül dünyalarında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Büyük bir kısmı, daha önce yaşadığı şirk hayatından Kur'ân ve Hz. Muhammed'in terbiyesi ile kurtularak yepyeni bir hayata kavuşan "Ashâb", O'ndan (as.) öğrendikleri İslâm'ı güzel yaşamak suretiyle kendilerinden sonra gelen Müslümanlara örnek olmuşlardır. İslâmiyet onların güzel davranışları sayesinde kök salıp yayılmıştır.[433]

"Ashâb"ın bu misyonuna, Yahudi tarihçi Eliyahu Kapsali de dikkat çekmiştir. İfadesine göre Hz. Muhammed zamanında İslâmiyet'in değişik coğrafyalara yayılmasında ilk Müslümanlar arasından seçilip gönderilen samimi, gayretli ve heyecanlı kimselerin (*Ashâb*) çok büyük katkısı olmuş; İslâmiyet bunlar sayesinde hızlı bir şekilde yayılmıştır.[434]

Kur'ân'ın değişik sûrelerinde kendilerinden övgüyle bahsedilen "Ashâb"ın[435] Müslümanların gönül dünyasında hepsinin ayrı bir değeri olmakla birlikte, bazı kriterler esas alınarak aralarında çeşitli tasnifler yapılmıştır. İslâm alimleri İslâm'da öncelik, hizmette üstünlük, Hz. Muhammed'e yakınlık gibi birtakım ölçülerden hareketle, İslâm'a giren ilk sahabî Hz. Ebû Bekir'in "ashabın en faziletlisi" olduğu yaygın olarak kabul edilen bir husustur. Hz. Ebû Bekir'i fazilette hepsi de İs-

---

433 Bkz. İsmail Lütfi Çakan, *Sahâbe Kıvamı*, İstanbul 2011, s. 14-16; Mehmet Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 491.

434 Kapsali, *Seder*, I, 37.

435 Meselâ bkz. Bakara 2/143; Âl-i İmrân 3/110, 172-173; Enfâl 8/74; Tevbe 9/100; Haşr 59/8-9.

lâmiyet'in en zor zamanlarında Müslümanlığı kabul eden Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali takip etmektedir.[436]

Bu durum Yahudi kronik yazarlarının da dikkatini çekmiş; yazdıkları kitaplarda bahsi geçen sahabîlere ve fonksiyonlarına yer vermişlerdir. Ancak kroniklere yansıyan manzara, Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin, "Ashâb" ve o dönemdeki diğer Araplara bakışından çok da farklı değildir. Bu durum, Yahudilerin düşünce dünyasındaki Hz. Muhammed ve O'nunla bağlantılı hususlara bakıştaki geleneksel önyargıyı da yansıtmaktadır.

Kroniklerde verilen bilgilere göre Hz. Muhammed'e Yahudiler gibi "ehl-i kitab"tan ziyade, boş, cahil ve avare insanlar(!) inanmış ve etrafına toplanmıştır.[437] Getirdiği yeni din ise daha çok avamın hoşuna gitmiştir.[438] Özenli ve bilinçli seçilen bu ifadelerle aslında "Ashâb" ne yaptığını bilmeyen, cahil insanlar konumuna indirgenmek istenmiştir. Yahudilerde "öteki"ne bu bakış, bir yönüyle asırların getirdiği dışlanmışlıkları ve seçilmişlikleri(!) ile de bağlantılıdır. Tarihsel süreçte yaşadıkları aşağılanma ve dışlanmışlık kendilerinde "diğer milletlerden üstün oldukları" anlayışını ortaya çıkarmış; bu anlayış maalesef dinî metinlere de dahil edilerek dogma halini almıştır. Yahudiler, "Yahudi olmayan"lar için "*goy*" terimini kullanmaktadır. Yahudilikte "*goy*"a, yani "*öteki*"ne bakış daha çok Talmud'ta şekillenmiş, tarihî süreçte geçirdikleri tecrübe ile de pratik hayata yansıtılmıştır. "Öteki"ne bakış zaman, zemin, din adamından din adamına ve olaydan olaya farklılık göstermektedir. Bu anlayışın yansıması olarak Talmud'ta Yahudi olmayana (*goy*) "*Yahudi olmayanların en iyisinin dahi öldürülmesinden*", "*Yargı gününde Yahudi ile Yahudi olmayan arasında bir farkın olmayacağı*"na kadar geniş bir perspektifle bakılmıştır.[439] Kur'ân'ın, Medine Yahudilerinde var olduğunu be-

---

[436] Konuyla ilgili olarak bkz. Efendioğlu, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 493.
[437] Meselâ bkz. Kapsali, *Seder*, I, 39; Sambari, s. 92.
[438] Kapsali, *Seder*, I, 36.
[439] Babil Talmudu, Baba Kama 117a; Avoda Zara 25b.

lirttiği bu tutum, daha çok Talmud'un "öteki"ne acımasız bakışını yansıtmaktadır. Bu bakışa göre bir Yahudinin Yahudi olmayana karşı herhangi bir yükümlülüğü yoktur. Dolayısıyla Yahudi olmayan birine ait bir malın zayi edilmesi durumunda malı tazmin etmek gerekmediği gibi,[440] bağından koparılan salkımı almanın da herhangi bir mahzuru yoktur.[441] Yahudi olmayanlar (*goyim*) ahlâken düşük, sahtekâr ve güvenilmez insanlardır.[442]

Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin genelde "öteki"ne özelde ise "Araplar"a bakışı bu kabul üzerine oturmuştur. Kur'ân'da Medine Yahudilerinin "*Ümmilere karşı bir sorumluluğunun olmadığı*" şeklinde bir inanca sahip olduğu belirtilir.[443] Âyette bahsi geçen "*ümmî*" terimi ile Yahudilerin "cahil halk/bedevî"ler için kullandığı terim "'*am ha-arets*" kast edilmektedir. Yahudi literatüründe dinî endişeleri olmayan, dinî emirlere aldırmayan ve hayatını dine göre tanzim etmeyen kimseler için "*ümmî*" manasındaki "'*am ha-arets*" tabiri kullanılmaktadır.[444] Ancak terim bu anlamı, Mabed'in yıkılmasından sonra kazanmıştır. Kur'ân'da ise kelime, Ahd-i Atîk'teki, bir diğer deyişle Kitab-ı Mukaddes döneminde ifade ettiği anlamda kullanılmaktadır. Ahd-i Atîk'te "'*am ha-arets*" terimi, "Yahudi olmayanlar"[445] ve "Yahudiler dışındaki halklar"[446] için kullanılmaktadır. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin, Arapların mallarını haksız yeme konusunda herhangi bir endişe taşımadıkları, hatta buna dinen cevaz verildiği görüşünde oldukları rivayet edilir.[447]

---

440 Babil Talmudu, Baba Kama 113b.

441 Babil Talmudu, Baba Batra 54b.

442 Babil Talmudu, Baba Kama 15a; Bikurim 13b.

443 Âl-i İmrân 3/75. İbn Abbâs, gayri müslim tebaanın mallarının rızaları dışında alınmasını Yahudilerin bu düşüncesine benzetir. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 402.

444 Konuyla ilgili (*'Am ha-arets*) daha fazla bilgi için bkz. A'hron Oppenheimer, "Am ha-Arez", *EJd*, II, 152.

445 Bkz. Tekvin 42/6; Sayılar 14/9; Ezra 4/4.

446 Bkz. Tesniye 28/10; I. Krallar 8/43.

447 Meselâ bkz. İbn Ebû Hâtim, II, 684; İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 402. Kur'ân'da Yahudi-

Medine Yahudilerinin genelde çağdaşı Arap, özelde ise Hz. Muhammed'in arkadaşları olan Araplara bakışı bu olunca, aynı kaynaktan beslenen sonraki dönem Yahudi literatürüne yansıyan bakış da farklı olmamıştır. Bu bakışın bir yönüyle Arapların mensup olduğu soy ile de bağlatısı vardır. Esasen Tevrat'a dayanan bu bakışta Hz. Muhammed'in neslinin dayandığı Hz. İsmail ile soyu İsmailîler, Hz. İshâk ve nesli, yani Yahudiler karşısında olumsuz yönleri ön plana çıkarılmıştır. İsmailîler özellikle Kitab-ı Mukaddes sonrası Yahudi edebiyatı ile *hagada* ve *midraş* literatüründe putperest, hırsız, saldırgan, çölde yaşayan, avcılıkla geçinen, Tanrı bilgisinden nasipsiz bir millet olarak tasvir edilmiştir.[448] Bu soya mensup olan Hz. Muhammed ve getirdiği yeni dine bakış da bu bağlamda şekillenmiştir.

Yahudi kroniklerin Hz. Muhammed'in "Ashâb"ı içerisinde en fazla bahsettiği şahsiyetler, Müslümanların gönül dünyalarında en faziletli kabul ettiği Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Kroniklerde yer verilen bir diğer sahabî ise eski dindaşları olan Abdullah b. Selâm'dır.

Ancak baştan belirtilmelidir ki, Hz. Ömer hariç, diğer sahabîler hakkında verilen bilgiler hiç de olumlu değildir. Üstelik bu bilgiler tamamen uydurma olup dinî taassup ve İslâm düşmanlığının bir sonucu olarak yazıya dökülmüştür.

Yahudi kroniklerde bahsi geçen sahabîler şunlardır:

---

lerin Talmud kaynaklı bu tutumları şiddetle reddedilmiş; bu anlayışları "Allah'a yalan isnat etmek" olarak nitelenmiştir (Âl-i İmrân 3/75). Yorum için bkz. Mukâtil, I, 277. Tevrat'ta hak ile olmadıkça insanların kan ve mallarının haram olduğu belirtilir. Kur'ân, buluntu eşyanın sahibine iâdesini emreden Tevrat pasajını (Tesniye 22/1-3) hatırlatır gibidir. Buradaki asıl tenkit, buluntu eşyanın Yahudi olmayan birine ait olması durumunda iadesi gerekmediğini ifade eden Talmud'a (Baba Kama 113b) yönelik durmaktadır.

448 Meselâ bkz. Tora, *Bereşit*, I, 109; Eyüb 12/6; Carol Bakhos, *Ishmael on the Border, Rabbinic Portrayals of the First Arab*, State University of New York, Albany: 2006, s. 67 vd.; Harman, "İsmâil", *DİA*, XXIII, 76-80.

a. Hz. Ebû Bekir

İslâm kaynaklarında yer alan bilgilere göre Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'ten iki sene sonra Mekke'de doğmuş olup ilk müslümanlardandır. Teym kabilesine mensup olan Ebû Bekir'in soyu Mürre b. Ka'b'da Hz. Muhammed ile birleşmektedir. İslâm öncesi dönemde soyunda ayıplanacak bir husus bulunmadığı için kaynaklarda "Atîk" olarak zikredilen Hz. Ebû Bekir, İslâm'dan önceki otuz sekiz yıllık hayatında içki kullanmamış, putlara tapmamış, o dönemin her türlü kötülüğünden, şeref ve haysiyet kırıcı davranışlarından uzak durmuş, güzel ahlâkı ve dürüstlüğü ile meşhur olmuştur. Miraç olayında tereddütsüz tasdik ettiği için Hz. Muhammed tarafından kendisine "Sıddîk" lakabı verilmiş ve tarihte daha çok bu lakabı ile anılır olmuştur. Mekke döneminde Hz. Muhammed'e her konuda destek olan Ebû Bekir, Müslüman oldukları için Kureyş'in ağır işkencelerine maruz kalan köleleri satın alıp azat ederdi. Hicret'te Hz. Muhammed'in yanındaki yegâne kimse olan Hz. Ebû Bekir, Medine döneminde de İslâm uğruna hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Mescid-i Nebevî'nin arsasını satın almış, birkaç olay dışında Hz. Muhammed'in yanından hiç ayrılmamıştır. Sağlığında annesi, babası ve bütün çocukları Müslüman olan yegâne sahabîdir. Kızı Hz. Ayşe dolayısıyla da Hz. Muhammed'in kayınpederidir.

Hz. Muhammed son hastalığında, imamlığa, Hz. Ebû Bekir'i geçirmiş ve kendisi de arkasında namaz kılmıştır. Hz. Muhammed'in vefâtında soğukkanlılığıyla arkadaşlarını yatıştıran da odur.

Müslümanların ilk halifesi olan Hz. Ebû Bekir, iki yıldan fazla süre ile sürdürdüğü hilafet görevinde *ridde* adı verilen dinden dönme teşebbüslerini olağanüstü karizma ve dirayeti ile engellemiş, İslâm Devleti'nin dağılmasını önlediği gibi, İran ve Bizans üzerine aynı anda ordu göndermek suretiyle fetihlerin devamını da sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm onun hilâfeti döneminde toplanıp bir araya getirilmiştir.

Hz. Muhammed'e uyma ve O'nu (as.) izlemedeki hassasiyeti ile Ashâb arasında temâyüz etmiş olan Hz. Ebû Bekir, 13/634 yılında Medine'de vefat etmiş; Hz. Muhammed'in yanına defnedilmiştir.[449]

Hayatını İslâm kaynaklarından özetlemeye çalıştığımız Hz. Ebû Bekir hakkında Yahudi kroniklerin verdiği bilgilerin, yukarıda verilen bilgilerle örtüşen hiçbir yanı yoktur. Örtüştürülebilecek yegâne bilgi, Hz. Ebû Bekir zamanında gerçekleşen fetihlerdir; ancak bu bilgi de kroniklerde farklı bir bağlamda çarpıtılarak verilmiştir.

Kapsali ve onun eserini referans alan Sambari'de Hz. Ebû Bekir'in Yahudi kökenli olduğuna dair tarihî rivayetlerle hiçbir şekilde örtüşmeyen bir bilgi nakledilmiştir. Söz konusu kroniklerin ifadesine göre Hz. Ebû Bekir, Yahudi soyundan olup Yahudilerin sürgünde cemaat liderliğini yapan *re'sü'l-câlût*un oğludur.[450] Benzer bilgileri nakleden Sambari, Ebû Bekir'in *re'sü'l-câlût* olarak isimlendirilen bir *gaon*un oğlu olduğunu söyler.[451] Sambari, *re'sü'l-câlûtluk* ile *gaon*luk kurumunu karıştırmış gözükmektedir. İlki, Yahudilerin sürgünde yaşadıkları devletin nezdindeki siyasî temsilci olup *gaon*luk ise cemaati dinî konularda sevk ve idare eden dinî liderliktir.[452]

Kapsali ve Sambari'nin müşterek nakillerine göre aslen Yahudi olan(!) Hz. Ebû Bekir müslüman olmuş; Müslümanlığından sonra da Hz. Muhammed'in yanından ayrılmaz olmuştur. Bu Yahudi tarihçilere göre Hz. Ebû Bekir'in

---

[449] Hz. Ebû Bekir hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101-108; Apak, s. 39-92; Kettânî, I, 98, 146-147; Hüseyin Algül, "Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *İSTEM* 1 (2003), s. 25-40; a.mlf., "Hz. Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *İSTEM* 6 (2005), s. 105-120; İsrafil Balcı, "Hz. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare", *OMÜİFD* 11 (1999), s. 185 vd.

[450] Kapsali, *Seder*, I, 38.

[451] Sambari, s. 93.

[452] Bu kurumların Yahudi tarihindeki yeri ve önemleri hakkında bkz. Arslantaş, *İslâm Toplumunda Yahudiler*, s. 116 vd; s. 132 vd.

müslümanlığı samimi bir müslümanlık değildir. Hz. Ebû Bekir, gün geçtikçe güçlenen Hz. Muhammed'in hakimiyetini iyice pekiştirdiğini görünce hem aşağılanıp hakaret görmemek hem de yöneticilik makamını bırakmamak için müslüman olmuş; adını da Ebû Bekir olarak değiştirmiştir.[453] Her iki kronikte de onun müslüman olmadan önceki adı verilmemiştir. Kroniklerde Hz. Ebû Bekir, Hz. Muhammed'in "günah", "yok edicilik" ve "hilekârlık"ta(!) suç ortağı olarak takdim edilmiştir.[454]

Bu iki Yahudi kronikte ayrıca Hz. Ebû Bekir sahtekâr biri olarak sunulmuştur. Yahudi kökenli olması dolayısıyla, Yahudilere düşman olan Rahip Bahîra'yı bir işret meclisinde, Hz. Muhammed de dahil herkesin sarhoş olduğu bir sırada Hz. Muhammed'in kılıcı ile öldüren Ebû Bekir, suçun Hz. Muhammed üzerinde kalmasını da sağlamıştır.[455] Rahib Bahîra'ya yaptıklarının anlaşılmasından sonra Hz. Muhammed'in gözünden düşmüş ve ülkeden kovulmuştur. Karısı ve iki oğlunu alarak ayrılan Ebû Bekir, Kuzey Arabistan'a giderek buradaki altmış şehri İslâm hakimiyetine sokmuş; bu başarısından sonra Hz. Muhammed'in gözünde lütuf bularak affedilmiştir.[456]

Kroniklerde Hz. Ebû Bekir zamanında gerçekleştirilen İslâm fetihleri de Yahudi büyüklerinden Raba bar Bar Hana isimli bir Talmud büyüğünün rüyası ile bağlantılı olarak anlatılmıştır. Konu ile ilgili olarak İslâm fetihleri başlığında bilgi verildiği için burada tekrar değinilmeyecektir.

Sambari'de yer alan bilgiye göre, Hz. Ebû Bekir, hicretin 11. yılında 2 yıl görev yaptıktan sonra vefât etmiştir.[457]

---

453 Kapsali, *Seder*, I, 38; Sambari, s. 93.
454 Kapsali, *Seder*, I, 38.
455 Kapsali, *Seder*, I, 39; Sambari, s. 94.
456 Kapsali, *Seder*, I, 40; Sambari, s. 94.
457 Sambari, s. 102.

b. Hz. Ömer

Hz. Ömer, Arap tarihinde meşhur Fil vakasından on üç sene sonra Mekke'de doğmuştur. Hz. Muhammed'ten 10 yaş kadar küçüktür. Kureyş kabilesinin Benû Adiy kolundan olup soyu, Ka'b b. Lüey'de Hz. Muhammed'in soyu ile birleşir. Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur; ancak babasının develerini güttüğü, iyi ata bindiği, iyi silah kullandığı ve pehlivan yapılı olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin 6. senesinde müslüman olan Hz. Ömer, İslâm ile müşerref olmasından önce müslümanlara çok fazla eziyet ederdi. Nüfuz, güç ve kuvvetiyle tanınmış biri olduğu için müslüman olması, müslümanları güçlendirdi. Kâbe'de açıktan ilk namaz, onun müslüman olmasından sonra kılınabilmiştir.

Medine'ye hicretinden sonra katıldığı *seriyye*ler dışında Hz. Muhammed'in yanından hiç ayrılmadı. Hz. Muhammed'in komutanlığını yaptığı bütün savaşlara iştirak etti. Medine'de Hz. Ebû Bekir'le birlikte Resûlullah'ın en büyük yardımcısı oldu. Kızı Hafsa dolayısıyla da Hz. Muhammed'in kayınpederidir. Hz. Muhammed'i çok sevmesinden dolayı, O'nun (as.) vefât ettiği gün kendini kaybetmiş; kılıcını çekerek, "peygamber vefat etti" diyenleri öldüreceğini söylemişti.

Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde danışmanlık ve yargıçlık yaptı. Son derece doğru ve isabetli düşünürdü. Hz. Ömer'in açıklık getirilmesini istediği hususlarda 15-20 kadar ayet nazil olmuştur. Hakkında nazil olan bu konulara, Ömer'in ayete uygun görüşleri anlamında "*Muvâfakât-ı Ömer*" adı verilmiştir. Bu özelliğinden dolayı ona (ra.) "hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamında "Farûk" lakabı verilmiştir.

Hz. Ebû Bekir'in vefâtından sonra Müslümanların ikinci halifesi oldu. İran, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır toprakları onun zamanında İslâm hakimiyetine alınmış; Kudüs, Azerbaycan, Ermenistan, Horasan, İskenderiye de onun halifeliği döneminde fethedilmiştir. Hz. Ömer zamanında yoğun imar

faaliyetleri de gerçekleştirilmiştir. Fustat, Basra ve Kûfe gibi şehirler önce ordugâh olarak kurulmuş; zamanla büyük şehirler haline gelmiştir. Fetihleri yönetip yönlendirmesi, ortaya çıkan problemlerin çözümü, esirler ve ganimetler hakkındaki yeni kararları, İslâmiyet'in tebliğ ve öğretilmesi gibi birçok konuda orijinal uygulamalar ilk defa onun zamanında hayata geçirilmiştir. Gayri müslimlerden *cizye*nin yanı sıra topraklarından alınan *"haraç"* ile tüccarlarından alınan "ticaret malları vergisi" (*uşur*) ilk defa onun zamanında yürürlüğe konmuştur.

Eşsiz adalet anlayışıyla, dünya tarihinde benzeri görülmeyen örnekler bırakan Hz. Ömer, kurduğu divan teşkilâtı ve dağıttığı maaşlarla toplumsal refahı artırmış; yardıma muhtaç kimselere maaş bağlamıştır. 23/644 yılında Medine'de gayri müslim bir köle tarafından şehit edilmiştir.[458]

Yahudi kroniklerde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin tersine Hz. Ömer'le ilgili olumsuz bir tablo çizilmemiş; çok fazla gerçek dışı bilgi verilmemiştir. Kroniklerden Şlomo Gans, Hz. Ömer'in Hz. Muhammed'in torunu (*nehedo*/ נכדו של מחמד) olduğu şeklinde bir bilgi verir ki,[459] bunun gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktur.

Hz. Ömer hakkında halifeliği döneminde İran bölgesinde gerçekleşen fetihler ve fetihlerden sonra Kisra (III.) Yezdicerd'in kızlarından birini Re'sü'l-câlût Bostanay'a eş olarak vermesi,[460] çoğu Yahudi kroniğin dikkat çektiği ortak bilgilerden biridir.

Hz. Ömer dönemi ile ilgili kroniklerde nakledilen bir diğer ortak bilgi de hilâfeti döneminde gerçekleşen ve Yahudiler açısından da büyük önem taşıyan Kudüs'ün fethidir.

---

458 Hz. Ömer hakkında bkz. Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, 44-51; Apak, s. 93-189; Sarıçam, *Hz. Ömer*, s. 89-153.

459 Gans, *Tsemah David*, s. 107, 264.

460 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34; İng. trc. 44-45; Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247; ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 18.

Kroniklerde verilen müşterek bilgiye göre, Hz. Ömer Kudüs'te Mabed'in bulunduğu tepeyi eski işlevine kavuşturmuştur. Asırlardır Hıristiyan işgali altında kalması sebebiyle harabe haline gelen Mabed alanını temizleten Hz. Ömer, inşâ ettiği mescit ile de alanı Tanrı'ya ibadet edilen bir mekâna dönüştürmüştür.[461] Mabed tepesine yapılan bu mescidin, İslâm tarihi kitaplarında olduğu gibi Yahudi kroniklerde de Hz. Süleyman'ın inşâ ettiği Mabed'le eşdeğer görülmesi ilginçtir. Konu ile ilgili rivayetler İslâm fetihlerinin anlatıldığı başlıkta detaylı verildiği için burada konuya fazla girilmeyecektir.

Yahudi kroniklerde Hz. Ömer'le bağlantılı olarak yanlış değerlendirilen bir konu da onun gayri müslimlerle ilgili yaptığı düzenlemelerdir. Okuyucu ilk bakışta, Hz. Ömer'e nispet edilen *eş-Şurûtu'l-Ömeriye* veya *Ahidnâme-yi Ömer* gibi bir belge beklemektedir;[462] ancak düzenlemeler okunduğunda bu kısmın Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniye*'sinin 13. Bâbı'nda bahsettiği *cizye* ile gayri müslimlerin uyması gereken değişik hükümleri ihtiva eden kısımların, İbranîceye tercümesi olduğu görülecektir.[463] Bu hükümlerden çoğu Hz. Ömer tarafından fiilî olarak uygulansa da, Mâverdî'deki şekli ile sistematik hale getirilmesi, süregelen uygulamalardan hareketle sonraki dönemlerde olmuştur.

Hz. Ömer dönemi ile olarak Yahudi kroniklerde daha çok başta Kudüs olmak üzere fetihlere dikkat çekilmiştir. Şam, Mısır ve İsfahan onun zamanında fethedilmiştir.[464]

Mısırlı tarihçi Sambari, Hz. Ömer zamanında fethedilen memleketi Mısır'la ilgili ilginç birkaç detaya girmiştir. Bunlardan biri Fustat şehrinin kurulması, diğeri ise Mısır'da Firavunlar döneminden beri devam ede gelen bir âdettir.

---

[461] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b; a.mlf., *Emek ha-Baha*, s. 18; Gans, *Tsemah David*, s. 107, 264.

[462] *eş-Şurûtu'l-Ömeriye* veya *Ahidnâme-yi Ömer* hakkında nitelikli bir değerlendirme için bkz. Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, s. 177-181.

[463] Bkz. Sambari, s. 96. vd.

[464] Sambari, s. 102-103.

Sambari, Fustat şehrinin inşâsına başlandığı sırada yaşanan bir aksaklığı, Yavuz Sultan Selim döneminde Mısır'ın Memlüklerden alınması ile irtibatlandırmıştır. Onun Türklere bakışını da yansıtan, bir yönüyle Türk tarihini de ilgilendiren bu olay şöyle gerçekleşmiştir: Rivayete göre Müslümanlar Fustat şehrini kurmak istediklerinde, şehrin temellerinin atılmasına karar verilmiştir. Şehrin temelinin atılma anı ile ilgili verilen bu ilginç bilgiye göre müneccim ve kâhinler, inşaat ustalarına uçları yere sarkan kuşaklar bağlamış, bunların ucuna da ziller takarak haber bekledikleri yerden (*hâtiften*) alacakları kehanetle zilleri çalmak suretiyle ustalara "başla" emri vereceklerdir. Ancak temel atmak için uygun zaman beklenirken yaşanan bir aksilik sebebiyle çıngıraklar aniden çalmaya başlamış; kâhinlerin yanlışlık olduğu, dolayısıyla başlanmaması gerektiği şeklindeki bütün uyarılarına rağmen işçiler işlerine devam etmişlerdir.[465]

Sambari, müneccimlerin zillerin beklenen zamandan önce çalmaya başlaması araştırıldığında, bu durumun, Tanrı'nın bir tehdidi olarak algılandığını; aksaklığın da bir Türk hükümdarının gelip burayı fethedeceği şeklinde yorumlandığını nakleder.[466]

Sambari'nin Mısır'ın fethi bağlamında naklettiği bir diğer konu da, bölgede Firavunlar döneminden beri uygulanan bir âdetin ilgası ile ilgilidir. Rivayete göre, Nil'in yükselme zamanlarında nehrin çevreye zarar vermesini önlemek amacıyla, güzel bir gelin (*kala yafafiya*) değerli takılarla süslenir, boynuna da altın bir gerdanlık takılarak tefler ve danslar eşliğinde Nil'in (*Ya'or*) kenarına getirilerek Kızıldeniz'e (*Yam Sof*) atılırmış. Mısır'da yaşayan halk, bu tören sayesinde Nil'in suyunun bereketli ve gür olacağına inanırmış. Mısır fâtihi Amr b. el-Âs (Sambari'de Ömer b. el-'Âs şeklinde yanlış kaydedilmiştir) fetihten sonra böyle bir âdet olduğunu duyunca halifeden ne yapılması gerektiğini

[465] Sambari, s. 102-103.
[466] Sambari, s. 103.

sormuş; halife Hz. Ömer de bu putperest âdetin ilga edilmesini emretmiştir.[467]

Sambari'nin bahsettiği bu âdetten İslâm kaynaklarında "Nil gelini töreni" şeklinde bahsedilmektedir. Yahudi tarihçinin konu ile ilgili kaynağı ise müslüman tarihçi İbn Tağriberdî'dir (ö. 874/1470).[468]

Yahudi kronikte yer alan bilgiye göre, Hz. Ömer, 10 sene idarecilik yaptıktan sonra hicrî 23 yılında vefât etmiştir.[469] Bu bilgi İslâm tarihi kaynaklarında verilen bilgi ile de örtüşmektedir.

c. Hz. Osman

Fil vakasından altı sene sonra Mekke'de dünyaya gelen Hz. Osman'ın soyu, Abdümenâf b. Kusay'da Hz. Muhammed'le birleşir. İslâmî davetin başlarında Hz. Ebû Bekir'in vasıtasıyla müslüman olmuştur. Hz. Muhammed'in Rukıye isimli kızı ile evlenen Hz. Osman, İslâmiyet'in 5. yılında (615) hanımıyla birlikte Habeşistan'a hicret etmiş; bir sene sonra dönmüş, ardından da Medine'ye hicret etmiştir. Hanımı hasta olduğu için Bedir savaşına katılamamış, ancak ganimetten kendisine pay ayrılmıştır. Rukıye'nin vefâtından sonra Hz. Muhammed, diğer kızı Ümmü Külsûm'ü de Hz. Osman'la evlendirmiştir.

---

[467] Sambari, s. 104-105.

[468] Sambari'nin "Nil ile İlgili Putperestlerin Bir Âdeti ve Bu Âdetin İlgasının Öyküsü" (*Sipur 'avoda Zara şe-be-Nilus Ota*/סיפור ע׳ז שבנילוס אותה) başlığı ile verdiği bilgiler, İbn Tağriberdi'nin *en-Nücûmü'z-Zâhire*'sindeki " ذكر ما ورد في نيل مصر : *Zikru mâ verade fi Nili Mısır*" (Dâru'l-Kütübi'l-'Alemî: Beyrut [ty], I, 44 vd.) başlıklı kısmın tercümesidir. Sambari'nin Nil nehri ile ilgili kaydettiği bilgilerin değerlendirmesi için bkz. D. Bonen, "Nilus Nahar Misrayim – Dugma le-dereh 'Avodo şel Yosef Sambari et Makorotav be-Sefer Divrey Yosef נילוס נהר מצריים דוגמה לדרך עבודו של יוסף סמברי את מקורותו בספר דברי יוסף", *Tsiyon* 47 (1982), s. 204-208. Nil hakkında bkz. Eymen Fuad Seyyid, "Nil", *DİA*, XXXIII, 122-123.

[469] Sambari, s. 104.

Bazı seferlerde Hz. Muhammed'in yerine Medine'ye vekil bırakılan Hz. Osman, Hudeybiye anlaşması öncesinde Mekke'ye elçi olarak gönderilmiştir. Çok cömert olan, çoğu askerî sefere maddi destek veren Hz. Osman, Hz. Muhammed'in vahiy katipliğini; Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ise danışmanlığını yapmıştır.

Hz. Ömer'in vefâtından sonra Medine'de yapılan seçimde müslümanlar tarafından üçüncü halife seçilmiştir. Halifeliği döneminde İslâm orduları İran'ı tamamen fethederken, Horasan'a da etkili seferler düzenlenmiştir. Diğer taraftan kuzeyde Ermeniye, Gürcistan, Dağıstan ve Azerbaycan; batıda ise Kuzey Afrika'nın fetihleri tamamlanmıştır. Bizans'tan kalan tersanelerde inşâ edilen gemilerle Akdeniz'de etkinlik gösterilmeye; Şam valisi Muaviye'nin önderliğinde Kıbrıs, Rodos ve Sicilya adalarına seferler düzenlenmeye başlamıştır.

Fetihler neticesinde gerçekleşen zenginleşmeyle birlikte toplumda lüks ve refahın arttığı Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci döneminde (650-656) dinî, siyasî ve sosyo-ekonomik problemlerden kaynaklanan bir takım sıkıntılar başlamış; İslâm tarihinin ilk büyük fitne hareketleri olarak isimlendirilen bu olayların ardından Cemel ve Sıffîn gibi etkileri günümüze kadar devam gelen kanlı savaşlar yaşanmıştır. Hz. Osman, bu karışıklıklar sırasında değişik konuları şikâyet bahanesi ile gelen bir grup isyancı tarafından 35/656 yılında Medine'de şehit edilmiştir.[470]

İslâm tarihi kaynaklarında özetle bu şekilde anlatılan Hz. Osman hakkında Yahudi kroniklerden sadece Kapsali ve ondan naklen Sambari'de çok kısa bir bilgi verilmiştir. Verilen bilgi ise bilgilendirmeden çok polemik amaçlı olup gerçeklikten uzaktır..

---

[470] Hz. Osman hakkında bkz. İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, 438-443; Apak, s. 189-280.

Kapsali'nin "Torozmani",[471] Sambari'nin ise "Toromani"[472] şeklinde kaydettiği Hz. Osman, kurnaz Hz. Muhammed'e tâbi olmuş; peygamberlik iddiasında(!) kendisine yardım etmiş, yaptığı tüm kötülüklerde(!) de kendisiyle işbirliği yapmıştır.[473]

Kapsali'de yer alan bilgilere göre Hz. Osman, Hz. Ali ile birlikte Hz. Muhammed'e Kur'ân'ın uydurulmasında yardım eden iki kişiden biridir:

"Torozmani [Hz. Osman] O'na [Muhammed] şeytanlık etmek üzere sağında otururdu. O [Muhammed] bir duvar örüyor, onlar da bu duvarı çamurla sıvayorlardı(!)"[474]

Hz. Osman hakkında verilen bilgilerden sadece, Sambari'nin, onun 12 sene idarecilik yaptıktan sonra hicretin 35. yılında vefât ettiği[475] şeklindeki bilgisi doğrudur. Bu bilgi de muhtemelen İslâm kaynaklarından alınmıştır.

d. Hz. Ali

Miladi 600 yıllarında doğan Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcasının oğludur. Beş yaşından itibaren hicrete kadar Hz. Muhammed'in yanında büyüyen Hz. Ali, çocuklardan İslâmiyet'e ilk giren; Hz. Muhammed ile de ilk namaz kılan kimsedir. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları "*Kerremallahu vecheh*" (Allah yüzünü ak etsin) dua cümlesi ile anılmıştır. Şiî kaynaklarda efsanevî kerametlerle süslense de, hicretten önceki hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Hz. Ali, hicretten sonra Hz. Muhammed'in tertip ettiği hemen hemen bütün *gazve* ve *seriyye*lere (savaşlara) katılmıştır. Hicretin ikinci yılında Hz. Fatıma ile evlenerek Hz. Muhammed'in damadı olmuştur. Medine döneminde Hz.

---

[471] Kapsali, *Seder*, I, 36.
[472] Sambari, s. 90.
[473] Sambari, s. 90.
[474] Kapsali, *Seder*, I, 38.
[475] Sambari, s. 104.

Muhammed'in özel ve vahiy kâtipliğini yapmış; Hudeybiye anlaşmasını o yazmıştır.

Hz. Muhammed'in vefâtından sonra gelen üç halife döneminde herhangi bir idarî görev almadığı gibi savaşlara da katılmayan Hz. Ali, sadece Hz. Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de vekil kalmış; Medine'de ikâmet edip dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere terciḥ etmiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halifelik makamına gelen Hz. Ali, meşruiyet krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Sahâbeden bazıları kendisine biat etmediği gibi Muaviye de Hz. Osman'ın kanını bahane ederek isyan etmiştir. Hz. Ali'nin halifelik dönemi, bu problemleri bastırmakla geçmiş ve nihayet bu ihtilâfların neticesinde ortaya çıkan Haricîler tarafından 40/661 yılında şehit edilmiştir.

Kur'ân ve sünnete tam anlamıyla bağlı olan Hz. Ali, dünyevî işlerden uzak kalmayı dileyen, İslâm tarihinin Cemel, Sıffîn ve Nehrevan gibi talihsiz vakaları sonunda gözyaşı döküp muhaliflerinin iman ve hidayetleri için dua edecek kadar hassas, takva sahibi ve idealist bir mümin olarak Müslümanların gönül dünyasında yerini almıştır.[476]

İslâm tarihi kaynaklarında bu şekilde anlatılan Hz. Ali'den Yahudi kroniklerin çoğunda ilk olarak onun *yeşiva* gaonlarından biriyle görüşmesi dolayısıyla bahsedilmiştir.

Bu rivayetlerden birinde Hz. Ali'ye, Gaon Rav Yitshak'ın Firuz Şapur Yeşivası'nda *gaon*luk yaptığı sırada onunla görüşmesi bağlamında değinilmiştir. Rivayete göre Hz. Ali, İslâmî dönemde Enbâr şehri olarak şöhret bulan Firuz Şapur'a geldiği sırada Rav Yitshak kendisini karşılamış, Hz. Ali de Rav Yitshak'a hüsn-i kabul göstermişti (*be-sever panim*).[477]

---

[476] Hz. Ali'nin hayatı hakkında bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, II, 370-374; Apak, s. 281-368; a.mlf., "Hz. Ali'nin Siyasi Kişiliği", *Hayatı Kişiliği Düşünceleri ile Hz. Ali Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Bursa 2004; Ramazan Biçer, "Kerramellahu Vecheh", *DİA*, XXV, 296-297.

[477] Şerira Gaon, s. 141, İng. trc. 125; İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45. İbn Daud'tan naklen Gans, *Tsemah David*, s. 107.

Zakuto'da ise herhangi bir detaya girilmeksizin Hz. Ali'nin Müslümanların güçlenmesinden bir süre sonra Irak'a (*Bâbil/Bavel*) geldiği kaydedilmiştir.[478]

Yahudi kroniklerden Gans ve Sambari'de, Hz. Ali'nin şehre gelişi sırasında Kisra III. Yezdicerd'in kızlarından birini Re'sü'l-câlût Bostanay'a eş olarak verdiği, kızın Yahudiliği benimsemesinden sonra *re'sü'l-câlût*un kendisi ile evlendiği belirtilirse de,[479] bu bilgi doğru değildir. Bu ikisi dışındaki diğer Yahudi kronikler, Kisra'nın kızını Bostanay'a eş olarak verenin Hz. Ömer olduğu konusunda görüş birliği içindedir.[480]

İbn Daud'ta yer alan rivayete göre bu ziyaret, yaratılışın 4420, miladın 660. yılında gerçekleşmiştir.[481] Yahudi kroniklerde Hz. Ali'nin Enbâr'ı ne münasebetle ziyaret ettiği açıklanmamıştır. Enbâr, 640 yılı civarında Hz. Ömer zamanında fethedilmiştir. Bu sebeple karşılaşmanın Hz. Ali'nin başkenti Medine'den Kûfe'ye taşıyıp Muaviye veya Haricîlere karşı mücadele etmek için destek toplamak amacıyla bölgeyi dolaştığı bir sırada gerçekleştiği söylenebilir.

Diğer taraftan bu rivayet, o dönemde en azından Irak bölgesindeki Yahudilerin Hz. Ali-Muaviye çekişmesinde tavırlarını Hz. Ali'den yana koyduklarını da göstermektedir. Zira Şerira Gaon, Yahudilerin Hz. Ali'nin gelişinden memnun kalıp kendisine itaat ettiklerini nakletmektedir.[482] Şerira Gaon'dan o sırada Enbâr şehri ve civarında 90 bin Yahudinin yaşadığı bilgisini de öğrenmekteyiz.[483]

Yahudi kroniklere Hz. Ali'nin başka yönleriyle ilgili de bazı bilgiler yansımıştır. Ancak bu bilgilerin kroniklere po-

---

478 Bkz. *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.

479 Gans, *Tsemah David*, s. 107.

480 Bkz. İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34; İng. trc. 44-45; Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247; ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 18.

481 İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45. Ondan naklen Gans, *Tsemah David*, s. 107.

482 Şerira Gaon, s. 141, İng. trc. 125.

483 Şerira Gaon, s. 141, İng. trc. 125.

lemik amaçlı yansıtılan gerçek dışı bilgiler olduğu daha baştan belirtilmelidir.

Kapsali ve ondan nakilde bulunan Sambari'de, Hz. Ali'nin aslen Yahudi olduğu şeklinde asılsız bir bilgi yer almaktadır. O'nun (ra.) çok bilge bir Yahudi olduğunu belirten Kapsali, kendisini desteklemek ve güçlendirmek için memleketinden kalkıp gelerek Hz. Muhammed'in yakınları arasına dahil olduğunu söyler.[484]

Yukarıda da işaret edildiği üzere, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu olan Hz. Ali'nin bütün nesep kitaplarında Arap-Kureyş kabilesine mensup olduğu tartışma götürmez bir gerçektir.

Sambari Hz. Ali'nin Yahudi büyüklerinden olduğunu, adını "Ali" olarak değiştirerek kurnaz Hz. Muhammed'in, yaptığı kötülüklerde(!) kendisi ile işbirliği yaptığını belirtir.[485] Kapsali, güya onun Yahudiliği terk edip bir başka dine geçmesini "*günah çirkefine bulaşmak*"(!) olarak ifade etmiştir.

Kapsali'ye göre ise Hz. Ali, Hz. Muhammed'e Kur'ân'ın uydurulmasında(!) da yardım edenlerden biridir. Hz. Muhammed, uydurduğu yeni dinin hükümlerini ağzından çıktığı şekli ile Hz. Ali'ye yazdırmıştır.[486] Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in hem özel hem de vahiy kâtipliği yaptığı doğrudur; ancak bu doğru bilgi Yahudi tarihçiler tarafından ustaca bir manevra ile başka bağlamda, yanlış amaçla kullanılmıştır.

Kapsali, Hz. Ali hakkında, Şiî kaynaklardan alındığı anlaşılan bir bilgiye daha yer vermiştir. "*Çoğu insanın naklettiğine göre...*" ifadesi ile vermeye başladığı bu bilgiye göre, pek çok kimse (Şiîler) esasen Hz. Ali'yi peygamber, Hz. Muhammed'i ise onun öğrencisi olarak kabul etmiş, bu sebeple de Hz. Ali'nin peşinden gitmiştir.[487]

---

484 Kapsali, *Seder*, I, 36; Sambari, s. 91.
485 Sambari, s. 90.
486 Kapsali, *Seder*, I, 38.
487 Kapsali, *Seder*, I, 38.

Kapsali'nin bu bilgisinin Hz. Ali'nin imâmet vasfını öne çıkaran, bu hususta Kur'ân ve sünnetin mantığıyla uyuşmayan pek çok asılsız menkıbe ve hadis ileri süren Şiîlerde yaygın olduğu bilinmektedir.[488]

Kapsali, Sünnî-Şiî ihtilâfı hakkında yaşadığı dönem, yani XVI. asırdaki durumla ilgili de bir bilgi vermiştir. Yaşadığı dönemde Safevîlerin Hz. Ali'yi bu şekilde kabul ettiklerini, dönemin güçlü bir diğer müslüman devleti Osmanlı ile en belirgin farkın (ve mücadele sebebinin) bu olduğu notunu düşmüştür.[489]

XIV. asırda kaleme alınan Samirî kronik Ebü'l-Feth'te ise Hz. Ali'ye farklı bir konu dolayısıyla yer verilmiştir. İleride gerçekleşecek fetihlerde cemaati Samirîler için eman almak üzere [Medine'ye] gelen Sarmasa can, mal, din ve mabetlerinin emniyeti için Hz. Muhammed'ten bir *zimmet* (*zimâm*) almayı başarır. Hz. Muhammed bu *zimmet*i kâtiplerinden birine yazdırır. Samirî emanı aldıktan ve huzurundan ayrıldıktan sonra yolda Âmir b. Rebîa ve Abdullah b. Cahş ile karşılaşır. Bu iki sahabî kendisine emanı Hz. Ali'ye yazdırmasının daha iyi olacağı tavsiyesinde bulunurlar. Bunun üzerine Sarmasa Hz. Muhammed'in yanına tekrar dönerek kendisine verilen *zimmet*in Ali b. Ebû Tâlib tarafından yazılmasının daha iyi olacağı şeklinde bir tavsiyede bulunulduğunu söyleyerek *zimmet*in Hz. Ali tarafından yeniden yazılmasını rica eder. Neticede Hz. Ali tarafından aynı içerikte yeni bir *zimmet* parşömene yazılarak Samirîye verilir.[490]

Dokümanda tavsiye ediciler olarak Âmir b. Rebîa ve Abdullah b. Cahş'ın niçin kaydedildiği; *zimmet*in özellikle Hz. Ali tarafından yazılmasındaki ısrarın sebebi bilinmemektedir. Ancak, Samirî kültüründe de Hz. Ali'nin "Muhammed'in kâtibi" olduğu şeklinde bir bilginin olduğu anlaşılmaktadır.

---

488 Konu ile ilgili olarak bkz. Fığlalı, "Ali", *DİA*, II, 374.
489 Kapsali, *Seder*, I, 38.
490 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.

Sambari'ye göre, Hz. Ali dört yıl idarecilik yaptıktan sonra hicretin 39. yılında vefât etmiştir. Yerine oğlu Hz. Hasan geçmiş, 45 yılında o da vefât etmiştir.[491]

e. Abdullah b. Selâm

Abdullah b. Selâm, Medine'de çok eski dönemlerden beri yerleşik Yahudi kabilesi Kaynukaoğulları'na mensuptu. Hz. Muhammed Mekke'den hicret edip Kubâ'ya ulaştığı sırada tarlasındaki işini bırakıp heyecanla O'nu (as.) görmeye gelen ilk kimselerdendi. Hz. Muhammed'e sadece Allah'tan vahiy alan kimselerin bilebileceği birtakım soruları sorduktan sonra O'nun (as.) insanlık için gönderilmiş bir peygamber olduğunu anlamış ve müslümanlığı seçmişti.[492] Bu duruma Kur'ân'da da işaret edilmiştir.[493]

Müslüman olmasından sonra Hz. Muhammed'ten henüz Müslüman olduğunu bilmeyen eski dindaşlarına kendisi hakkında soru sormasını rica etmiş; Hz. Muhammed'in bu mealdeki sorusuna Yahudiler, Abdullah b. Selâm'ın iyi bir insan ve iyi bir din adamı olduğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Muhammed onun müslüman olduğunu, Husayn olan adını Abdullah (Allah'ın kulu) olarak değiştirdiğini söyleyerek kendilerinin de onun gibi gerçeği bulabileceklerini belirtmesi üzerine hepsi birden Abdullah b. Selâm'ın kötü bir insan olduğunu söyleyivermişlerdi.[494]

Abdullah b. Selâm ve arkadaşlarının Müslüman olmasındaki yegane tesir, kendi kitaplarında âhir zamanda çıkacağı belirtilen şahsiyetle, Hz. Muhammed'in şahsiyetinin birebir örtüşmesidir. Okuduklarını ön yargısız ve tarafsız bir gözle değerlendiren Abdullah b. Selâm, müslüman olmuştur.

---

491 Sambari, s. 105.
492 İbn Sa'd, I, 236; II, 48; Belâzurî, *Ensâb*, I, 266.
493 Bkz. Ahkâf 46/10.
494 İbn Kesîr, *Tefsîr*, I, 139.

Onun müslümanlığından önce de çok dürüst ve olgun bir insan olduğu belirtilir.[495]

Abdullah b. Selâm müslüman olmasından sonra bütün ailesinin de İslâm'a girmesini sağlamış; Hz. Muhammed ile birlikte bazı savaşlara iştirak etmiştir. Hayatta iken cennetle müjdelenen nadir sahabîlerden biri olup[496] Emevîler döneminde Muaviye zamanında vefât etmiştir.[497]

Abdullah b. Selâm, Yahudi kroniklerde kendisinden bahsedilen önemli sahabîlerden biridir. Kroniklerdeki bilgilere göre, onun Yahudi kültüründeki adı 'Ovadya ben Şalom'dur. Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilânından sonra üç *haham* arkadaşı ile birlikte Hz. Muhammed'e deneme amaçlı sorular sormak üzere Suriye'den (Dimaşk) kalkıp gelmiş; ancak O'ndan (as.) etkilenerek müslüman olmuşlardır.[498]

Bu bilgi, gerçek tarihî rivayetlerde yer alan, onun Medine'nin eski sakinlerinden olan Yahudi Kaynukaoğullarına mensup olduğu bilgisi ile çelişir.

İbn Selâm'ın müslüman olmasına çok kızdığı anlaşılan Sambari, onu, Hz. Muhammed'in Medine'deki çağdaşı dindaşları gibi yaftalamaktan çekinmez. Ona göre İbn Selâm, "Allah korkusu olmayan biri" dir(!).[499]

İslâm kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin müslüman olan Abdullah b. Selâm hakkındaki kanaatleri farklı değildir. O güne kadar cemaatin önde gelen âlimlerinden kabul edilen İbn Selâm ve arkadaşlarının müslüman olmalarından sonra, Yahudi kamuoyunun birden aleyhlerine döndüğü ve *"Bunlar bizim en kötü-*

---

495 İbn Sa'd, II, 353; Kurtubî, *Tefsîr*, V, 245. Abdullah b. Selâm'ın Hz. Muhammed'in Tevrat'taki sıfatlarını anlattığı rivayet için bkz. İbn Sa'd, I, 360.

496 Buharî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 19; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe", 147.

497 Hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fayda, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, I, 134-135; . Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul 2010, s. 260-266.

498 Sambari, s. 95.

499 Sambari, s. 95.

lerimiz; iyi olsalardı atalarının dinini terk etmezlerdi" şeklinde kötülenerek beyinsizlikle (*süfehâ*) suçlandıkları rivayet edilir.[500]

Müslüman olmalarından dolayı İbn Selâm ve arkadaşları *"herem"* ilân edilerek cemaatten atılmışlardı. Her yönü ile büyük bir baskıya alındıkları anlaşılan yeni müslümanlar kendilerine yapılan bu zulmü Hz. Muhammed'e şu sözlerle şikâyet etmişlerdi: *"... Ey Allah'ın Resûlü! Evlerimiz Medine'ye uzak. Bizimle ne oturan var ne de konuşan. Kavmimiz Kureyza ve Nadîroğulları iman ettiğimizi öğrenince bizi dışladılar. Bizimle birlikte oturmamaya, bizden kız alıp vermemeye ve bizimle konuşmamaya karar verdiler. Çevremizde oturup konuşabileceğimiz ve ilişki kurabileceğimiz kimsenin olmaması bize çok zor ve ağır geliyor."* Hz. Muhammed onları nâzil olan *"Sizin dostunuz yalnız ve yalnız Allah ve O'na iman etmiş müminlerdir"* ayeti[*] ile teselli etmiştir.[501]

Sambari'deki bilgilere göre Abdullah b. Selâm, İslâmiyet adında bir dinin kurulmasındaki mimarlardan biridir(!). Rivayetine göre İslâm'daki bazı hükümler bu dine, Yahudilikteki bazı hükümler değiştirilerek onun vasıtasıyla sokuşturulmuştur(!). Meselâ, kocasından boşanan bir kadının, eski kocasına dönebilmesi için bir başka erkekle evlenip boşandıktan sonra eski kocası ile evlenebileceğine şeklindeki hüküm, onun tarafından ihdas edilmiştir.[502] Konu ile ilgili İslâmiyet başlığında detaylı bilgi verildiği için, İslâmiyet'e İbn Selâm tarafından sokuşturulduğu(!) iddia edilen hükümlere burada tekrar girilmeyecektir.

f. Ka'b el-Ahbâr

Yahudi kroniklerde hakkında bilgi bulunan bir diğer İslâm büyüğü Ka'b el-Ahbâr'dır (ö. 32/652-53 [?]). Ka'b el-

500 Kurtubî, *Tefsîr*, I, 205; IV, 175.
(*) Mâide 5/55.
501 Bkz. Mukâtil, I, 483; Vâhıdî, I, 325.
502 Sambari, s. 95.

Ahbâr, Hz. Muhammed hayatta iken yaşamasına rağmen, Müslüman olmadığı ve kendisi ile görüşmediği için *"sahabî"* değildir. Hz. Muhammed'in arkadaşları Hz. Ömer ve benzeri Sahâbe ile görüştüğünden dolayı *"tâbiûn"*dandır.

Yahudi kültüründe, özellikle Yahudi müsteşrıklar nezdinde Ka'b el-Ahbâr, Yahudiliğin İslâmiyet'e etki kanallarından biri olarak takdim edilmiş ve çok ilgi çekmiştir.[503]

Miladî 551 yılı civarında doğduğu kabul edilen Ka'b el-Ahbâr, Yemen'de yaşayan Zûruayn (Zül-kelâ) soyuna mensuptur. Yahudiler arasında geniş ilme sahip olmasından dolayı *"el-Ahbâr"* olarak şöhret bulan Ka'b'ın Müslüman olma zamanı ile ilgili farklı rivayetler mevcuttur. Yemen'de yaşadığı, Hz. Muhammed zamanında oraya giden Hz. Ali ile görüşerek İslâmiyet'i kabul ettiği veya Hz. Ebû Bekir devrinde müslüman olduğu ya da Hz. Ömer döneminde Medine'ye geldiği, halifenin Kudüs'te bulunduğunu öğrenince oraya giderek kendisiyle görüştüğü ve onun huzurunda müslüman olduğu kaydedilmektedir. İslâm kaynaklarında yer alan bir rivayete göre ise büyük bir âlim olan babası, Tevrat'ın bir kısmını yazıp Ka'b'a vererek onunla yetinmesini tavsiye etmiş, diğer kitaplarını bir dolaba kilitleyip onları okumaması için kendisinden söz almıştır. Ancak İslâm'ın her tarafa yayılması üzerine babasının sakladığı kitapları okuyan Kâ'b, bunlarda Hz. Muhammed ve ümmetinin özelliklerini görünce İslâmiyet'i kabul etmiş, Hz. Abbas da onu himayesine almıştır.[504]

Yahudi kroniklerde Ka'b el-Ahbâr hakkında çok fazla bilgi verilmemiştir. Rabbanî kaynaklarda kendisinden sadece X. asırda yazılan Hz. Muhammed'in "Sözde Yahudi Arkadaşları"ndan bahseden müellifi meçhul risale ile XII. asır-

---

503 Ka'b el-Ahbâr vasıtasıyla Yahudi kültürünün İslâmiyet'e etkisi ile ilgili nitelikli bir değerlendirme için bkz. Hıdır, s. 353-370.

504 Kâ'b'ın müslüman oluşuyla ilgili başka bazı garip hikâyeler de bulunmaktadır. Bu konu ve hayatı için bkz. Kandemir, Ka'b el-Ahbâr", *DİA*, XXIV, 1-3; Hıdır, s. 354 vd.

da benzer şekilde sözde Yahudi arkadaşların anlatıldığı "Kıssatü Ashâbi Muhammed" isimli müellifi meçhul polemik risalelerinde yer verilmiştir. Her iki risalede de Ka'b'ın Yahudi iken görünüşte müslüman olduğu, "Avraham" olan adını "Ka'b el-Ahbâr" olarak değiştirdiği belirtilmiştir.[505]

Ka'b, her iki risalede benzer şekilde Hz. Muhammed için Kur'ân'ı tertip eden Yahudi alimler arasında zikredilmiştir. Güya Bakara sûresini uyduran Yahudiler arasında yer almış;[506] sûrelerden bazılarına da belli etmeksizin ismini kaydetmiştir. XII. asra ait risalede ise Ka'b el-Ahbâr'ın da iştirak ettiği, sözde sûrenin(!) metni de verilmiştir.[507]

Ka'b el-Ahbâr hakkındaki bu asılsız bilgiler, ilginç bir şekilde, kısmî değişikliklerle "Uydurma Bahîra Efsanesi"nde de yer almaktadır. Ancak efsanede Ka'b, Rahib Bahîra'nın İslâm adına Hıristiyanlıktan aldığı bilgileri tahrif ederek yerine Yahudilik unsurları yerleştiren biri olarak takdim edilmiştir. Efsanenin Haçlı seferlerinden sonraki dönemlerde Batı'da yaygınlaştığı düşünülürse, Ka'b el-Ahbâr ile ilgili bu efsanenin Hıristiyan dünyasında yaşamış Yahudi tarihçiler kanalıyla Yahudi kültürüne aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Bahîra Efsanesi'nde Yahudi asıllı Ka'b el-Ahbâr'ın Rahib Bahîra'nın (Efsanede Sergious olarak kaydedilmiştir) ölümünün ardından öğretilerini tahrif ettiği belirtilmektedir. Efsanedeki bilgilere göre, Bahîra'nın ölmesinden sonra Ka'b (Süryanîce nüshalarda Kaleb) isminde bir kâtip ortaya çıkmıştır. İbrahim'in soyundan olan Ka'b, Yesrib'de (Medine) yaşayan Yahudiler arasında veled-i zina(!) (gayri meşrû) olarak dünyaya gelmiş; Bahîra'dan sonra sahte peygamber ola-

---

505 Bkz. Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139-140; J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399.

506 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139-140.

507 Bkz. J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406.

rak İsmailoğulları'nın dinî liderliğine yükselmiştir. Efsanede, gerçek olmayan şeyler ortaya koyarak Bahîra'nın yazıp telkin ettiği şeyleri tahrif ettiği belirtilen Kab'ın, Arapları Meryem oğlu Mesih'in *"İşte ben gidiyorum ve size Paraklit'i gönderiyorum"*[508] şeklindeki sözü ile Hz. Muhammed'i kastettiğini söyleyerek kandırdığı; Hz. Muhammed'in vefât edip cennete gittikten üç gün sonra tıpkı Meryem oğlu Mesih gibi dirileceği şeklinde bir yalan ile de onları ifsat ettiği kaydedilmektedir.[509]

Ka'b'ın hayatı ile ilgili İslâm kaynaklarında geçen hususların, tıpkı Bahîra hadisesi gibi, tam tersi özelliklere büründürülerek metne dahil edildiği anlaşılmaktadır. Yahudi tarihçiler ise İslâmiyet'e olan düşmanlıklarından dolayı Hıristiyan kültüründeki bu asılsız bilgileri herhangi bir tenkit sürecinden geçirmeksizin eserlerine almışlardır.

İslâm kültürüne İsrailiyat türü çoğu rivayetin, Ka'b el-Ahbâr vasıtasıyla girdiği kabul edildiği için, konuya dair rivayetlerin güvenilirliği hem kendi zamanında hem sonraki dönemlerde hem de zamanımızda tartışma konusu olmuştur. Ancak İslâm kaynaklarındaki bütün rivayet ve değerlendirmeleri dikkatle inceleyen konunun uzmanı M. Yaşar Kandemir, bazı sahabîlerin kendisinden rivayette bulunduğu, müslümanlığa girişindeki samimiyetine gölge düşürecek herhangi bir değerlendirilme yapılmayan bir kişinin, kasıtlı olarak dine yanlış şeyler sokmaya çalışan ve dini tahrip etmek isteyen bir ajan gibi gösterilmesinin kabul edilebilir bir husus olmadığına dikkat çekmiş; Ashâbdan sonraki nesillerde bu tür bir suçlamayı teyit edecek herhangi bir görüş ortaya konmadığını ifade etmiştir. Yine aynı uzmanın değerlendirmesine göre, bazı sahabîlerin onu eleştiren sözlerini veya ona yalan isnad etmelerini bir râvi olarak gerçek dışı şeyler uydurduğu şeklinde anlamak yerine, naklettiği bazı İsrâilî rivayetle-

---

[508] Bkz. Yuhanna 1/27.
[509] Bkz. Gottheil, s. 35-36.

rin gerçeklerle bağdaşmayan bilgiler olduğunun ileri sürülmesinin daha uygun olduğu; bu durumun da onun dinde samimiyetsizliğini değil, İsrailiyat türünden yaptığı rivayetlerin dikkatle irdelenmesini gerektirdiğini söyler.[510] Öte yandan bütün bu iddialar, Yahudi tarihçilerin iddia ettiği gibi, hiçbir zaman Kur'ân'ı tahrif şeklinde de gelişmemiştir.[511]

XIV. asırda kaleme alınan Samiri kronikte ise Ka'b el-Ahbâr'ın daha Hz. Muhammed hayatta iken Müslüman olduğu belirtilir. Rivayete göre, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ilân ettiğini duyunca, O'nun (as.) kendilerine eskiden beri çıkacağı belirtilen kimse olup olmadığını teyit etmek ve ancak ilim erbabının bilebileceği gizli hakikatleri sormak üzere Medine'ye gelmiş; Hz. Muhammed'de Tevrat'ta, âhir zamanda ortaya çıkacağı belirtilen son peygamberin özelliklerini gördüğü için de müslüman olmuştur.[512] Müslüman olmasından sonra Ka'b, O'nun (as.) kâtipliğini ve müşavirliğini yapmaya başlamıştır.[513]

---

510 Bkz. Kandemir, Ka'b el-Ahbâr", *DİA*, XXIV, 2.
511 Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Hıdır, s. 349-366.
512 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.
513 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 176.

Sonuç

İslâmiyet'le Yahudiliğin Müslümanlarla Yahudilerin ilişkisi, bu dinler ve mensuplarının diğer din ve mensuplarıyla olan ilişkilerinden oldukça farklı, karmaşık ve çok boyutluluk arz etmektedir. İslâm tarihinde Medine dönemi olarak isimlendirilen ve genelde hukukî ve sosyo-kültürel konularla ilgili ayetlerin nazil olduğu bu dönemde söz konusu din ve mensuplarının ilişkileri etkili olmuştur.

İslâmiyet'in Mekke döneminde Müslümanlarla Yahudilerin doğrudan irtibatlarına dair herhangi bir bilgi yoktur. Müslümanların Yahudilerle doğrudan ilişkisi Medine'de başlamıştır. Yahudilerin Medine'deki varlıkları çok eski zamanlara dayanmaktadır. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sırasında şehirde Yahudiler Araplara karşı sosyo-kültürel ve ticarî açıdan hakim durumdaydı.

Hicretin ilk yıllarında Müslüman-Yahudi ilişkileri çok gerilimli bir seyir takip etmiştir. Yahudiler, beklenen kurtarıcının kendilerinden çıkmamasından dolayı Hz. Muhammed'e cephe almış; haset ve kıskançlıkla şiddetli bir muhalefet yürütmüşlerdi. Cemaatleri üzerinde tartışmasız otoritesi olan din adamları, müntesiplerinin cehaletlerinden istifade ile onları Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı iddiası ile yanlış yönlendirmiş; asırlardır kemikleşmiş dinî ve kültürel gelenek de onların İslâm'a karşı direncini beslemiştir. Bu direnç ilerleyen yıllarda Müslümanlarla savaşa dönüşmüştür.

Öte yandan Hz. Muhammed Yahudilerin değişik konu ve alanlardaki olumsuz hamlelerine karşı yaptığı plan ve aldığı bilinçli kararlarla onların Medine'deki siyasî, ekonomik ve sosyo-kültürel hakimiyetlerini kırmayı başarmış; kendisi ile iyi ilişkiler içerisinde olanlarla gayet medenî ilişkiler kurmuştur. Hz. Muhammed'in, din adamlarının keyfî müdahaleleri ile ilahîlik yönü gölgede bırakılmış Yahudiliğe karşı geliştirdiği haklı tenkitler, ilerleyen süreçte Yahudilerde ve Yahudi literatüründe Hz. Muhammed ve getirdiği İslâmiyet'e karşı Hz. İsa karşıtlığından daha güçlü bir muhalefet ve tenkit geleneği ortaya çıkarmıştır.

Hz. Muhammed'den söz eden, en eskisi, X. asra ait olan bu kroniklerin önemli bir kısmı Batı'da yaşayan Yahudi tarihçiler tarafından kaleme alınmıştır.

Yahudi tarihçilerin Hz. Muhammed, arkadaşları ve getirdiği son dine bakışları bir yönüyle geleneklerinde var olagelen Hz. İsmail soyuna bakışla şekillenirken, bir yönüyle de beklenen Mesihin Araplardan çıkmasının getirdiği hayal kırıklığının etkisinde gelişmiştir. Yahudi tarihçilerin İslâmiyet'e bakışlarında en az bunlar kadar etkili bir başka etken daha vardır: o da içinde yaşadıkları Hıristiyan toplumlarının son din ve peygamberine bakışı. Yahudi tarihçiler, o dönemlerde yaşayan Müslüman meslektaşları gibi hakikat peşine düşme zahmetine katlanmamışlardır. İsnad veya kaynak göstermek ya da gayri müslimlerin bizzat kendi kaynaklarına inmek suretiyle dönemlerinde bilimsel tarih yazıcılığının mükemmel örneklerini ortaya koyan Müslüman bilim adamlarının tersine, Yahudi tarihçiler, çoğu, Haçlı seferlerinden sonra İslâm düşmanlığının eseri olarak ortaya çıkan, bir kısmı yazıya dökülse de genelde ulu-orta dolaşan asılsız ve iftira türü efsanevî bilgileri kitaplarına almayı tercih etmişlerdir. Bunun imkânsızlıktan kaynaklanmadığı da belirtilmelidir. Sambari gibi, Müslüman toplumun merkezinde (Mısır) bulunmuş, Arapça bilen veya etrafında işin esasını sorup öğrenebileceği yüzlerce âlimin ortasında yaşayan bir Yahudi tarihçi dahi, bahsi geçen

meselelerde doğrudan İslâm kaynaklarına değil, dindaşlarının Hıristiyan dünyaya ait kaynaklardan derlediği bilgilere müracaat etmiştir. Bu müracaat bilinçli bir tercihin ürünü olup İslâmiyet'in Yahudilere ve Yahudiliğe yönelttiği haklı, bilimsel ve tutarlı tenkitlerin altında ezilmenin ve hakikat karşısında çaresizliğin getirdiği bir tepkidir. Yahudi kroniklerin tercüme ettiğimiz metinlerinde de görüleceği üzere, bu tepki, din bağnazlığıyla da birleşerek bir iftira ve yalan kampanyasına dönüşmüş ya da dönüştürülmüştür. Öte yandan bu durum Yahudi bilim geleneğinin ortaçağdaki içler acısı durumunu da göstermektedir.

Yahudi kroniklerde seçilen ilk hedef, Hz. Muhammed'tir. Hz. Muhammed, Allah tarafından insanlığa doğru yolu göstermek amacıyla seçilip görevlendirilen son peygamber olup peygamberlikle görevlendirilmesinden sonra ilâhî hitabın anlaşılması ve hayata geçirilmesi için elinden gelen bütün gayreti sarf etmiş; üstün örnek şahsiyeti ile de ilk İslâm toplumunu oluşturmuş ve eğitmiştir. Bu sebeple İslâm'ın kavranmasında Kur'ân ve Hz. Muhammed belirleyici bir role sahip olup esasen Hz. Muhammed-İslâm ve Kur'ân sacayağı birbirinin ayrılmaz parçaları konumundadır. Bu konumundan dolayı Hz. Muhammed'in Yahudi kronikler tarafından ilk hedef olarak seçilmesi tesadüf değildir.

Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in soyu, doğumu, kişisel özellikleri, ortaya çıkışı, peygamberlikle görevlendirilmesi ve Yahudilerle ilişkileri, İslâm kaynaklarındaki bilgilerden çok farklıdır. Esasen polemik amaçlı yer verilen bu bilgilerin kaynağı ya din bağnazlığından doğan uydurma veya iftira ya da içinde yaşadıkları Hıristiyan toplumda benzer dürtülerden hareketle oluşturulan asılsız iddialardır. Hz. Muhammed'in soyu ile ilgili verilen bilgiler bazı kroniklerde doğru kaydedilmekle beraber çoğunda ya Yahudi kökenli biri ya da Hıristiyan kökenli bir kardinal olarak verilmiştir. Benzer kafa karışıklığı O'nun (as.) doğumu, ortaya çıkışı ve yaşadığı yer konusunda da geçerlidir.

Medine dönemindeki dindaşları gibi, sonraki dönemlerde yaşayan Yahudi tarihçilerin çoğu Hz. Muhammed'in ismini doğrudan kullanmamaya azami derecede gayret göstermiş; bunun yerine Tevrat'tan seçtikleri ve olumsuz anlam yükledikleri birtakım terimleri tercih etmişlerdir. Hatta İbranî alfabesinde Arapçadaki harflerin neredeyse tamamını karşılayacak harflerin bulunmasına rağmen kroniklerde "Muhammed" kelimesi dahi "Mahmit", "Mahomat" veya "Mahomati" şeklinde çarpıtılarak yazılmıştır. Kroniklerde kendisi (as.) hakkında "sahtekâr"(!) veya "sözde peygamber"(!) anlamına gelen ***"pasul"***; "koyun çobanı" anlamına gelen ***"ro'e tson"***; "günahkârların sefih çobanı"(!) anlamına gelen ***"Ro'e Evili"***; "mecnun", "deli" ve "dengesiz"(!) anlamlarına gelen ***"Meşuga"***; "psikolojisi bozuk", "dengesiz"(!) anlamlarına gelen ***"iş ha-ruah"***; "lânetli"(!) anlamına gelen ***"Arur"***; "kötü", "anlayışı kıt aptal"(!) anlamına gelen ***"ilem ha-raşa"'*** gibi terimler tercih edilmiştir. Elbette ki bütün bu terimler Yahudi tarihçilerin din bağnazlığından kaynaklanan anlamsız sözleridir. İsminin bu şekilde farklı telaffuz edilmesi ya da yakışıksız sıfatlarla anılması, bilinçli bir tercih olup Hz. Muhammed'in kutsal kitaplarında bahsi geçen ismini gölgeleme amaçlıdır.

Yahudi kronikler Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili olarak daha çok O'nun (as.) peygamberliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Hz. Muhammed bir peygamber olarak kabul edilmediğinden risaleti için "nübüvvet" değil "peygamberlik iddiası" ifadesi kullanılmıştır. Kroniklerden Yahudi tarihini merkeze alarak yazılanlar, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışını kendi tarihlerindeki olaylar bağlamında; Hıristiyan dünyasında yazılanlar ise daha çok dünya tarihi ya da tarihi yazılan devletin tarihi bağlamında anlatmışlardır. Bu durum kroniklerde birbiri ile uzlaştırılması güç tarih farklılıklarını da beraberinde getirmiştir.

Hz. Muhammed peygamber kabul edilmediği için, aldığı vahiyle ilgili de ilginç saçmalıklar ileri sürülmüştür. Hz.

Muhammed'in bir güvercin edindiği, halka hitap ettiği bir sırada gelen bu güvercinin O'nun (as.) kulağına bir şeyler fısıldayarak gittiği, Hz. Muhammed'in bunu cahil müntesiplerine vahiy geldiği şeklinde takdim ettiği ifade edilmiş; biraz inandırıcılık kazandırmak için de araya O'nun (as.) vahiy alış sırasındaki durumu ile ilgili İslâm kaynaklarında yer alan bilgilerle örtüşebilecek mahiyette doğru bilgi kırıntıları serpiştirilmiştir. Yahudi tarihçilerin bu bilgilerinin kaynağının Batı'da mutaassıp Hıristiyanlar tarafından Haçlı kini ile kaleme alınan kitaplar olduğu belirtilmelidir.

Hz. Muhammed'in peygamber olarak kabul edilmemesi, Yahudi tarihçileri, O'nun (as.) şahsiyetiyle ilgili kurnaz, entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen sahtekâr, aldatıcı ve elinin ulaştığı her yere kötülüğü bulaşan biri gibi, bir takım yakışıksız ifadeler kullanmaya sevk etmiştir. Din bağnazlığından kaynaklanan dürtü ile nübüvvetinden bu şekilde bahsedilmesi, hiç şüphesiz O'nun (as.) Müslümanların gönüllerindeki seçkin tahtını sarsma amacına yöneliktir. Hz. Muhammed'in hem vahiy geleneğinde hem de bu geleneğin son dini İslâm'da seçkin yere sahip olması, Yahudi tarihçileri çılgına çevirmiştir. Bu kasıtlı tutumlarının doğrudan hedefi ise esasen O'ndan (as.) çokça bahseden Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Kroniklerden bazılarında Hz. Muhammed'in kullandığı mührü çağrıştıran bazı bilgiler ile gösterdiği mucizelere de yer verilmiştir. Yahudi olmalarına rağmen kroniklerde Hz. Muhammed'in çağdaşı Kaynuka', Nadîr ve Kureyza gibi Yahudi kabilelerle ilgili bilgi verilmemesi ilginçtir. Sambari gibi Mısır'da yetişmiş, Arapça bilen ve aynı toplumu paylaştığı Arap kültürüne vâkıf bir Yahudi tarihçinin en azından elinin ulaşabildiği Arapça kaynaklardan bilgi vermemesi ise kaydedilmesi gereken bir başka ilginç, ancak bilinçli tavırdır. Yahudi kroniklerden sadece XVII. asırda İtalya'da kaleme alınan müellifi meçhul apokaliptik risalede Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerle irtibatına dair bilgi kırıntıları ve-

rilmiştir. Çoğu uydurma olan bu bilgilerden doğru olabilecekler arasına da yalan-yanlış bilgiler karıştırılmıştır. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in Yahudilerce öldürüldüğüne dair tamamen gerçek dışı bir bilgi verilerek "Uydurma Rahip Bahîra Efsanesi"nden kısmen değiştirilip farklı renklere büründürülmek suretiyle metne dahil edilmiştir.

Yahudi kronikler Hz. Muhammed'in getirdiği son din İslâm ile ilgili de ilginç ve bir o kadar da saçma ve uydurma bilgiler nakletmişlerdir. Hz. Âdem'den başlayarak Hz. Muhammed'e kadar, Yahudilere gönderilenler de dahil bütün peygamberlerin getirdiği ilahî emirlerin ortak adı İslâm hakkındaki değerlendirmeleri, bilinenlerden çok farklıdır.

Kroniklerde İslâmiyet Hz. Muhammed'e verilmiş yeni bir din olarak takdim edilmekten ziyade, kitabı –haşa- Hz. Muhammed'e (as.) yardım eden Yahudi *haham*lar vasıtasıyla yazılan, Hz. Muhammed'in kafasından uydurmaya çalıştığı, ancak orijinal bir din de ortaya koyamadığı için, başta Yahudilik olmak üzere diğer din ve geleneklerdeki bir takım hükümleri değiştirip adına İslâm diyerek insanları kandırdığı şeklinde takdim edilmiştir. Yahudi kroniklerde İslâmiyet'in başlaması, Yahudiler açısından tam bir felâket olarak değerlendirilmiş; tarihî hafızalarındaki "Av" ayıyla ilgili olumsuzluklarla ilişkilendirilerek okuyucuya mesaj verilmek istenmiştir.

Yahudi tarihçilerin düşmanlığı sadece yeni dine değil, bu dine girenlere de yönelmiş; literatürde Abdullah b. Selâm gibi, İslâm'la müşerref olan bu insanlar da aşağılanmıştır. Hz. Muhammed'in aynı geleneğin (İslâmiyet) temsilcisi ve son ihyâcısı sıfatı ile sergilediği tavrın, yürürlüğe koyduğu hükümlerin, geleneği bilenler açısından kendi içerisinde mükemmel bir bütünlük arz eden gayet tutarlı bir tavırdan kaynaklanmasını görmezden gelen kronik yazarları, İslâm'ın, Yahudilikten doğduğunu değil, Yahudilikteki peygamberlere inzal buyrulan doğru tutum ve davranışları tasvip ettiğini anlamamış ya da anlamak istememiş, bu dinlerin

esas itibariyle aynı kaynağa, yani vahye dayandığını ört-bas etmek istemişlerdir. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasındaki ortaklık ve benzerlikler sebebiyle İslâm'ı tamamen Musevîlik ve Hıristiyanlığın etkisinde doğmuş bir din olarak görme iddiası, bu dinlerin kaynağının müşterek olduğu ve İslâm'ın öncekilerde ortaya çıkan sapmaları giderdiği gerçeğinin göz ardı edilmesinin bir sonucudur.

İslâmiyet'e yönelik iftiraların benzeri, Kur'ân için de yapılmıştır. Yahudi tarihçiler Kur'ân'ın orijinal bir kitap olmadığını, Hz. Muhammed'in bu kitabı Medine'deki Yahudi din adamları ya da Yahudilikten İslâmiyet'e geçen Abdullah b. Selâm gibi dindaşları veya değişik vesilelerle yaptığı seyahatlerde karşılaştığı Hıristiyan din adamlarından aldığı bilgilerle oluşturduğunu iddia etmişlerdir. Kroniklerde Kur'ân-ı Kerîm'den hiç de saygı ile söz edilmemiş; Kurân, kroniklere -haşa- "Rezillik kitabı!" (*Kalon*) veya *"el-Furkân"*'ın bozulmuş şekli olan *"el-Furan"* şeklinde kaydedilmiştir. Kur'ân'la ilgili en komik ve asılsız iddia da onun Hz. Ali, Hz. Osman gibi sahabîler; Rahip Bahîra gibi Hıristiyan din adamları ya da sayıları 4 ila 10 arasında değişen Yahudi *haham*lar tarafından uydurulduğu iddiasıdır. Hatta üşenilmemiş, örnek olsun diye uzun bir pasaj da uydurulmuştur. Pasajlardaki ifadelerin muhteva olarak genel anlamda Kur'ân'ın ruhu ve değişik yerlerindeki ayetlerle uygunluk arz etmesi, esasen Yahudi müelliflerin İslâmiyet'i iyi bildiği ancak din bağnazlığı nedeniyle bazı âyetleri ustaca çarpıttığı; Hz. Muhammed'in çağdaşı Yahudilerin Tevrat pasajlarını keyiflerine göre yorumlayarak halkın gerçekle buluşmasına engel olmaları gibi, kronik ya da polemik yazarlarının da hakikat içeren ifadeleri kendi amaçları doğrultusunda ustaca kullanabildiklerini göstermektedir. Bu durum *tahrif* geleneğinden gelen Yahudi âlimlerin, aynı yaftayı İslâm'ın kutsal kitabına da bulaştırma gayretinden öte bir anlam ifade etmemektedir. Kur'ân, Yahudi din adamlarına emanet edilen Tevrat'a sahip çıkmayıp keyfî yorumları ile aslından saptırdıklarını açıkça ifade etmektedir (Mâide 5/44).

Rahip Bahîra olayı ise kroniklere çok farklı bir şekilde intikal etmiş; sözde kıssada Hz. Muhammed ayyaş(!), günahkâr(!) ve menfaatçi(!); Hz. Ebû Bekir sahtekâr(!) ve katil(!); Bahîra ise hak ettiği cezayı bulan bir Yahudi düşmanı(!) olarak takdim edilmiştir.

Yahudi kroniklerin detaylı olarak üzerinde durdukları konulardan biri de ilk dönemlerde Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen fetihlerdir. İslâm fetihlerinin değişik yönlerine dikkat çeken kroniklerin konu ile ilgili bilgi kaynakları, Hıristiyan kaynaklar olup diğer konular gibi, bu konuda da yetiştikleri kültürün çok fazla etkisinde kalmışlardır. Bazı Hıristiyan yazarlar gibi Yahudi tarihçilerin bir kısmı da İslâm fetihlerini barbarlık(!) veya güçlü olmaktan kaynaklanan bir gururun eseri olarak takdim etmişlerdir. Hıristiyan kaynaklardan tetkik edilmeksizin alınan bu yanlış bilgiler, müslümanların Filistin vb. fethettikleri yerlerde yaşayan ehl-i kitaba çok iyi muamelesini, hatta Yahudilerin asırlardır çok çektikleri Hıristiyan zulmünden Müslümanlar sayesinde kurtuldukları gerçeğini görmelerine de engel olmuştur.

Yahudi kroniklerde Hz. Muhammed'in bazı yakın arkadaşları hakkında da bilgi verilmiştir. Bilindiği üzere Hz. Muhammed'i görüp inanan kimselere "Ashâb" veya "Sahâbe" adı verilmektedir. Ashâb-ı Kirâm Hz. Muhammed'e gösterdiği bağlılık ve teslimiyet, O'na (as.) verdiği destek, hem hayatında hem de vefâtından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptıkları olağanüstü çalışmalar nedeniyle, Müslümanların gönül dünyalarında önemli bir yere sahiptir. Ashâbın Müslümanlar nezdindeki bu yüce değerini gayet iyi bilen Yahudi tarihçiler, Hz. Muhammed'e "ehl-i kitap"tan ziyade, boş, cahil ve avare insanların inandığını belirterek onlar hakkında tepeden inmeci bir bakış açısı sergilemişlerdir. Kronik yazarlarının bu bakışı bir yönüyle Yahudilikteki seçilmişlik anlayışı, bir yönüyle de Araplara, yani İsmailoğulları'na bakışları ile bağlantılıdır. Kroniklerde yer verilen "Ashâb"ın seçimi de gayet bilinçlidir. Kendilerinden bahsedilen

Sahâbenin dördü, müslümanların gönül dünyalarında taht kuran ve en faziletli kabul edilen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Diğer ikisi ise Yahudi kökenlidir. Bunlardan Abdullah b. Selâm, bahsi geçen dört büyük sahabî gibi henüz hayatta iken Hz. Muhammed tarafından cennetle müjdelenmiştir. Ka'b el-Ahbâr ise, İslâm literatüründe âlimliği ile temayüz etmiştir. Son iki şahsiyet ise Yahudiliği terk edip İslâm'la müşerref olmaları dolayısıyla eleştiri oklarına hedef olmuştur. Yahudi kroniklerde Hz. Ömer hariç, bahsi geçen sahabîler hakkında verilen bilgiler de olumlu değildir. Tamamı uydurma olan, dinî taassup ve İslâm düşmanlığının bir sonucu olarak yazıya dökülen sözde iddialara göre, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali Yahudi kökenli; Hz. Osman ve Abdullah b. Selâm ise güya "günah", "yok edicilik" ve "hilekârlık"ta Hz. Muhammed'in suç ortağı olarak takdim edilmiştir. Oysa bütün nesep kitaplarında söz konusu yüce insanların Kureyş kabilesine mensup olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Öte yandan Abdullah b. Selâm da dahil bahsi geçen Sahâbenin daha dünyadan iken cennetle müjdelenecek kadar samimi müslüman olmaları, İslâm kaynaklarının ittifakla naklettikleri bir diğer gerçektir. Söz konusu seçkin kimselerin çoğu yönüyle ilkleri temsil etmeleri, ilk müslümanlardan olmaları, İslâmiyet'in gelişmesi için Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesinden, ebedî âleme intikaline kadar her an yanında bulunmaları, O'nun (as.) uğruna çile çekmeleri, çeşitli zorluklara canlarını ortaya koyarak katlanmaları, bu uğurda toprağını ve aile ocağını terk etmeleri, "yol gösteren yıldızlar" olarak İslâm geleneğinde merkezî yere sahip olmaları, Yahudi tarihçilerin de gözünden kaçmamış; yalan, iftira ve uydurma bilgilerle müslümanların zihin dünyaları bulandırılmaya çalışılırken; eski dindaşları hakkındaki değerlendirmelerle de İslâm'la müşerref olmalarının hıncı alınmak istenmiştir.

Kroniklerin Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb ile ilgili değerlendirmelerini şöylece özetlemek mümkündür:

Yahudi polemik ve tarih kitapları gerçekle uzaktan yakından ilgisi olmayan asılsız rivayetlerle cemaatlerini, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında yanlış bilgilendirmeleri yanında, dinler ve kültürler arasında muhtemel diyalog köprülerinin yıkılmasına da zemin hazırlamışlardır. Çoğu defa Tevrat, zaman zaman da Talmud ve Yahudilerin o dönemlerde rağbet ettiği dinî kitapları bilimsel bakış açılarıyla değerlendiren Müslüman alimlerin tersine, genelde Yahudi literatürü özelde ise Yahudi kroniklerde pek çok gerçek tamamen göz ardı edilmiş; kendi kutsalları gibi, Hz. Muhammed ve İslâmiyet hakkındaki bilgilerde de tahrif yolu seçilmiştir.

Yahudi tarih kitaplarında Hz. Muhammed, İslâmiyet ve Ashâb-ı Kirâm'la ilgili uydurma bilgileri, tarihî rivayetlerin karşıt bir görüşü savunma adına nasıl tahrif edilebildiğinin en dikkat çeken yazılı örnekleri şeklinde özetlemek mümkündür.

EK-1:

Kroniklerin Tercümesi

I. SEDER 'OLAM ZUTA
(NATAN ha-BAVLÎ) (X. ASIR)

... Bir süre sonra Re'sü'l-câlût David ben Zakkay [917-940] öldü. Sürgünlerin başına oğlu geçti. Ancak yeni *re'sü'l-câlût* da fazla yaşamadı. Göreve başlamasının yedinci ayında o da öldü. Müteveffâ *re'sü'l-câlût*un 12 yaşında bir oğlu vardı. Sa'diya Gaon, *re'sü'l-câlût*un bu oğlunu himayesine aldı [dolayısıyla yaşı küçük olduğu için kurumun başına geçemedi].

Bu sırada (Davud ailesinden) cemaatin siyasî idaresini üstlenecek Nusaybin'de yaşayan Heymanoğulları'ndan (*Bene Heyman*) bir adam dışında kimse kalmamıştı. Cemaat bu adamı *re'sü'l-câlût* tayin etmek istedi. Ancak bu aday pazar yerinde bir müslümanla (*goy*) yaptığı kavga sırasında "*ha-Pasul*"e (הפסול)(!) [Hz. Muhammed] küfrettiği için idam edildi.[1]

---

[1] ha-Bavlî, s. 83.

II. MÜELLİFİ MEÇHUL RİSALE
[HZ. MUHAMMED'İN YARDIMCILARI: RAHİP BAHÎRA VE SÖZDE YAHUDİ ARKADAŞLARI] (X. ASIR)

.... Ben asıl isyankâr kardeşlerimize, hocalarımıza, Tanrı'nın bize bahşettiği kutlu mirasa zarar veren yaralayıcı dikenlere kızıyorum... Yahudi olmayanlar (*goyim*) gibi utanç verici işlere bulaşıyorlar... Keşke onlar Esar Haddon'un Kuta'dan getirdiği düşmanlarımız (Samirîler) gibi olsalar. Keşke onlar Yeni Dağ'da (*Har Hadaş*) "Koyun Çobanı" (*ha-Ro'e Tson*)(!) [Hz. Muhammed] ile birlikte hareket edenler gibi olsalar. O [Hz. Muhammed] Balkin'de (בלקין) (Belkâ) "Güneş İşareti" (*Ot ha-Şemeş*/אות שמש) adı verilen sütunda [yaşayan] Rahip ve 10 Yaşlı Bilge (*ha-Asere ha-Zkanim*) ile irtibat halinde idi.

O'nun irtibat halinde olduğu 10 Yahudi bilge şunlardı:

Ka'b el-Ahbâr olarak isimlendirilen Avraham, Abdullah b. Selâm olarak isimlendirilen Avşalom, Ömer eş-Şehîd olarak isimlendirilen Ya'kov, el-Münhazim ile'l-Cenne olarak isimlendirilen Yohanan ve arkadaşları.

Bunlar [kendilerine taktıkları bu yeni] isimler ile O'nun [as.] yanına geldiler. O'na [as.] "*Kalon*" (קלון)(!) [Kur'ân] adı verilen kitabı [Rezillik Kitabı!] yazdılar. Her biri yazdıkları bu kitaba isimlerini de kaydetti. Böylelikle "*Haf gats*" (?) (חף גץ) Bakara (*ha-Para*) [adı verilen sûre] ortaya çıkmış oldu.

Yahudi *haham*lar kötü, anlayışı kıt aptal'a(!) (*ilem ha-raşa'*/אלם הרשע) işte böyle tavsiyede bulundular. Bu *haham*lar bütün bunları, O'nun [as.], Tanrı'nın halkına (Yahudiler) herhangi bir zarar vermemesi için yapmışlardır.[2]

[*Müellif daha sonra Tevrat'ın yolundan saparak başka dinlerin dogmalarını kabul eden mezhepdaşlarını eleştirmeye başlar.*]

---

2 Mann, "A Polemical Work Against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 139-140.

III. İGERET RAV ŞERİRA GAON (ŞERİRA GAON) (906-1006)

.... Pers yönetiminin [*Malhut ha-Parasim*] son dönemleri, baskı, şiddet ve zulümle geçmiştir. [*Rabbi*ler] *Şabat* (Sebt/Cumartesi) ve bayram günlerinde *musaf* ibadetinden sonra sinagogda verilen vaazlar (*pirke*) ile *Şabat* günleri haricinde *yeşiva* üyelerine yönelik verilen akademik oturumları (*metivtot*) yapamaz hale geldiler. *Gaon*ların cemaati yönetme (resmî görevler) dışında herhangi bir şey yapmalarına da müsaade edilmedi. Bu süreçte Pumbedita'daki *rabbi*lerimiz Nehardea yakınlarındaki Firuz Şapur'a taşındılar...

...[Selevkilerin] 900. yıl[ın]dan [miladî 589] itibaren [Pumbedita] *yeşiva*sını Aşikiyalı Mar Rav Hanan idare etmeye başlamıştır. Ondan sonra *yeşiva*yı Mar Rav Dimi'nin oğlu Rav Mari idare etmiştir. Onun zamanında *yeşiva*, *"Bey[t] Rav Miri"* olarak isimlendirilmişti. Onun zamanında, ... [Selevkilerin] 920. yıl[ın]da [miladî 609] Sura *yeşiva*sının başında Rav Mar bar Rav Huna bulunuyordu.

Rav Mari Gaon'dan sonra [Pumbedita] *yeşiva*[sı]nın başına Bey[t] Goharalı Mar Rav Hanina geçmiştir. *"ha-Meşuga'"*(!) [Hz. Muhammed] bu *gaon* zamanında ortaya çıkmıştır [tebliğine başlamıştır: 610 yılı].[3]

... Rav Yitshak Firuz Şapur *yeşiva*sı *gaon*luğu yaptığı sırada Ali b. Ebû Tâlib (עלי בן אביטלב) şehre hakim oldu. Mar Rav Yitshak, kendisini şehrin [Firuz Şapur] dışında karşıladı. [Hz. Ali] kendisini kabul edip ona çok iyi davrandı. O sırada Firuz Şapur'da 90 Yahudi yaşamaktaydı. Bunların hepsi de [Hz.] Ali'nin gelişinden memnun kaldılar; kendisine itaat ettiler.[4]

---

3 Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

4 Şerira Gaon, s. 140, İng. trc. 125.

IV. SEFER ha-KABALA
(AVRAHAM İBN DAUD) (1110-1180)

[*Savoraim*] neslinin dördüncü kuşağının başını Rav Yitshak temsil etmektedir. Onun zamanında İslâm idaresi (*Malhut Yişma'el*) Sasanî idaresini (*Malhut Paras*) ortadan kaldırmıştır. Müslümanların bölgeye hakim olmasından bir süre sonra Müslümanların kralı (*meleh Yişma'el*) [Hz.] Ali b. Ebû Tâlib Bâbil'e (Irak) geldi. Ömer ibnü'l-Hattab zamanında Sasanî Devleti tamamen ortadan kaldırılmış, [III.] Yezdicerd'in hanımları ve kızları esir edilmişti. [Hz.] Ömer, [Sasanî Kisrası] Yezdicerd'in kızlarından birini Re'sü'l-câlût Bostanay'a eş olarak vermiştir. Bostanay onu Yahudi dinine döndürmüş ve kendisi ile evlenmiştir.[5]

Arapların kralı [Hz.] Muhammed yaratılışın 4374. yılında [M. 614] peygamberlik iddiasında[!] bulunmaya başlamıştır.

Yaratılışın 4420. yılında [M. 660] [Hz.] Ali b. Ebû Tâlib Bâbil'e geldiğinde [*Yeşiva* başkanı] Rav Yitshak kendisini karşılamıştır. Kral [Hz.] Ali, Rav Yitshak'a çok iyi davranmıştır.[6]

V. KISSATÜ ASHÂBİ MUHAMMED- MÜELLİFİ MEÇHUL RİSALE
[HZ. MUHAMMED'İN YAHUDİ ARKADAŞLARI] (XII. ASIR)

Muhammed'in Arkadaşlarının Kıssası. *Kitâbü't-Târih*'e Mülhak.

Bu risale, Cebelü'l-Hadîs olarak bilinen Sura'a'l-Cûsî'de (סורעא אלגוסי) yaşayan [Hz.] Muhammed'in öyküsünden bahsetmektedir. Risalede O'nun [as.] Balkâ'da Alâmetü'ş-

---

[5] İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 34; İng. trc. 44-45.
[6] İbn Daud, *Sefer ha-Kabala*, s. 35; İng. trc. 45.

Şems sütununda yaşamış Rahibi [Bahîra] [bulmak] amacıyla San'a'dan [Yemen] Hicaz'a kadar [bütün bölgeleri] dolaşmasından da bahsedilmiştir. Risalede ayrıca O'na [as.] Yahudi din adamlarının (*ahbâr*) gelerek meselesi ile ilgili bilgi vermeleri, Kur'ân'ının [*ha-Kalon*/הקלון!] sûrelerinin başına kendi isimlerini derç etmeleri de anlatılmıştır. Yahudi din adamları yazdıkları pasajlarda bu "mel'ûn"un (*Arur*/ארור)[!] anlayıp da kendilerine herhangi bir zarar vermemesi için [akrostişli bir şekilde] *"Kah Ye'atsu hahamey Yisrael le-ilem ha-raşa'"* ifadesini kullanmışlar [bu ifadenin ilk harfleri ile başlayan bir pasaj tertip etmişlerdir]. Bu düzmece pasajlarda Bahîra adı verilen Rahib'in isminden ise hiç bahsetmemişler.

O'na [Muhammed as.] gelen Yahudi din adamları şunlardır:

Adını Ka'b el-Ahbâr olarak değiştiren Avraham; adını Abdüsselâm olarak değiştiren Avşalom; adını Ömer eş-Şehîd olarak değiştiren Ya'kov; adını el-Münhazim ile'l-Cenne olarak değiştiren Yohanan; adını Tâir fi'l-Cenne olarak değiştiren Antakyalı Akiba; adını Sâhibü'l-Asa olarak olarak değiştiren El'azer; adını el-Maktûl fî Hubbi'n-Nebî olarak değiştiren Yeftah; adını Mürîdü'n-Nebî ile'l-Beyt olarak değiştiren Şama'ya; adını el-Maktûl fî Sebîlillah olarak değiştiren Baruh; Peygamberin eşi Safiye'nin babası, Peygamberin kayınpederi, adını Câru'n-Nebi olarak değiştiren 'Aşael.[7]

Bu Yahudi din adamları [Hz.] Muhammed'in yanına geldiler. İsrailoğulları'na herhangi bir zarar vermemesi için İslâmiyet'i kabul etmiş gözüktüler. O'na [as.] bir Kur'ân tertip edip yazdılar. Bir sûrenin başına da herhangi bir şüphe

---

[7] Leveen bu ifadeyi "Peygamber'in kayınpederi 'Aşael" şeklinde tercüme etmiştir. Ancak Leveen'in çalışmasındaki birkaç hataya dikkat çeken S. Gandz, yazmadaki ifadenin yukarıdaki gibi "Peygamberin eşi Safiye'nin babası, Peygamberin kayınpederi 'Aşael" şeklinde düzeltmiştir. Bkz. "Notes on Mr. Leveen's Article, *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406", *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 235. Benzer şekilde yapılan bir başka okuma için bkz. Mann, "An Early Theologico-Polemical Work", *HUCA*, vol. XII-XIII, s. 420, 21. dipnot.

uyandırmaksızın isimlerini derç ettiler. Tertip ettikleri sûreye [akrostişli olarak] şu ifadeyi sokuşturdular:(*)

"Kah Ye'atsu hahamey Yisrael le-ilem ha-raşa': כך יעצו חכמי ישראל לאלם הרשע" [Yahudi Hahamlar Kötü Aptal'a(!) İşte Böyle Tavsiyede Bulunmuşlardır]:

בסם אללה אלעלי אלעט׳ים אלעזיז אלג׳באר אלקהאר אלג׳פאר אלולי אלכ׳אלק אליה כל שי.

بسم الله العلي العظيم العزيز الجبار القهار الغفار الولي الخالق اليه كل شئ.

כ׳ כונו סא[מ]עין ללה אלדי אכתאר אלנבי אלר[ס]ול עליה אלסל׳.

كونو[ا] سا[م]عين لله الذى إختار النبي الرسول عليه السلا[م] .

ד׳ כדלך אן סמעתם ואטעתם כאן לכם תואב דלך. ואלעי?[8].

كذلك ان سمعتم واطعتم كان لكم ثواب ذلك. والعي؟.

י׳ יא ג׳אפלין ען אלתוחיד מנהמכון פי אלכפר תקרבו ואנט׳רו אהל אלסל׳.

يا غافلين عن التوحيد منهمكون[9] في الكفر تقربو[ا] وانظرو[ا] اهل الصل[ح].

ע׳ עלי אלכאפרין ג׳צ׳ב אללה וסכ׳טה.

علي الكافرين غضب الله وسخطه.

צ׳ צלאת אלרסול תכלץ אלמומנין ואלמומנאת.

صلاة الرسول تخلص المؤمنين والمؤمنات.

ו׳ ובעננא ובין אלמשרכין באללה סתר וחג׳אב יום אלוקוף פי אלחסאב.

وبيننا وبين المشركين بالله ستر وحجاب يوم الوقوف في الحساب.

(*) Yahudice-Arapça (İbranî harfleri ile Arapça) metin, Arapça metne tarafımızdan dönüştürülmüştür. Arapça imlânın tashihinde yardımlarını esirgemeyen Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Yard. Doç. Dr. Harun Öğmüş Bey'e teşekkür ederim.

8 Bu kelimenin ne anlama geldiği bilinmemektedir.

9 منهمكين

ח׳ חילה אלכפאר אלרג׳וע אלי אלתובה.
حيلة الكفار الرجوع الي التوبة.

כ׳ כלאם אלרסול או צלת הו אלכלאץ מן אלנאר.
كلام الرسول او صل[ا]ة[10] هو الخلاص من النار.

מ׳ מרג׳וע אלי אלבית מסירה אלשהוד.
مرجوع الي البيت مصيرة[11] الشهود.

י׳ יאלה יאלה תקבל מן אלראג׳עין אלי אלמהר [؟].
يا[أ]لله يا[أ]لله تقبل من الراجعين الي المهر[؟]

י׳ יכונו יום אלקיאמה מתשפעי לכל פאעלי אלכיר.
يكونو[ن] يوم القيامة متشفعي[ن] لكل فاعلي الخير.

ס׳ סאל סלאם סלאם לאוליא אללה רגועא אלי אלנאר יא כפאר.
سأل سلام سلام لأولياء الله رجوعا الي النار يا كفار.

אל׳ אללה קד לענכם מלעון מן לענה אללה.
الله قد لعنكم ملعون من لعنه الله.

ל׳ לא שפאעה פי אלמגצ׳וב עליהם.
لا شفاعة في المغضوب عليهم

א׳ אלצ׳אלין מבעות׳ין אלי ג׳הנם לילתקאד. אלנבי שפיע.
الضالين مبعوثين الي جهنم للتقاد النبي شفيع.

ל׳ ללמד׳נבין מן כל ד׳נובהם ג׳ופרא.
للمذنبين من كل ذنوبهم غوفرا[؟].[12]

מ׳ מא לך יא כאפר תכון ג׳אהלא.
ما لك يا كافر تكون جاهلا.

ה׳ הונא בתורבת אלנבי יאמנון.
هونا بتوربة النبي يؤمنون.

---

10 صلاته veya الصلاة

11 مصير

12 Bu kelimenin "غفران" olması daha uygun gözükmektedir.

ר' רבת רבך סאבקה עלי אלעבאד.
ربة ربك سابقة علي العباد.

ש' שיח ג'הנם מלהכה עלי אלכפאר.
شيخ جهنم ملهكة[13] علي الكفار.

ע' עלי כל עאבד מן עביד אללה סאמע ללרסול אלצלאה עליה פי אלנהאר ג'מדאד והם איצ'א מוצופין פי סורה אלבקרה. הוד אהואל ללכפאר ללמומנין ולמומנאת...
علي كل عابد من عبيد الله سامع للرسول الصلاة عليه في النهار غمداد؟ وهم ايضا موصوفين[14] في سورة البقرة. هود[15] أهوال للكفار للمؤمنين والمؤمنات...

Bismillâhi'l-Aliyyi'l-Azîm, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Kahhâr, el-Ğaffâr, el-Velî, el-Hâlık ileyhi külli şey:

Yüce, Mağlup olmayan galip, Dilediğini zorla yapmaya Kâdir, Kahredici, Bağışlayıcı, Sevdiklerinin dostu, Yaratıcı [ve] her şeyin kendisine döndüğü Allah'ın adı ile...

[כ'] Nebi (ve) Resûl aleyhisel(âmı) seçen Allah'ı[n emirlerini] dinleyin.

[ד'] Eğer [O'nun emirlerini] dinler ve itaat ederseniz, bunun sevabını alacaksınız.

[י'] Ey Allah'ın vahdaniyetinden (birliği) gafil olanlar! Ey küfürleri sebebiyle çılgına dönenler! Yaklaşın ve sul[h] ehline nazar edin!

[ע'] Allah'ın gazap ve öfkesi, kâfirlerin üzerinedir.

[צ'] Resûl'ün duası, mümin erkek ve kadınları kurtaracaktır.

---

13 Kelimenin "مهلكة" olması daha uygundur. Ancak bu durumda "مهلك" şeklinde mübtedâya uygunluğu açısından müzekker (eril) gelmesi daha uygundur.

14 موصوفون

15 هؤلاء؟

[ו'] [Tanrı huzurunda] duruş günündeki hesapta bizimle Tanrı'ya şirk koşanlar arasında bir engel ve tabaka olacaktır.

[ח'] Kâfirin [tek kurtuluş] çaresi, tövbe edip Tanrı'ya dönmesindedir.

[כ'] Ateşten kurtulmanın tek çaresi ise Resûl'ün kelâmı veya duasıdır.

[מ'] Şâhitlerin (veya şehitlerin) el-Beyt'e (Ka'be) dönüşleri umulur.

[י'] Ey Allahım! Ey Allahım! ...?'e[16] (tövbe edip sana) yönelenleri(n tövbesini) kabul et!

[י'] Kıyamet gününde hayır işleyen herkese şefaatçi olacaklardır.

[ט'] (O: Peygamber) Allah'ın veli kulları için barış ve esenlik diledi. Ey kâfirler! Varış yeriniz Cehennemdir.

[אל'] Allah size lânet etmiştir. Allah'ın lânet ettiği kimse ise mel'undur.

[ל'] Gazaba uğrayanların şefaatçisi yoktur.

[א'] Dalâlet içindekilerin yeri ise ateşlenmiş Cehennemdir. Nebî şefaatçidir.

[ל'] Günahlarına pişmanlık duyanlar ise bağışlanmıştır.

[מ'] Ey kâfir! Sana ne oluyor da cehalet içinde yüzüyorsun!?

[ה'] O kâfirler ki, peygamberin mezarına tapıyorlar!

[ר'] Rabbinin zenginliği (*rabat*) kullarını geçmiştir.

[ש'] Cehennem şeyhi [bekçi meleği?], kâfirler için onu (Cehennem) ateşlemektedir.[17]

---

16 Kelimenin ne anlama geldiği anlaşılamamıştır.

17 Gandz ise bu ifadenin "Cehennem kâfirler için tutuşturulmuştur", şeklinde tercümesinin daha uygun olacağını belirtir. Bkz. "Notes on Mr. Leveen's Article, *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 236.

[لا'] Allah'ın kullarından Peygamberi (salât ona olsun) dinleyen her kula o gün (azaba karşı) bir örtü vardır. Onlar, benzer şekilde, Bakara sûresinde de bu şekilde tarif edilmişlerdir. ... korku ve dehşet kâfirlerin üzerine olsun. Mü'min erkek ve kadınlara gelince ...[18]

VI. KİTÂBÜ'T-TÂRÎH (EBÜ'L-FETH ES-SÂMİRÎ) (XIV. ASIR)

... El'azer'den sonra imâmeti (büyük Kohenlik) Natanel üstlendi. El'azer 25 yıl imamlık yapmıştır.

El'azer'in imâmetinin son dönemlerinde [Hz.] Muhammed peygamber olarak gönderilmiştir.

*"Rıza Günleri"*nin[19] bitiminden [Hz.] Muhammed'in peygamber olarak gönderilişine kadar ki geçen süre 1993 yıldır.

---

18 J. Leveen, "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406. Metnin transkripsiyon ve tercümesinde Leveen'in daha sonra yaptığı düzeltmeler de [bkz. "Mohammed and his Jewish Companions: Additions and Corrections to *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406", *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 237] göz önüne alınmıştır.

19 Samirî inancına göre Âdem'le beraber başlayan süreçte her şey güzel ve mükemmel iken, Âdem'in vefâtından Sina'da Musa'ya vahyin gelmesine kadar insanoğlundan ilahî lütuf kaldırılmıştır. Musa ile Mısır'dan çıkıştan sonra, ilâhî lütuf geri verilmiş, İsrailoğulları buna yeniden mazhar olmuştu. Samirî tarihinde bu dönem *Eyyâmü'r-rızâ* (Arapça, *rıdvân*; Aramîce, *rahota*) olarak isimlendirilmektedir (*Sefer Yuşa bin Nun*, nşr. Juynboll, s. 37.) Ancak bu lütuf, Eli'nin çağdaşı 'Uzzi'nin Kohenliğine kadar devam etmiştir. 'Uzzi'nin görev yaptığı sırada Büyük Kohenliğe göz diken Eli, etrafında oluşturduğu güçlü cemaatiyle Şilo'da yeni, ancak düzmece bir silsile ile ayrı bir *Kohen*lik ve ayrı bir *mezbah* ihdas etmişti. Samirî kroniklere göre bu olay, İsrailoğulları'nın Ken'an diyarına girişlerinin 260., 'Uzzi'nin Kohenliğinin 25. yılında vukû bulmuştu. Bu kötü tutumdan sonra Mabed (*Mişkan*) gizlenmiş, Allah'ın İsrailogulları üzerindeki lütfu da sona ermişti (*ha-Tolida*, s. 76; Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 37, 38-39; *Şalşalet ha-Kohanim*, s. 132). Samirî inancına göre bundan sonra İsrailoğulları'nın başı beladan kurtulmamıştır. Bu dönem sonrası *Fanuta*, yani *Allah'ın lütfunun İsrailoğulları'ndan kalktığı dönem* olarak isimlendirilmektedir. İsrailoğulları'nın yaşadığı bütün acı ve sıkıntıların kaynağı bu lütuf eksikliğindendir. İşte Taheb (Samirî Mesihi) gelecek ve Allah'ın İsrailoğulları'na olan bu lütfunu geri getirecek ve onlara eski ihtişamını tekrar kazandıracaktır. Konu ile ilgili detaylar için bkz. Arslantaş, Arslantaş, *İslâm Dünyasında Samiriler*, s. 118-119; Montgomery, s. 241-242.

Âlemin yaratılışından [Hz.] Muhammed'in gönderilişine kadar ki geçen süre ise 5047 senedir.[20]

[Hz.] Muhammed'in ortaya çıktığı sırada mesleklerinde mahir üç müneccim vardı. Bunlardan biri Sarmasa adında Filistin'in 'Asker isimli şehrinden; diğeri Ka'b el-Ahbâr isimli Yahudi, öbürü ise Abdüsselâm isminde Hıristiyan bir rahipti.

Bunlar meslekleri gereği, Roma kralının iktidarının sona ereceği, İsmailoğulları'ndan Benî Hâşim'in soyundan bir adamın hükümdar olacağı kehanetinde bulunmuşlardı. Ortaya çıkacak kimsenin [peygamberliğinin veya krallığının] alâmeti, sırtında, iki omuzu arasında el ayası büyüklüğünde beyaz bir et parçası idi. Bu et parçasının sarı renkte olduğuna dair rivayetler de mevcuttur.

Bu üç müneccim, [Hz.] Muhammed'in peygamberliğini ilân ettiğini duyunca, O'nun [as.] kendilerine eskiden beri söylenegelen, çıkacağı belirtilen kimse olup olmadığını teyit etmek üzere yanına gitmeye ve O'na [as.] ancak yol-yordam bilen ilim erbabının bilebileceği gizli hakikatleri sormaya karar verdiler. Bunlar, daha önce bu şekilde peygamber olarak gönderildiğini iddia eden insanlardan çok çekmişlerdi.

Bu üç müneccim, [Hz.] Muhammed'in yaşadığı şehre [Medine] geldiler. O'nunla [as.] önce kimin görüşeceğini müzakere ettiler. Yahudi Ka'b el-Ahbâr'ın görüşmesine karar verdiler.

Ka'b el-Ahbâr, [Hz.] Muhammed'in huzuruna çıktı. Selam verdi. [Hz.] Muhammed selamını aldı. Ona kim olduğunu sordu.

Ka'b el-Ahbâr şöyle cevap verdi:

"Ben Yahudilerin ileri gelenlerinden biriyim. Tevrat'ta İsmail neslinden birinin peygamber olarak gönderileceğini, O'nun [as.]

---

20 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 173.

bütün dünyaya hakim olacağını ve O'na [as.] kimsenin karşı koyamayacağını okuyup duruyoruz."

Ka'b el-Ahbâr'ın ardından [Hz.] Muhammed ile görüşen Hıristiyan rahip Abdüsselâm da kendisine İncil'de [Ka'b el-Ahbâr'ın anlattıklarına] benzer şeyler okuduklarını söyledi.

Oysa bu Yahudi ve Hıristiyan, bahsettikleri bilgileri kutsal kitaplarından değil, müneccimlikleri nedeniyle biliyorlardı.

Yahudi ve Hıristiyan'ın görüşmesinden sonra [Hz.] Muhammed'in huzuruna Samirî Sarmasa çıktı. Sarmasa ise Hz. Muhammed'e şunları söyledi:

"Sen büyük bir dine sahipsin... Bütün dünyayı kendine boyun eğdireceksin. Bizdeki malumata göre, senin peygamber olacağına dair iki omzunun arasında bir alamet olmalı."[21]

Sarmasa'nın bu sözleri [Hz.] Muhammed'in çok hoşuna gitti. Üzerindeki elbisesini aşağıya doğru indirdi. Omuzları arasındaki büyük beyaz et parçasını gösterdi.

Bunun üzerine Ka'b el-Ahbâr ile Abdüsselâm müslüman oldular. [Hz.] Muhammed bunların müslüman olmasına çok sevindi. Sarmasa'ya niçin Müslüman olmadığını sordu. Müslüman olmasını ve yakınları arasına girmesini teklif ettiyse de o kabul etmedi. Sarmasa, kendisinin memnun olduğu bir din ve şeriatının bulunduğunu, bu sebeple başka bir dine ihtiyaç duymadığını söyledi.

[Hz.] Muhammed, onun bu cevabından pek memnun olmadı. Ona niçin geldiğini sordu. Samirî Sarmasa soruya şu cevabı verdi:

"Efendim! Ben, buraya senin bize vereceğin, bizim de güvenip dayanabileceğimiz bir ahit ve misak almak üzere geldim. Vereceğin ahitle ben ve dindaşlarım emniyet içerisinde olsun. Zimmetinde

21 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 174.

bulunsun. Canları, malları ve aileleri güvence altına alınsın. Mabetlerini rahatça inşâ edebilsinler."

Sarmasa'nın bu isteği üzerine [Ḥz.] Muhammed kâtibinin çağrılarak (*râkım*) ona bir eman ve *zimmet* yazmasını emretti. Kâtip huzuruna gelince şöyle bir eman yazdı:

"Ben Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib, Samirîler için bir eman ve zimmet yazılmasını emrettim. Bu emanla beldenizdeki canlar, mallar, evlatlar, mabetler ve bunlar için tahsis edilen vakıflar her türlü taarruz ve tasalluta karşı güven içerisinde olsun. Bu eman Filistin'deki diğer halklar gibi kendileri için de barış ve güvenlik getirsin."

Sarmasa yazılan emanı aldı ve [Hz.] Muhammed'in huzurundan ayrıldı. Ancak [yolda karşılaştığı] Âmir b. Rebîa ve Abdullah b. Cahş, elindeki emanın Ali b. Ebû Tâlib tarafından yazılmasının daha iyi olacağı tavsiyesinde bulundular.

Bunun üzerine Sarmasa [Hz.] Muhammed'in huzuruna tekrar geldi. O'na [as.]:

"Efendim! Ben buraya uzak bir beldeden, putperestlerden çok zulüm görmüş bir halkın yanından geliyorum. Senin sayende Allah'ın bize bir çıkış yolu vereceğini umuyorum. Bana bu zimmetin Ali b. Ebû Tâlib tarafından yazılmasının daha iyi olacağı tavsiye edildi."[22]

[Hz.] Muhammed [Sarmasa'nın bu teklifini kırmadı, [Hz.] Ali'ye Samirî Sarmasa için eman ve *zimmet* yazmasını emretti. Hz. Ali de şöyle bir eman yazdı:

"... **Bu [belge] ülkemdeki [Samirîlerin] can, mal, evlat, mabet ve vakıfları için bir emandır."**

[Hz.] Ali, bir parşömen parçasına yazdığı belgeyi Samirîye teslim etti. Belgeyi alan Sarmasa, yeri öperek [Hz.] Muhammed'in huzurundan ayrılmak üzere hareketlendi. Bu sırada [Hz.] Muhammed:

22 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 175.

"Ey Samirî! Git! Bundan sonra sen "Lâ misâse" diyeceksin. Artık sana verilmiş bir söz var. Siz de verdiğiniz sözü sakın unutmayın!" dedi.

...

Sarmasa Filistin'e döndü. Bu adamın [Hz. Muhammed] merhameti, iyilikseverliği ve dürüstlüğü sebebiyle Tanrı'nın kendilerine verdiği büyük lütufu, dindaşlarına müjdeledi.

Ka'b el-Ahbâr ve Abdüsselâm ise [Hz.] Muhammed'in yanında kaldılar. Ka'b el-Ahbâr O'nun [as.] kâtipliğini ve her konuda müşavirliğini yapmaya başladı.

Âdem'den [Hz.] Muhammed'in ortaya çıkışına kadar ki geçen süre 5047 senedir.

O günden günümüze imamlık yapanlar şunlardır:

Âdem'den "Rıza Günleri"nin sonuna kadar ki geçen süre 3054 senedir.

Âdem 130 sene, Şit 105 sene, Enoş 90 sene, Keynan 70 sene, Mahalel 50 sene, Yared 62 sene, Hanok 65 sene, Metuşelah 67 sene,[23] Lamek 53 sene, Nuh, Tufan'a kadar 600 sene, Tufan'dan Arpakşad'ın doğumuna kadar 2 sene imâmet görevi yapmıştır. Arpakşad 135 sene, Şelah 130 sene, 'Eber 134, Felec (Peleg) 130 sene, Reu' 132 sene, Şeruc (Serug) 130 sene, Nahor 79 sene, Terah 70 sene görevde bulunmuştur.

Abram (İbrahim) aleyhisselam 100 sene, İshâk aleyhisselam 60 sene, Ya'kub aleyhisselam 87 sene, Levi 52 sene, Kahes 71 sene, Amram 55 sene, Musa aleyhisselam Anavatan'a (*ed-Diyâr*/Filistin) girinceye kadar 120 sene, El'azer aleyhisselam "Rıza Günleri"nde 50 sene görev yapmıştır.

Finhas aleyhisselam 60 sene, Ebişa' 40 sene, Bahki 35 sene, Uzzi 25 sene. Uzzi "Rıza Günleri"nin sona erip seyyar

---

23 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 176.

mabedin (*Mişkan*) kaybolmasından sonra bir yıl daha yaşamıştır.

Uzzi'den [Hz.] Muhammed'in ortaya çıkışına kadar ki geçen süre ise 1993 senedir.

Bu süreçte imamlık yapanlar ve görev süreleri şöyledir:

Şişi 39 sene, Bahki 23 sene, Şafat 28 sene, Şalom 25 sene, Hizkiya 20 sene, Yehonasen (Yonatan) 28 sene, Yayir (Ya'ir) 21 sene, Sıdkiya 28 sene, Ahiya 20 sene, Mahor 21 sene, Yusadek 25 sene,[24] Daliya 25 sene, Yayir (Ya'ir) 19 sene, Yehonasen (Yonatan) 28 sene, Yişma'el 26 sene, Tobiya 28 sene, Saduk 20 sene, Amram 28 sene, Hilkıya 24 sene, 'Akbun 36 sene, 'Akbiya 39 sene, Halal (Hillel?) 45 sene, Şirya 40 sene, Levi 50 sene, Natanel 52 sene, 'Azarya 35 sene, Abdal 40 sene, Hizfiya (Hizkiya?) 21 sene, Dalya 41 sene, 'Akbun 40 sene, Akbiya 35 sene, Levi 41 sene, El'azer 44 sene, Yayir (Ya'ir) 39 sene, Natanel 41 sene, Yehoyakim 32 sene, Yehonasen (Yonatan) 27 sene, Elyişma' 33 sene, Şema'ya 10 sene, Tobiya 8 sene, Amram 11 sene, Akob 9 sene, Amram 9 sene,[25] Akbun 30 sene, Finhas 40 sene, Levi 25 sene, El'azer 32 sene, Tobiya 28 sene, El'azer 41 sene, Akbun 23 sene, Baba Raba'nın babası Natanel 32 sene.

Baba Raba'nın ne kadar süre ile imamlık yaptığı bilinmemektedir. O babası hayatta iken de imamlık yapmıştır.

Baba Raba'dan sonra imâmete gelen Akbun 26 sene, Natanel 41 sene, Akbun 20 sene, El'azer 25 sene, Akbun 24 sene, El'azer 17 sene, Akbun 30 sene, El'azer 40 sene, Natanel 31 sene, El'azer 25 sene, Natanel 20 sene, El'azer 28 sene imamlık yapmıştır.

[Hz.] Muhammed El'azer'in imamlığının 12. senesinde peygamber olarak gönderilmiştir.

---

24 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 177.
25 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 178.

...

Yukarıda Sarmasa'nın [Hz.] Muhammed'ten bir eman aldığını söylemiştik.[26]

Müslümanlar (İsmailiye) Bizans'a (Rum) karşı düzenledikleri seferlerde fevkalade başarı kazandılar. Bu seferler sırasında Bizanslılar, Müslümanlar karşısında tutunamadılar. Bu savaşların olduğu sırada Samirî cemaatinin başında Akbun b. El'azer bulunuyordu. Akbun Beyt Sâme'de ikamet ediyordu.

Müslümanların [Filistin'in Akdeniz] sahil[in]deki şehirlere düzenledikleri askerî seferler sırasında Samirîlerin çoğu Bizanslılar ile beraber Rum diyarına kaçtı. Kaçmadan önce Beyt Sâme'ye gelerek çoğu kıymetli eşyalarını tekrar döndükten sonra geri almak üzere emanet bıraktılar. Kaçanlar döneceklerini zannediyorlardı. Büyük *Kohen*in yanında bu şekilde bırakılmak suretiyle pek çok mal birikmişti. Ona mal bırakanlar arasında Kayseriye, Arsuf, Meymas, Yafa, Lud, Askalan ve Gazze gibi değişik yerlerde yaşayan insanlar da vardı... Ancak gidenlerin çoğu bir daha dönmedi/dönemedi.

Müslümanlar Ken'an diyarına girdiler. Kayseriye hariç, bölgedeki şehirleri hakimiyetleri altına aldılar.

Kayseriye o dönemde "şehirlerin anası" olarak kabul ediliyordu. Diğer şehirlerde hakimiyetlerini sağlayan Müslümanlar Kayseriye'ye geldiler. Şehri kuşattılar. Ancak Kayseriye kolay teslim olmadı. Şehir 6 sene süreyle direndi. Bizanslılar, deniz tarafından Müslümanların bilemedikleri bir yoldan devamlı surette lojistik destek alıyorlardı. Müslümanlar burayı uzun süre keşfedemediler.

Kayseriye'nin Şam tarafına düşen kısmında [da] gizli bir geçit vardı. Bizanslılar bu geçit kapı sayesinde kara tarafından da devamlı surette yardım alıyorlardı. Müslümanlar

---

[26] Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 179.

uzun bir süre burayı da keşfedemediler.[27] Ancak bir keresinde (Müslüman devriyeler) bu kapıdan bir köpeğin çıktığını görünce, buradan girerek şehri fethettiler...

İsmailoğulları fethettikleri yerlerde yaşayan halka arazi vergisi (*haraç*) dışında [senelik] 4 dirhem ve 1 *mihlât* (?) buğday *cizye* takdir etti.

[Hz.] Muhammed, burada yaşayan ehl-i kitab'a çok iyi muamele etti. Kimsenin kılına dokunmadı.

Şeyh Nefîsüddin Ebü'l-Ferec ibn Kessâr, atalarının [Hz.] Muhammed hakkında şöyle söylediklerini nakleder:

"[Hz.] Muhammed iyi ve mükemmel bir insandı. İbranîlere iyi davranmış ve kendilerine eman vermiştir."

[Hz.] Muhammed 10 yıl süre ile krallık yaptı. Bütün dünya kendisine boyun eğdi.

Vefâtından sonra krallık akrabalarından Ümeyyeoğulları'na intikal etti.[28]

VII. SEFER YUHASİN ha-ŞALEM
(AVRAHAM ZAKUTO) (1452-1515)

792 yılında Yunan/Rum topraklarında (*Gresiya*/גריסייה) gökyüzünde olağanüstü ve büyük alâmetler görülmüş. [Bu sene] Muhammed [as.] dinini tebliğ etmeye başlamış. Benzer şekilde halk Konstantinopol'de (İstanbul) gökyüzünde parlak bir ateşin zuhur ettiğini görmüş...

794 yılında Muhammed [as. ortaya çıkmıştır]. [Hıristiyanların ifadesine göre] Babası Arap bir *gentile* (גינטל), annesi ise İsmail soyundan Yahudi bir hanımdı.

---

27 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.
28 Ebü'l-Feth es-Samirî, s. 180.

[Muhammed as.] 28 yaşlarında iken Hıristiyanlara çok kızdı. Bütün dinler hakkında bilgi sahibiydi. Kendisinin hazırladığı bir kitap [Kur'ân] vardı. Bu kitabı yazarken kendisine Sergo (שירגו/veya Gergo), Esano (אסאנו/veya Ariano) ile Ben Yohanan isminde Antakyalı Yahudi bir *haham* yardım etmişti. Esano, Mısır'da Hıristiyan bir vâiz olarak hizmet etmiş; daha sonra O'nun [Muhammed as.] dinine dönmüştü. Rivayet edildiğine göre [Hz. Muhammed] miladî 632 yılında 34 yaşında iken vefat etmiştir.[29]

...

[*Savoraim*'in] Dördüncü nesli. Ribi Tsahok. Müslümanların krallığı (*Malhut Yişma'el*) bu Ribi zamanında güçlenmiş, Pers [Sasanî] krallığını (*Malhut Paras*) yeryüzünden silmişti.

Müslümanların güçlenmesinden bir süre sonra [Hz.] Ali b. Ebû Tâlib Irak'a (*Bâbil/Bavel*) gelmişti.

Arap kralı [Hz.] Ömer b. Hattâb zamanında Pers kralı öldürülmüş, oğulları ve kızları esir edilmişti. Kral [Ömer ra.] [III.] Yezdicerd'in kızını Re'sü'l-câlût Bostanay'a vermişti. Kız din değiştirip Yahudiliğe geçmiş; Bostanay da kendisi ile evlenmişti.

Yaratılışın 4382. yılında [M. 622] [Muhammed as.] peygamberlik iddiasına[!] başlamıştır. O'nun [as.] iddiasına başlamasının tam tarihinin 2 Av 4382 [18 Temmuz 622] Perşembe günü olduğu şeklinde bir rivayet vardır.

Yaratılışın 4387. yılında [M. 627] Araplar (*Yişma'elim*) Mabed'in yıkılmasından sonra 560 senedir Hıristiyanların (*Edom*) elinde bulunan Kudüs'ü (*Yeruşalayim*) fethettiler.

Kudüs, fethinden itibaren 472 yıl Müslümanların elinde kalmıştır...[30]

---

[29] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 39 (Mavo), 247.
[30] Zakuto, *Sefer Yuhasin ha-Şalem*, s. 204.

VIII. SEDER ELİYAHU ZUTA
(ELİYAHU KAPSALİ) (1483-1555)

[1]. [Hz. Muhammed ve Peygamberliği][*]

... O günlerde Türkler, İsmailîler (*Yişma'elim*) eliyle Tanrı dinine (*Dat Adonay*) girdiler. İsmailîler, Sam ben Noah, Türkler ise Gomer ben Yafet ben Noah soyundan olmalarına rağmen onlarla girdikleri sıkı ilişkiler neticesinde Türkler Mahmit'in [Hz. Muhammed] dinini kabul ettiler.

O günlerde doğu bölgesinde adı Mahmit olan güçlü, muktedir ve çok ama çok kurnaz bir adam türedi[!]. Ona [as.], iyi mi yoksa kötü mü olduğu bilinmeyen iki zeki kimse daha tâbi oldu: Bunlardan birinin adı [Hz.] Ali diğerinin adı ise Torozmani [Hz. Osman] idi.

Çok bilge bir adam olan [Hz.] Ali, rivayete göre, Yahudi idi. Ancak kendisine günah çirkefi bulaştığı için, kâfir oldu[!] [İslâmiyet'le müşerref oldu]. Mahmit'i desteklemek ve güçlendirmek için kalkıp memleketinden geldi; O'nun [as.] adamları arasına dahil oldu ve ekmeğini paylaştı.

Mahmit, dünyada yeni bir din ihdâs edip avamın gözünde de yüce göstererek ezelden beri var olan dinleri neshetmeye (hükmünü geçersiz kılmaya) karar verdi.

Mahmit çok entrikacı, halkın aklını çelmeyi iyi bilen, kurnaz, aldatıcı ve elinin ulaştığı her yere kötülüğü bulaşan biri idi. Öyle ki, kendisine bir kumru alarak eğitti; bilgi ve zekasını terbiye etti. O [as.], halkın ve toplumun ileri gelenlerinin arasında iken bu kumru gelir, kanat çırpar, dere ve dağ güvercinleri gibi O'nun [as.] kulaklarına bir şeyler fısıldardı.

Bunu gören herkes ise onun ne olduğunu anlamaya çalışır, korku içerisinde O'na [as.] bunun mahiyetini sorardı. O

(*) Dik parantez içerisindeki başlıklar eserin İbranîce orijinalinde mevcut değildir. Başlıklar pasajların muhtevasına uygun olarak kitabın yazarı (Nuh Arslantaş) tarafından konmuştur.

[as.] da halkın bu tür sorularına bunun Tanrısal bir mucize olduğu; Tanrı'nın, kendisine katından gönderdiği bu kumru vasıtası ile eski şeyleri haber verdiği şeklinde cevaplar verirdi. Tanrı('nın) Amitay oğlu Yûnus'a dedi(ği gibi o – Muhammed as.-), her şey(in) gerçek (olduğunu söyler), kumrunun fısıldadığı hiçbir şey(in) boşa çıkmayacağ(ına inanırdı).

Kumru Mahmit'e çok hizmet etti. O (kumru) Mahmit'in kulağına bir şeyler fısıldamak üzere şehre gelir, sabaha karşı yerine döndüğü için de kimse tarafından görülmez ve görünmez olurdu.

Mahometi[31] ara sıra etrafındakilere kumrunun, Tanrı kehanetinin (*mahazey Şe-Day*/Tanrı'nın ilhamı, vahyi) geleceğini bildirmek üzere gönderildiğini söylerdi.

(Mahmit bu kehaneti/vahyi) aldığı sırada kendinden geçer, yorgun bir vaziyette boylu boyunca yığılır kalırdı. Bu durumda iken adamları etrafına toplanır, korkulu bir şekilde titrer ve birbirlerine: *"Şu anda O [as.] Tanrı'nın vahyi ile ulvî bilgilere (da'at 'elyon) nâil oluyor"*, derlerdi.

(Mahmit) pek çok kez bu ve benzeri hilekârlıklarla müntesiplerini aldatıyor; bütün bunları da bön, akılsız ve kötü düşünceli kalbe sahip güvercin vasıtasıyla gerçekleştiriyordu. Sanki Tanrı O'na [as.] ruhundan vermiş de O [as.] da onlar arasında peygamberlik etmiş!

(Mahmit) Müslüman olanlardan (*mitaslemim*) ve arkadaşlarından (bazılarını) doğuya ve batıya gönderdi. Gün be gün, Mahmit'in Allah'ın resûlü ve ruhu olduğu, Tanrı'nın O'nu [as.] dünyaya yeni bir din göndermek üzere görevlendirdiği, O'nun [as.] peygamberlerin sonuncusu olduğu şeklindeki kurnazca kurguları insanlara güzel göründü. Binlerce insan peşinden koştu, kendisini peygamber kabul etti.

[31] Kronikte Hz. Muhammed genelde "Mahmit" şeklinde kaydedilirken bazen de bu şekilde "Mahometi" şeklinde yazılmıştır.

Oysa Mahmit, "*mecnûn*" (*Meşuga*) ve "psikolojisi bozuk" (*iş ha-ruah*/ruh adamı, deli)(!) biri idi.

[Dinine sokamadığı insanlar için de bir hile düşünen] Mahmit, dönemindeki mevcut dinlere kurnazca övgüler düzmüş, [bu dinlere mensup kimselere] "*dininizi tutun, dininizden sakın el çekmeyin*" şeklinde nasihatlerde bulunmuştu. Bu suretle de pek çok insanı peşine takmıştı. Zira O [as.], onları imanından tamamen koparmıyordu. Onlar da O'nu [as.] sadece peygamber kabul ediyordu. Mahmit bütün bu kurnazlıkları bilinçli bir şekilde yapmıştı.

[Mahmit] Halk nezdinde pek çok şeye de cevaz verdi. Halkın O'nu [as.] sevmesi ve peşine takılmasının en önemli sebeplerinden biri de budur. Malumdur ki, zengin-fakir pek çok insan onların [Müslümanlar] peşinden gitti, onlardan yana oldu. Bu ailelere Tevrat (*Tora*) dahi ağladı. Rivayete göre Mahmit aldatıcılığı sebebiyle kitleleri peşinden sürükledi. Müslümanların birbirine desteği ve yeni dini diğer insanlara anlatma gayretleri sebebiyle İslâmiyet hızlı bir şekilde yayıldı.

[Müslümanlar] kuvvetlendiler, kahraman savaşçılar oldular. Mahmit'e inandılar. Din O'ndan [Muhammed as.] çıkacak, koyduğu hükümler halkı sevk ve idare edecekti. Mahmit hem söz hem de yazı ile bütün memlekete şöyle hitap etti: "... *Gidiniz! İnsanlara Mahmit'in gölgesine sığınmalarını ve bizzat O'nun [as.] ağzından yeni dini öğrenmelerini söyleyiniz!*"[32]

[2]. [Kur'ân-ı Kerîm]

... [Mahmit] arkadaşı [Hz.] Ali'ye de dini ve hükümlerini ağzından çıktığı şekli ile kaydetmesini emretti. [Hz.] Ali de bunları mürekkep ile bir kitaba kaydetti. Torozmani [Hz. Osman] da O'na [Muhammed as. veya Hz. Ali] şeytanlık etmek üzere sağında otururdu. O [Muhammed as.]

---

[32] Kapsali, *Seder*, I, 36-37.

bir duvar örüyor, onlar da çamurla bu duvarın sıvasını yapıyorlardı.[*]

[Muhammed as.] bunların yardımı ile işini, yani *el-Furan* [אילפוראן/*Furkân-Kur'ân*] adı verilen [kitabı] tamamladı. [Muhammed as.] *Tanah*'ın [Ahd-i Atîk] yirmi dört kitabında Tanrı'nın birliğinden söz eden şifahî rivayetleri toparlayarak kendi lisan ve yazısı [Arapça] ile bu kitaba dahil etti. Mahmit denen bu adam[!] aslında yazmayı da bilmiyordu. Bir yazı kaleme alındığında el yazısı ile imzalamıyor, elinin beş parmağını mürekkebe batırıyor, imza yerine bunu kullanı[parmak bası]yordu. Bu, bütün Müslümanlar için bir işaret kabul edilmişti.

Çoğu insanın naklettiğine göre [Hz.] Ali bir peygamber, Mahmit ise O'nun [as.] öğrencisi idi. Bunu da, *el-Furan*'ın [Hz.] Ali tarafından yazılmış olmasından dolayı iddia etmişlerdir. Bu sebeple binlerce kişi [Hz.] Ali'nin peşinden gitmiştir. Savefîler de [Safevîler] [Hz.] Ali'nin takipçilerindendir. Bu kabul Türklerle Savefîler arasında günümüze kadar süregelen en belirgin farklılıklardan biridir.[33]

[3]. [Hz. Muhammed: Papalığın Bir Kardinali!]

.... Bazı insanlar da Mahmit'in Rum büyüklerinden, hatta Papa'ya bağlı *kardinal*lerden biri olduğunu söylemektedir. İddiaya göre Romalılar O'nun [as.] güçlü ve başarılı olduğunu görünce, fethedip hakim olması için O'nu [as.] doğu ülkelerine göndermiş; başarı ile dönmesi durumunda kendisini papa yapacaklarına dair yemin ederek söz vermişlerdi.

Bu sözden güç alan Mahmit, doğuya gitmiş, çeşitli bölgelere tayin ettiği komutanlar sayesinde doğuyu Romalılar

---

(*) Yani, Hz. Muhammed düzenbazlık(!) yapıyor, Hz. Ali ve Osman da O'nun uydurduklarına(!) kılıf buluyorlardı.

33 Kapsali, *Seder*, I, 37-38.

adına zapt etmişti. Bütün doğuyu hakimiyetine alarak Roma'ya muzaffer olarak dönen Mahmit, beraberinde doğunun büyük melikini, annesini ve kız kardeşlerini de yanında götürmüştü. Melikin kız kardeşlerinden birini Yamima olarak isimlendirmişti. Mahmit [bu başarıyı bahşetmesinden dolayı] Tanrı'ya şükretti.

Ancak Roma'nın büyükleri olan kardeşleri O'nun [as.] bu başarısını kıskandılar. Yeminlerini bozdular, Mahomat'ı[34] unutup hatırlamadılar bile. [Muhammed as.] Roma'ya varıp kimseyle görüşemeyince şaşkınlık yaşadı. Zira Roma krallığının büyükleri O'na [as.] karşı gelmiş, yeminlerini çiğnemiş ve O'nu [as.] aldatmışlardı.

[Muhammed] öfke ile doldu. Roma'nın büyükleri O'nun [as.] gözünden düştü. Roma'dan ayrıldı ve uzun bir yolculuktan sonra doğuda fethettiği yerlere gelerek krallığını ilan etti. Bu topraklarda krallık yapmaya başladı. Eli ve yönetimi güçlendi, çevresindeki doğu ülkelerine istediğini yaptı ve topraklarını genişletti. Nihayet Tanrı'nın, kurallarına ve hükümlerine uymaları için [kendisi ile] yeni bir din gönderdiğini iddia etti. Hile ve kurnazlığı sayesinde onlar üzerine hakimiyet kurdu. Halk kendisine inanıp peşine takılarak O'na [as.]: *"Sen, Tanrı'nın içimizden bize lider (nasi) olarak gönderdiği kimsesin, biz de senin kulunuz"* dedi.

[Muhammed as.] onları şöyle diyerek kendisine tâbi olmaya çağırdı:

"Benimle olun! Sözlerime kulak verin! Eski dinleri terk edin. Kurallarına uymayın! Bunu yaparsanız ayakta kalırsınız. Gelin! Gölgeme sığının, sözümü dinleyin. Siz benim cemaatimin mensuplarısınız. Benim sayemde yücelin, yükselin. Beni sevenlerin [dünyada ve ahirette] bir payı olacaktır. Huzuruma gelin, sözlerime kulak verin, izzetli hanemde ikâmet edin!"

---

34 Yukarıda da belirtildiği üzere, kronikte Hz. Muhammed genelde "Mahmit" şeklinde kaydedilirken bazen "Mahometi" bazen de bu şekilde "Mahomat" olarak yazılmıştır.

Avare ve boş insanlar O'nun [Muhammed as.] etrafında toplandı. Şimdi Tanrı, bunu ben buldum, tamamı da benimdir, diyor. Bu böyle yazıldı. Bu sebeple Mahmit, "Günahkârların Sefih Çobanı"(!) (*Ro'e Evili*/רועה אוילי) olarak isimlendirilmiştir.[35]

[4]. [Şarabın Yasaklanması ve Rahip Bahîra]

Şimdi de Mahmit'in halkına şarabı yasaklama sebebi ve başına gelenleri anlatalım:

Mahmit'in tarihini anlatan kitapta [*Sefer Divrey ha-Yamim le-Mahmit*] kaydedildiğine göre, O'nun [as.], O'na [as.] günahta ortak, yok edici ve hilekâr bir ortağı vardı: [Hz.] Ebû Bekir. Ebû Bekir ve Hiyya [Rahip Bahîra], Mahmit'in dinine inanan ve gereklerini yerine getiren kimselerdi.

[Hz.] Ebû Bekir, Yahudi soyundan olup *re'sü'l-câlût*un oğlu idi. Mahmit'in gün geçtikçe güçlendiğini görünce, kendisinden nefret edip *nasi*lik makamından almasından korktu; niyet ve davranışını bozdu. Mücrim insanların tavrına büründü (kültürünü aldı). Mahmit ve arkadaşlarına katıldı. Onların gittiği yerlere gider, konuştuklarını dinlerdi.

Hiyya, Hıristiyan olup Mahmit'in danışmanlığını yapardı. Mahmit onu yürekten severdi. Hiyya, Mahmit'in hanesine istediği zaman girer çıkardı. Mahmit'in arkadaşları, onun bu konumunu kıskandılar. Onun iyiliğini istemediler. Onu öldürüp ortadan kaldırmayı planladılar. [Hz.] Ebû Bekir de ona tuzak kurup yok etmeyi planlayanlar arasında idi.

Bir gün Hiyya, Mahmit ve öğrencilerinin yanına geldi. Sofraya oturdu. Yanında şarap da getirmişti. Hep beraber içtiler ve sarhoş oldular. Şarabın dumanı, istilâ dumanı gibidir [insanın aklını başından alır]. Şarabın etkisi ile kafaları dumanlanıp kendilerinden geçtiler. Keskin şaraptan dolayı

---

[35] Kapsali, *Seder*, I, 38.

sarhoş olan Hiyya'nın gözleri çakmak çakmak olmuştu. Sofradakiler rezil bir şekilde sızıp kaldılar.

[Millet kendinden geçip sızınca] [Hz.] Ebû Bekir kalktı, Mahmit'in kılıcını aldı. Hiyya'yı öldürerek kılıcı tekrar kınına soktu. Hiyya'nın kanını döktükten sonra evinin yolunu tuttu ve uyumak üzere yatağına uzandı.

Mahmit şarabın verdiği sarhoşluktan ayıkınca, kılıç darbeleri alan Hiyya'nın kan revan içerisinde yattığını gördü. Paniğe kapıldı. Korkudan beti-benzi atmıştı. Ancak Hiyya'yı kimin öldürdüğü bilinmiyordu.

[Hz. Muhammed] Müntesiplerini, arkadaşlarını, dost ve yakınlarını çağırarak onlara şöyle dedi:

"Dinleyin. Sözlerime kulak verin. Bakın, arkadaşımız, kardeşimiz ve canımız, hikmetli, bilge, zeki ve anlayışlı Hiyya bir hile ile öldürülmüştür. Neden ve nasıl öldürüldüğünü bilmiyorum. [Halbu ki] o, hiçbir şey yapmamıştı. Onu evinden getirmiş, yemiş, içmiş ve hoş vakit geçirmiştik. Ona ikramlar etmiştik. Ancak, günahkâr bir adam, iyiliğe ihanet edip kötülük yaptı. Kardeşimiz ve arkadaşımız Hiyya'ya [öldürülmesine] çok üzüldüm. Bunu asla unutmayacağım. Kim bir insanın kanını dökerse, onun kanı da dökülecektir."

[Muhammed konuşmasını bitirince] [Hz.] Ebû Bekir ayağa kalkarak şöyle konuştu:

"Lütfen efendim, beni dinleyin ve sözlerimden sonra bu kulunuza cevap verin. Arkadaşınız Hiyya'nın başına gelenlere çok üzüldüm. Hiyya bizim sırdaşımız, sevdiğimiz ve güven duyduğumuz biri idi. Zekerindeki kabuğu sünnet etmemişse, bu yanlışlığı kendisinde kalsın [sünnet olmaması kendi vebali]. İbadet ettik, sözlere riayet ettik. Bu adam gece gündüz bizlere kalkan oldu. Şimdi ise eceli gelmiş [ve aramızdan ayrılmış]. Onun kanını biz dökmedik. Yüreğim onun için feryat ediyor, parçalanıyor. [Ancak] onun başına gelen bu felâket, sert şarabın öfkesindendir. Zira akıllıların gözünü aydınlatan şarap, kötülerin dostudur. Kalleş düşüncelere sebep olur. Zavallı, tertemiz fakir canların kanını döker; eteklerine

kan bulaştırır. Gözler, şarap sarhoşluğundan dolayı bakar kör olur. Yok olan [Hiyya değil de] biziz sanki. [Onun öldürülüşünü] ne gören var ne de bilen. Sarhoşluk gözleri kör eder. Anlaşılan Hiyya biz sarhoş olup kendimizden geçtiğimizde öldürülmüş. [Ancak] şarab[ın verdiği sarhoşluk] galebe çalınca [aklı başından gidip] katleden birine ölüm cezası da verilemez herhalde. Şimdi, hep beraber, herkes kılıcını kınından sıyırsın ve kontrol etsin. Bakalım, hangi kılıç kana bulanmış, Hiyya hangi kılıçla öldürülmüş? Tanrı kılıcın sahibine hak ettiği cezayı verecek; o kişi kanlı [katil] sayılacaktır."

[Hz.] Ebû Bekir'in bu sözleri Mahmit ve arkadaşlarına makul geldi. Sözlerinden dolayı kendisini övdüler. Her biri kılıcını kınından sıyırdı. İçlerinden sadece Mahmit'in kılıcı kızıldı, kanlı idi.

Mahmit bunu görünce yüreğinin derinliklerinde bir sızı hissetti. İçindeki ruh sıyrılıp çıkmış gibiydi. Bu durum kendisinin çok ağırına gitti. Yüzü asıklaştı, arkadaşlarına döndü ve "*Şimdi beni dinleyin*" diyerek söze başladı. Şaraba lânet etti ve şaraptan nefret ederek hem kokusunu hem de tadını reddetti. Önündeki bütün şarapları onların gözü önünde döktü ve o andan itibaren şarap içilmesini yasakladı.[36]

[5]. [Hz. Ebû Bekir]

[Rahip Bahîra'nın ölümünden] sonra Mahmit, [Hz.] Ebû Bekir'in kurnazlığını ve hilekârlığını öğrendi. Çağırdı ve herkesin gözü önünde kendisine hakaret ederek beddua etti. Ona aptal[!] olduğunu söyledi.

[Hz.] Ebû Bekir, Mahmit'in huzurundan ayrıldıktan sonra karısı ve iki oğlu ile birlikte kuzey topraklarına giderek burada saklandı. Mahmit'in kendisini bağışlamasını isteyen [Hz.] Ebû Bekir, 60 şehri onun dinine çevirdi. Bu şehirlerin halklarını Mahmit'in dinine ve ahdine soktu. Halklar

---

36 Kapsali, *Seder*, I, 38-39.

Mahmit'in dininin gereklerini yerine getirmeye başladı. [Hz.] Ebû Bekir bunları Mahmit'in hizmetine soktu.

Tanrı'nın hikmetine bakın ki, İsrailoğulları arasında nebiliğe yakın, güçlü bilgeler vardı. Bunlar üzerinde *Şehina* vardı. Bunların sözlerinden hiçbiri boşa çıkmaz, kendilerinden yanlış bilgi sadır olmazdı. *Gemara*'da belirtildiğine göre Raba bar Bar Hana, rüyasında gökte uçan bir kuşun bir yumurta bıraktığını, bu yumurtanın da 60 parçaya bölündüğünü söylemiş.

Bu rüya gerçekten önemsenmelidir; zira bu [tür büyük] kimseler boşuna konuşmazlar. Yumurtanın 60 parçaya bölünmesi şeklindeki bilginin iyi tabir edilmesi, yorumlanması gerekir. Zira bu bölünme, yücelerden gelip yeryüzünde vuku bulacak bir süreci ifade etmektedir. Bu alemde Raba Bar Bar Hana'nın yalancı olduğunu söyleyen, [bu rüyasından dolayı da] kendisine düşman olan pek çok kimse [Yahudi] vardır. Biz ise onların sözlerine kulak asmıyoruz. Aksine bu ve benzeri sözlerden *haham*larımızın ve nebilerimizin ne kadar zeki insanlar olduğunu, istikbalde vuku bulacak olayları önceden kestirebildiklerini anlıyoruz. Bunların bahsettiği konularda ise sırların sırrı, rumuzların rumuzu gizlidir [pek çok sembolik anlatım vardır].

Peki içimizdeki sapkın zümreler için ne diyeceğiz? Bunlar günümüzde ve gelecekte doğacak nesillerle, *haham*larımızın doğru söylediklerini söylemeyecek, meseleleri basit hali ile anlayıp geçeceklerdir. Talmud'taki *hagada*lara da bu şekilde dil uzatıp kutsalların eksik olduğunu iddia edeceklerdir. Tanrı onların gözlerini perdelemiş, yüreklerini mühürlemiştir... Onlar şimdi hayatta olmasalar bile, onların vaktiyle söyledikleri sırları yorumlamamız lazım.

Bu sebeple bu tür sembolik anlatım[ların] üzerinde iyice düşünmemiz, hiçbir ayrıntıyı kaçırmamamız gerekir. Sözlerin her biri bir ateş gibidir. *Rabbi*lerin sözlerine iyi kulak verilmelidir. Şimdi siz, yaklaşın, uzakta durmayın. Susun ve kulaklarınızı dört açın da size hikmet öğreteyim. Bu hikmet yücedir; zira Yüce'nin [Tanrı] kutsal ruhu vardır.

... [Raba bar Bar Hana'nın rüyasında gördüğü] gökte uçan ve yumurta bırakan kuş, *re'sü'l-câlût*u remzetmektedir. *Tora*'da [Tevrat] da halis dindarlar gökte uçan kuşlara benzetilir. Kuş, Davud oğlu Mesihtir. Dahası, *Tora*'da belirtildiği gibi, Yahudiler kuşa [kaya kovuğundaki güvercine] benzetilmiştir. Bu sebeple *re'sü'l-câlût*u kuşa, bu kuşun bıraktığı yumurtayı ise oğlu [Hz.] Ebû Bekir olarak yorumlamak gerekir; zira yumurta doğacak çocuğu remzeder. Yumurtanın 60 parçaya bölünmesi ise, yukarıda da bahsettiğimiz üzere, 60 ülkenin [Ebû Bekir eli ile] Mahmit'in imanına dönüşünü ifade eder.

Ancak belirtilmelidir ki, bu 60 ülkenin insanları, günah deryasının derinliklerini boylamış, göksel Tanrı'nın dinini terk edip Müslümanlara tâbi olmuşlardır. Bu yüzden elleri gevşeyecektir. Bunlar, tatlı su pınarlarını bırakıp çatlak sarnıçlardan su içmeye kalkmışlardır.

[Ey Tanrı'nın gözlerini perdelediği, yüreklerini mühürlediği kimseler – Yahudiler-] Raba bar Bar Hana'nın Tanrısal ilhamlara mazhar olduğunu sağır sultanların bile duyduğunu bilmiyor musunuz?

O, Bar Hana ki bilgi, hikmet, zeka ve anlayış doludur. Zaten bu sebeple kendisine "bilgi ve hikmetle dolu" anlamında "*Raba*" denmiştir. O bir köşe taşı, rü'yet ve ulvî bilgilere sahiptir. Tanrı'nın ruhu hep onun üzerinde olmuştur. Tanrı, yaptığı her şeyi ona bildirmiştir; zira Tanrı, kullarına sırrını bildirmediği hiçbir şeyi irade buyurmaz.

Yazık size Yahudiler! [Ebû Bekir eli ile] pek çok Yahudi Müslüman oldu.[37]

[6]. [Hz. Muhammed'in Mucizeleri]

... Mahmit, çeşitli hile ve kurnazlıkla pek çok şey yaptı. Gösterdiği mucizeler de el çabukluğu ve göz boyamadan başka bir şey de değildi. Büyük mucizeleri ise hep hile ve

---

37 Kapsali, *Seder*, I, 40.

sahtekârlıktı. Bu sayede doğu halklarını peşinden sürükledi, onlar üzerinde hakimiyet kurdu.

[Zavallı] halklar O'nun [as.] Tanrı nebisi ve resulü olduğuna inandı. Tanrı'nın O'na [as.] ruhundan ve kudretinden verdiğini sandılar. Huzuruna gidenler, sancağı altına girenler çoğaldıkça çoğaldı.[38]

[7]. [İslâmiyet ve Müslümanlar]

Bu din, bu güne kadar "İsmailîlerin dini" (*dat Yişma'elim*) olarak isimlendirildi. [Bu din var olduğu sürece] hayatta kalanların vay haline!

Mahmit'e inanan bütün halklar ve diller de "İsmailî" (*Yişma'eli*) olarak isimlendirildi.

Mahmit, Yişma'el ben Avraham ben Şem ben Noah [İsmail b. İbrahim b. Sam b. Nuh] soyundan olmasına ve kendisine katılanlar başka milletlere mensup bulunmasına rağmen, O'na [as.] inananlar bu şekilde (İsmailî/*Yişma'eli*) isimlendirilmiştir. Bundan dolayı Nuh oğlu Yafet (Yafes) oğlu Togarma soyundan gelen Türkler de Mahmit'in dinine tâbi oldukları ve ahit geleneğine bağlandıkları için "İsmailî" olarak isimlendirilmiştir.

Doğuda ikâmet eden Türkler üzerine adalet ve sağlık güneşi doğdu. Semereli olup çoğaldılar...[39]

---

38 Kapsali, *Seder*, I, 40.
39 Kapsali, *Seder*, I, 40.

IX. DİVREY ha-YAMİM ve EMEK ha-BAHA (YOSEF ha-KOHEN) (1496–1578)

1. Divrey ha-Yamim

... [Heraklius'un] tahta geçişinin ikinci yılında Arap illerinde (*Aratsot 'Arav*) Mahomat (מחומט) ortaya çıktı. Yeni hükümler ve kanunlar yazdı. Tanrı'nın kendisini Yahudiler dışındaki halka [*le-goyim*] peygamber olarak gönderdiğini söyleyerek dinine (*Toratav*) tâbi olmayan herkesi katledeceğini ilân etti.

Mahomat gün geçtikçe büyüdü; değişik halklar kendisini işitip itaat ettiler. Mahomat vefât etti.[40]

O'nun [as.] yerine krallığa Ebu Bir [Ebû Bekir ra.] geçti. Bunların [müslümanlar] tarihleri hakkında "Müslüman Ülkelerin Halifeleri Tarihi" (*Sefer le-Malhey Erets Yişma'el*) isimli kitapta çok fazla malumat vardır...[41]

[*ha-Kohen bu noktadan sonra Sasanî-Bizans savaşlarına yer vermiş; başta Kudüs olmak üzere Bizans'a ait toprakların Sasanîler tarafından istilâsı, ardından Heraklius tarafından istirdadını anlatmıştır*].

...

Heraklius'un tahta geçişinin 21. senesi idi. Heraklius kâhinlerin kehânetine çok önem verir; onların sözleri ile hareket ederdi. Kâhinleri bir gün kendisine imparatorluğunun "sünnetli bir millet" tarafından düşürüleceği haberini verdi. İmparator "sünnetliler"den muradın "Yahudiler" olduğunu düşündü. Bu sebeple onlara çok kızan Heraklius, ülkesindeki bütün Yahudilerin vaftiz edilerek dinlerinin değiştirilmesini, dinini değiştirmek istemeyenlerin ise katledilmesini emretti.

---

40 Metinde "Mahumad atalarına vâsıl oldu: *ve yişkav Mahumad 'im avotav*" şeklindedir.

41 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 1b.

İmparator, Fransız kralı Dagoberto'ya da haber göndererek kendisi gibi yapması hususunda onu Yahudilere karşı kışkırttı. Kral, İmparator'u kırmadı, dediği gibi yaptı. [Fransa'da da] pek çok Yahudi dinleri zorla değiştirilmek suretiyle aşağılandı. Dinini değiştirmeyi reddedenler ise kılıçtan geçirildi.

Tanrı, bu kullarının öcünü onlardan alsın inşallah! Amin!.

Kötü tinetli Heraklius (*Heraklio ha-Beli'al*) yaklaşan tehlikenin, sınırlarını gün be gün genişleten Hacerîler (*Hagarim*/ Araplar) olabileceğini aklına bile getirmemişti. Oysa onlar da, Yahudiler gibi "sünnetli" idiler.

O günlerde Mahugnad'ın üçüncü halefi (*ha-dor ha-şlişi*) Ömer ben Kataf büyük bir ordu ile Suriye (*Erets Aram*) ve Filistin'in (*Erets Yisrael*) tamamını fethetti. Ordular Gazze'ye (*'Aze*) gelerek burayı da fethettiler...[42] Ömer'in orduları daha sonra Dimaşk'ı (*Damesek*) da fethetti.

Heraklius olanlardan haberdar olmasına rağmen [İslâm orduları karşısında] herhangi bir şey yapmaya kâdir olamadı. Memleketine [İstanbul] dönmekten başka çare bulamadı.

Araplar bu savaşlar sırasında Filistin ve Mısır'a (*Mitsrayim*) da hakim oldular. [Savaşlar nedeniyle] terk edilmiş[43] bu topraklara yerleştiler. Buralarda yaşayan halka çoban oldular. Benzer şekilde harabe hale gelen Kudüs'ü (*Yeruşalayim*) de fetheden Müslümanlar, şehirde Mesihlerinin [Hz. İsa] kabri [*Kenîsetü'l-Kıyâme*/*Holy Sepulcher*] civarında yaşayan Hıristiyanlara vergi [*cizye*] karşılığında emân verdiler.

Ömer ben Kataf, Titus'un yıktığı, içinde Tanrı'ya dualar edilen Mabed'in (*ha-Bayt*) yerini öğrenmek istedi. Ona Tanrı'nın yıkılmış mabedinin (*Mikdaş Adonay*) harabelerini gös-

42 ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2a.

43 Burada "savaşlar" ifadesi ile İslâm ordularının buraları fetihleri sırasında yapılan savaşlar yanında fetihlerden önce Sasanîlerle Bizans arasında meydana gelen uzun süreli muharebeler de kast edilmiş olabilir.

terdiler. [Hz. Ömer buranın imârı için] çok para harcadı. Mabed'in tekrar inşâ edilerek harap yerlerin tamir edilmesini; eski haline getirilmesini emretti. Kendisi burada secdeye kapanıp Tanrı'ya dualar etti.

[Görevliler, Hz.] Ömer'in emrettiği üzere Mabed'i hızlı bir şekilde yeniden inşâ ettiler. Buranın bakımı için Hz. Ömer tarafından vakıflar tahsis edildi. Burada her gün Tanrı'ya ibadet edilmeye başladı.

Kudüs, Filistin ve Suriye, Haçlıların işgaline kadar 470 sene süre ile Arapların elinde kaldı...[44]

2. Emek ha-Baha

... [Bizans] İmparator[u] Heraklius [575-642] Pers kralı (*Meleh Paras*) Keyhüsrev (*Ḥusroye*) ile mücadele etti. Kendisi ile bir süre savaştıktan ve Keyhüsrev'i öldürdükten sonra ülkesine döndü.[45]

Heraklius'un imparatorluğunun 21. yılı idi. Bu yıl âlemin yaratılışının 4393. yılına tesadüf etmekteydi [M. 633]. *İlm-i nücûma* (astrolojiye) çok önem veren ve işlerini kehanetlere göre düzenlemeyi seven Heraklius'a Roma idaresinin (*Malhut Romi*) kendi zamanında sünnetlilerin (*nimulim*) eline geçeceği şeklinde bir kehanet haber verildi.

Bu kötü tinetli adam (*iş beli'al*) Yahudiler sünnetli olduğu için, idaresinin yıkımının onlar eli gerçekleşeceğini zannetti. Bu sebeple Yahudilere çok kızdı ve ülkesindeki bütün Yahudilerin vaftiz edilmesini; vaftiz edilmeyi reddedenlerin ise öldürülmesini emretti.

Kendi ülkesinde yaptığı zulüm yetmezmiş gibi, Fransa kralı (*Meleh Tsarfat*) Dagoberto'ya da elçiler göndererek ülkesindeki Yahudileri vaftiz etmesi konusunda onu da kış-

---

[44] ha-Kohen, *Divrey ha-Yamim*, I. Kısım, s. 2b.
[45] ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 17.

kırttı. Dagoberto, İmparator'un ricasını kırmadı. Ülkesindeki pek çok Yahudiyi zorla vaftiz etti. Vaftizi reddedenler ise kılıçtan geçirildi. Oysa Kötü Heraklius, kehanette belirtilen "sünnetliler"in Yahudiler gibi sünnet olan Araplar olabileceğini aklına dahi getirmemişti.

Ömer ben Kataf [Ömer b. Hattâb] zamanında [633-644] Suriye (*Erets Aram*), Filistin (*Erets Paleştim*), Dimaşk (*Damesek*), Mısır (*Erets Mitsrayim*), Kudüs (*Yeruşalayim*) de dahil bütün İsrail Yurdu (*Erets Yisrael*) [Müslümanlar tarafından] fethedildi.

[Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiğinde] Tanrı isminin yüceltildiği Kutsal Mabed'in (*ha-Bayt/Mescid-i Aksa*) yerinin neresi olduğunu sordu. [Hz. Ömer] bu mekânın eski ihtişamına kavuşması için pek çok altın ve gümüş (*kesef ve zahav*) [para] harcadı.

[Hz.] Ömer, Sasanî kralı [III.] Yezdicerd ile de savaştı; onun bütün memleketini fethetti. Kadınları ile erkek ve kız çocuklarını esir aldı.

Ömer ben Kataf [III.] Yezdicerd'in kızlarından birini Re'sü'l-câlût Bostanay'a hanım olarak verdi. Kadın Bostanay ile evlendiğinde halkını ve eski inancını bıraktı [Yahudiliğe girdi]. Bostanay, bu hanımı çok sevdi...[46]

X. TSEMAH DAVİD
(DAVİD BEN ŞLOMO GANS) (1541-1613)

... Rav Mari'den sonra yaratılışın [4]390. (M. 630) yılında Pumbedita *gaon*luğuna Rav Huna geçti. [4]397 (M. 637) yılında [Hz.] Muhammed'in torunu (*nehedo*/של מחמד נכדו) Ömer ben Kataf Kudüs'ü (*Yeruşalayim*) Hıristiyanların elinden aldı. [Müslümanlar] aynı sene (4397 Yahudi yı-

46 ha-Kohen, *Emek ha-Baha*, s. 18.

lı/M. 637) Mabed'i (*ha-Bayt*) tepe üzerine inşâ ettiler. Bu konuya ikinci kısımda bu seneye ait olaylar anlatılırken tekrar değinilecektir.

Yaratılışın [4]420 (M. 660) yıllarında Pumbedita Yeşivası *gaon*u Rav Yitshak idi. Arap kralı Ali [b. Ebû Tâlib ra.] Sasanî krallığını (*Malhut Paras*) fethettiğinde Rav Yitshak Firuz[Şapur]'da idi. Kral Ali [ra.], şehre gelince onu karşılamak üzere [şehir dışına] çıktı.

Kral Ali [ra.], Rav Yitshak'ı çok iyi karşıladı ve kendisini taltif etti. O [Hz. Ali] ayrıca Kisra'nın (*Meleh Paras*) esir edilmiş genç kızını Re'sü'l-câlût Bostanay'a verdi. Kız, Yahudi dinine girdi ve *re'sü'l-câlût* kendisi ile evlendi. *ha-RAbaD*'ta[47] bu olayın yaratılışın [4]420. (M. 660) yılında meydana geldiği kaydedilmiştir.[48]

...

Muhammed İdaresinin Başlaması: [4]374 (M. 614) Yılı.

Haceroğulları (*ha-Hagarim*) bu sırada İran sınırında[ki tampon bölgelerde] ücret karşılığında Romalılara hizmet ediyor; civar topraklara saldırılar düzenliyorlardı. Bir keresinde Romalılar, kendilerine ücretlerini ödemeyi geciktirdiklerinde,[49] o sırada Roma ordusunda görev yapan Araplar Afrika'da imparatorluğa karşı ayaklanmışlar. Ayaklananların hepsi Arapmış (*Yişma'elim*). (Bu sırada onlar, Sara'nın cariyesi Hacer'e nispetle Haceroğulları *-ha-Hagarim-* olarak isimlendirilmişlerdi. Ahd-i Atîk'in I. Tarihler kitabının 5. babında, Kral Şaul zamanında kendileri ile savaşıldığı belirtilen *Hacerî*ler, İsmailoğulları'dır. Annelerine nispetle *Hacerî* denmiştir.)

Bu yıllarda (M. 614'ler) Araplar arasında zengin, oldukça akıllı ve zeki bir adam türedi. İsmi Muhammed [as.] idi.

---

47 Rav Avraham ben Daud'un *Sefer ha-Kabala* adlı eserinde.
48 Gans, *Tsemah David*, s. 107.
49 Gans, *Tsemah David*, s. 262.

Olanları duyması üzerine,[50] bunlarla irtibat kurdu. Verdiği hediyelerle kendini onlara kral kabul ettirdi. Daha sonra da Roma'nın elindeki Mısır (*Erets Mitsrayim*) ve Arabistan (*Arabiya*) gibi bölgelere saldırdı.

Bu olaylar yaratılışın [4]374, milâdın[51] ise 614. senesinde meydana gelmiştir.

Bu olayların vukû bulması üzerine Roma kralı (*ha-Kayser*) Heraklius, oğlunu da alarak büyük bir ordu ile İsmailoğulları üzerine yürüdü. Araplar ile Romalılar arasında büyük kanlı savaşlar meydana geldi. Ancak bu savaşlar[da alınan galibiyetler] İsmailoğulları'nı gittikçe güçlendirdi. Romalılar İsmailoğulları'nın kılıçları önünde can verdiler. Bir günde 150 bin Hıristiyan öldürüldü. Roma kralı ve oğlu, Hazar Denizi'ne (*ha-Yam ha-Kaspi*) doğru kaçarak büyük bir utanç içerisinde İstanbul'a (*Kostantina*) döndü.

Muhammed [as.] [daha sonra] büyük bir şehir olan Antakya'yı fethetti. Fethedilen büyük şehir sadece Antakya değildi; bütün Suriye (*Erets Aramî*), Ermeniye, Mukaddes Diyar (Filistin/*Erets ha-Keduşa*) ve Küçük Asya (Anadolu/*Asya ha-Ktana*) da fethedildi.

Bu bölgelerde yaşayan Hıristiyanlardan dinlerini değiştirmek istemeyenler, hiçbiri bırakılmamacasına katledildi. Daha önce [4]397 (M. 637) yılı olaylarında da bahsettiğimiz üzere, Kudüs şehri [Hz.] Ömer ben Katif [Hattâb] zamanına kadar Romalıların elinde kaldı.

[Müslümanların] Peygamber[i] Muhammed'in [as.] idaresinin başlaması, Roma'nın geri çekilişi ve başarısızlığı ile neticelenmiştir. Bu durum bugüne kadar da bu şekilde devam etmektedir.

---

50 Burada, muhtemelen Hz. Muhammed'in Arapların Roma veya Sasanî devletlerinin tampon bölgelerinde bunlara paralı askerlik yapmalarını duyması kastedilmektedir.

51 Metinde ifade "Hıristiyanların esas aldığı takvimde" şeklinde geçmektedir.

Kral Muhammed [as.] bu süreçte halkının ismini Avraham'ın eşi Sara Hanım'a nispetle *"Sariyim"* (Saraoğulları/שריים) olarak değiştirdi. Bu değişiklikten sonra artık Araplar Cariye Hacer'e nispetle "Haceroğulları" (*Hagarim*) şeklinde isimlendirilmediler.

Yosef ha-Kohen'in *Divrey ha-Yamim* isimli eserinde nakledildiğine göre, İmparator Heraklius müneccimlerinden Roma İmparatorluğu'nun sünnetli bir halk tarafından yıkılacağı şeklinde bir kehânet öğrenmiş. Bunun üzerine ülkesindeki bütün Yahudilerin vaftiz edilmesini, din değiştirmek istemeyenlerin ise öldürülmelerini emretmiş.

Benzer şekilde bu çirkin emir Fransa kralı tarafından da verilmiş. Oysa Heraklius kehânette bulunulan tehlikenin, bizim [Yahudiler] gibi sünnet olan Haceroğulları'ndan geleceğini aklına getirmemiş.[52]

...

[4]397 (M. 637) Yılı. [Hz.] Muhammed'in torunu (*nehedo*/נכדו של מחמד) Ömer ben Kataf [Hattâb] büyük bir ordu ile Kudüs (*Yeruşalayim*) üzerine yürüyerek şehri Hıristiyanların elinden aldı.

Mabed'in (*ha-Bayt*) önceden olduğu gibi tepenin üzerine inşâ edilmesini emretti. Bu Mabed[in bakımı] için tarla ve benzeri değişik emlâkı vakfetti.

Bu olay yaratılışın [4]397 miladın ise 637. yılında meydana gelmiştir. Olayın bu tarihten sonra meydana geldiğine dair rivayetler de mevcuttur.

Kudüs, Haçlı işgaline kadar 450 seneden fazla süre ile Arapların elinde kalmıştır...[53]

---

52 Gans, *Tsemah David*, s. 263.
53 Gans, *Tsemah David*, s. 264.

XI. SEFER DİVREY YOSEF (YOSEF BEN YİTSHAK SAMBARİ) (1640-1703)

1. Fasıl: Tanrı Adına Konuşma Günahına Cüret Eden Nebi'nin Öyküsü

Nebinin İhdas Ettiği Yeni Din ve İnsanların ve Tanrı'nın Gönlünü Şenlendiren Şarabı Yasaklama Sebebi:

Hakimlerin hükmettiği günlerde *Savoraim*'in sonuncusu Rav Hananya ve Rav Hana ile *Geonim* döneminin başlangıcında yaşayan Rav Yitshak döneminde. doğuda yeni bir ahkam getiren, soyu Kedar ben Yişma'el ben Avraham'a kadar uzanan Mahmad ben Abdullah isimli bir kral ortaya çıktı.

Ne var ki bu cesur ve başarılı Mahmad, yüreği ve cismi sünnetsiz (*'arel lev ve 'arel basar*), elinin yettiği, hatta kendisine selam verene bile kötülüğü dokunan birinin oyuncağı haline geldi. Buhayran [Rahip Bahîra] isimli bu düzenbaz, [Hz. Muhammed'in babası] Abdullah'a: "*Senin nesebinden bir oğul çıkacak, adını Mahmad koyacaksın. O yabanî bir adam olacak,*[54] *namı bütün ülkelere ulaşacak*" dedi.

Baba Abdullah, Buhayran'ın bu sözlerini zihnine kaydetti. Onun dudaklarından dökülen Rabbin sözleri gerçekleşinceye kadar umudunu hep korudu, bekledi.[55] Ve Mahmad (doğdu) büyüdü, delikanlı ve başarılı bir insan oldu. Babası, sünnetsizin (Buhayran) sözlerinin boşa çıkmadığını gördü.

Mahmad'a iki bilgili kişi daha katıldı. Ancak bunlar O'na [as.] iyilik için değil, kötülük için iştirak etmişlerdi. Bunlardan biri Torahman [Hz. Osman]; diğeri ise Yahudilerin büyüklerinden olan ve adını [Hz.] Ali olarak değiştiren kimse

---

[54] Sambari burada Tekvin kitabında İsmail'in soyu hakkında kullanılan ve Tevrat'ta da zikri geçen bir terimi (*pere adam*) kullanır. Tekvin 16/12'de "Yişma'elim" olarak isimlendirilen "Araplar" şu şekilde tarif edilmektedir: "*...Oğlun yabani bir adam olacak; O herkese, herkes de ona karşı çıkacak. Kardeşlerinin hepsiyle çekişme içinde yaşayacak.*"

[55] Sambari, s. 90.

idi. Bu ikisi, dünyada yeni bir din getirmek üzere Mahmad'ı desteklediler.

Mahmad, kendine bir kumru/güvercin edindi. Bu güvercine bilgi ve zeka öğretti. Bu güvercinle hile yapmaya başladı. Mahmad, halkın ve ahdini tutanların arasında oturduğu bir sırada bu güvercin uçarak gelir, başı etrafında kanat çırpıp dolaştıktan sonra omuzuna konar ve herkesin gözü önünde kulağına bir şeyler fısıldardı.[56] Olaya şahit olanlar bu durumu hayretle karşılardı. Mahmad, güvercini gönderir, güvercin de her seferinde omuzuna konarak kulaklarına bir şeyler fısıldardı. Mahmad müntesiplerine güvercinin geldiği günün "müjde günü" (*yom besora*) olduğunu söyleyince, onlar O'na [as.] bunun ne olduğunu ve niçin geldiğini sormuş; Mahmad ise onlara: *"Ben Tanrı'nın resûlüyüm, O beni peygamber olarak gönderdi ve bana 'Seni, beni bilmeyen halka, bana kulluk etmelerini bildirmen için gönderdim' de'"* diyerek cevap verdi ve ilave etti: *"Tanrı bu güvercini bana gizli ve mühürlü şeyle bildirmek üzere gönderiyor. O bana ayrıca yeni bir din kurmamı ve yeni yasalar koymamı da emrediyor."*

Mahmad onlara her gün bu ve benzeri şeyler söylemekte idi. Nihayet avamdan binlerce kişiyi peşine takmayı başardı. Bunlar, Mahmad'ı nebi olarak kabul etti. Bütün tartışmalar ve kötülükler bunlardan sadır oldu.

Mahmad, halkın hayatını kolaylaştırmak için birtakım yasakları serbest bıraktı. Yeni bir din kurdu. Onlara bizim kutsal *Tora*mızdan (Tevrat) ve başka geleneklerden birtakım buyrukları zorunlu kılmakla kalmadı, uygun bulduğu ve etrafındakilerin hoşuna gidecek pek çok yeni kural daha ihdas etti.

Mahmad, İsrailoğulları'nın ibadet ve tövbe için *Yom Kipur*'un [Kefâret günü] kutsallığını ve o gün ikâme edilen 5 *tefila*yı görünce, halkına her gün kılmaları için 5 vakit namazı farz kıldı.

---

[56] Sambari, s. 91.

Onlara oruç ve ibadet için de Elul ayını tahsis ederek 30 günlük bir oruç ihdâs etti.

Yahudilerin cenâbet durumlarında ibadet edebilmek için 9 uzvunu yıkadıklarını görünce, müntesiplerine de Yahudiler gibi ellerini ve ayaklarını yıkamayı zorunlu hale getirdi. Hatta Müslümanlar bu konuda daha da abartılı davrandılar.

Mahmad onlara kocalarından boşanan kadınların dört ay üç gün ya da üç temizlik dönemi (hayız) geçmeden hiç kimse ile evlenemeyecekleri kuralını da getirdi.

O [as.] ayrıca, Müslüman kadınlara kocalarının cinsel isteklerini geri çevirmemelerini, her istediklerinde kendileri ile beraber olmalarını da emretti; zira erkekler kadınlar üzerinde egemen olup ailenin reisi konumunda idiler. Yine O [as.], ihtiyaç olmasa dahi Müslüman erkeklerin hanımları ile yatabilecekleri kuralını getirdi. Onlara, kendilerini kocalarından esirgememelerini de emretti.

Mahmad, müntesiplerine can hatası [bir cana kıymış] olup da Cehennemi hak edenlere, cezasını çektikten sonra Cehennemden çıkacaklarını da vaat etti.

O [as.] kitaplarında bu ve buna benzer pek çok şey yazdı. "*Kur'ân*" olarak isimlendirdiği bu kitaptan onlara dersler verdi. Kitabın gökten indirildiğini; kitapta Tanrı'nın vahdaniyetini mutlak kıldığını söyledi.

Bu adam[!] [Hz. Muhammed] yazı yazmasını bilmiyordu; ancak kitabı bizzat kendisi düzenliyordu.[57] İmam Ali ise, kitabı mürekkep ile yazıyor, yazmayı tamamlayınca elinin beş parmağını safrana (*za'feran*) daldırıyor ve mühür yerine bu elini basıyordu. Bu, İsmailî dini (*dat Yişma'el*) için bir işaret kabul edildi.

Mahmad bir keresinde Dimaşk'a gitti. Dimaşk'a girmeden önce Esed Dağı'ndan [Ğuta] vadisini[*] görünce şöyle

---

[57] Sambari, s. 92.

[*] Ğuta, Şam'ı çevreleyen doğu-batı doğrultusunda uzanan vahanın adıdır.

dedi: "*Buraya hiçbir yerden girmeyeceğim; zira burası cennettir ve bu cennete giren göklerdeki cennete giremeyecek; çünkü iki cenneti aynı anda hak eden hiç kimse yoktur.*"

Bu sözleri sarf eden Mahmad, Dimaşk'a girmeden ayrıldı gitti.

2. Fasıl: Art Niyetli Sünnetsizin Öyküsü [Rahib Bahîra]

Bütün bunlardan sonra Buhayran adlı sünnetsiz, Mahmad'a, yardımına gelmeyen ve anlaşma şartlarına uymayan Yahudileri yok etme, öldürme ve ortadan kaldırma tavsiyesinde bulundu.

İsrail *haham*larından, *re'sü'l-câlût* olarak isimlendirilen *gaon*lardan birinin oğlu, İsrail'in başına gelecekleri ve Mahmad'ın gittikçe güçlenerek hakimiyetini pekiştirdiğini görünce, aşağılanıp hakarete uğramamak ve itibardan düşmemek için, O'nunla [as.] anlaştı, O'nun [as.] has adamı oldu ve adını Ebû Bekir [ra.] olarak değiştirdi.

Sünnetsiz [Buhayran] bir keresinde büyük bir ziyafet tertip edip krala [Hz. Muhammed as.] gelerek O'nu [as.] ve arkadaşlarını davet etti. Daveti uygun bulan Mahmad, sevenleri ile birlikte yemeğe gitti.

Sünnetsiz [Buhayran], onları güler yüzle karşıladı. Memnun bir şekilde evine getirdi ve onlara yemeleri için yemek, içmeleri için de şarap ikram etti. Şarap o zaman henüz yasaklanmamıştı. Hep beraber içtiler; sarhoş olup kendilerinden geçtiler ve o gece Buhayran'ın evinde gecelediler.

Mahmad'ın sihirli, keskin ve parlak bir kılıcı vardı. Bu kılıcı kınından O'ndan [as.] başka kimse çıkaramazdı. [Hz.]

Şam bu vaha sayesinde "dünyanın dört cennetinden biri" olma özelliğini kazanmıştı. An'aneye göre Hz. İbrahim burada doğmuş, Hz. Meryem buradaki bir tepeye sığınmıştı. Vahadaki pek çok köy zamanla kaybolmuştur. Bkz. Lammens, "Guta", *İA*, IV, 831.

Ebû Bekir [herkesin sarhoş olup sızdığı bir sırada] yavaşça geldi. Mahmad'ın elini aldı, kılıcının kabzasına koyarak kınından sıyırdı ve Yahudilerin kötülüğünü isteyen sünnetsizin kellesini uçurarak kılıcı tekrar kınına soktu. Daha sonra yatağına uzanarak uykuya daldı.[58]

Sabahleyin uyandıklarında sünnetsizi yatağında kan revan içerisinde buldular. Mahmad, duruma çok kızdı, yüzü ekşidi, acıya büründü. Oradakilere:

"Sözlerimi dinleyin! Böyle bir şey ne duyulmuş ne de görülmüştür. Sözüyle hareket ettiğimiz, kardeşimiz, müşavirimiz, evine gelip yemeğini yediğimiz, şarabından içtiğimiz kişinin iyiliklerinin karşılığı bu mu olmalıydı? Kendisine bu kötülük mü yapılacaktı?"

[Hz. Muhammed sözlerini bitirdikten] sonra [Hz.] Ebû Bekir ayağa kalkarak şöyle dedi:

"Efendim! Lütfen beni dinleyin. [Buhayran'ın] başına gelen kötülükten dolayı çok mustaribim. Ne var ki, ömrü, nebileri ve insanları yanıltan şarap nedeniyle sona erdi. Şimdi efendim, sana bir tavsiyede bulunacağım. Lütfen bu tavsiyeye göre hareket edin. Her birimiz kılıcını kınından çıkartsın. Muhakkak ki o, üzerinde kan bulunan kılıç tarafından öldürülmüştür. Ancak, kılıcında kan bulunan kişiye de ölüm cezası verilmemelidir; zira kılıç sahibi [sarhoşluğundan dolayı] yanlışlıkla öldürmüştür."

Bu tavsiye, Mahmad ve arkadaşları tarafından uygun bulundu. Her biri, kılıcını kınından çıkardı. Bir de ne görsünler! İçlerinden sadece, peygamberlerinin kılıcı kana bulanmış.

Mahmad içinden: *"Muhakkak bu temiz kanı ben dökmüşümdür"*, dedi. Çığlıklar atarak feryat etti. Daha sonra da şaraba lânet ederek onun hem kokusunu hem de tadını reddetti ve onların önünde şarabı yasakladı.

Olanlardan sonra Mahmad, [Hz.] Ebû Bekir'in Buhayran'a düşman olduğunu, ona kötülük ederek bile-isteye öldürdüğü-

---

[58] Sambari, s. 93.

nü anladı. [Hz.] Ebû Bekir'e kızdı, azarlayarak huzurundan kovdu.

Gözden düşen [Hz.] Ebû Bekir, utandı. Kuzeye giderek uzun süre orada ikâmet etti. Mahmad ile barışmak istiyordu; ancak O'ndan [as.] da korkup çekiniyordu. Fakat o, yaptığı savaşlarda 60 büyük şehri Mahmad'ın dinine ve ahdine soktu. Söz konusu şehirler Mahmad'ın hakimiyetini kabul etti.

Bütün bunlardan sonra [Hz.] Ebû Bekir, Mahmad'ın gözünde lütuf buldu.

3. Fasıl: Raba bar Bar Hana'nın Sözleri

Gemara'nın Baba Batra bölümünde de belirtildiği üzere, Raba bar Bar Hana'nın eylem ve kehaneti çok güçlü idi. O, gökte uçan kuş ile bu kuşun bıraktığı yumurtanın 60 parçaya bölünmesinin görüldüğü rüyadaki kuşun *re'sü'l-câlût*; gökte uçmasını halkına hükmetmesi; parçalanıp dağılan yumurtayı ise [Hz.] Ebû Bekir olarak yorumlamıştı. Bu yumurtanın 60 parçaya bölünmesini ise Mahmad'a tâbi olan ve O'nun [as.] ahdini tutanları sembolize ettiği şeklinde tâbir etmişti.[59]

4. Fasıl: Dört Hahamın Öyküsü

Dimaşk'ta Yahudi *haham*lar arasında -günahları boynuna olsun-[*] dört büyük bilge vardı. Bunlardan biri de Ovadya ben Şalom [Abdullah b. Selâm ra.] idi. Ovadya'da hiç Allah korkusu yoktu[!] Bunlar, kendisini deneme amacıyla soru sormak üzere Mahmad'a geldiler; ancak, O'nun [as.] etkisinde kalarak ahdini kabul edip dostu oldular.

---

[59] Sambari, s. 94.

[*] Sambari burada bir kelime oyunu yapar. Yahudi geleneğinde din adamlarının zikrinin geçtiği yerlerde kullanılan *"esenim be-raşeyhem/* ואשמים... בראשיכם" (*onları sizin başınıza koyacağım:* Tesniye 1/13) ifadesini bu şekilde değil de "..*aşmam beroşam*/ואשמם בראשם..." (*günahları boynuna olsun*) şeklinde kullanır.

Ovadya ben Şalom onlara şu yasayı düzenledi: Kocasından boşanan bir kadın başkası ile evlenmişse, bu kadını kocası alamaz; kocası bu kadını tekrar ancak kadın başka biri ile evlenip onunla beraber olmasından sonra alabilir.

5. Fasıl: [Hz. Ömer'in Gayri Müslimlerle İlgili] Düzenlemeler(i)n Öyküsü

Mahmad, sünnetsiz müşaviri ve yönlendiricisinin [Buhayran] öldürüldüğünü, Yahudi *haham*ların da kendi ahdine girdiğini görünce, Yahudiler ile anlaşma yoluna gitti ve onlarla her nesil ve aile için geçerli olan şartlar üzerine anlaştı.

Yahudiler ve Hıristiyanlara yönelik bu şartlar, Ömer b. el-'Âs'ın kitabında, kral [halife] Ömer adına yazılmış; şartları içeren belge *patşegen* [פתשגן/kâtip, mühürdar?] tarafından mühürlenmiştir.

Aşağıda, toplamı 38 adet olan ve meşhur ve maruf Ya'kov Skandari [İskenderiyeli Ya'kub] tarafından Arapçadan (*mi-laşon Hagari*) İbranîceye kelimesi kelimesine tercümesi yapılan bu şartlar şunlardır:[60]

[Mâverdî şöyle] der: Ehl-i kitap (*ba'aley sefer*) Yahudiler ve Hıristiyanlardır. Kitapları Tevrat ve İncil'dir (İzah: Tevrat, İsrailoğulları'na Efendimiz Musa (Moşe) –selâm O'nun üzerine olsun- (*alav ha-şalom*) eliyle verilen kitaptır. İncil ise, İsa [Yesu] [as.] tarafından yazılan *Evangiliyon*'dur (און גוליון). Aslında bunun gönderilme sebebi, İsa'nın şakirtlerine söylediği gibi, Musa'nın şeriatını (*Torat Moşe*) azaltma ya da ona ilave etme amaçlı değildir: "*...Siz benim Tevrat'ı ya da Nebiler kitabını neshetmek üzere gönderildiğimi düşünmeyin. Ben onun hükmünü ortadan kaldırmak için değil, aksine onu tamamlamak üzere gönderildim. Gökleri ve yeri yıkmak, Tanrı Tacı Tevrat'ın hükmünü kaldırmaktan daha kolaydır.*"

60 Sambari, s. 95.

İsa, dağdan indiğinde peşine pek çok kimse takıldı. Cüzamlı biri, ondan kendisini iyileştirmesini istedi; İsa [as.] onu hemen temizleyiverdi (hastalığından kurtardı) ve ona "Falanca *Kohen*e git ve Musa'nın [as.] emrettiği kurbanlardan bir kurban kes. Bu İncil (*Evangiliyon*) *Gemara*'da (Şabat bölümünde) da şu şekilde zikredilmiştir: *"Ben, İncil, Musa'nın Tevratı'nı eksiltmek ya da üzerine yeni bir şeyler ilave etmek üzere gelmedim."*[61] Gerçekten, İsa'nın [as.] şakirtleri O'nun [as.] niyetini hatalı şekilde yorumlamış, getirdiklerini hoşlarına gidecek (işlerine gelecek) şekilde değiştirmişlerdir. Konu *RaŞBaTS*'da[*] bu şekilde anlatılmıştır.

[*Cizye* ve *zimmi*lik statüsü açısından İslâm hukukunda] Mecusîler de (אמגושים/*Emgoşim*) Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi düşünülmüştür. (İzah: *Emgoşîler* iki Tanrı olduğuna [düalist] inanan bir fırkadır (*kat ha-minim*). [Bu dinin kurucusu] pek çok insanı, iki ilâh olduğuna, bunlardan birinin iyilikler, diğerinin ise kötülükler tanrısı olduğuna inandıran Minay (מינאי) isimli bir adamdır. Minay büyük bir adamdı. Arapların *"Mecûs"* (Mecusîler) olarak isimlendirdiği pek çok kimse, bu adama inanıp peşine takıldı. Pers kralı Şapur [241-272], krallığını kaybetmemek için ona bir mektup göndererek dinini kabul edeceğini; ancak onun bu dini kendisine bizzat gelip öğretmesini istemişti. Minay, Kral Şapur'un yanına gelmiş, kendisi ile özel olarak görüşerek bu dini anlatmıştır. Kral Şapur daha sonra ona, bu ilâhları rüyasında görmek istediğini söylemiş. İyilik tanrısının rüyasına girmesinin, ona kulak vereceği anlamına; kötülük tanrısının rüyasına girmesi ise, onu öldüreceği anlamına geleceğini ve kendisinin bu tanrılardan hangisinin daha güçlü olduğunu tecrübe etmek istediğini söylemiş. Ancak Şapur, Minay'ı katletmiş. O günden itibaren Minay'ın dini hızla yayılmış ve âlemde iki tanrının varlığına inanan bu fırka taraftarları Minay'a nisbetle *"Emgoşîler"* ola-

[61] Bu ifade müellif tarafından Aramîce kaydedilmiştir: ".... אנא און גוליון לא למפחת מאוריתא דמשה אתית ולא לאוסיפי על אוריתא דמשה אתית"

(*) Yahudi din adamı Rav Şim'on ben Tsemah Duran (1361–1444).

rak isimlendirilmişlerdir. Mecusîlerin ortaya çıkışı *RaŞBaTS'*da bu şekilde anlatılmıştır.

Yahudi ve Hıristiyanlar gibi Mecusîlerden de *cizye* (*mas*) alınır; ancak onların kestikleri [Müslümanlar tarafından] yenmez, kadınları ile de evlenilmez.[62]

Sâbiîlerden de cizye alınır (İzah: Sâbiîler eski dönemlerde yaşamış bir filozoflar fırkasıdır. Bunlar, evvelden beri, tenasüh eden ruhun Tanrı olduğuna inanıyorlardı. *RaŞBaTS'*da konu bu şekilde anlatılmıştır.

[Samirîler][63] itikatlarının esasında Yahudi veya Hıristiyanlara uyarlarsa [teferruatta farklılıklar olsa dahi] kendilerinden *cizye* alınır. Yahudiliğe ya da Hıristiyanlığa, bu dinlerin tahrifinden önceki şekline giren bir kimse, girdiği dine (Yahudilik ya da Hıristiyanlığa) göre muamele görür. Ancak Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa İslâmiyet'in gelişinden sonra girer ise, onun bu girişi kabul edilmez.

Dinî durumu gerçek anlamda bilinmeyen kimse de [zimmi kabul edilip] kendisinden *cizye* alınır; ancak kestiği yenmez.

Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen birinin durumuna bakılır; bu iki dinden hiçbirine inanmadığı anlaşılırsa, Müslümanlığa dahil edilir.

(Rehabîlerin soyundan gelen) Hayber Yahudileri, *cizye*den muaf değildir. Müslüman müçtehitlerin *icmâ*sı (*behaskamat kol ha-posekim*) ile bunlar da diğerleri gibi *cizye* vermekle mükelleftirler.

Cizye sadece erkeklerin vermesi gereken bir vergidir. Bakım yükümlülüğü ailesinin (veya kocasının) üzerine olan

---

[62] Sambari, s. 96.

[63] Hz. Ömer'e nisbet edilen bu şartları Ya'kov Skandari'nin tercümesi ile kitabına alan müellifin burada "Samirîler" ifadesini ya yazmamış ya da hocası tarafından tercüme edilmemiştir. Anlatımın bu kısmında Mâverdî de Samirîler ifadesi geçmektedir.

kadınlar, çocuklar, köleler ve aklî dengesi yerinde olmayanlar (deliler) *cizye* ödemekle mükellef değildir.

Sebebi ne olursa olsun, kocasından ayrılıp kendi başına yaşayan bir kadından da *cizye* alınmaz. Bu kadın, *cizye* konusunda mensup olduğu kavmin erkeklerine tâbidir.

Müslümanlarla savaş halindeki bir ülkeden (dârü'l-harb/*heyot ha-milhama*) ayrılıp gelen bir kadın, *cizye* vererek Müslümanlar arasında ikâmet etmek istediğini söylese dahi, kendisinden *cizye* alınmaz. Eğer vermiş ise, bu *cizye* değil, hibe veya hediye (*matana*) kabul edilir. Kavmine tâbi olmasa dahi, inancında kalmakta hürdür.

*Hünsâ*dan (*tumtum*) da *cizye* alınmaz. Cinsiyeti konusunda bir değişiklik olur, erkeğe dönüşürse, hayatının sonraki dönemlerinde *cizye* ödemeye başlar. Ancak bunlardan, geriye dönük herhangi bir *cizye* talebinde bulunulmaz.[64]

İslâm hukukçuları (*posekim*) *cizye*nin miktarı konusunda ihtilaf etmiştir. Ebû Hanîfe, *cizye*nin alınma miktarı açısından mükellefleri üç gruba ayırır: Zenginlerden 48 dirhem, orta hallilerden 24 dirhem, fakirlerden ise 12 dirhem alınmasını; bu miktarlardan ne az ne de fazla alınmaması gerektiğini belirtmiştir.

Bu miktarlar dışında âmillerin (*şoter/goyey ha-mas*) (vergi memurları) vergi takdirinde bulunmasını yasaklamıştır.

Malikî[ler] ise, *cizye* miktarının azamî ve asgarî tespitini tarafların anlaşmasına bağlı olarak bölgedeki valilerin takdirine bırakmıştır.

Şafiî[ler] ise *cizye*nin asgarî miktarını 1 dinar olarak takdir etmiş, bu miktarın azaltılamayacağını belirtmişlerdir. *Cizye*nin azamî miktarı konusunda ise herhangi bir görüş belirtmeyen Şafiî, bu konuda takdiri vergi memurlarına bırakmıştır. Gayri müslimlerin durumuna göre hepsine eşit ya da farklı miktarda *cizye* takdir edebilir. Eğer âmil (*şoter*), cemaa-

64 Sambari, s. 97.

tin vergilerini toplayan gayri müslim görevlilerin (*parnasim*) rızası ile bir miktar tespit ederse, bu hüküm hem o *cizye* mükelleflerini hem de sonraki nesilleri bağlayıcıdır. Gayri müslim görevliler daha sonra *cizye* miktarlarında artırıma ya da eksiltmeye gidemez.

[Hz.] Ömer'in Tenûh, Behra ve Şam'daki Benî Tağlib kabilesindeki uygulamasında olduğu gibi, gayri müslimler ile iki kat sadaka alınması konusunda anlaşmaya gidilmişse, bunlardan bu şekilde *cizye* alınır.

Kadınlardan ve çocuklardan ise *cizye* alınmaz; zira *cizye*, zekâttan farklı olarak *fey* ehline (*anşey ha-tsava*) harcanır. Zekât kadınlar ve çocuklardan da alınır. *Cizye* ile zekât birleştirilirse, ikisi de beraber alınır. Eğer, sadece bir vergi üzerine anlaşılmışsa, bu (zekât) değil, *cizye*dir ve senelik olarak 1 dinardan aşağı tutulamaz.

Gayri müslimlere, kendi beldelerinden geçen Müslümanları misafir etmeleri şartı koşulmuşsa, bu misafirlik üç gün ile sınırlıdır. Kendileri ile bu şekilde anlaşma yapılmışsa onlara kendi yediklerinden yerdirmekle yükümlüdürler. Yanlarına konuk olunan gayri müslimler koyun veya horoz kesmeye zorlanamaz. Bunların yanında konaklayan Müslümanlar arpa dışında da hayvanlarına başka yem talebinde bulunamaz. Bu, köy ve kasabalarda yaşayan gayri müslimlerin bir yükümlülüğüdür. Anlaşma yapıldığı sırada böyle bir şart koşulmamışsa, bunu yerine getirmekle yükümlü de değillerdir.

Gayri müslimlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları şartlar iki türlüdür: Müstehak (*mehuyav*) ve müstehab (*rauy*).

Yerine getirmekle yükümlü oldukları olmazsa olmaz şartlar (*müstehak/mehuyav*) altı tanedir:[65]

[1] Kur'ân hakkında kötü bir şey söylememeli, tahrif edildiği iddiasında bulunmamalıdırlar;

[65] Sambari, s. 98.

[2] [Hz.] Muhammed'i (*ha-Şaliah*) yalancılıkla itham etmemelidirler;

[3] İslâmiyeti (*Dat Yişma'elim*) yalan din olarak göstermemeli, hakkında kötü ifadeler kullanmamalıdırlar;

[4] Müslüman bir kadını (*işa Yişma'elit*) zinakârlıkla suçlamamalı, nikâhla da olsa onunla evlenmeye kalkmamalıdırlar;

[5] Herhangi bir müslümanı dini hakkında şüpheye düşürmemeli, mal ve emlâkına hücum ve tecavüzde bulunmamalıdırlar;

[6] Müslümanların savaş halinde bulunduğu milletleri destekleyip yardım etmemeli, Müslümanlara kötü gözle bakmamalıdırlar.

Bu şartlar, başta bildirilmemişse dahi, gayri müslimler bunlara uymak zorundadır. Şart koşulmuşsa, önemini vurgulamak, yükümlülüklerini kuvvetlendirmek için yazılmış demektir.

Şartlardan herhangi birine uyulmaması, anlaşmanın ihlâli anlamına gelir.

Müstehab (*rauy*) şartlar da altı tanedir:

[1] *Ğiyar* veya *zünnar* gibi, müslümanlardan farklı, kendilerine ait giysiler giymelidirler;

[2] Evlerini müslümanların evlerinden yüksek inşâ etmemelidirler. İnşâ konusunda herhangi bir sınırlama yoksa bu durumda evlerini müslümanların evlerine eşit yapabilirler;

[3] Çan seslerini ya da kutsal kitaplarını okurken, müslümanlara işittirecek şekilde okumamalıdırlar;

[4] Müslümanların yanında [Hz.] Üzeyir veya Mesih'in [Hz. İsa] "Allah'ın oğlu" olduğu şeklinde ifadeler kullanmamalıdırlar;

[5] Şaraplarını açıktan içmemeli, haçlarını ve domuzlarını ulu orta sergilememeli; ölülerini nümayişle defnetmemelidirler;

[6] Koşu ve binek atlarına değil, merkep veya katırlara binmelidirler.

Gayri müslimler, anlaşma şartlarında varsa, bunlara uymak zorundadırlar; anlaşma şartlarında yoksa bunların herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Anlaşma şartlarına konur da ihlâl ederlerse, uymaları konusunda icbar edilir, gerekirse cezalandırırlar. Anlaşma şartlarında yok ise uymamaları halinde kesinlikle cezalandırılmazlar.[66]

İmam, sulh görüşmeleri sırasında üzerinde anlaşmaya varılan şartları şehir divanlarına (*sifrey zihronot ha-zmanim*) yazar/yazdırır, uygulamada ihmal gösterilmesi durumunda cezalandırır.

Gayri müslimler *cizye*yi senede bir kere vermekle yükümlüdürler. *Cizye,* kamerî yıl esas alınarak senede bir kere toplanır.

O sene [*cizye*sini ödemeden] ölen bir gayri müslimin *cizye*si, tespit edilen oranda terekesinden alınır.

Çocuk, yetişkinliğe geçer, deli vb. kimseler de sağlığına kavuşursa, bir yıl geçtikten sonra kendilerinden *cizye* alınmaya başlanır.

Benzer şekilde fakir biri zenginleşirse kendisine *cizye* takdir edilir. Zengin kimse fakirleşirse durumu değerlendirilerek kendisinden *cizye* düşürülür.

Yaşlılardan ise *cizye* hiçbir zaman düşürülmez. Ancak bazı hukukçular yaşlılar ve fakirlerden *cizye*nin düşürülebileceği kanaatindedirler.

[Zimmiler] hukuklarında ya da itikadî meselelerinde ihtilâfa düşerlerse, kendilerine müdahale edilmez [cemaat içe-

---

[66] Sambari, s. 99.

risinde kendi mahkemelerinde çözmeleri istenir]. Aralarında gündelik hayattaki ihtilâflarda ise kendi yargıçlarına giderler, bu konuda engel olunmazlar. Eğer ihtilâflarını [müslüman] mahkemeler[in]e getirirlerse, İslâm hukukuna göre karar verilir; ceza verilirse uygulanır.

İçlerinden ahitlerinden (zimmilikten) çıkmak isteyenler olursa, istedikleri yere gitmelerine müsaadesi edilir.

Ehl-i ahit (*baaley ha-brit*)[*] İslâm şehirlerine (*'arey ha-Yişma'elim*) girdikleri andan itibaren can, mal ve eşyaları güvence altındadır. Dört aya kadar kalırlarsa, kendilerinden herhangi bir *cizye* talebinde bulunulmaz. Bir yıl kalmak isterlerse, ancak *cizye* vermeleri şartı ile kalabilirler. Bu ikisi arasındaki zaman dilimi [arasında kalanların *cizye* verip vermeyeceği] konusu ise ihtilâflıdır.

Müslümanlar, bu şekilde ülkelerine gelen kimselere, aynen ehli zimme gibi, zarar veremezler. Ancak ehli zimmeden farklı olarak bu kimseleri savunmak zorunda değildirler.

Yetişkin (âkil ve bâliğ) müslümanlardan biri, hür bir kimseye eman verirse, bütün müslümanlar bu emanın gereğine uymak zorundadır.

Eman verme konusunda kadınlar ve köleler de aynen erkekler gibidir. Verdikleri eman geçerlidir.[67]

Ebû Hanîfe, köleye eman hakkının sadece kendine savaşma izni verilen köleler için geçerli olduğu kanaatindedir.

Çocuk ve delinin verdiği eman geçerli değildir. Kendine eman verilen biri bu hükmü unutur ve riayet etmezse, ülkeden güven içerisinde ayrılır. O andan itibaren de harbî kabul edilir.

Zimmiler (ehl-i ahit/*baaley ha-şvua*) *cizye* vermezse, bu durum kendisi ile yapılan anlaşmanın bittiği anlamındadır.

(*) İslâm hukuk literatüründe bu kimseler "*müste'men*" (kendisine eman verilmiş kimse) olarak isimlendirilmektedir.

67 Sambari, s. 100.

Ebû Hanîfe, bu durumdaki zimmilerin ahitlerinin ancak *darü'l-harb*e (*makom ha-milhama*) gittiklerinde bozulacağını; sınırdan çıkışta tıpkı bir borcun tahsili gibi, *cizye* borcunun kendilerinden tahsil edileceği görüşündedir.

[Zimmiler] İslâm ülkesinde yeni manastır (*bîa/bema*) ve mabet (havra ve kilise) inşâ edemezler. İnşâ ettikleri takdirde yıkılır. Ancak eski mabet ve manastırlarının tamir ve bakımını yapmalarına engel olunmaz.

Eğer zimmiler ahitlerini bozarlarsa, bu işi eyleme döküp savaşmadıkları müddetçe öldürülmez, malları müsadere edilmez, çocukları esir edilmez. Bunların İslâm şehirlerinden çıkarılarak güven içerisinde müşriklerin ülkesinden (*bilâdü'ş-şirk/'arey ba'aley ha-şituf*) istedikleri yere gitmelerine müsaade edilir.

Bu durumda olan zimmiler kendi istekleri ile gitmezlerse, zorla gönderilirler.

Cizye ve diğer şartlarla ilgili hususlar, Yahudilerin onun [Ömer ra.] elinin altında rehin olduğunu göstermektedir.

Bütün bu şartlar yaratılışın 4374. yılında [M. 614] düzenlenmiştir.[68]

6. Fasıl: İsmailî Cemaat [Müslümanlar]

Müslümanlar tarih hesaplarında haftaya Pazartesi gününden, aylarına ise Av'dan başlamışlardır. [Zaten] İsrailoğulları'nın başına gelen bütün felaketler de Av ayında, bu ayın da dokuzunda meydana gelmiştir. Birinci ve ikinci Mabed bu ayda yıkılmış, İskenderiye'de büyük bir Yahudi cemaati bu ayda yok edilmiş, 5020 yılında Güneş Batmayan Ülke (*i-katse ha-arets*) olarak adlandırılan İngiltere'den Yahudiler bu ayda sürülmüş, "55 Sürgünü" (*kele gereş yigareş*) Fransa'dan bu ayda meydana gelmiştir.

68 Sambari, s. 101.

4382 yılından itibaren, aynı ayda (Av ay) Müslümanlar da takvimlerini başlatmışlardır. Müslümanların ilk ayları Muharrem olarak isimlendirilmektedir.

Mahmad 17 yıl krallık yapmıştır. Vefâtından sonra Kral Ebû Bekir, kendi takvimlerinin [hicrî] 11. yılında başa geçmiş, 2 yıl görev yaptıktan sonra vefât etmiştir.

7. Fasıl: Ömer b. Hattâb'ın Öyküsü

[Hz. Ebû Bekir'den] sonra [Hz.] Ömer kral olmuştur. Onun [ra.] zamanında Şam, Mısır ve İsfahan fethedilmiştir.[69] Hicretin[70] 20. yılında Mısır, Ömer b. el-'Âs[*] tarafından sünnetsizlerden (*'Arelim*/Hıristiyanlar) alınmıştır. Kudüs (*Yeruşalayim*) ve Dimaşk da öyle. Orada Mısru'l-Kâhire'nin [kurulma] sebebi ise şudur: Müslümanlar orada Hıristiyanların adını silmek ve kendi müesseselerini inşâ etmek istediklerinde Ömer [Amr b. el-Âs olmalı] şehrin temellerini atmaya karar verince, müneccimler ve kâhinler, inşaat ustalarına uçlarına yere sarkan kuşaklar bağladılar. Bu kuşakların diğer ucu ise, şehrin kapılarına kadar uzanıyordu. İnşaat ustalarının etrafına ise çıngıraklı ziller döşenmişti. [Müneccim ve kâhinler haber bekledikleri yerden alacakları kehânetle inşaata başlamanın uygun saatini tespit edip zilleri çalmaya başlayacaklardı]. Ancak inşaatın uygun zamanı beklenirken bir aksilik (*haval*) yaşandı. Çıngıraklar aniden çalmaya başladı. Çıngırak sesini duyan ustalar [Hıristiyanlara ait yerleri] yıkıp şehri yeniden inşâ etmek üzere harekete geçti. Ancak, "zaman bizimle alay ediyor" dediler. Müneccimlerin belirttiği inşaat zamanı gelince ise, ustalar onların sözlerine kulak asmamış, "biz, bize buyrulanı yaptık" diyerek işlerine devam etmişlerdir. Zillerin beklenen zamanda

---

69 Sambari, s. 102.

70 Sambari burada "hicrî" ifadesini değil, *"kendi hesaplarına göre..."* (*le haşbonam*/לחשבונם) ifadesini kullanır.

(*) Amr b. el-Âs.

değil de, aniden çalmaya başlamasını araştıran müneccimler, bu durumu, Tanrı'nın bir tehdidi olarak bir Türk hükümdarın gelip burayı fethedeceği şeklinde yorumlamışlar. Bu sebeple de burası bugüne kadar hep *"Evel Mitsrayim"* (אבל מצרים/Mısır'ın Hüznü)[71] olarak isimlendirilmiştir. İşte burası Mısru'l-Kahire'dir.

8. Fasıl: Nil'le İlgili Putperestlerin Bir Âdeti ve Bu Âdetin İlgâsının Öyküsü

Mısru'l-Atîke olarak da isimlendirilen Fustat'ta, Firavunlar döneminden beri devam eden bir âdet vardı. Nil'in yükselmesi günü [suyun zararsız bir şekilde yükselerek etrafına zarar vermemesi için] güzel bir gelin (*kala yafafiya*) değerli takılarla süslenir, boynuna da altın bir gerdanlık takılarak tefler ve danslar eşliğinde Nil'in (*Ya'or*) kenarına getirilir ve Kızıldeniz'e (*Yam Sof*) atılırdı. Bu tören Nil'in suyunun bereketli ve gür olması için yapılırdı.[72]

Ömer b. el-'Âs [Amr b. el-Âs olmalı] bu uygulamayı öğrenince, [Halife] Ömer b. Hattâb'a uygulama ile ilgili ne yapacağını sordu. Ömer b. Hattâb, el-'Âs'a bu putperest âdeti ilgâ etmesini emretti.

9. Fasıl: *Bet ha-Mikdaş*'ın (*Beytü'l-Makdis*) Yerinin Keşfedilmesi

Daha sonra [Hz. Ömer] Kudüs (*Yeruşalayim*) üzerine yürüdü ve kuşattı. Tanrı Kudüs'ü onun eline verdi. Ömer, Kudüs şehrinde hükümranlığını kurup ve şehirde birtakım yeni yerler inşâ ederken, övünç yerimiz ve mukaddes Mabed'imizin neresi olduğunu sordu. Mabed'in yerinin neresi olduğunu kimse bilmiyordu. Gel zaman, git zaman, bir gün

---

[71] Sambari bu ifadeyi Tevrat'tan ödünç almıştır. Bkz. Tekvin 50/1.

[72] Sambari, s. 103.

[Hz.] Ömer pazardan geçerken, elinde çöp torbasını taşıyan bir fahişe[73] ile karşılaştı. Fahişe elinde taşıdığı çöp torbasını bir tepeye attı. Bunun bir tesadüf olduğunu düşünen [Hz.] Ömer o gün konuyla ilgili kimseye bir şey söylemedi (sormadı). İkinci gün, bazı kadınların da çöplerini getirip buraya attıklarını görünce, kral [Ömer] yöre halkına kadınların çöplerini getirip buraya atmalarının sebebini sordu. Ancak kimse böyle yapmalarının sebebi konusunda bir şey söylemedi. Bu durum çok fazla tekerrür edince, yöre ileri gelenleri, [Hz.] Ömer'e gelerek konuyu kendilerinin de baba ve atalarına sorduklarında, onların evlerini temizleyen Hıristiyanların pisliklerini buraya, yani Yahudilerin kutsal mabetlerinin (*Bet ha-Mikdaş şel Yahudim*) bulunduğu bu alana getirip [bilinçli olarak] attıkları şeklinde cevap verdiklerini söylediler.

Duruma hayret eden [Hz.] Ömer, alana baktı; [Mabed'in] biçimini merak etti ve yeri hakkında bilgi sahibi olmak istedi. Çöplerin bulunduğu yere bir kese altın saçtı. Altın saçıldığını gören işsiz ve avare insanlar altınları bulmak üzere buraya üşüştü. [Hz.] Ömer, Mabed'in alanın açıldığını görünce çok sevindi. Mabed'in yerini araştırdı ve oraya bir mihrab (*bema*/mescit) inşâ ettirdi. Bu mescid maalesef bu gün dahi ayaktadır.[74]

Ömer b. Hattâb kendi takvimlerine göre [Hicrî] 23 yılında vefat etti. O, 10 sene krallık yapmıştır.

10. Fasıl: Resü'l-câlût Bostanay'ın İdareciliği

[Ömer'den sonra] Osman b. Affan kral oldu. 12 sene krallık yaptı ve [Hicrî] 35 yılında vefat etti.

---

[73] Sambari, burada aslında kadın hakkında *"dizini kırıp evinde oturmayan bir fahişe..."* ifadesini kullanmıştır. Tevrat'ta bu tanımlama sokak kadını için kullanılmıştır. Bkz. Süleymanın Meselleri 7/11.

[74] Sambari burada *"... ba-'avonot"* (בעונות) ifadesini kullanır. İfade Yahudi kültüründe "Tanrı'ya olan günahlar dolayısıyla başa gelen musibetler" için olumsuz anlamda kullanılmaktadır.

Osman'ın yerine Ali b. Ebû Tâlib kral oldu. [Hz.] Ali zamanında *resü'l-câlût* Bostanay idi. Kral Ali [ra.], Resü'l-câlût Bostanay'a çok saygılı davrandı.[75] Ona, İran kralının Yahudiliğe giren kızını verdi.

[Hz.] Ali, dört yıl krallık yaptı. [Hicretin] 39[.] yılında da vefat etti. Onun [ra.] zamanında Müslümanlar (*Yişma'elim*) Afrika, Endülüs ve bütün Mağrib'i (*Ma'arav*) fethetti.

[Hz.] Ali'den sonra yerine Hasan b. Ali kral oldu. Hasan ise [Hicrî] 45 yılında vefat etmiştir.[76]

XII. [HZ.] MUHAMMED HAKKINDA YAHUDİ BİR EFSANE
(İTALYA'DA YAZILAN MÜELLİFİ MEÇHUL APOKALİPTİK BİR RİSALE) (XVII. ASIR)

Yahuda kralı Tsedekiya [b. Yoşiya][77] Tanrı katında kötü sayılacak işler yapınca, Tanrı onlar üzerine Keldanîleri (*Kasdim*/כשדים)[78] gönderdi. Kibirlerinden dolayı Tanrı onları Keldanîler eli ile Bâbil'e sürdü.

---

75 Sambari, s. 104.

76 Sambari, s. 105.

77 Buhtunnasr, asıl adı Mattanya olan söz konusu kralın adını Tsedekiya olarak değiştirmişti. MÖ. 597-587 yılları arasında krallık yapan Tsedekiya krallığının ilk yıllarında Bâbil'e bağlı kalmıştı. Yirmi bir yaşında kral olan Tsedekiya (II. Krallar 24/18; II. Tarihler 36/11; Yeremya 52/1) krallığının üçüncü yılından itibaren komşu Edom, Ammonî ve Sûr krallıklarını Buhtunnasr'a karşı ayaklanıp Bâbil boyunduruğundan kurtulmak için ikna etmeye çalışmış, ancak ittifak yapmayı başaramamıştı (Yeremya 27/3 vd.). Bunun üzerine tek başına ayaklanmaya karar vermiş (II. Krallar 24/20; II. Tarihler 36/13), Mısır'dan da yardım almasına rağmen isyanı başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 9 Tamuz 587'de Kudüs düşmüş ve Mabed yakılmıştı (Yeremya 39/1 vd.; 52/4-5). Tsedekiya yakalanmış, çocukları gözünün önünde teker teker öldürülmüş, kendisinin gözlerine mil çekilerek Bâbil'e sürgün edilmişti (II. Krallar 25/6-7; Yeremya 39/16-17; 52/10-11).

78 Keldanîler Ahd-i Atîk'te "*Kasdim*" olarak isimlendirilmektedir. Bkz. II. Krallar 25/4, 10, 24-25.

Onlar günah işlemeye devam edince Tanrı onları uyarmak üzere Nebi Hezekiel'i. gönderdi. Onlar, Hezekiel'i de dinlemediler; ona atalarından daha fazla karşı geldiler. Tanrı da onları cezalandırmaya devam etti ve onları şu şekilde uyardı: *"Tanrınız Rabbe (ha-Şem) dönün, yoksa üzerinize öyle günler gönderecektir ki, artık hiçbir şeye arzu ve isteğiniz kalmayacağını söyleyeceksiniz!"*

Tanrı, Hoşea aracılığı ile: *"O gün, muayyen gün, yani nebinin gelip sizi günahlarınızdan beri kılacağı barış ve esenlik günleri geldi"* şeklindeki vaadini gerçekleştirdiğinde, Hezekiel onlara muayyen günlerin (*yemey ha-pakuda*) geldiğini ve bunu son nesle anlatmaları gerektiğini bildirdi.

Onlar, Nebi Hezekiel'in sözlerine riayet ettiler ve ondan kendilerini İsrail'in Tanrısı'na yaklaştırmalarını istediler. 1.500 sene oradan oraya savruldular. Tanrı'ya feryat ettiler; zira Tanrı onların sürgününü fazlaca uzatmış ve ağırlaştırmıştı.

O günlerde Yahudi bilgelerinden zahirecilik (*avkat rohel*) yapan biri vardı. Sözleri, salih bir adamın (*iş Elohim*) sözü gibi olan bu adam, yaptığı isabetli rüya tabiri ile meşhur olmuştu. İnsanlar da kendisine kulak verir dinlerdi.

Bir gün sabahın köründe (*ketsat ha-şemeş*) biri gelerek ona bir rüya gördüğünü, bunu kimsenin tabir edemediğini söyleyerek kendisinden rüyasını tabir etmesini rica etti. Bilge adam *"Anlat bakalım! Gerçek tabir Tanrı'nındır"* diyerek adamdan rüyasını anlatmasını istedi.

Adam anlatmaya başladı:

"Rüyamda gecenin başlangıcında kendimi büyük bir ormanda duruyor gördüm. Sağım ve solum çalılıklarla kuşatılmıştı. Bu arada sağ elimde bir badem ağacı bitiyordu. Badem ağacının 12 gövdesi ve bol yapraklı 12 dalı vardı. Ancak bu ağaç çok köklü değildi. Ağacın üzerine her çeşidinden bol miktarda kuş yığılmıştı. Altında ise sürüler halinde yeryüzünün hayvanları mevcuttu. Heyecanlandım ve elim bu kadar yükü nasıl taşıyor diye düşünerek de şaşırdım. Yine rüyamda avucumun içinde 8 gün ve 18 saat duru-

yordu. Bu süre içinde de sol elim sağ elimi destekliyordu. Bu sürenin bitiminde gökten bir ateş düştü; elimi ve elimdekilerini yakıp kül etti.[79] *Sol elim sağ elime üstün oldu. Şaşırdım. Bu arada sahne değişti ve rüyam bitti."*

Bilge adam bu rüyayı dinleyince titreyip irkildi ve içinden: *"Vay ki vay! Hiçbir şeyden zevk almayacağımız o muayyen günler geldi, çattı"* diye mırıldandı. Daha sonra tabir için gelen adamı: *"Ben, rüyanın tabirini Tanrı'dan öğrenip sana bildireceğim"* diyerek gönderdi. Adam, bilgenin yanından ayrıldı.

Bilge vakit kaybetmeksizin Tanrı evine kapandı. Kapıları kilitledi. *Kohen*leri, *Levili*leri ve Tarsus'taki(?) halkı, yaklaşık on bin kişiyi Mabed'e davet etti. Çuval giymiş bir vaziyette bütün gücü ile ağlıyor, başına toz-toprak saçıyordu.(*)

Halk ona: *"Bugün böyle ne oldu sana?"* diye sordu.

Bilge adam:

*"Bugün oruç ihdas edin. Yakanızı paçanızı yırtın. Tanrı'ya olanca gücünüzle yakarın; zira Hezekiel'in Hoşea'dan naklettiği muayyen günler gelip çattı. Hoşea'nın: 'İsrail bilsin ki 'mecnun, dengesiz ruh adamı bir Nebi(!) [Evil ha-Nevi Meşuga iş ha-ruah/*אויל הנביא משוגע איש הרוח*] geldi (şeklindeki kehâneti gerçek oldu)'. Böyle bir adamın geldiği bu muayyen günlerde siz ne yapacaksınız?"*

Daha sonra bilge, kendisine gelip tabir etmesini isteyen adamın rüyasını anlattı ve adamın rüyada gördüğü ağaç, yaprak, dal, hayvan ve kuş gibi şeyleri de teker teker yorumlamaya başladı.

Bu adam (*Meşuga*) 900 yıl hükmedecek. Ağacın 12 gövdesi, Yişma'el'in (İsmail'in) 12 kabile reisini temsil etmektedir. 12 dal ise Ketura'nın çocuklarıdır. Ağacın altındaki değişik cinsten çok sayıdaki hayvan ise, onun peygamberliğine inanan diğer halkları temsil etmektedir. Ona karşı gelen ya da

---

[79] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 12.

(*) Bu durum Yahudilerde yas alâmeti sayılmaktadır.

muhalefet edenlerin akıbeti ise kötüdür. Bunlar ölümle karşılaşacaklardır. Ve şimdi gelin, ondan daha akıllı davranalım (*nithakema*). Dudaklarının söylediklerini boşa çıkaralım ki, bu adam İsrail için vurucu/yıkıcı bir taş olmasın. Aranızdan her bin kişi için bir temsilci, toplamda bilgili, akıllı ve kuvvetli 10 kişi seçerek krala gönderin. Kapısında durarak O'na [Hz. Muhammed as.] her gün tavsiyelerde bulunsunlar. O'na [as.] Enoş, Tufan, Avraham'ın Keldânî şehrinden ayrılması, gökler kraliçesine secde edenler [Sâbiîler], Tanrı'nın Sodom ve Gomore'ye yaptıklarını, Yitshak'ın (İshâk as.) kurban edilmesini, Ya'kov (Ya'kub as.) ve Esav hikayesini, Yosef'in (Yusuf as.) satılmasını, onun Mısır'a sultan olmasını, Ya'kov oğullarının Mısır'a gelişini, Mısırlıların onları angarya olarak çalıştırmalarını, Moşe'nin (Musa as.) onlara yaptığını, Tanrı'nın tufandan sonra Noah'a (Nuh as.) buyruklarını, *Tora*'daki (Tevrat) korkutucu şeyleri ve Cehennem (*gehinom*) hakkında her şeyi anlatsınlar. Neticede Tanrı'nın bu şekilde herkese gidişâtına göre mukabele ettiğini, günahlarını affettiğini ve bütün bunları konuşulan dil ile bir deftere kaydetsinler ki, bunu duyanların kulaklarını tırmalasın. Ve bu sözlerin 'Tanrı sözü'; yazılan kitabın 'Kur'ân' olduğunu söyleyerek O'nun (Muhammed as.) eline versinler ve böyle bir kitabı tertip edecek birinin henüz dünyaya gelmediğini söylesinler. [Yahudiler arasından seçilen] bu adamlar O'nun [as.] dostu olsun ve O'nun [as.] sofrasında otursunlar.

Yahudi bilgenin sözlerini dinleyen halk, aralarından bilgili, hikmetli ve güçlü 10 adam seçerek hükümdarın kapısına gönderdi. Seçilen kimseler İbranîce konuşuyorlardı. Onlara gidecekleri (ya da takip edecekleri) yol da tarif edildi. Seçilenler esenlik içerisinde ayrıldılar. Bilge din adamının yanında günlerce kaldılar ve bu sırada içlerinden geldiği şekilde kitabı(!) (Kur'ân) hazırladılar. Temin ettikleri 60 granit taş üzerine tertip ettikleri kitaptaki sözleri kazıdılar.[80] Daha

---

80 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 13.

sonra cemaati toplayarak onlara: *"Eğer dediklerimizi yapmazsanız, sizin yüzünüzden biz canımızdan olacağız; siz de bu yüzden bizim günahlarımızı taşıyacaksınız. Kalpleri sınayan Tanrı biliyor ki, bunu bir isyan için yapmıyoruz"* diyerek halkı onun (bilge Yahudinin) sözlerine kulak vermeleri konusunda teşvik ettiler. *"Sizin yerinize feda olmak istiyoruz; bizim yok olmamız, bütün Yahudi halkı ve çocuklarının kaybolmasından daha iyidir"* dediler. Halk da onlara: *"Canlarımız size feda olsun! Korkmayın. Tanrı kalbinize ne koydu ise, onu yapın. Tanrı sizinle olsun."*

Daha sonra seçilen on kişi evlerine gitti. Her biri sırlarını ifşâ etmeme ve O'nun [as.] huzurunda karşılaştıklarında birbirlerini tanımazdan gelecekleri konusunda birbirine yemin verdirdiler. Evlerine giderken, O'nu [as.] işkillendirmemek ve bir araya gelip yapıldı denmemesi için, 60 levhayı rüyayı yorumlayan bilge Yahudinin evine götürdüler. Günlerce dışarıda yaşadılar.

Ve bir gün zahireci bilge, rüyayı gören adamı karşısında buldu. Bilge, ona günlerdir kendisini göremediğini belirterek nerede olduğunu sordu ve ardından ilave etti:

"Çok halsiz düşüp hastalanmama rağmen seni unutmadım. Günlerce sana ne cevap vereceğimi düşündüm. Şimdi, Tanrı'nın sözlerini dinle! Şansın yükseldi. Düşmanlarınla savaşacaksın. Âsânı da yıldızlar arasına koyacaksın. Nâmın bütün memlekete yayılacak. Rüyanın yorumuna gelince; Gördüğün ağaç sensin. Dallar ve yapraklar ise İsmailoğulları ile Keturaoğulları'dır. Dört ayaklılar, hayvanlar ve kuşlar da seninle olacak ve sana bende (kul-köle) olacak diğer uluslardır. Sen onlara Tanrı [?] olacaksın. Krallığın (melekût) dokuz (yüz) sene sürecek. Sana inanacak kimselere ne mutlu! Sen halkların peygamberi olacaksın. Tanrı senin elin ile onlara yeni bir din verecek, kitap verecek. Bu kitap "Kur'ân" olacak ve sen bütün dünyaca duyulacaksın."

Adam, zahireci bilgenin bu sözlerini işitince şaşırdı ve:

"Kabilem içerisinde en genç olan ben iken, Tanrı bana baş ve idareci olmayı niye versin ki!?" diye sordu.

Zahireci bilge cevapladı:

"Yüreğin gevşemesin! Bu, Tanrı için kolaydır. Şimdi sana pek çok altın ve gümüş vereceğim. Kendine bir ev inşâ et. Arkadaşlarını çağır. İsteyen herkese de yiyecek ve içecek ver. Paran bitince tekrar bana gel. Sana daha fazlasını vereyim. Tanrı için kurtarıcılıkta bir kusur yoktur."

Rüyayı gören adam, bilge Yahudinin yanından ayrıldı. Dediklerini yaptı. Kendisine pek çok insan tâbi oldu. Onunla beraber oldu. Bu durum sekiz ay kadar bu şekilde devam etti.

Adam [Muhammed] bir gün başını kaldırdı. Bir *haham*ın kendisine doğru geldiğini gördü. *Haham* geldi ve huzuruna kapandı ve şöyle dedi:

"Efendim! Bir rü'yet (vizyon/hizayon). Tanrı'nın bir meleği göklerden uçarak geldi. Bu melek benim gibi etten ve kemikten olup bana benziyordu. Seni omuzlarına alarak göklere yükseldi ve seni ulu ve yüce bir tahta kaldırdı. Bu taht, tıpkı Tanrı'nın tahtı gibi idi.[81] *Tanrı orada elini senin başına koydu (bereketlendirdi). O anda şöyle bir ses duyuldu: 'Bütün dünya senin sebebinden yaratılmıştır. Sen Tanrı'nın seçtiği kişisin!'"*[82]

[Muhammed] Yahudi *haham*ın bu sözlerini duyunca çok şaşırdı.

O sırada *haham* zahireci bilge ile karşılaştı; ancak onu tanımazdan geldi. Muhammed'e, yanına gelip ayakta duran kimsenin kim olduğunu sordu. Muhammed [as.] de ona: *"Bu bir Yahudidir. Bana o da senin söylediklerini söyledi"* diye cevap verdi.

Haham şaşırdı ve: *"Ona bu tür şeyler nasıl malum oldu ki?"* diye sordu.

Muhammed [as.] bunu duyunca cesaretlendi. Kalbi kibirle doldu. Zira *haham*ların bu sözlerine inanmıştı.

---

81 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 14.

82 "כל העולם נברא בעבורו כי בחיר ה'' הוא... *Kol ha-'olam nivra ba-'avuro ki bahir Adonay hu"*

10 ay geçtikten sonra *haham*lar geldiler. Uzaklardan müşavirliklerini getirdiler. Birbirlerini tanımazlıktan gelerek Muhammed'in [as.] kalbini çeldiler. Bu şekilde Muhammed'in eli güçlendi. Onları halkın üzerine baş olarak koydu. Onlar da Muhammed'in [as.] sofrasında yemek yiyenlerden oldular.

Daha sonra Yahudiler içlerinden birini, Aşmeday'ı, Tanrı'nın yaptığı şeylerden dolayı razı olduğunu, kendisine *Tora, Neviim* ve *İncil'*e (*Evangiliyon*) benzeyen, ancak dünyada eşi-benzeri olmayan bir kitap (*Patşegen ha-Tora*) verileceğini bildirmek üzere Muhammed'e [as.] gönderdiler.

Gönderilen Yahudi geceleyin kafasında *tsitsit*li *talit*, elinde yalın kılıç olduğu halde sessiz bir şekilde Muhammed'in [as.] kaldığı yere girdi. Muhammed [as.] gelen adamı görünce heyecanlandı ve can korkusuna kapıldı.

(Esrarengiz) adam Muhammed'e [as.]:

"Sen Tanrı peygamberisin, ben de Tanrı ordusunun komutanıyım. Sana, Tanrı'nın bir kitap (Sefer ha-Brit) vereceğini bildirmeye geldim" dedi.

Sabah olunca Muhammed [as.] bilgelerini çağırdı ve o gece başına gelenleri anlattı. Bilgeler duruma çok sevindiler ve ona *"Kutlu olsun!"* (*Hazak ve emats*) diyerek tekrar inzivaya çekilmesini, kendisine konuşan Tanrı elçisinin yeniden gelmesi durumunda ona kitab meselesini ve ne zaman verileceğini sormasını; zira halkın kitabın gelişinden önce kendisini takdis ederek hazırlanacağını ifade ettiler.

Muhammed [as.] onları *"Sizin dediğinizi yapacağım"* diye cevapladı.

Muhammed [as.] gece yarısı, bir kere daha vecd halinde iken karşısında Aşmeday'ı buldu. Onu görünce yine titremeye başladı; korktu ve can korkusuna kapıldı.

Aşmeday: *"Benden bu korkunun nedeni nedir?"* dedi.

Muhammed [as.]: "*Bana önceki gelişinde bahsettiğin Ahit kitabının niteliğini bilmek isterim. Ayrıca bugünkü geliş sebebin nedir?*" diye sordu.

Aşmeday: "*Yarın kendinizi adayınız. Benliğinizden sıyrılarak ruhunuzu alçaltınız. Sadece şafak sökene kadar yemek yiyin. Gündüz hiçbir şey yemeyin. Emredildiğim üzere size bunu iletmek üzere geldim. Gece girip ay doğunca size gökten 60 adet granit levha indirilecek. Onlarda yazılı olan her şeyi öğrenesiniz, çocuklarınıza da ezbere öğretesiniz*" dedi ve göğe yükseldi.

Muhammed [as.] sabahleyin kalktı ve bilginlerine o gece olan her şeyi anlattı. Bilginler Aşmeday'ın Muhammed'e [as.] söylediği şeyleri yaptılar. 27 günün sonunda Yahudi hakimler Aşmeday'ı Muhammed'e [as.] tekrar gönderdiler. Aşmeday geldi. O sırada yatağında yatmakta olan Muhammed'i [as.] dürttü. Muhammed [as.] korkuyla uyandı.

Aşmeday: "*Kalk, dışarı bak. Tanrı'nın sana gönderdiği ahit kitabını al*" dedi.

Muhammed'in [as.] evinde (ailesinde) de bir telaş başladı. Evdekiler heyecanlanıp kaygılandılar.

*Haham*lar, 60 adet levhayı kimseye görünmeden getirip Muhammed'in [as.] evinin etrafına, değişik yerlere bırakmışlardı.[83]

Sabahleyin Muhammed [as.] levhaları gördü. Örtülerini kaldırdı. Levhadaki yazıları görünce şaşırdı. Elini uzatıp levhalardan birini aldı. Okumak istedi, ancak okuyamadı. Bunun üzerine etrafındakiler "*Tanrı bize bunu niye yaptı, (Okuyamayacağımız) bu taşları ne yapacağız?*" diye söylenmeye başladı.

Muhammed [as.] durumu [Yahudi] bilgelerle istişare etti. Neticede 3 gün daha oruç tutmaya, ay tamamlanıp ortaya çıkınca, taşlardaki harflerin esrarının da ortaya çıkacağına

---

[83] Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 15.

kanaat getirdiler. Halk da Muhammed'i [as.] *"İnşallah Tanrı bize merhamet edecek, önceden olduğu gibi, elçisini sana tekrar gönderecektir"* diyerek teselli etti.

Yahudi *haham*lar bir taş alıp İbranî alfabesindeki 27 harfi taşa kazıdılar ve onu Aşmeday'a verdiler. Aşmeday geceleyin kimseye görünmeden bu levhayı Muhammed'in [as.] yattığı odaya bıraktı.

Muhammed [as.] sabah olduğunda taşı gördü ve alarak halkına gösterdi. Halk, *"Bu, levhalardaki yazıların anahtarı olmalı"* dedi. Bu levhayı bu güne kadar levhaların anahtarı olarak tanımladılar. Daha sonra levhaları yan yana getirdiler ve yazıları çözümlemeyi denediler. Bu *"alef/elif"* olmalı, şu da *"bet/bâ"* olmalı diyerek harfleri teker teker çözmeye başladılar. Nihayet levhalarda yazılı olanları bu şekilde okudular ve içeriğini öğrendiler.

Bunların şöhretleri bütün ülkeye yayıldı. Uzaktan yakından pek çok kimse gelerek levhalardaki yazılı olanları kendi yazı ve dilleri ile kaydederek ülkelerine döndüler. Ancak bunlara levhalardaki saçmalıkların anlaşılmaması için, yazılanları şerh etmemeleri sıkı sıkıya tembih edildi.

Muhammed [as.] kendisine bağlananların günden güne arttığını görünce yüreği kibirlendi. Bu kibir O'nu [as.], kendisini dinlemeyenlerle savaşmaya sevk etti ve onları ortadan kaldırmaya karar verdi. Halklar gazabından korktuğu için O'nun [as.] ardından gitmek zorunda kaldı ve O'nun [as.] *Tora*'sına inandı.

Muhammed [as.] Yahudi *haham*lara:

"Görüyorsunuz, bana tâbi olan milletler (mişpahot ha-'amimı) çoğaldı ve her gün dinlerin kaynağı olan Tanrı'nın (Patşegen ha-Tora) bana verdiği dini dinlemek üzere sürek sürek geliyorlar. Buna rağmen, beni dinleme konusunda niçin yavaş davranıyor, kendinizi zorluyor ve benim öğretilerimi kabulden kaçınıyorsunuz?" diye çıkıştı.

Muhammed'in [as.] huzurundaki bilgeler O'na [as.], gözleri açıldığında, kendileri gibi onların da (Yahudi *haham*lar) geleceğini ve ebedî olarak kendisine iman edeceklerini ve bundan kaçınamayacaklarını ifade ettiler.

Muhammed [as.] cevap verdi:

"Hayır! Onların peşinden intikam kılıcı göndereceğim; ta ki bana inansınlar. Hayallerinin ne hale geldiği o zaman görülecektir."

Muhammed'in [as.] bu ifadesi üzerine bilgeler:

"Efendimizin söyledikleri hiç de hoş değil! Onlara çekip gitmeleri için bu sene sonuna kadar mühlet ver. Eğer bu süre zarfında, dediğini yapmazlarsa Tanrı'nın senin gönlüne koyduğu gibi yap!" dediler.

Muhammed [as.] bu konuda onlara bir daha bir şey söylemedi. Yahudi kızlarından birini eş olarak aldı. Yahudi hanımını çok sevdi. Eşinin babasına ve ailesine gönderdiği bir mektup ile onları vergiden muaf tuttu; onların rahatlığı için her şeyi yaptı.

Yahudiler, Muhammed'in [as.] Yahudi eşine ve ailesine yaptığı iyilikleri görmelerine rağmen, O'nun [as.] İsrail soyuna bir kötülük yapabileceği endişesini hep taşıdılar. Bunun üzerine O'nun [as.] kendilerine kötülük yapmasından önce harekete geçtiler. Yahudi eşinin de yardımı ile ekmeğine zehir koydular. Neticede Muhammed [as.] hasta düştü.

Muhammed [as.] hastalığı ağırlaşınca bir vasiyette bulundu ve bilgelerine:

"Yazın ve benim adıma imzalayın! Eğer İsrailoğulları dokuz senenin sonuna kadar inanmazlarsa hepsini öldürün ve mallarına el koyun!"

Bilgeler kâtibin hokkasını aldılar ve onun *"Dokuz yüz sene sonra öfkesi ateş gibi yakacak"* şeklindeki ifadesini yazdılar. Kâtipler onun *"Her bayramda ağaçta bir Yahudi asın"* şeklinde ifadesini ise *"Her bayramda bir kuzu kurban edin"* şeklinde

farklı bir şekilde yazarak değiştirdiler. Yazılı metni kralın mührü ile de mühürlediler.

Muhammed'in [as.] artık öldürmek üzere kendilerine el uzatmaya karar verdiğini anlayınca Yahudi *haham*lar O'nu [as.] denk getirip yatağında öldürdüler. Kapıyı açtılar. O'na [as.] tâbi olanlar geldiklerinde efendilerinin bedenini yatağında cansız bir vaziyette buldular. Kendisine ağıt yaktılar, ah-vah ettiler (*oy adon*).

*Haham*lar, Muhammed'i aldılar, mumyalayarak sardılar. Etini ise köpeklere attılar[!] Bu güne kadar O'na [as.] ne olduğunu kimse bilmedi. Daha sonra bir eşeğin kalçasını (ירך/*yerah*) alarak halka *"İşte bu O'nun kalçasıdır, gövdesi ise göklere yükselmiştir"* dediler.

*Haham*lar daha sonra demirden bir tabut yaparak O'nu[n] [as.] (kalçası?) bu tabuta koydular. Altına da "**Bu O'ndan kalan bakiyelerdir**" şeklinde yazdılar ve Tabutun gökle yer arasında uçarak Mike'nin [מיקה/Mekke?] kalbi/merkezi olan Mitse'ye [? מיתשה] kadar gittiğini söylediler.

Oraya onun adına bir ev yaptılar.

Müslümanlar (*Yişma'elim*) her yıl dünyanın değişik yerlerinden oraya ziyarete gitmektedirler.

[Risale burada bitti.][84]

---

84 Cohen, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 16.

EK-2:

Lügatçe

Amoraim: Mişna'nın tamamlanmasından (MS. 200) Kudüs ve Bâbil Talmudlarının tamamlanmasına kadarki geçen dönemde yaşayan Yahudi din adamları. *Amoraim* döneminin MS. 499 yılında bittiği kabul edilmektedir.

Arelim: Sözlük anlamı "sünnetsiz"(ler). Yahudilerin Hıristiyanlar için kullandığı terim.

Av: Yahudi takviminin 5. ayı. Miladî takvimin Temmuz-Ağustos aylarına denk düşmektedir.

Bar: Aramîce "oğul".

Bet ha-midraş: Bkz. Beytülmidras.

Bet ha-Mikdaş: MÖ. 832 yılında Süleyman peygamber tarafından inşâ edilen büyük Mabed.

Beytülmidras: Kelime anlamı "öğrenim evi". Sinagogun müştemilâtında Tevrat ve Talmud gibi kutsal metinlerin öğretildiği mekân.

Cizye: Ortaçağda Müslüman devletlerin hakimiyetinde yaşayan gayri müslimlerden ekonomik durumlarına göre devlet tarafından alınan senelik vergi. Baş vergisi.

Edom: Rum.

Emgoşi: Mecusî.

Eski Ahit: Yahudi kutsal kitabı. Tevrat. Ayrıca bkz. *Tora.*

Evangiliyon: İncil. Ayrıca bkz. İncil.

Fey: İslâm devletinde gayri müslimlerden alınan vergilerin toplandığı fon. *Cizye, haraç* ve *uşur* adı verilen "ticaret malları vergileri"nin toplandığı bu fonun harcama yerleri de zekâttan farklıdır.

Gaon: Talmud'un redaksiyonunu yapan (*Tanaini*) ve şerh eden (*Saboraini*) din adamlarından sonra yaşamış ilim adamları. İslâmî dönemde Sura ve Pumbedita *yeşiva*larının başkanları.

Gemara: Mişna'nın yorumu. Mişna ile beraber Talmud'u oluşturmaktadır.

Geniza: Sinagoglarda kullanılamayacak kadar eskimiş İbranîce dinî kitapların ve kutsal araçların saklandığı ahşap bir oda veya bir başka bölüme verilen addır. 1897 yılında Fustat'ta Karaî Yahudilere ait bir sinagogun *geniza*sında İslâm dünyasındaki Yahudilerle ilgili pek çok bilgi ihtiva eden dokümanlar bulunmuştur. Bu dokümanlar ile yine Mısır'ın el-Besâtîn beldesinin bir kabristanının *geniza*sı "Kahire Genizası" olarak meşhur olmuştur. Dokümanların özellikle Fâtımîler ve Eyyübîler dönemi için ilk elden kaynak olduğu kabul edilmektedir. Dokümanlar başta Amerika, İsrail ve İngiltere olmak üzere dünyanın dört bir yanına dağılmış durumdadır.

Gentile: Bkz. *Goy*.

Goy (çoğulu *goyim*): Yahudi olmayan, Yahudiler dışındaki milletler.

Hagada: Kıssa. Tevrat'ta bahsi geçen olay ve kişiler hakkında hisse almaya yönelik anlatılan kıssalar.

Haham: İbranîce ve Aramîce'de "bilge" anlamına gelen terim. Tevrat ve Talmud üzerine gerekli eğitimi aldıktan sonra, bir Yahudi cemaatine ruhanî önderlik yapma yetkisini kazanmış din adamı.

Halaha: Kelime anlamı, yürünen yol, şeriat. Yahudi hukuku. Yahudilerin uymak zorunda olduğu, gelenek de dahil kurallar manzumesi.

Haraç: Hz. Ömer zamanında yürürlüğe konan, gayri müslimlerin arazilerinden alınan toprak vergisi.

Hünsâ: Hem erkek hem de dişilik kromozomları taşıyan kimse, çift cinsiyetli.

İncil: Hıristiyanlığın kutsal kitabı olup Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit kısmının ilk dört bölümünün her birine verilen addır. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna tarafından kaleme alınmış olan dört İncil mevcut olup bunlarda Hıristiyanlığa göre İsa'nın hayatı ve öğretileri anlatılır.

Kal Nidre: İbranîce "*Kol ha-nedarim*". Kelime anlamı "bütün yeminler", "kasemler". Bir Yahudinin Kefâret gününde tövbe ve istiğfar

maksadıyla, Tanrı veya insanlara karşı yapmayı ya da yerine getirmeyi taahhüt ettiği, ancak yapamadığı bütün adaklarını geçersiz kılmak için okuduğu dua.

Karaî/ler: İslâmî dönemde (VIII. asır) Irak'ta ortaya çıkan ve Tevrat'ı (*Tanah*) dinî hükümlerin yegâne kaynağı kabul eden Yahudi mezhebine mensup kimse/ler.

Kardinal: Papayı seçen, ona danışmanlık eden ya da onun bakanlığı görevini yapan 70 başpapazdan her biri.

Kohen Gadol: "Büyük Kohen". *Bet ha-Mikdaş*'ta dinî ritüelleri sevk ve idare eden baş Kohen.

Kohen: Harun Peygamber'in soyundan gelen, Mabed'te (*Bet ha-Mikdaş*) çeşitli ritüelleri yapmakla görevli kimse. "*Rabi*" ya da "*haham*" ile aynı anlama gelmemektedir.

Kuti: Asur sürgününden sonra (MÖ. 727-722) çeşitli yerlere sürülen Yahudilerin yerine, imparatorluğun değişik yerlerinden getirilen vatandaşlarla bölgede kalan Yahudiler arasındaki evlilikler neticesinde doğan kimseler (çoğulu *Kutim*). Başlangıçta bu isim onların Kuta adlı Asur kentinden gelmelerini ifade ederken, daha sonra "*karışık soylu*", "*tam Yahudi olmayan*" şeklinde olumsuz bir anlamda kullanılmaya başlamıştır. İslâmî dönemde bu grup Samirî olarak adlandırılmıştır.

Luvav: Çardaklar bayramında Tanrı'nın verdiği nimetlere şükrün ifadesi olarak bulundurulan dört çeşit bitkiden biri, hurma dalı.

Mamzer: Gayri meşrû ilişkiden doğan, nesebi gayri sahih çocuk.

Mar: Aramîce bir kelime olan "*Mar*", çoğunlukla Talmudik dönemde, kısmen de İslâmî dönemde *re'sü'l-câlut*lara ya da din adamlarına verilen dinî bir paye olup İbranîce "*Rabi*" kelimesinin karşılığıdır.

Maşiah: Mesih.

Meleh: Sultan, halife, kral.

Mesîba: Aramîce'de "*yeşiva*" anlamına gelen "*metivta*"nın İslâmî dönemde Arapça söylenişi.

Minhag: Sözlükte "örf", "usûl", "âdet" ve "gelenek" anlamına gelmektedir. Yahudiliğin, hayatın değişik alanlarında takip edilmesini emrettiği kurallar, tarihsel süreçte cemaatler tarafından farklı yorumlanmış, bu da Yahudilik içerisinde değişik anane ve ge-

leneklerin (*minhag ha-makom*) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Talmud'ta bu yerel uygulamalar hukukun bir kaynağı olarak bağlayıcı kabul edilmektedir.

Mişkan: Kudüs'te mabed kuruluncaya kadar İsrailoğulları'nın mukaddes eşyaları koydukları seyyar (çadır) mabet.

Mişna: Talmud'un temelini oluşturan, Yahudi sözlü geleneğinin ilk yazılı derlemesi.

Musaf: *Şabat* ya da bayramlarda, günlük ibadetlerdeki dualara ilaveten okunan bazı dualar.

Nasi: İbranîce anlamı "hükümdar", "prens" ya da "cemaat başkanı." Karaîlerde ise Kudüs'te bulunan cemaat başkanı.

Neviim: Kitab-ı Mukaddes üç bölümden oluşmaktadır: *Tora* (Tevrat), *Neviim* (Peygamberler) ve *Ketuvim* (Kitaplar). Kitab-ı Mukaddes'in ikinci bölümünü oluşturan Neviim, İsrailoğulları'na gönderilen nebilerden bahseden bölümdür. Neviim'de iki grup peygamberden bahsedilir: İlk peygamberler ve sonraki peygamberler. İlk peygamberler Yeşu, Hakimler, Samuel (I-II) ve Krallar (I-II); sonraki peygamberler ise İşaya, Yeremya, Hezekiel, Hoşea, Yoel, Amos, Ovadya, Yûnus, Mika, Nahum, Habakuk, Tsefanya, Haggay, Zeharya ve Malaki'dir.

Nida: Kadınların periyodik dönemi. Hayız hali.

Parnas: Kelime olarak "vekilharç", "kâhya" ve "ambar memuru" gibi anlamlara gelen *parnas*, Yahudi cemaatlerinde vakıflar, hayır işleri ve sosyal yardımların toplanması ve dağıtılmasından sorumlu kimsedir.

Perek: 1. Senede iki kez *yeşiva*larda tertip edilen dönemsel toplantılarda (*hodşey ha-kala*), halka yönelik, halkın o günkü ihtiyaçları göz önüne alınarak seçilmiş fıkhî ve ahlakî konuların işlendiği konuşmalar; 2. Talmud'ta yer alan kitapların her bir bölümü.

Pirke: Bkz. *Perek.*

Purim: Adar (Şubat-Mart) ayının 14. ve 15. günü Pers kralı Ahoşvereş'in veziri Haman'ın (*Haman ha-Raşa'*) hile ve tuzağından kurtuluşu anısına kutlanan bayram.

Rabbanî/ler: İslâmî dönemde Yahudi cemaatlerinin çoğunluğunu teşkil eden, hem o dönem hem de günümüzde geleneksel Yahudiliği temsil eden cemaat. Ortodoks Yahudiler.

Rabbi/Rabi: Arapça "efendi" veya "üstat" manasına gelen "rabbi", dini öğreten ve Yahudi hukukunu ilgilendiren konularda karar vermeye yetkili kişi demektir.

Rav: Yeşivalarda görev yapan, ders veren din adamı.

Re'sü'l-câlût: Sürgün dönemlerinde Yahudileri yöneten, Davud Peygamber'in soyundan gelen kimseler. İslâmî literatürde "Re'sü'l-câlût" (İbranîce *Roş ha-Gola;* Aramîce *Reş Galuta*) olarak isimlendirilen bu kimseler, Yahudileri Müslüman idareciler nezdinde temsil eden siyasî cemaat liderleri idi

Responsa: İslâm hukukundaki *fetva*lara tekabül eden, Yahudi hukukunda *Şeelot u'Tşıvot (kısaca ŞuT)* olarak isimlendirilen *"responsa"*, Talmud'un derlenmesinden sonra başlayıp günümüze kadar gelişerek devam eden bir hukuk faaliyetidir.

Ribi: Bkz. *Rabbi.*

Samirî: Bkz. *Kuti.*

Savoraim: Yahudiler Sasanîler döneminde Kisra IV. Hürmüz zamanında şiddetli baskılara maruz kalmışlardı. 580'de Pumbedita Yeşivası kapatılmış; *yeşiva* görevlileri Firuz Şapur'a kaçarak burada yeni bir *yeşiva* kurmuşlardı. 589 yılından İslâm fetihlerine, yani 640'lara kadar Irak Yahudilerinin ilmî faaliyetleri resmen durdurulmuştu. Bu dönemde Yahudi cemaati içe kapanmış, gizliden gizliye *yeşiva*lar tarafından yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bu fetret döneminde Yahudi ilim adamları boş durmamış; Talmud metinlerindeki yanlışlıkları düzeltmiş, bazı meseleleri şerh ve tefsir ederek karara bağlamışlardı. 40 yıl kadar süren (499'da Ravina'nın ölümünden 540 yılında Rav Simuna'ya kadarki) bu zaman diliminde Talmud'un redaksiyonu tamamlanmıştır. Talmud'u şerh ile meşgul olan bu Yahudi alimlere *"Şarihler"* manasına gelen *"Savoraim"*; şerh çalışmalarının yapıldığı dönem ise *Savoraim Çağı* (500-540) olarak adlandırılmıştır.

Sebt: *Şabat*, yani Cumartesi günü. Yahudilerin dinlenme günü. Her Yahudinin bu günde işlerine ara verip dinlenmesi dinî bir gerekliliktir. Sebt günü dinlenme yükümlülüğü Musa'ya indirilen Tevrat'la başlamıştır. Tevrat'taki 10 Emir'in dördüncüsü *Sebt*i hatırlamak (*zahor*) ve gözetmektir (*şamor*) (Çıkış 20/8-10). Yahudi inancında Tanrı, Mesihin günü olarak kabul edilen *Sebt*'te yer ve göklerin yaratmasına ara vermiş ve arşına uzanmıştır.

Rabbanî anlayışta 10 Emir Musa'ya senenin 3. ayında (*Kislev*) Sina Dağı'nda bir *Sebt* günü verilmiştir. *Sebt*, Tanrı ile İsrailoğulları arasında yapılmış en önemli ahittir.

Sefer Tora: Parşömen üzerine, "*sofer*" (kâtip) adı verilen bir din adamı tarafından gerekli kurallara uygun olarak yazılmış, rulo halindeki Tevrat nüshası.

Sinagog: Yahudilerin ibadet ettikleri mekân. Yahudi mabedi. Havra.

Sözlü Tora (*Tora şe-be-'al-pe*): Sözlü Kanun, Talmud.

Şabat: Bkz. *Sebt*.

Şehina: Tanrı'nın her yerde hâzır ve nâzır olması.

Şimone Esre: Günlük ibadetlerde okunan bir dua. "*Tefila*" ve "'*Amida*" adı da verilmektedir.

Talit: Her Yahudinin sabah ibadetinde giymesi zorunlu olan, kenarlarında emirlerin hatırlatıcısı olarak püsküller (*tsitsit*) bulunan, dikdörtgen şeklindeki ibadet şalı.

Talmud: Tevrat'ı tefsir eden, Yahudi geleneğinde Tevrat derecesinde önem verilen sözlü geleneğin derlemesi.

Tanna (çoğulu *Tanaim*): Yahudi tarihinin büyük alimi Hilel'den (MÖ. 20-MS. 20) Talmud'un Yahuda ha-Nasi (MS. II. asrın sonu ile III. asrın ilk yarısı) tarafından derlenmesine kadar ki dönemde, bir diğer ifade ile Mişna döneminde yaşamış Yahudi din adamlarına verilen isim. Paye 10 yılından itibaren Yahuda ha-Nasi'ye gelinceye kadar 200'den fazla Yahudi din adamı için kullanılmıştır.

Tefila: İbadet, dua. Bazı durumlarda *Şimone Esre* duasını da ifade eder.

Tevrat: Bkz. *Tora*.

Tora: Tevrat. Kitab-ı Mukaddes üç bölümden oluşmaktadır: *Tora* (Tevrat), *Neviim* (Peygamberler) ve *Ketuvim* (Kitaplar). *Tora*: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye kitabından oluşmaktadır.

Tsitsit: Dua şalı olan *talit*teki püskül.

Yeni Ahit: Bkz. İncil.

Yeşiva: Akademi. Yunanca "*Sanedrin*" kelimesinin İbranîce karşılığı olan "*yeşiva*", cemaat yöneticilerinin bir araya gelerek karar aldıkları "*meclis*" anlamına gelmektedir. İslâmî dönemde Irak'ta Sura ve Pumbedita'da, Filistin'de ise, adını bölgeden alan (Filis-

tin Yeşivası) *yeşiva*lar vardı. Bu kurumlar cemaatleri dinî açıdan yönlendiren, problemlerine çözüm bulan ve cemaat işlerinde hizmet verecek din adamları yetiştiren, aynı zamanda idarî fonksiyonu da olan en yüksek dinî eğitim kurumları idi.

Yişma'el(im): Arap(lar).

Yom Kipur: Kefâret günü.

Bibliyografya

Abdülhamid, İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akaid Esasları,* trc. Saim Yeprem, İstanbul 1994.

Abdürrezzak, Ebû Bekir b. Hemmâm (ö. 211/826), *el-Musannef,* I-XI, nşr. Habibürrahman el-'A'zamî, Beyrut 1403/1983.

Adang, Camilla, *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible, from Ibn Rabban to Ibn Hazm,* Leiden-Brill 1996.

Ahatlı, Erdinç, "Nübüvvet Mührü: Tarihî Süreçteki Algılanması ve Anlamlandırılması", *SAÜİFD* 3 (2001), s. 281-302.

Aleida Paudice, "Elia Capsali", *Historians of the Otoman Empire,* eds. C. Kafadar-H. Karateke-C. Fleischer, (http://www.ottomanhistorians.com), s. 1-9 (07.07.2009).

Algül, Hüseyin, "Hz. Ebû Bekir'in Hicretten Vefatına Kadar Olan Dönemdeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *İSTEM Dergisi* 6 (2005), s. 105-120.

______, "Hz. Ebû Bekir'in İslâm'ın İlk Yıllarındaki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *İSTEM Dergisi* 1 (2003), s. 25-40.

______, "Hz. İbrahim-Hz. Muhammed İlişkisi", *Hz. İbrahim [1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri, 17-18 Ekim 1997, Şanlıurfa],* ed. Ali Bakkal, Şanlıurfa 2007, s. 189-202.

Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi 2,* İstanbul 2008.

Arslantaş, Nuh, *Emevîler Döneminde Yahudiler,* İstanbul 2005.

______, *İslâm Dünyasında Samirîler,* İstanbul 2008.

______, *İslâm Toplumunda Yahudiler, Abbasî ve Fâtımî Dönemi Yahudilerinde Hukukî, Dinî ve Sosyal Hayat,* İstanbul 2008.

______, *İslâm Dünyasında İktisadî ve İlmî Hayatta Yahudiler,* İstanbul 2009.

______, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *MÜİFD* 34 (2008/1), s. 55-92.

_____, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bazı Tespitler", *İSTEM Dergisi* 11 (2008), s. 9-46.

_____, "Sürgünden Sonra Hayber Yahudileri", *Belleten* LXXII, 264 (Ağustos 2008), s. 431-474.

_____, "İyilik ve Kötülüğün Sembol İsimleri: Musa ve Firavun", *Şalom, Haftalık Siyasi ve Kültürel Gazete* (http://www.salom.com.tr/news/detail/19070-360-Derecede-bu-hafta--Iyilik-ile-kotulugun-sembol-isimleri.aspx) (30 Mart 2011).

Assaf, Simha, *Makorot u Mahkarim be-Toldot Yisrael* מקורות ומחקרים בתולדות ישראל [*Yahudi Tarihine Dair Kaynaklar ve Araştırmalar*], Yeruşalayim 1946.

Assaf, Simha-Jehoshua Brand, "Gaon", *EJd*, VII, 315-320.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, İstanbul [ty.].

Avcı, Casim, *İslâm-Bizans İlişkileri*, İstanbul 2003.

Aydın, Fuat, "Ali b. Rabben et-Taberî'nin *Kitâbü'Dîn ve'd-Devle* Adlı Eseri ve İsbât-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *UİA* 6 (2006), s. 27-56.

Aydın, Mehmed, "Beşâirü'n-Nübüvve", *DİA*, V, 549-551.

Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak* I, Ankara 2009.

_____, "Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Gerçekleşen İlk Fetihlerin Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *İSTEM Dergisi* 6 (2005), s. 177-194.

Bakhos, Carol, *Ishmael on the Border, Rabbinic Portrayals of the First Arab*, New York, Albany 2006.

Balcı, İsrafil, "Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer", *OMÜİFD* 16 (2003), s. 185-204.

_____, "Erken Dönem Arap Kültüründe Peygamberlik Tasavvuru", *EKEV Akademi Dergisi* 29 (2006), s. 111-134.

_____, "Hz. Ebû Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare", *OMÜİFD* 11 (1999), s. 185-215.

_____, "İran Sömürgesine Karşı Arap Aşiretleri Direnişinin Önderi: Müsennâ b. Hârise ve Siyasî Faaliyetleri", *EKEV Akademi Dergisi* 19 (2004), s. 177-194.

_____, "Müşriklerin Hz. Muhammed'in Peygamberliğine Karşı Çıkmalarında Ehl-i Kitab'ın Rolü", *OMÜİFD* 22 (2006), s. 145-165.

_____, "Zû Kâr Savaşı ve Arap-Sâsânî İlişkilerindeki Önemi", *OMÜİFD* 26-27 (2008), s. 55-72.

Baneth, David Tsivi, "Teşuvot ve He'arot al 'Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed תשובות ו הערות על עשרת חבריו היהודים של מוחמד" [Muhammed'in On Yahudi Arkadaşı Üzerine Cevaplar ve Bazı Tespitler], *Tarbits* 3 (1931-32), s. 112-116.

Baron, Salo Wittmayer (1895–1989), *A Social and Religious History of the Jews*, I-XI, Columbia University Press: New York 1957.

______, "Saadia's Communal Activities", *Saadia Anniversary Volume*, New York 1943, s. 9-74.

Bayraktar, İbrahim, "Müsteşrıkler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", *ATÜİFD* 21 (2004), s. 7-61.

Belazurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, nşr. Muhammed Hamidullah, Kahire 1959; II/6, nşr. Halil Esâmine, Kudüs 1993; IV/A nşr. Max Schlonger, Jerusalem 1971.

______, *Fütûhu'l-Büldân*, nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ- Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut 1987.

Ben-Sasson, "Hai ben Sherira", *EJd*, VII, 1130.

Ben-Shammai, Haggai, "Jewish Thought in Iraq in the 10th Century", *Judaeo-Arabic Studies, Proceedings of the Foundation Conference of the Society for Judaeo-Arabic Studies*, ed. Norman Golb, Oxford 1996, s. 15-33.

Bergon, Jose Chabas-Bernard Goldstein, *Astronomy in the Iberian Peninsula*, Philadelphia 2000.

Biçer, Ramazan, "Kerramellahu Vecheh", *DİA*, XXV, 296-297.

Birışık, Abdülhamit, "Kur'ân: Tarihi", *DİA*, XXVI, 383-388.

Birunî, Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed (ö. 453/1061 [?]), *el-Âsârü'l-Bâkiye 'ani'l-Kurûni'l-Hâliye [Chronologie Orientalischer Völker von Alberuni]*, nşr. C. Eduard Sachau, Leipzig 1923.

Bozkurt, Nahide, "Hz. Peygamber'in Üstün Vasıfları", *İslâm Kadın ve Toplum*, Ankara 2008, s. 80-90.

Buhl, F., "Medine", *İA*, VII, 459-471.

Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr (ö. 255/869), *el-Muhtâr fî'r-Reddi ale'n-Nasârâ*, nşr. Muhammed Abdullah Şerkavî, Beyrut 1991/1411.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991.

Cohen, Boaz, "Une Lègende Juive de Mahomet", *REJ* 88 (1929), s. 1-17.

Cohen, Mark R., *Haç ve Hilal Altında Ortaçağda Yahudiler*, trc. Ahmet Fethi, İstanbul 1996.

Collins, John J., "Apocalypse: Origins of the Genre", *ER²*, I, New York 2005, s. 410-411.

Çağatay, Neşet, *İslâm Dönemine dek Arap Tarihi*, TTK Basımevi: Ankara 1989.

Çağırıcı, Mustafa, "Kur'ân: Muhtevası", *DİA*, XXVI, 390-393.

Çakan, İsmail Lütfi, *Sahâbe Kıvamı*, İstanbul 2011.

Çelebi, İlyas, "Muhammed: Mucizeleri", *DİA*, XXX, 446-448.

Çelik, İbrahim, "Furkan", *DİA*, XIII, 220-221.

Dan, Joseph, "Asmodeus", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 73

Davidson, Herbert A., *Moses Maimonides: the Man and His Works*, New York 2005.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, İstanbul 1998.

Doğan, Hatice, *Maymonides'in Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 2010.

Duman, M. Zeki-Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *DİA*, XVIII, 401-408.

Duri, Abdülaziz, "Enbar", *DİA*, XI, 171.

Ebü'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967), *Kitâbü'l-Eğânî*, I-XXV, Kahire 1963.

Ebü'l-Feth Hasan es-Sâmirî, *Kitâbü't-Târîh: Abulfathi Annales Samaritani: quos Arabice edidit cum prolegomenis latine Vertit et commentario*, nşr. Eduardus Vilmar, Gothae: F. A. Perthes, 1865 (Notlarla İng. trc. Paul Stenhouse, *The Kitab al-Ta'rikh of Abu'l-Fath*, Mandelbaum Trust: University of Sydney, 1985).

Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, XXXV, 491-500.

Fayda, Mustafa, *Halid b. Velîd*, İstanbul 1992.

______, *Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler*, İstanbul 1989.

______, "Abdullah b. Selâm", *DİA*, I, 134-135.

______, "Adnân", *DİA*, I, 391-392.

______, "Bahîrâ", *DİA*, IV, 486-487.

______, "Ebû Bekir", *DİA*, X, 101-108.

______, "Fetih", *DİA*, XII, 467.

______, "Muhammed: Hayatı", *DİA*, XXX, 408-423.

Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, II, 370-374.

Fischel, Walter J., "Perek mi-toh ha-Kronika 'Divrey Yosef' şel Sambari, 'al Reşit ha-İslâm פרק מתוך הכרוניקה דברי יוסף של סמברי על ראשית האסלאם" [Sambari'nin Divrey Yosef İsimli Kroniğinde İslâmiyet'in Başlaması ile İlgili Anlatımlar], *Tsion* 5 (1940), s. 204-213.

Fossum, Jarl, "Samaritan Sects and Movements", *The Samaritans*, ed. Alan D. Crown, Tübingen 1989, s. 293-389.

Gandz, S., "Notes on Mr. Leveen's Article, *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406", *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 235-36.

"Gans, David ben Solomon", *EJd²*, VII, 377.

Gans, David (1541-1613), *Sefer Tsemah David* ספר צמח דוד לרבי דוד גאנז [Davud'un Nesli], nşr. Mordehay Bravier, Yeruşalayim 1983.

Gaudeul, J.M.-R. Caspar, "Kitab-ı Mukaddes'in Tahrifi Konusuna Klasik İslâmî Kaynakların Yaklaşımı", trc. Ali Erbaş, *SAÜİFD* 7 (2003), s. 131-167.

Gil, Moshe, "ha-Yişuv ha-Yahudi היישוב היהודי" [Kudüs'te Yahudi Yerleşimi], *Sefer Yeruşalayim, ha-Tekufa ha-Müslimit ha-Keduma* ספר ירושלים התקופה המוסלמית הקדומה [İlk İslâmî Dönemde Kudüs], ed. Joshua Prawer, Yeruşalayim 1987, s. 133-150.

Ginsberg, H.L., "Michael and Gabriel", *EJd*, XI, 1488.

Goitein, S.D., *Yahudiler ve Araplar, Çağlar Boyu İlişkileri*, trc. Nuh Arslantaş-Emine Buket Sağlam, İstanbul 2004.

______, "Jewish Society and Institutions under Islam", *Jewish Society through the Ages*, eds. H.H. Ben-Sasson-S. Ettinger, New York 1969, s. 170-184.

______, "Muhammad's Inspration by Judaism", *JJS* 9 (1958), s. 149-162.

Goldziher, Ignaz, "Ehl-i Kitaba Karşı İslâm Polemiği I-II", trc. Cihad Tunç, *İİED [Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi]*, 4 (1980), s. 151-169; *İİED* 5 (1982), s. 249-277.

Gottheil, Richard James Horatio (1862-1936), *Bir Hıristiyan Bahîrâ Efsanesi*, trc. Fatımatüz Zehra Kamacı, İstanbul 2008.

Graetz, Heinrich (1817-1891), *History of the Jews*, I-VI, Philadelphia 1891.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, yay. haz. M. Mahfuz Söylemez, Ankara 2006.

Gündüz, Şinasi, "Maniheizm", *DİA*, XXVII, 575-577.

ha-Bavlî, Natan (X. asır), "Seder 'Olam Zuta סדר עולם זוטא" [Dünyanın Kısa Tarihi], *Seder ha-Hahamim ve Korot ha-Yamim*, nşr. Adolf Neubauer, Oxford 1887, II, 68-88.

ha-Kohen, Yosef Yehoşua ben Meir (1496–1578), *Divrey ha-Yamim le-Malhey Tsarfat u Malhey Bet Otoman ha-Togar* דברי הימים למלכי צרפת ומלכי בית אוטומאן התוגר [Fransız Kralları ve Türk Osmanlı Sultanları Tarihi], nşr. Şlomo Katz, Amsterdam 1733.

______, *Emek ha-Baha* עמק הבכה [Gözyaşı Vadisi], nşr. M. Letteris, Krakau 1895.

Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Altı Orijinal Mektubu*, trc. Mehmet Yazgan, İstanbul 1990.

______, *Hz. Peygamberin Savaşları*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1991.

______, *İslâm Peygamberi*, I-II, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1990.

Harman, Ömer Faruk, "İslâm: Vahiy Geleneği İçinde İslâm", *DİA*, XXIII, 2-5.

______, "Milel ve Nihal", *DİA*, XXX, 57-58.

______, "İsmail", *DİA*, XXIII, 76-80.

Hasanov, Eldar, "Metin Tahrîfi Bağlamında İbn Hazm'ın Tevrat'ı Eleştiri Metodu Üzerine", *MÜİFD* 35 (2008/2), s. 113-132.

ha-Tolida, Kronika Şomronit התולדה כרוניקה שומרונית [*ha-Tolida, Sâmirî Kroniği*] nşr. Moshe Florentin, Jerusalem 1999.

Hattab, Mahmut Şit, *Komutan Peygamber*, trc. Ahmed Ağırakça, İstanbul 1988.

Heyd, Uriel, "Osmanlı Tarihi İçin İbranice Kaynaklar", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1967, s. 295-303.

Hıdır, Özcan, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul 2010.

______, "İslâm'ın Yahudi Kökeni Teorisi ile İlgili İddialar ve Çalışmalar", *İLAM Araştırma Dergisi* 3 (1998), s. 155-168.

Himmelfarb, Martha, "Apocalypse", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 54-55.

Hirschberg, Hayyim Z'iv, "'Inyaney Har ha-Zeytim bi'Tkufat ha-Geonim ענייני הר הזיתים בתקופת הגאונים" [Gaonluk Döneminde Zeytin Dağı'na İlişkin Bazı Tespitler], *Yediot ha-Hevra ha-*

'İvrit le-Hakirat Erets-Yisrael ve 'Atikoteha (BJPES), 13 (1946-47), s. 156-164.

Hirschfeld, Hartwig, "Mohammedan Criticism of the Bible", *JQR* n.s. 13 (1901), s. 222-240.

Hizmetli, Sabri, "Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları", *AÜİFD* 39 (1999), s. 27-54.

Hourani, George F., "Maimonides and Islam", *Studies in Islamic and Judaic Traditions, Papers Presented at the Institute for Islamic-Judaic Studies,* I, eds. William M. Brinner-Stephen D. Ricks, Atlanta-Georgia 1986, s. 153-165.

Husik, Isaac, *A History of Medieval Jewish Philosophy,* New York 1916.

Hyman, E., "Philosophy, Jewish", *EJd,* XIII, 427-428.

İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah ed-Dimaşkî (571/1175), *Tarîhu Medîneti Dimaşk,* nşr. Muhibüddin Ebû Said el-Amrâvî, Beyrut 1995.

İbn Daud, Avraham (1110-1180), *Sefer ha-Kabala* ספר הקבלה לר' אברהם אבן דאוד הלוי [Rivayetler Kitabı], nşr. Gerson D. Cohen, Philadelphia 1967.

İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed (ö. 327/938), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm,* nşr. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Riyâd 1997.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,* nşr. Ali Muhammed Bicâvî, Beyrut 1992.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406), *Mukaddime,* I-II, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1988.

İbn Hazın, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed (ö. 456/1064), *er-Redd alâ İbn Nağrîle el-Yahudî,* nşr. İhsan Abbâs, Kahire 1960.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye,* nşr. Mustafa Sakkâ ve dğr., I-IV (İki mücellet), Beyrut [ty].

İbn İshâk, Muhammed (ö. 151/768), *es-Sîre,* nşr. Muhammed Hamidullah, Konya 1981.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1373), *es-Siretü'n-Nebeviyye,* nşr. Mustafa Abdülvâhid, Beyrut 1976.

______, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm,* I-IV, Beyrut 1991.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Ali (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab,* I-XV, Beyrut: Dâru Sâdır [ty].

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed (ö. 230/884), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ,* nşr. İhsan Abbâs, I-IX, Beyrut 1405/1985.

İbn Seyyidinnâs, Ebü'l-Feth Fethüddin Muhammed (ö. 734/1334), *Uyûnü'l-Eser fî Fünûni'l-Meğâzî ve's-Siyer,* nşr. Muhammed el-Îd el-Hadrâvî-Muhiddin Mestû, Medine 1992.

İbn Tağriberdî (812 veya 813/1409 veya 1410), *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire,* I-XVI, Dâru'l-Kütübi'l-'Alemî: Beyrut [ty].

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemaleddîn Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201), *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr,* I-IX, Beyrut 1404.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh,* nşr. C.J. Tornberg, I-XIII, Beyrut 1965.

İbnü'l-Hâim, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 815/1412), *et-Tibyân fî Tefsîri Garîbi'l-Kur'ân,* nşr. Fethi Enver Dabûlî, Kahire 1992.

İbnü'n-Nedîm, Muhammed Ebû Ya'kub (ö. 380/990), *Kitâbü'l-Fihrist,* Kahire-Beyrut 1398/1978.

İlhan, Avni, "Bedâ", *DİA,* V, 290-291.

Jacobs, Joseph -Isaac Broyde, "Zacuto, Avraham ben Samuel", *JE,* XII, 627.

______, "Moses ben Maimon", *JE,* VIII, 73-86.

Kahana, Avraham, *Sifrut ha-Historya ha-Yisraelit* ספרות ההסטוריה הישראלית [Yahudi Tarih Yazıcılığı], I-II, Varşova 1922.

Kandemir, M. Yaşar, "Ka'b el-Ahbâr", *DİA,* XXIV, 1-3.

Kapar, Mehmet Ali, "Eyyâmü'l-Arab", *DİA,* XII, 14-16.

Kapsali, Eliyahu (1483–1555), *Seder Eliyahu Zuta: Hiburo Rabi Eliyahu Bar Elkana Kapsali, Toldot ha-'Osmanim u-Venetsiya ve Korot 'Am Yisrael be-Mamlahot Turkiya u-Venetsiya* סדר אליהו זוטא חיברו רבי אליהו ב״ר אלקנה קפשאלי תולדות העות׳מאנים ווניציאה וקורות עם ישראל בממלכות תורכיה ספרד ווויניציאה [Seder Eliyahu Zuta, Rabbi Eliyahu Elkana Kapsali'nin Rivayetleri, Osmanlı ve Venedik Tarihi, Türk ve Venedik İdaresinde Yahudiler], nşr. Aryeh Shmuelevitz-Şlomo Simonson-Meir Benayahu, I-III, Yeruşalayim-Tel Aviv 1975-1983.

Kara, Cahit, *İslâm Coğrafyasında Mecusîler (Emevîlerin Sonuna Kadar),* [Basılmamış Doktora Tezi], AÜSBE: Ankara 2007.

Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku,* I-III, İstanbul 1991.

Kettânî, Muhammed Abdülhay (ö. 1962), *et-Terâtîbü'l-İdâriyye*, I-III, trc. Ahmet Özel, İstanbul 1993.

Kiraz, Celil, "Hz. Muhammed'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi", *UÜİFD* 10/1 (2001), s. 231-260.

Köksal, Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul [ty.].

______, *Peygamberler Tarihi*, I-II, Ankara 2004.

Kupfer, M., "Joseph ha-Kohen", *EJd*^{2}, XI, 430.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1272), (*Tefsîr*) *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, nşr. Ahmed Abdülalîm Berdûnî, Kahire 1372/1967.

Lammens, "Gûta", *İA*, IV, 831.

Leveen, J., "Mohammed and his Jewish Companions", *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406.

______, "Mohammed and his Jewish Companions: Additions and Corrections to *JQR*, n.s. 16 (1925-26), s. 399-406", *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 237.

______, "A Reply to Dr. Gandz, *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 235-36.", *JQR*, n.s. 17 (1926-1927), s. 485.

Leviant, Curt, *Masterpieces of Hebrew Literature*, New York 1969.

Lewis, Bernard, *İslâm Dünyasında Yahudiler*, trc. Bahadır Sina Şener, Ankara 1996.

Loeb, Isidore, "Joseph Haccohen et les Chroniqueurs Juifs", *REJ* 16 (1886), s. 28-56; 211-235; *REJ* 17 (1888), s. 72-95; 247-271.

Maimonides (Musa b. Meymun) (1135-1204), *İgeret Teyman* אגרת תימן לרבנו משה בן מימון [Yemen Yahudi Cemaatine Mektup], nşr. Şlomo Goldman, New York 1950.

Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/966'dan sonra), *el-Bed' ve't-Târîh*, I-VI, Kahire [ty].

Makrizî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *el-Hıtatu'l-Makriziyye (Kitâbü'l-Mevâiz ve'l-'İtibâr bi Zikri'l-Hıtatı ve'l-Âsâr)*, I-II, Kahire [ty.].

Mann, Jacob, "A Polemical Work against Karaite and other Sectaries", *JQR*, n.s. 12 (1921-22), s. 123-150.

______, "An Early Theologico-Polemical Work", *HUCA*, vol. XII-XIII, s. 411-459.

Mari b. Süleyman (XII. asır), *Ahbâru Fetârike Kürsiyyü'l-Meşrık*, nşr. Henricus Gismondi, Roma 1899.

Marx, Alexander, "Rab Saadia Gaon", *Essays in Jewish Biography*, Philadelphia 1947, s. 3-38.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Velâyâti'd-Diniyye*, Beyrut 1985.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Hüseyin (ö. 345/956), *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*, nşr. Abdullah İsmail es-Sâvî, Beyrut 1981.

Meyenderoff, John, "Bizans'ın İslâm Anlayışı", trc. Fuat Aydın, *SAÜİFD* 6 (2002), s. 21-46.

"**Miha-El**", *Otsar Yisrael, Ansiklopedya* אוצר ישראל-אנציקלופדיה, ed. J.D. Eisenstein, Berlin-Wien 1924, VI, 166.

Montgomery, James Alan, *The Samaritans, The Early Jewish Sect, Their History, Theology and Literature*, Philadelphia 1907.

Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîr-i Kebîr*, trc. Beşir Eryarsoy, İstanbul 2006.

Müberred, Ebü'l-Abbas Muhammed b. Yezid b. Abdülekber (286/899), *Nesebii Adnân ve Kahtân*, Kahire 1936.

Mücahid, Ebü'l-Haccâc el-Mekkî (ö. 104/722), *Tefsîr*, nşr. Abdurrahman et-Tâhir Muhammed Sûretî, Beyrut [ty.].

Myers, David N., "Historiography", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion*, eds. Zwi Werblowsky-Geoffrey Wigoder, New York-Oxford 1997, s. 326-327.

Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm ve İlim*, trc. İlhan Kutluer, İstanbul 1989.

Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Riyâzü's-Sâlihîn: Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, I-VIII, trc. ve şerh M. Yaşar Kandemir-İsmail L. Çakan-Raşit Küçük, İstanbul 2001.

Nutt, John W., *A Skecth of Samaritan History, Dogma and Literature*, London 1897.

Oppenheimer, A'hron, "Am ha-Arez", *EJd*, II, 152.

Önkal, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *SÜİFD* 2 (1986), s. 249-262.

Özel, Ahmet, "Muhammed: Siyasî ve Askerî Kişiliği", *DİA*, XXX, 431-439.

Özen, Adem, "İslâm-Yahudi Polemiği ve Tartışma Konuları", *Dîvân İlmî Araştırmalar* 9 (2000/2), s. 237-256.

Öztürk, Levent, *İslâm Toplumunda Hıristiyanlar*, İstanbul 1998.

Perlmann, Moshe, "Samau'al al-Maghribi (XII century)", *Religionsgesprache im Mittelalter, Herausgegeben von Bernard Lewis und Friedrich Niewöhner*, Wiesbaden 1992, s. 351-356.

______, "The Medieval Polemics between Islam and Judaism", *Religion in a Religious Age*, ed. S.D. Goitein, Cambridge, Massachusetts 1974 içinde, s. 103-139.

Poznanski, Samuel Avraham, "The Karaite Literary Opponents of Saadiah Gaon in the Tenth Century", *JQR* 18 (1906), s. 209-250.

Roth, Cecil, "Historiography", *EJd*[2], IX, 155 vd.

Runciman, Steven, "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *History of the Crusades* içinde, ed. Marshall W. Baldwin, Philadelphia 1955, s. 68-80.

Sambari, Yosef ben Yitshak (1640-1703), *Sefer Divrey Yosef* ספר דברי יוסף לר"י יוסף ב"ר יצחק סמברי [Yosef'in Sözleri], nşr. Şimon Ştober, Yeruşalayim 1994.

Samuel b. Yahya el-Mağribî (ö. 570/1174), *İfhâmü'l-Yahûd*, nşr. Muhammed Abdullah eş-Şerkâvî, Dârü'l-Hidâye 1986.

San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk (ö. 211/827), *Tefsîrü'l-Kur'ân*, I-III, nşr. Mustafa Müslim Muhammed, Riyad 1410.

Sarıçam, İbrahim, *Hz.Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara 2003.

______, *Hz. Ömer*, Ankara 2010.

Sarıçam, İbrahim-Mehmet Özdemir-Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Ankara 2011.

Scholem, Gershom, "Raphael", *EJd*, XIII, 1549.

Schwabe, M., "'Aseret Haverav ha-Yahudim şel Muhammed עשרת חבריו היהודים של מוחמד" [Hz. Muhammed'in On Yahudi Arkadaşı], *Tarbits* 2 (1930-1931), s. 74-89.

Sefer Yuşa bin Nun (Chronicon Samaritanum, Arabice Conscriptum, cui titulus est, Liber Josuae), nşr. Th. Guil. Joh. Juynboll, Leiden 1848.

Serdar, Murat, "Semavî Dinlerde Dört Büyük Melek", *FÜİFD* 13/2 (2008), s. 227-245.

Seyyid, Eymen Fuad, "Nil", *DİA*, XXXIII, 122-123.

Shamir, Yehuda, "Allusions to Muhammad in Maimonides' Theroy of Prophecy in his *Guide of the Perplexed*", *JQR* n.s. 64 (1973-1974), s. 212-224.

Sherbok, Dan-Lavina Cohn, *Yahudiliğin Kısa Tarihi,* trc. Bilal Baş, İstanbul 2010.

Shohet, David Menahem, *The Jewish Court in the Middle Ages,* New York 1974.

Shoufany, Elias, "Hz. Ebû Bekir Döneminde Elde Edilen Başarılar", trc. A. Turan Yüksel-Murat Ak, *İSTEM Dergisi* 6 (2005), s. 281-290.

Shtober, Shimon, "ha-Nazir Bahîra, İş sodo şel Muhammed ve Yahudim: Beyn Polmos ve le-Historiyografiya הנזיר בחירא איש סודו של מוחמד והיהודים בין פולמוס להיסטוריוגרפיה" [Polemik ile Tarih Yazıcılığı Arasında Muhammed'in Sırdaşı Rahip Bahîra ve Yahudiler], *Divrey ha-Kongres ha-'Olami ha-Esiri le-Mada'ey ha-Yahadut,* Yeruşalayim 16-24 be-Ogust 1989, Hativa bet: Toldot 'Am Yisrael, I, Yeruşalayim 1990, s. 69-77.

______, "Muhammad and the Beginning of Islam in the *Chronicle Sefer Divrey* Yoseph", *Studies in Islamic History and Civilization in Honour of Prof. David Ayalon,* ed. M. Sharon, Jerusalem 1986, s. 319-352.

Sinanoğlu, Mustafa, "Nübüvvet Mührü", *DİA,* XXXIII, 291-292.

Steinschneider, Moritz, "An Introduction to the Arabic Literature of the Jews", *JQR,* o.s. XI (1899), s. 115-149; 305-343; 480-489; 585-625.

Streck, M., "Enbar", *İA,* IV, 264-265.

Strizower, Schifra, *Exotic Jewish Communities,* New York 1962.

Sülün, Murat, *Kur'ân Kılavuzu Mutlak Gerçeğin Sesi,* Ensar Neşriyat: İstanbul 2011.

______, "Kur'ân'da 'Kitâb" Kavramı ve Kur'ân Vahiylerinin Kitaplaşması", *MÜİFD* 13-15 (1997), s. 67-88.

Şalşalet ha-Kohanim ha-Gedolim, ze Toldot min Adam ad ha-Yom ha-ze שלשלת הכהנים הגדולים : זה תולדות מן אדם עד היום הזה [Sâmirî Kohenler Şeceresi], nşr. Moses Gaster, *Studies and Texts in Folklore, Magic, Medieval Romance, Hebrew Apocrypha and Samaritan Archeology,* London 1925-1928, III, 131-138.

Şerira Gaon (1000'ler), *İgeret Rav Şerira Gaon-Meturgam le-Laşon ha-Kodeş* אגרת רב שרירה גאון [Rav Şerira Gaon'un Mektubu], nşr. ve İbranîceye trc. R. Nosson Dovid Rabinowich, Yeruşalayim 1991; İng. trc. *The Iggeres of Rav Sherira Gaon,* trc. R. Nosson Dovid Rabinowich, Yeruşalayim 1988.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Tarîhu't-Taberî*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm, I-XI, Beyrut 1967.

______, *(Tefsîr) Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1405/1984.

Tarakçı, Muhammet, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılma Sorunu", *UİA* 2 (2004), s. 33-54.

Topaloğlu, Aydın, "İbn Kemmûne", *DİA*, XX, 129-130.

Topaloğlu, Bekir, "İslâm: İnanç Esasları", *DİA*, XXIII, 5-10.

______, "Muhammed: Dindeki Yeri, Kur'ân ve Sünnet'e Göre Hz. Muhammed", *DİA*, XXX, 439-441.

***Tora, Bereşit* (I),** trc. ve nşr. Moşe Farsi ve dğr., İstanbul 2002.

***Tora, Şemot* (II),** trc. ve nşr. Moşe Farsi ve dğr., İstanbul 2004.

***Tudelalı Benjamin & Ratisbonlu Petachia Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri*,** trc. Nuh Arslantaş, İstanbul 2001, s. 31-92.

Uraler, Aynur, "Safiyye", *DİA*, XXXV, 474-475.

Uyar, Gülgün, *Hz. Muhammed'in Risalet Öncesi Hayatına Dair Bazı Rivayet Farklarının Tespiti* [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi], MÜSBE: İstanbul 1993.

Vahıdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed (ö. 468/1075), *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, I-II, nşr. Safvan Adnan Davudî, Dimaşk 1995/1415.

Vakıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *Kitâbü'l-Meğâzî*, I-III, nşr. Marsden Jones, Beyrut 1966.

Velfenson, İsrail, *Tarîhu'l-Yehûd fî Bilâdi'l-Arab fi'l-Câhiliyye ve Sadri'l-İslâm*, Mısır 1927.

______, *Musa b. Meymun: Hayâtuhu ve Musannefâtühü*, Kahire 1936.

Waardenburg, Jacques, "Muslim Studies of other Religions", *Muslim Perception of Other Religions*, ed. Jacques Waardenburg, New York 1999, s. 3-101.

Waxman, Meyer, *A History of Jewish Literature*, I-V, Thomas Yoselof: New York-London 1960.

Yakût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn (575-626/1179-1129), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut [ty.].

Yardım, Ali, *Peygamberimiz'in Şemâili*, İstanbul 1998.

Yaşar, Hüseyin, *Batı'nın Kur'ân Algısı*, İstanbul 2010.

Yavuz, Yusuf Şevki-Zeki Ünal, "Cebrail", *DİA*, VII, 202-204.

Yıldırım, Suat, "Kur'ân: İ'câzı ve Üslûbu", *DİA*, XXVI, 393-398.

Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap: Tarih", *DİA*, III, 272-276.

Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2004.

______, "Osman", *DİA*, XXXIII, 438-443.

Yücel, Ahmet, "Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitapla İlişkileri", *İslâm ve Hıristiyanlık'ta Kurtuluş, Uluslar arası Müslüman-Hıristiyan Diyalog Sempozyumu*, İstanbul 2006, s. 73-79.

Yüksel, Ahmet Turan, "Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslâm Fethileri", *SÜİFD* 6 (1996), s. 169-195.

"Zacuto, Abraham ben Samuel", *EJd*[2], XXI, 434-435.

Zakuto, Avraham (1452-1515), *Sefer Yuhasin ha-Şalem* ספר יוחסין השלם [Tam Tekmil Yahudi Alimler Şeceresi], nşr. Tsivi Filipowski, Frankfurt 1924.

İndeks

B

C - Ç

D

E

F

G - Ğ

H

I - İ

N

O

Ö

P

R

S

Ş

V - W

Y

Z